

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

XLIV, 2025

Apare o dată pe an

SUMAR

CRISTINA BLEORȚU, HÉCTOR ÁLVAREZ MELLA, PAUL BUZILĂ, MARIEL ELIZONDO, Revenire în țara natală, bilingvism și noi dinamici demolingvistice ale limbii spaniole în Europa: cazul României	5
ALINA BOJOGA, Adaptarea unui împrumut la nivel dialectal: <i>PÎVNÎȚĂ</i>	41
FRANCISCO R. CONSTANTIN, Arii lingvistice motivaționale pentru noțiunea <i>HERNIE</i> (pe baza ALRR. <i>Sinteză</i>)	53
IOAN-MIRCEA FARCAȘ, Fonetisme dialectale specifice conservate în toponimia Maramureșului	73
ANDREEA-ALEXANDRA LOIZO, MARA-IULIANA MANTA, Desemnarea conceptelor <i>BOLNAV</i> și <i>BOLNĂVICIOS</i> , pe baza atlaselor lingvistice românești	81
MIHAELA-MARIANA MORCOV, Asemănări privitoare la evoluția fonetică a unor cuvinte romanice moștenite. Cazul rom. A UMFLA, al cat. dial. UMFLAR și al celorlalte cuvinte romanice înrudite	89
MANUELA NEVACI, IRINA FLOAREA Linguistic dynamics: from diglossia to norming in the syntax of the Aromanian dialect	99
NICOLETA PARIS (GHERGHILESCU), Denumiri pentru ‘moș’ în dialectul aromân și în dialectele limbilor romanice	109
DANIELA RĂUȚU, Aspecte referitoare la adaptarea neologismului <i>DAMIGEANĂ</i> în graiurile dacoromâne	135
NICOLAE SARAMANDU, M o r f o l o g i a dialectului aromân. Substantivul	155
NICOLAE SARAMANDU, MANUELA NEVACI, ROZALIA COLCIAR, Les désignations romanes pour ‘LE SOLEIL SE LÈVE’	195
GABRIELA STOICA, Din lexicul aromân al afectivității. Termeni pentru <i>RUȘINE</i> și <i>MÂNDRIE</i> . Analiză lexical-semantică și etimologică	203

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

LILIANA AGACHE, BUTE (<i>BUTOI</i> , <i>POLOBOC</i>). Différenciations dialectales sous la forme d’une synonymie lexicale	219
---	-----

DOCUMENTARE

ROZALIA COLCIAR, <i>Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania – între tradiție și inovație</i>	231
--	-----

MISCELLANEA

DANIELA-CARMEN STOICA, Școala românească „Papallambro Ballamaçi” din orașul Corcea, Albania, pe baza mărturiilor unor foști elevi	263
EMIL ȚÎRCOMNICU, Observații asupra folosirii numelui aromânilor și despre vorbirea românilor din meglan, la sfârșitul secolului al XIX-lea, anterior cercetărilor realizate de Gustav Weigand	283

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Manuela Nevaci, Nicolae Saramandu (coordonatori), <i>Atlasul lingvistic al dialectelor românești din nordul și din sudul Dunării</i> (ALDRO), București, Editura Universității din București, 2024, 164 p. (Andreea-Alexandra Loizo)	289
Nistor Bardu, <i>Studii și articole de dialectologie română sud-dunăreană</i> , București, Editura Etnologică, 2021, 255 p. (Andreea-Alexandra Loizo)	290
Maria Marin (coord.), Viviana-Monica Fătu Ilie, Mara-Iuliana Manta, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, <i>Graiuri românești din Banatul sârbesc. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar</i> , Editura Academiei Române, București 2022, 762 p. (Marinela Bota)	293
Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Irina Floarea, <i>Carti tră învițare rămânește: manual de dialect aromân pentru elevii aromâni din Albania</i> , București, Editura Universității din București – Bucharest University Press, 2024, 199 p. (Mara-Iuliana Manta)	295
INDICE	299

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

XLIV, 2025

Paraît une fois par an

SOMMAIRE / SUMMARY

CRISTINA BLEORȚU, HÉCTOR ÁLVAREZ MELLA, PAUL BUZILĂ, MARIEL ELIZONDO, Return to the homeland, bilingualism and new demolinguistic dynamics of the Spanish language in Europe: the case of Romania	5
ALINA BOJOGA, Adapting a loanword at the dialect level: <i>PÍVNITĂ</i> ‘cellar’	41
FRANCISCO R. CONSTANTIN, Motivational linguistic areas for the notion of <i>HERNIE</i> (based on ALRR. <i>Synthesis</i>)	53
IOAN-MIRCEA FARCAȘ, Specific dialectal phonetics preserved in the toponymy of Maramureș	73
ANDREEA-ALEXANDRA LOIZO, MARA-IULIANA MANTA, The Designation of the Concepts “ill” („bolnav”) and “prone to illness” („bolnăvicios”), based on the Romanian linguistic atlases	81
MIHAELA-MARIANA MORCOV, Similarities regarding the phonetic evolution of some inherited Romance words. The case of the Romanian word A UMFLA, of the cat. dial. UMFLAR and of the other related Romance words	89
MANUELA NEVACI, IRINA FLOAREA, Linguistic dynamics: from diglossia to norming in the syntax of the Aromanian dialect. The noun	99
NICOLETA PARIS (GHERGHILESCU), Names for MOȘ ‘grandfather’ in the Aromanian dialect and in dialects of Romance languages	109
DANIELA RĂUȚU, Aspects related to the adaptation of the neologism <i>DAMIGEANĂ</i> in Daco-Romance dialects	135
NICOLAE SARAMANDU, M o r p h o l o g y of the Aromanian dialect	155
NICOLAE SARAMANDU, MANUELA NEVACI, ROZALIA COLCIAR, The Romance designations for ‘THE SUN RISES’	195
GABRIELA STOICA, On the Aromanian vocabulary of affectivity. Terms for <i>SHAME</i> and <i>PRIDE</i> . A lexical-semantic and etymological analysis	203

NOTES LEXICALES

LILIANA AGACHE, <i>BUTE</i> (<i>BUTOI</i> , <i>POLOBOC</i>). Dialectal differentiations in the form of lexical synonymy	219
---	-----

DOCUMENTATION

ROZALIA COLCIAR, <i>L’atlas linguistique de la Transylvanie</i> – entre tradition et innovation	231
---	-----

MISCELLANEA

DANIELA-CARMEN STOICA, The Romanian School “Papallambro Ballamaçi” in the city of Corcea, Albania, based the testimonial of some former students	263
EMIL ȚÎRCOMNICU, Observations on the use of the name Aromanians and on the speech of the Romanians in Meglen, at the end of the 19 th century, prior to the research carried out by Gustav Weigand	283

COMPTEs RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Manuela Nevaci, Nicolae Saramandu (coordonatori), <i>Atlasul lingvistic al dialectelor românești din nordul și din sudul Dunării</i> (ALDRO), București, Editura Universității din București, 2024, 164 p. (Andreea-Alexandra Loizo)	289
Nistor Bardu, <i>Studii și articole de dialectologie română sud-dunăreană</i> , București, Editura Etnologică, 2021, 255 p. (Andreea-Alexandra Loizo)	290
Maria Marin (coord.), Viviana-Monica Fătu Ilie, Mara-Iuliana Manta, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, <i>Graiuri românești din Banatul sârbesc. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar</i> , Editura Academiei Române, București 2022, 762 p. (Marinela Bota)	293
Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Irina Floarea, <i>Carti tră învițare rămănește: manual de dialect aromân pentru elevii aromâni din Albania</i> , București, Editura Universității din București – Bucharest University Press, 2024, 199 p. (Mara-Iuliana Manta)	295
INDEX	299

REVENIRE ÎN ȚARA NATALĂ, BILINGVISM ȘI NOI DINAMICI DEMOLINGVISTICE ALE LIMBII SPANIOLE ÎN EUROPA: CAZUL ROMÂNIEI

CRISTINA BLEORȚU
HÉCTOR ÁLVAREZ MELLA
PAUL BUZILĂ
MARIEL ELIZONDO

1. INTRODUCERE¹

Limba spaniolă este puternic marcată de fenomenul migrației. O privire asupra realității demolingvistice subliniază relevanța acestui fapt: una din șase persoane dintre cele peste 600 de milioane de vorbitori de spaniolă din lume are un trecut migrator recent (Moreno Fernández și Álvarez Mella 2025; Fairclough și Loureda, sub tipar). Migrația hispanofonă nu include doar emigranții proveniți din țări vorbitoare de spaniolă, cum sunt cei peste 60 de milioane care locuiesc în SUA, ci și migranții internaționali care ajung în țările hispanofone (Loureda *et al.* 2023).

În ultimele decenii, Spania s-a consolidat ca una dintre principalele destinații migratorii din Europa (Cuadrado *et al.* 2024). Una dintre cele mai relevante dinamici ale migrației sale recente este reprezentată de mișcările non-unidirecționale, în special fluxurile de întoarcere și migrația circulară în cadrul spațiului european de liberă circulație (Resino García *et al.* 2018; Bleorțu *et al.* 2025a). Migrația de întoarcere din Spania către alte țări europene este o dinamică susținută începând cu criza economică din 2008. Astfel, între 2008 și 2021, se estimează că peste 1,3 milioane de migranți europeni s-au întors în țările lor de origine, ceea ce relevă un proces de mare amploare și complexitate. În acest

¹ Această lucrare a fost susținută de Consiliul Național pentru Finanțarea Învățământului Superior din România (CNFIS-FDI-2025-f-0603). Dorim să mulțumim participanților la *VII Encuentro Migraciones e Internacionalización del Español* de la Observatorul Nebrija al Limbii Spaniole de la Universitatea Nebrija pentru toate comentariile, propunerile și sugestiile primite (María Xesús Bello Rivas, José Luis García Delgado, Rodolfo Gutiérrez Palacios, Susana Martín Leralta, Margarita Planelles, Rocío Santamaría, Kim Schulte, Senta Zeugin) și lui Miguel Cuevas Alonso pentru amabilitatea de a citi prima versiune a acestei lucrări.

context, migrația românească se remarcă atât prin volumul său, cât și prin caracteristicile sale specifice, ceea ce o transformă într-un caz reprezentativ pentru studierea consecințelor lingvistice ale revenirii migranților în țara natală.

Această lucrare propune o abordare demolingvistică a limbii spaniole în rândul românilor întorși din Spania în România, pornind de la două întrebări de cercetare:

1. Ce se întâmplă cu limba spaniolă a migranților români după întoarcere și cum evoluează ulterior competențele lor lingvistice în această limbă?
2. Ce factori influențează procesele de menținere a limbii spaniole și care sunt traiectoriile lingvistice rezultate?

În primul rând, sunt prezentate aspectele conceptuale care constituie baza teoretică a lucrării. În al doilea rând, se descriu migrațiile de întoarcere din perspectiva mobilităților implicate și a consecințelor sociolingvistice generate. În al treilea rând, este prezentată o analiză a proceselor lingvistice condiționate de întoarcere, care permite identificarea mai multor dinamici socio- și demolingvistice. În final, se oferă o evaluare a rezultatelor, cu referire la implicațiile lor pentru o politică sustenabilă a limbii spaniole în Europa.

2. ÎNTOARCERE, BILINGVISM ȘI MENȚINERE

Din punct de vedere socio- și demolingvistic, o chestiune importantă este cum poate fi caracterizat specificul limbii dobândite în timpul migrației atunci când migranții sau descendenții acestora se întorc în țara de origine. O modalitate de a înțelege vorbitorii întorși este să îi considerăm vorbitori de limbă moștenită² „pe dos” (Montrul 2022), întrucât, în contextul întoarcerii, situația sociolingvistică a limbilor vorbite de cei întorși se inversează: limba care era dominantă din punct de vedere social încetează să mai fie astfel în țara de întoarcere, în timp ce limba țării de origine – o limbă moștenită, frecvent dobândită în mediul familial sau comunitar – devine limba dominantă în noul context social.

Definițiile stricte ale vorbitorului de limbă moștenită pun în centrul atenției modul și locul de achiziție: limba moștenită este limba migrației dobândită intergenerațional în familie (Flores și Snape 2021; Loureda *et al.* 2025). Totuși, abordările mai cuprinzătoare includ în definiție și legătura afectivă și culturală cu limba moștenită ca limbă a copilăriei, chiar dacă aceasta nu a fost neapărat transmisă de către părinți. Din această a doua perspectivă, este logic să considerăm migranții întorși ca vorbitori de limbă moștenită: spaniola, în aceste cazuri, nu apare ca o moștenire intergenerațională în sensul clasic, ci ca o moștenire legată de experiența migrației.

² *Heritage language* [n. tr.].

Astfel, spaniola funcționează ca o limbă care îi conectează pe cei întorși nu doar cu o etapă importantă din viața lor, ci și cu rețele afective, sociale și culturale care dau formă sentimentului lor de identitate și apartenență. Această noțiune de „rădăcini” nu se referă la o viziune esențialistă sau naționalistă, ci la legăturile trăite, care articulează memoria, identitatea și parcursul vorbitorilor.

În procesul de întoarcere, unul dintre cele mai frecvente fenomene pe care le pot experimenta cei întorși este uzura competențelor în limba țării din care se întorc. Odată ce încetează să mai fie limba dominantă din punct de vedere social, întoarcerea implică o potențială reducere a utilizării acelei limbi, precum și o expunere mai scăzută la aceasta. Uzura lingvistică este un fenomen natural în dezvoltarea bilingvilor, întrucât limbajul este un sistem adaptativ complex care se acomodează la mediile sociale în care evoluează vorbitorii (Schmid 2011).

Nu este vorba despre un proces treptat de eroziune a competențelor care duce în mod necesar la pierderea acestora, ci, mai degrabă, despre un proces psihologic în care competențele lingvistice intră în „stand-by” și pot fi reactivate. Din punct de vedere lingvistic, uzura se poate observa prin fenomene precum simplificarea morfosintactică, dificultăți în accesarea lexicală, influența crescută a limbii dominante asupra vocabularului și gramaticii, diminuarea abilității de a alterna între diferite registre lingvistice, scăderea fluenței sau o mai mare flexibilitate în judecățile de gramaticalitate.

Principalii factori care predispun la uzura lingvistică pot fi grupați în următoarele categorii (Flores și Snape 2021):

- **Factori temporali** (vârsta la care a fost desprinsă limba spaniolă, vârsta la întoarcerea în țară și durata șederii în Spania). Există dovezi empirice care arată că, cu cât vorbitorul este mai tânăr la expunerea la un mediu ce favorizează uzura, cu atât este mai probabil ca aceasta să se manifeste. De fapt, persoanele care s-au întors în țară la o vârstă tânără pot începe să experimenteze uzura chiar și la doi ani după revenirea lor (Kuhberg 1992; Flores 2015). Există o perioadă critică de achiziție lingvistică în care o L1 (prima limbă dobândită) este mai susceptibilă de a manifesta uzură. Perioada critică (Silva-Corvalán 1991; Schmitt 2004; Pallier 2007; Kim *et al.* 2010) este influențată de pubertate (care poate să debuteze între 8 și 12 ani), perioadă înaintea căreia uzura este mai probabilă, – fie pentru că L1 nu a atins încă faza de stabilizare (Köpke și Schmid 2004), fie din cauza unor procese normale de uzură similare celor trăite și de adulți. Efectul vârstei este vizibil și în cazul L2 (limbi dobândite după achiziția unei limbi materne). Flores (2010) avertizează că este mai probabil ca minorii sub 11 ani să experimenteze o uzură a competențelor gramaticale în L2 atunci când contactul cu aceasta se reduce odată cu revenirea în țară. Este important de menționat că perioada critică marchează etape ale achiziției lingvistice anterioare imersiunii copiilor în procesele de școlarizare, procese ce consolidează competențele lingvistice. Maturizarea acestor competențe este crucială pentru ca vorbitorii să fie mai rezistenți la reducerea expunerii. Acest lucru este susținut de mai multe studii: „Children with an earlier

age of L2 onset and a longer length of L2 residence were able to maintain and even improve their L2 verbal fluency performance on their return to the L1 environment” (Kubota 2019: 43). Nivelul de competență atins în L2 influențează, de asemenea, pozitiv rezistența la uzură (Tomiya 2009). În acest sens, într-un studiu mai recent, Flores (2019) găsește dovezi care susțin faptul că durata șederii în țara de migrație este mai importantă decât vârsta la care au fost dobândite competențele în L2, deoarece vulnerabilitatea la uzură depinde de stabilitatea competențelor bilingve, pentru care este necesară o perioadă extinsă de achiziție și un grad ridicat de expunere și utilizare a L2. Este important de menționat că variabilele de tip temporal sunt utilizate de obicei ca predictor ai proceselor de uzură, nu ca variabile cauzale. Timpul, asemenea spațiului, este un factor de contingență, adică o condiție de posibilitate pentru ca anumiți factori să se activeze și să aibă efecte cauzale (Álvarez Mella 2023). În acest sens, timpul determină efectul utilizării și al expunerii (contactului), precum și al proceselor de achiziție lingvistică (gradul de fixare a competențelor lingvistice în repertoriile vorbitorilor).

- **Factori de utilizare și expunere.** Frecvența contactului cu limba și a folosirii ei după întoarcere este factorul cel mai important pentru a preveni apariția uzurii lingvistice (Yılmaz și Schmid 2018), mai ales dacă utilizarea depășește mediile private ale vorbitorilor (Hulsen 2000). Studiile realizate cu imigranți germani adulți care au locuit mai bine de zece ani în Canada și Olanda arată că doar utilizarea limbii în scopuri profesionale are un efect atenuant al uzurii în cazul adulților (Schmid 2007; Schmid și Dusseldorp 2010). În cazul L2, există dovezi empirice că frecvența utilizării are un efect pozitiv asupra menținerii unor competențe lingvistice, precum accesibilitatea lexicală (Paradis 2004, 2008).

- **Factori de tipologie lingvistică.** Proximitatea tipologică dintre limbile vorbitorilor influențează în moduri diferite procesele de uzură. Unele studii sugerează că cuvintele similare în cele două limbi se păstrează mai bine decât cele care nu prezintă asemănare (Hansen 2011). Proximitatea gramaticală și fonetică a limbilor, în schimb, ar avea efecte negative asupra menținerii competențelor, deoarece facilitează interferența lingvistică în ambele domenii. În plus, structurile cele mai divergente ale noii limbi dominante din punct de vedere social sunt cele care se pierd probabil mai repede.

- **Factori afectiv-identitari.** Factorii afectivi, legați de identitatea culturală și lingvistică, precum și motivația, pot influența procesele de menținere și dezvoltare a competențelor lingvistice în rândul celor întorși. Dorința de integrare în societatea gazdă este un factor care reduce motivația de a menține limba migrației (Hammer și Dewaele 2015). În cazul celor reveniți, integrarea este de fapt o reintegrare. Atitudinile față de limba înlocuită pot influența, de asemenea, procesele de uzură lingvistică. Într-un studiu realizat cu migranți hispanofoni stabiliți în Suedia, Bylund și Ramírez-Galan (2016) arată că vorbitorii cu o identificare mai puternică (comunicativă și afectivă) cu limba spaniolă prezintă

o mai bună conservare a competențelor gramaticale în spaniolă, măsurată prin preferințe gramaticale canonice. Totuși, numeroase studii care includ dimensiuni atitudinale și identitare nu au identificat efecte semnificative ale acestor factori asupra uzurii L1 la migranții adulți (Yılmaz și Schmid 2018). În cazul vorbitorilor de L2, diferite cercetări sugerează că, cu cât atitudinea față de o limbă sau cultură este mai pozitivă, cu atât angajamentul față de utilizarea acesteia este mai mare și, implicit, și gradul de conservare (Moorcroft și Gardner 1987; Gardner *et al.* 1987; Waas 1996; vezi Schmid și Mehotcheva 2012 pentru o critică metodologică).

3. ÎNTOARCEREA ÎN ȚARĂ ȘI SPANIOLA CA LIMBĂ DE MIGRAȚIE A ROMÂNILOR

3.1. Întoarcerea din perspectiva țării de primire (Spania). România ocupă o poziție importantă printre țările europene care primesc populație migratoare întoarsă din Spania, concentrând 38% din fluxurile anuale înregistrate între 2008 și 2021 (Bleorțu *et al.* 2025a). Această proporție este semnificativ mai mare decât ponderea populației românești în ansamblul migrației europene în Spania (30%), ceea ce indică importanța întoarcerii, la ora actuală, în dinamica migrației dintre cele două țări.

3.2. Întoarcerea din perspectiva țării de origine (România). Limba spaniolă a devenit o limbă a migrației pentru români în baza a două fenomene recente: exodul masiv al românilor către Spania la sfârșitul secolului XX și în primul deceniu al secolului XXI, precum și creșterea semnificativă a deplasării înapoi în țara natală, inițiate aproximativ un deceniu mai târziu, în jurul anului 2010.

România este o țară care, în ultimele decenii, a trecut prin valuri importante de emigrație. Această situație se explică prin caracteristicile procesului de tranziție de la un regim comunist și o economie închisă către un sistem democratic și o economie de tip capitalist. Perioada comunistă, mai ales în ultimii ani, s-a caracterizat prin numeroase restricții și condiții de viață foarte dure. Acestea, alături de limitarea multor libertăți și de un control riguros al călătoriilor în afara țării, au alimentat în imaginarul colectiv al românilor iluzia unui Occident promițător (Bleorțu *et al.* 2023).

După căderea Cortinei de Fier, mulți români s-au îndreptat spre țările din vestul Europei în căutarea unui loc de muncă și a unor condiții de viață mai bune, într-o mișcare migratorie fără precedent în istoria recentă a țărilor din estul Europei (Marcu 2009, Schulte 2012, Sandu 2024a și b, Zeugin 2025). În prezent, aproximativ 20% dintre români trăiesc în afara țării, în timp ce numărul străinilor care locuiesc în România abia ajunge la 1% din populație. Principalele țări de destinație pentru români au fost Italia, Spania și Germania (Bleorțu *et al.* 2024: 73–74).

În acest context, prezența românească în Spania, care la începutul anilor '90 era nesemnificativă, a crescut rapid în anii 2000; în 2008, comunitatea românească a devenit cea mai numeroasă din Spania, reprezentând 14% din totalul rezidenților străini (Buzilă 2016: 17). Fluxurile de sosiri au început să scadă imediat după criza financiară globală din 2008, însă numărul total a continuat să crească prin inerție, atingând apogeul (peste 1 milion de persoane) în 2013. După acel moment, numărul total a început și el să scadă, astfel încât, în prezent, în Spania locuiesc doar 620.463 de români (INE 2024), ceea ce îi plasează pe poziția a doua ca dimensiune între comunitățile de străini din Spania, după cea a marocanilor.

Scăderea numărului românilor din Spania nu se datorează doar diminuării fluxurilor migratorii, ci și unei creșteri importante a revenirilor sau chiar de transnaționalism invers – adică deplasarea către țara părinților (Carling și Bivand Erdal 2014: 9) – fenomen care reflectă o tendință tot mai pronunțată de întoarcere sau circularitate a populației emigrante (Sandu 2024a, Saghin *et al.* 2025). Datele arată că între 2017 și 2022 s-au întors anual în România aproximativ 150.000 de cetățeni români³ (sau descendenți ai acestora), în situații și condiții foarte diverse (Bleorțu *et al.* 2025a). În prezent, numărul românilor care s-au întors în țară este aproape egal cu cel al celor care încă locuiesc în Spania. Acest lucru face ca Spania să fie singura destinație a migrației românești care prezintă un sold pozitiv de întoarceri, adică mai multe persoane s-au întors decât au intrat recent (Bleorțu *et al.* 2025a). Acest fenomen al întoarcerii reprezintă motorul principal al prezenței limbii spaniole în România. S-a estimat că, dintre cei 524.594 de români întorși din Spania (excluzând migranții circulari), 166.085 au un nivel nativ de stăpânire a limbii spaniole, dobândit pe parcursul experienței lor migratorii, iar restul – 358.510 de persoane – au o competență limitată (Bleorțu *et al.* 2024: 105, 122).

Pe baza statisticilor oferite de Institutul Național de Statistică din Spania (INE), acest colectiv poate fi caracterizat sumar. Din punctul de vedere al originii și statutului migrator (țara de naștere și cetățenie), marea majoritate (94%) sunt persoane care se întorc în țara lor de baștină (cu sau fără cetățenie spaniolă), în timp ce doar 6% sunt născute în Spania (fără cetățenie spaniolă). În ceea ce privește durata șederii în Spania, majoritatea reîntoarcerilor au loc după perioade îndelungate de timp: peste jumătate dintre români (55%) revin în România după ce au locuit mai mult de zece ani în Spania. În cele din urmă, din punctul de vedere al vârstei, cei întorși formează un grup tânăr: două treimi au sub 40 de ani, iar 43% din total sunt persoane cu vârste cuprinse între 20 și 39 de ani (Bleorțu *et al.* 2025a).

Întoarcerea românilor este un fenomen multidimensional, care se înscrie, în majoritatea cazurilor, într-un proiect migratoriu conceput de la început cu perspectiva revenirii. Această întoarcere răspunde în mare măsură unor motivații de natură non economică, legate de puternica legătură afectivă, culturală și familială cu țara de origine. În ciuda condițiilor economice mai puțin favorabile din

³ Date furnizate proiectului de față de către Institutul Național de Statistică din România.

România, mulți migranți se întorc împinși de dorința de a le oferi copiilor lor un mediu educațional mai tradițional sau din dorința de a restabili legături comunitare și locale (Sandu 2009; Saghin *et al.* 2025). În acest sens, migrația de întoarcere este adesea un proiect familial structurat, în care figura copiilor și viitorul acestora joacă un rol decisiv. Identitatea celor întorși pendulează între spațiul de origine și cel al migrației, ceea ce generează forme de apartenență transnațională în care se reconfigurează sensul ideii de „acasă”. Totuși, procesul de întoarcere nu este lipsit de tensiuni: dificultățile de reintegrare socială, profesională și emoțională pot duce la nemulțumiri și pot alimenta noi migrații, într-un ciclu de mobilitate ce combină întoarcerea, remigrarea și continuitatea transnațională (Nikolka 2018; Anghel și Coșciug 2023). În acest context, întoarcerea nu trebuie înțeleasă ca o ruptură definitivă față de experiența migrației, ci ca o etapă suplimentară în cadrul unor traiectorii complexe și circulare.

4. ASPECTE METODOLOGICE

Așa cum s-a menționat mai sus, studiul prezentat aici este ghidat de două întrebări generale de cercetare:

- Ce se întâmplă cu limba spaniolă a migranților români după întoarcere și cum evoluează ulterior competențele lor lingvistice în această limbă?
- Ce factori influențează procesele de menținere a limbii spaniole și care sunt traiectoriile lingvistice rezultate?

Întrebările de cercetare sunt abordate prin analiza unor date originale referitoare la repertoriile lingvistice ale celor întorși, la atitudinile acestora și ale celor din jurul lor față de limbile care fac parte din repertoriul lor, precum și la influența acestor atitudini asupra construirii identității lor în context migrator. Datele au fost obținute printr-un chestionar online, al cărui design s-a bazat pe o serie de interviuri semidirijate realizate online de Universitatea din Heidelberg, prin intermediul aplicației Zoom, cu studenți întorși în România după ce au locuit o perioadă în Spania. Aceste interviuri, precum și cele realizate de Bleorțu *et al.* (în curs de publicare), desfășurate față în față pentru un alt studiu, au permis identificarea unor tipare cheie în experiențele lingvistice și socioculturale ale participanților, facilitând astfel formularea unor ipoteze preliminare. A fost construit un chestionar structurat, format din 58 de întrebări (cf. Bleorțu *et al.* 2025b), care a fost distribuit online prin platforma Microsoft Forms, în perioada 2 februarie – 29 aprilie 2025. Deși inițial întrebările erau adresate în principal unui public tânăr, aflat în etapa de finalizare a studiilor, am decis în cele din urmă să extindem profilul respondenților, în scopuri comparative, chiar dacă unele întrebări continuau să fie centrate pe aspecte ale sistemului educațional, mai

relevante pentru acest segment⁴. Înainte de distribuirea chestionarului, am realizat două teste pilot care ne-au permis să verificăm eficiența acestuia și să efectuăm mici ajustări pe baza sugestiilor primite.

Subiecții au fost selectați în principal prin intermediul contactelor personale, al ONG-urilor care dețineau în registrele lor date despre persoane întoarse și care au colaborat în distribuirea chestionarului, precum și prin intermediul unor instituții de învățământ (școli, licee și universități). În cazul copiilor sub 10 ani, în mai multe rânduri părinții au fost cei care i-au ajutat să înțeleagă și să răspundă la unele întrebări. În ceea ce privește nivelul de studii, mulți dintre copii au indicat studii primare, deși nu le finalizaseră încă, ci se aflau în curs de desfășurare. În absența unei opțiuni mai adecvate în chestionar, au fost nevoiți să selecteze cel mai jos nivel de studii disponibil⁵.

Obiectivul central al chestionarului a fost acela de a obține suficiente date pentru a contura o imagine reprezentativă a comunității celor întorși, analizând corelațiile dintre variabilele sociodemografice, lingvistice și identitare care pot explica comportamentele și atitudinile acestora. În acest scop, întrebările din chestionar sunt structurate în trei blocuri principale:

- (1) Date sociodemografice, care includ informații despre parcursul migratoriu al participanților, mediul familial și formarea lor academică;
- (2) Identitate și sentiment de apartenență, cu întrebări orientate spre explorarea modului în care vorbitorii își percep identitatea națională, culturală și lingvistică;
- (3) Atitudini lingvistice, care analizează evaluarea limbii spaniole și a limbii române, utilizarea cotidiană a ambelor limbi și percepția asupra unor fenomene precum uzura lingvistică și contactul între limbi.

Participanții au avut posibilitatea de a completa chestionarul fie în limba română, fie în limba spaniolă, putând să o aleagă pe aceea în care se simțeau mai confortabil. În ceea ce privește formatul întrebărilor, chestionarul include atât întrebări deschise, cât și întrebări cu variante de răspuns prestabilite. În cadrul celor cu răspunsuri predefinite, majoritatea solicită selecția unei singure opțiuni. Totuși, în trei întrebări specifice este permisă selecția multiplă, dat fiind că aspectele evaluate pot fi interpretate în moduri diferite:

- Întrebarea 39: percepția asupra sistemului educațional românesc;
- Întrebarea 49: emoțiile stârnite de utilizarea limbii spaniole;
- Întrebarea 53: evaluarea „rumańolului”, adică amestecul dintre limba spaniolă și română.

⁴ Această decizie a fost luată și pentru că, pentru a putea obține consimțământul minorilor, era necesar ca părinții acestora să citească în prealabil chestionarul, ceea ce a evidențiat implicarea lor directă în proces. Versiunea preliminară a chestionarului cuprindea aproximativ 80 de întrebări, dar am optat pentru reducerea dimensiunii acestuia pentru a facilita completarea și a menține atenția tinerilor respondenți. Timpul mediu necesar completării chestionarului a fost de 15:52 minute, informație oferită de platforma Microsoft Forms.

⁵ Fiind vorba de un studiu pilot, acesta ne-a permis, de asemenea, să identificăm mai multe aspecte care trebuie îmbunătățite în cercetările viitoare.

După curățarea setului de date, s-a trecut la clasificarea variabilelor în funcție de natura întrebărilor din chestionar. În primul rând, au fost identificate variabilele binare⁶, corespunzătoare întrebărilor cu doar două opțiuni de răspuns posibile. În al doilea rând, au fost identificate variabilele categoriale nominale, derivate din întrebări cu opțiune multiplă și un singur răspuns, fără ierarhie între opțiuni. În al treilea rând, în cazul întrebărilor care permiteau selectarea mai multor răspunsuri (întrebările 39, 49 și 53), fiecare opțiune a fost codificată ca o variabilă binară independentă (1 = selectată, 0 = neselectată). De asemenea, au fost incluse variabile categoriale ordinale, corespunzătoare scalelor de tip Likert, în care răspunsurile urmează o ordine logică. În plus, au fost luate în considerare variabile continue, care presupun răspunsuri numerice, precum vârsta sau numărul de ani de rezidență. În cele din urmă, răspunsurile deschise au fost codificate și transformate în variabile categoriale sau în indicatori numerici, în funcție de conținutul acestora și de tipul de analiză necesar. Pentru o detaliere a variabilelor prelucrate și a întrebărilor corespunzătoare, vezi Anexa 1.

Datele colectate prin chestionar au fost supuse unei analize statistice utilizând R, versiunea 4.5.0⁷. Această analiză a fost împărțită în patru blocuri principale:

- (1) O analiză descriptivă, care a permis caracterizarea eșantionului în termeni de variabile sociodemografice, lingvistice și atitudinale.
- (2) O analiză a corelațiilor, axată pe explorarea asocierilor dintre variabila compusă a uzurii lingvistice și alți factori relevanți, precum utilizarea limbii spaniole, identitatea culturală, vârsta sau perioada petrecută în Spania. Variabila de explicat este uzura lingvistică percepută, care include două subvariabile: percepția asupra fluentei actuale în limba spaniolă și îngrijorarea legată de pierderea fluentei în viitor. Pentru a explora corelațiile dintre variabile numerice (vârsta, vârsta la sosire, ani în Spania, uzura percepută, frecvența utilizării), s-a utilizat funcția **cor()** cu metoda Pearson, vizualizată prin **ggcorrplot**. Variabilele au fost transformate anterior în format numeric, iar variabilele categoriale ordinale au fost convertite pe o scală de la 0 la 5 (de exemplu: „niciodată” = 0, „foarte des” = 5).
- (3) Analize multivariabile, cu scopul de a identifica tipare latente între subiecți. În primul rând, au fost construite profiluri comportamentale

⁶ Variabilele binare sunt acelea care pot lua doar două valori posibile (de exemplu, *da / nu* sau *bărbat / femeie*). Variabilele categoriale nominale grupează răspunsurile în categorii fără o ordine specifică (cum ar fi limba maternă: spaniolă, română, altă limbă). Variabilele categoriale ordinale, precum cele corespunzătoare scalelor de tip Likert (de exemplu, de la 1 la 5), reflectă o ordine între categorii, deși distanța dintre ele nu este neapărat uniformă. Variabilele continue reprezintă cantități numerice cu valori aflate într-un anumit interval (de exemplu, vârsta sau numărul de ani de rezidență).

⁷ Versiune 2025-04-11 – Platform: x86_64-apple-darwin20.

(*behavioral profiles*) pe baza unui set de variabile codificate, reprezentând fiecare subiect ca un vector de caracteristici. Pe baza acestor profiluri s-au calculat distanțe euclidiene între indivizi și s-a aplicat un algoritm de grupare ierarhică (metoda Ward) pentru a grupa subiecții în tipologii generale. Aceste tehnici complementare au permis nu doar detectarea asocierilor semnificative statistic, ci și revelarea unor profiluri interpretabile de utilizare, atitudine și identitate în rândul celor întorși. Pentru analiza conglomeratelor ierarhice au fost utilizate mai multe pachete din R care au facilitat atât procesarea, cât și vizualizarea datelor: **tidyverse** pentru curățarea și transformarea variabilelor, **cluster** pentru calculul distanțelor și rularea algoritmului de grupare, **factoextra** pentru reprezentarea grafică a dendrogramelor, și **dendextend** pentru personalizarea esteticii acestora. Variabilele utilizate în analiză au fost transformate anterior în format numeric standardizat, pentru a asigura comparabilitatea acestora. Astfel, frecvența utilizării limbii spaniole (vorbit, citit și scris), inițial pe o scală ordinală de tip Likert, a fost codificată de la 0 la 5; identificarea culturală a fost codificată ca o variabilă categorială cu trei niveluri: 1 (română), 2 (mixtă) și 3 (spaniolă); evaluarea limbii spaniole a fost normalizată pe o scală de la 0 la 3; apartenența la comunitate a fost reprezentată prin trei variabile binare (0/1); iar, în cele din urmă, uzura lingvistică percepută, obținută ca un indice compus, a fost menținută ca variabilă continuă standardizată.

- (4) O analiză de regresie logistică, pentru a compara rezultatele cu cele obținute anterior și pentru a verifica modul în care se comportă variabilele explicative într-un model statistic comprehensiv. Astfel, a fost construit un model de regresie logistică binară, în care au fost introduse variabile sociodemografice (vârstă, gen, durata șederii în Spania, numărul de ani de la întoarcere), lingvistice (frecvența utilizării limbii spaniole: vorbire, citire, scriere), identitare (identificarea cu limba spaniolă), participarea culturală și percepția problemelor de reintegrare. Variabila dependentă, categorială, este dihotomică (percepția uzurii lingvistice: Da / Nu). Obiectivul analizei este estimarea probabilității de a raporta uzura percepută în funcție de diferite variabile independente (socio-lingvistice, identitare, demografice).

Analiza a fost susținută de instrumente vizuale pentru a facilita interpretarea datelor și pentru a comunica rezultatele într-un mod clar. Au fost utilizate diagrame de tip vioară (eng. *violin plot*) pentru a reprezenta distribuția uzurii lingvistice în funcție de variabile precum genul, identitatea sau vârsta la sosire; corelograme pentru a sintetiza corelațiile dintre multiple dimensiuni; și dendrograme pentru a vizualiza structura ierarhică a grupurilor emergente din analiza de tip clustering.

5. DINAMICI SOCIOLINGVISTICE ALE ÎNTOARCERII ȘI MIGRAȚIEI NEUNIDIREȚIONALE

În această secțiune se prezintă rezultatele obținute pe baza unui eșantion de 93 de persoane care au participat la chestionarul descris în secțiunea metodologică. Trebuie menționat că, inițial, numărul participanților a fost mai mare, însă au fost excluse șase cazuri: trei pentru că nu și-au dat consimțământul informat și alte trei pentru că, în realitate, nu s-au întors în România. Studiul de față contribuie în mod semnificativ la clarificarea unor aspecte puțin cunoscute despre populația întoarsă în țară. Primul subcapitol al secțiunii oferă o analiză descriptivă detaliată a celor mai importante variabile ale studiului. Al doilea subcapitol prezintă rezultatele unei analize a corelațiilor, precum și ale unei regresii multiple, în care sunt explorate relațiile dintre cele mai **relevante variabile**.

5.1. Analize descriptive

Vârstă și sex

Eșantionul prezintă două caracteristici în ceea ce privește vârsta și genul: este un grup tânăr și predominant feminin.

Vârsta medie a celor 93 de participanți este de 28,82 ani, abaterea standard este de 14,67, iar intervalul de vârstă este de 59 de ani (între 9 și 68 de ani). Grupa de vârstă predominantă este cea de 10–19 ani ($N = 31$), reprezentând aproximativ 33 % din total. Urmează grupa de 40–49 de ani ($N = 18$), care se consolidează ca al doilea cel mai numeros grup din întregul eșantion. În contrast, grupele cel mai slab reprezentate sunt cele cu respondenți de peste 50 de ani și grupa 0–9 ani⁸, cu o prezență minimă sau inexistentă în eșantion, ceea ce sugerează o concentrare a studiului asupra persoanelor tinere și a adulților de vârstă medie.

În ceea ce privește genul, se observă o predominanță netă a femeilor (69 de femei față de 24 de bărbați). Această diferență substanțială reprezintă o posibilă suprareprezentare a femeilor în eșantion, ceea ce poate avea implicații relevante în analiza practicilor lingvistice, identitare și sociale ale populației studiate, în special în contexte de întoarcere migratorie, unde genul poate influența în mod diferit traiectoriile, percepțiile individuale și politicile lingvistice familiale. În cazul femeilor ($N = 69$), media de vârstă este ușor mai ridicată decât la bărbați ($N = 24$), însă distribuția lor se concentrează mai mult în categoriile de vârstă tinere. Ambele grupuri prezintă un anumit grad de dispersie, fără a fi identificate valori extreme semnificative.

⁸ Pentru a avea mai mulți subiecți în acest grup, am decis să mergem personal în școli. Datele vor fi utilizate într-un studiu viitor.

Nivel de studii

Referitor la nivelul de studii, eșantionul este caracterizat printr-o distribuție variată, dar cu o tendință clară către niveluri educaționale superioare. Majoritatea participanților au absolvit studii universitare: 23 au o diplomă de licență, 19 un masterat și 2 un doctorat, ceea ce reprezintă aproximativ 48% din totalul eșantionului. În schimb, categoriile cu studii inferioare – studii primare ($N = 10$) și gimnaziale ($N = 17$) – sunt mai slab reprezentate. Trebuie menționat că printre cei care declară că au studii primare sau gimnaziale se regăsesc în principal persoane tinere aflate încă în proces de formare (7/10 în învățământul primar și 12/17 în cel gimnazial). În cazul studiilor primare, unii participanți nici nu le-au finalizat – de exemplu, copiii sub 10 ani care urmează încă ciclul primar și nu aveau o opțiune mai adecvată în chestionar. Acest profil sugerează că eșantionul este alcătuit majoritar din tineri cu un parcurs educațional constant, posibil influențat de contextul migrator și de oportunitățile de formare din Spania. Vizualizarea integrată a genului, vârstei și nivelului de studii atins relevă tipare distincte. Femeile sunt supraprezentate la aproape toate nivelurile de studiu, în special la cele universitare. Rezultatul ar putea sugera o continuitate educațională mai accentuată în acest grup, însă interpretarea trebuie abordată cu rezervă, având în vedere că femeile constituie segmentul majoritar al eșantionului. În plus, vârsta tinde să crească pe măsură ce nivelul de studii este mai ridicat, ceea ce este de așteptat, având în vedere timpul necesar pentru a finaliza studiile superioare. Totuși, se observă și cazuri de femei tinere cu studii de masterat. La rândul lor, bărbații sunt mai slab reprezentați la nivelurile universitare și prezintă o distribuție mai eterogenă a vârstelor. Această interacțiune ar putea reflecta nu doar inegalități în accesul la educație în funcție de gen, ci și diferențe în traiectoriile educaționale, corelate atât cu vârsta, cât și cu contextul întoarcerii în țară. Cu toate acestea, interpretarea acestor rezultate trebuie făcută cu prudență, întrucât o parte considerabilă a respondenților a fost recrutată prin rețele universitare, în special din medii filologice, unde predomină femeile. Acest lucru ar putea fi un factor în supraprezentarea femeilor cu studii superioare în eșantion.

Dacă luăm în considerare doar participanții care au finalizat deja studiile primare și gimnaziale, excluzându-i pe cei care se află încă în proces de formare, se observă un profil diferit față de cel al eșantionului general: mai mulți subiecți adulți au urmat învățământ profesional, o alegere coerentă cu oportunitățile educaționale disponibile la vremea respectivă, cu nevoia de a accesa rapid piața muncii și cu caracteristicile migrației românești din anii 2000.

Țara natală

În ceea ce privește țara natală, eșantionul este împărțit în principal între participanți născuți în România ($N = 65$, adică $\approx 69,89\%$)⁹ și cei născuți în Spania

⁹ Există, de asemenea, un caz de reemigrare al unei persoane născute în Italia, adică $\approx 1,08\%$.

($N = 27$, adică $\approx 29,03\%$), reflectând cele două traiectorii principale din cadrul familiilor de migranți întoarse în țară: cei care au migrat când erau copii, tineri sau adulți și cei care s-au născut deja în țara de destinație. Prezența semnificativă a persoanelor născute în România arată că o mare parte dintre participanți au trăit procesul migrației în mod direct, în timp ce grupul născut în Spania reprezintă a doua generație care, deși a crescut într-un context hispanic, a fost ulterior integrată sau reintegrată în mediul românesc.

Analiza vârstei în raport cu țara natală relevă un tipar previzibil în contextul migrației recente a românilor: participanții născuți în Spania tind să fie considerabil mai tineri decât cei născuți în România. Această diferență de vârstă se explică prin faptul că marile valuri de migrație românească spre Spania au avut loc începând cu anii 2000, astfel că este puțin probabil să întâlnim persoane în vârstă născute pe teritoriul spaniol (Buzilă 2016, Bleorțu *et al.* 2024).

Corelând variabilele anterioare cu țara natală, se observă că femeile, atât cele născute în România, cât și cele născute în Spania, tind să se concentreze la nivelurile educaționale superioare, în special la studiile de licență și masterat. În schimb, bărbații prezintă o distribuție mai eterogenă între diferitele niveluri educaționale. Așa cum era de așteptat, vârsta crește progresiv odată cu nivelul de educație, așa cum s-a menționat anterior, deși se pot identifica și tineri cu studii universitare avansate.

Variable temporale ale migrației

Vârsta la sosirea în Spania. Distribuția participanților în funcție de vârsta la sosire relevă o concentrare semnificativă în intervalele intermediare și superioare: grupele de 16–20 de ani și 26+ ani însumează fiecare câte 15 cazuri, urmate de grupa 21–25 de ani cu 9 persoane. Intervalele inferioare (0–10 ani) includ mai puțini indivizi: 7 persoane în categoria 0–5 ani, 8 în 6–10 ani și doar 3 între 11–15 ani. Există și câteva persoane care nu au răspuns (6). Este important de menționat că acești indicatori exclud cei 27 de respondenți născuți în Spania, care nu au o vârstă propriu-zisă de sosire, deși reprezintă o parte importantă a eșantionului. Cu toate acestea, se remarcă o prezență semnificativă a migranților din așa-numita generație 1,5, adică aceia care au migrat înainte de vârsta de 15 ani¹⁰.

Timpul de rezidență în Spania. Durata medie a șederii în Spania în rândul respondenților este de 15,50 ani, cu o abatere standard de 4,60, ceea ce reflectă, în general, o experiență migratorie îndelungată, arată că majoritatea a trăit în Spania între 11 și 20 de ani. Într-adevăr, peste 60 % dintre participanți se încadrează în acest interval, ceea ce întărește ideea unei migrații cu un caracter stabil și nu temporar, o tendință observată și în statisticile generale privind întoarcerile recente

¹⁰ De asemenea, trebuie adăugați trei participanți cu traiectorii migratorii mai complexe: unul care a ajuns pentru prima dată la șase săptămâni de viață, altul la 16 ani și un al treilea la 21 de ani, însă toți au avut șederi fragmentate sau întoarceri intermediare. Aceste cazuri, deși dificil de încadrat în categorii fixe, ilustrează diversitatea experiențelor migratorii și trebuie luate în considerare în analiză.

și care indică faptul că majoritatea participanților nu au fost migranți temporari. Acest factor poate avea implicații importante atât asupra gradului de competență lingvistică, cât și asupra dezvoltării identității culturale. Cazurile extreme – patru respondenți care au trăit mai puțin de un an în Spania – reflectă o variabilitate ce evidențiază traiectorii migratorii foarte diferite, de la experiențe scurte sau întoarceri timpurii, până la procese marcate de o integrare profundă în societatea spaniolă.

Variabile geografice de rezidență (întrebările 6 și 8, cf. Bleorțu *et al.* 2025b)

Locul de rezidență în Spania. Dintre cei 93 de participanți români chestionați, 90 au oferit informații despre locul lor de rezidență în Spania, în timp ce 3 (3,2 %) nu au furnizat aceste date. Informațiile arată o distribuție clar inegală, cu o concentrare semnificativă în anumite comunități autonome. Comunitatea Madrid se remarcă drept principalul loc de rezidență, cu 32 de participanți (34,4 % din total). Urmează Comunitatea Valenciană, cu 16 participanți (17,2 %), Andaluzia – cu 10 (10,8 %), Castilla-La Mancha – cu 9 (9,7 %), Aragon – cu 7 (7,5 %) și Catalonia – cu 6 (6,5 %). Alte comunități, precum Țara Bascilor, Asturias, La Rioja și Insulele Baleare, înregistrează câte 2 participanți (2,2 %) fiecare, în timp ce Navarra și Insulele Canare au câte un singur caz (1,1 %). Această distribuție reflectă tipare migratorii deja cunoscute ale comunității românești din Spania, în care predomină marile centre urbane și industriale (precum Madrid și Valencia), dar și regiunile cu cerere de forță de muncă în construcții, agricultură sau servicii. Proporția ridicată de participanți din Madrid poate fi explicată atât prin rolul său de centru economic și administrativ, cât și prin existența unor rețele migratorii deja stabilite, care facilitează integrarea profesională și socială a noilor migranți (Viruela 2008, 2016).

Locul de rezidență actual. Se remarcă o concentrare semnificativă în județele Suceava și Bistrița-Năsăud. Această distribuție poate fi influențată și de aspecte metodologice ale studiului: doi dintre cercetătorii principali sunt originari din aceste regiuni, ceea ce a facilitat accesul la rețele locale și a contribuit la recrutarea de respondenți din aceste teritorii. Prezența participanților în alte județe – deși mai dispersată – confirmă diversitatea geografică a fenomenului migrației și al reîntoarcerii, permițând o imagine mai amplă asupra profilurilor de reintegrare în diferite regiuni ale țării.

Variabile legate de întoarcere: circularitate și perspective (întrebările 5, 7, 9, 10 și 11, cf. Bleorțu *et al.* 2025b) Alte aspecte analizate în cadrul chestionarului sunt legate de momentul și natura întoarcerii, precum și de intenția de a rămâne în România. În ceea ce privește momentul întoarcerii, datele variază, însă se observă că mai mult de jumătate dintre participanți s-a întors în ultimii cinci ani (54,4 %), ceea ce sugerează că fenomenul întoarcerii este foarte recent în acest eșantion și reflectă un context actual de mobilitate inversă către țara de origine (Sandu 2024a).

La întrebarea „A fost aceasta prima dată când te-ai întors?”, 75,3 % dintre participanți au răspuns afirmativ, în timp ce 24,7 % au declarat că mai reveniseră anterior. Acest rezultat indică faptul că, pentru majoritatea respondenților, întoarcerea actuală reprezintă prima experiență de reintegrare de durată, în timp ce pentru aproape un sfert dintre ei este vorba despre un proces repetat sau mai complex.

Dacă încrucișăm această variabilă cu vârsta, analiza distribuției pe grupe de vârstă scoate în evidență diferențe semnificative între grupuri. participanții care se află la prima experiență de întoarcere (răspunsul „Da”) prezintă o mediană de vârstă mai scăzută, concentrată în general între 15 și 30 de ani, cu un vârf de densitate între 18 și 25 de ani. Acest profil sugerează că întoarcerea lor este, cel mai probabil, legată de reîntregirea familiei sau de tranziția către studiile universitare ori integrarea în sistemul educațional românesc.

În schimb, cei care se mai întorseseră o singură dată anterior („O dată”) prezintă o vârstă medie mai ridicată, situată frecvent între 30 și 45 de ani, ceea ce indică un moment mai matur de decizie în traiectoria lor migratorie. Acești participanți par să fi testat întoarcerea în România într-un context anterior, posibil legat de oportunități profesionale, de întoarcerea împreună cu familia sau de o încercare de reintegrare stabilă.

Grupul cu experiențe repetate de întoarcere („De mai multe ori”) prezintă cea mai mare distribuție de vârstă, cuprinzând un spectru care variază de la adolescenți până la persoane de peste 50 de ani. Această eterogenitate reflectă complexitatea traiectoriilor migratorii circulare, în care deciziile de întoarcere și remigrare nu sunt definitive, ci răspund unor factori dinamici: muncă sezonieră, instabilitate economică, obligații familiale sau dificultăți de integrare în țara de destinație.

În ansamblu, se observă că experiența migrației devine mai complexă odată cu vârsta: tinerii se întorc, de regulă, pentru prima dată, adesea însoțiți sau în contextul unei tranziții către studii, în timp ce adulții și persoanele cu un istoric migrator mai îndelungat tind să efectueze întoarceri repetate, ceea ce reflectă o relație mai tensionată și negociată cu ideea unei „întoarceri definitive”.

În ceea ce privește întrebarea „Intenționezi să rămâi în România?”, 58% dintre participanți și-au exprimat intenția de a rămâne, în timp ce 32% au răspuns negativ, iar 10% au fost indeciși sau nu au răspuns. Aceste rezultate reflectă o predispoziție majoritară pentru stabilirea pe termen lung în țară, deși există încă un procent semnificativ de participanți care nu iau în considerare un proiect de viață de durată în România sau se află într-o etapă de tranziție.

Corelând întrebarea „Intenționezi să rămâi în România?” cu variabila vârstă, observăm tipare clare în dorința de permanență în funcție de grupul de vârstă. Tinerii sub 30 de ani arată o proporție mai mare de răspunsuri negative sau ezitante, ceea ce sugerează că se află într-o etapă de tranziție, marcată de explorarea unor alternative educaționale sau profesionale, atât în România, cât și în străinătate. Mulți dintre ei nu exclud o posibilă reemigrare sau pur și simplu nu și-au consolidat încă un proiect de viață pe termen lung în țară.

Pe de altă parte, participanții cu vârste între 30 și 50 de ani manifestă o tendință semnificativ mai mare de a răspunde afirmativ în privința intenției de a rămâne. Această înclinație spre stabilitate poate fi legată de integrarea profesională, formarea unei familii sau dorința de a asigura continuitate pentru copiii lor în sistemul educațional românesc. De fapt, vârstele medii ale celor care au răspuns „Da” tind să fie mai mari decât ale celor care au răspuns „Nu” sau „Poate”.

În cele din urmă, la grupele de vârstă mai înaintată (peste 50 de ani), dorința de a rămâne se manifestă aproape unanim, semnalând o decizie deja consolidată de întoarcere definitivă, asociată adesea cu pensionarea, reîntâlnirea cu familia sau căutarea unui mediu mai familiar și mai accesibil în etapa finală a vieții.

Așadar, datele arată că vârsta se corelează pozitiv cu intenția de a rămâne: pe măsură ce vârsta crește, se intensifică dorința de a rămâne în România, în timp ce incertitudinea și mobilitatea sunt mai frecvente în rândul celor mai tineri.

În ansamblu, aceste date oferă o imagine nuanțată a întoarcerii: deși mulți participanți o trăiesc ca pe o întoarcere definitivă, decizia de stabilire nu este pe deplin consolidată în toate cazurile și continuă să fie influențată de factori personali, familiali și socio-economici.

Aspecte familiale și intergeneraționale (întrebările 11–20, cf. Bleorțu *et al.* 2025b)

Rezultatele referitoare la mediul familial permit conturarea unui profil intergenerațional al participanților. Marea majoritate a părinților – atât mamele, cât și tații – s-au născut în România (90 din fiecare grup), cu câteva excepții punctuale: un părinte născut în Bulgaria, unul în Mali, unul în Grecia, unul în Spania și altul în Republica Moldova. Acest tipar sugerează un profil migrator caracteristic primei generații, ai cărei copii au crescut în contexte transnaționale (doar un tată s-a născut în Spania).

În ceea ce privește nivelul de educație, se remarcă faptul că, în multe cazuri, cel puțin unul dintre părinți a absolvit studii liceale, ceea ce sugerează un mediu familial relativ bine format din punct de vedere academic.

Referitor la profesiile părinților, se observă o distribuție semnificativă în grupele intermediare ale scalei Edwards, care clasifică ocupațiile în funcție de nivelul de calificare și statut. O parte considerabilă dintre părinți exercită sau au exercitat profesii corespunzătoare lucrătorilor calificați sau tehnicienilor de nivel mediu, precum funcționari administrativi, învățători, asistenți medicali, coafeze sau tehnicieni specializați. Sunt prezente și profesii cu un grad înalt de calificare, precum medici, ingineri sau cadre didactice, deși într-o proporție mai redusă.

Paralel, se identifică și profesii legate de munca manuală necalificată, cum ar fi personalul de curățenie sau muncitorii din sectorul construcțiilor. Această diversitate reflectă o origine majoritar legată de clasa mijlocie muncitoare, cu variații în funcție de gen (în eșantionul nostru predomină femeile) și de generație.

Pe de altă parte, datele referitoare la bunici – în special locurile lor de naștere și reședință – evidențiază o puternică ancorare teritorială în România, concentrată

în special în anumite regiuni din nord-est, precum Suceava. Această ancorare regională poate influența în mod semnificativ deciziile de întoarcere, percepția apartenenței și accesul la sprijin familial pe parcursul procesului de reintegrare. Se conturează astfel ideea că participanții nu sunt influențați doar de experiența lor migratorie individuală, ci și de structura și traiectoria rețelelor familiale ascendente, care le modelează în mare măsură identitatea socială și deciziile de viață. Totodată, așa cum s-a afirmat, acest rezultat poate fi legat și de faptul că unul dintre cercetătorii implicați în studiu este originar din Suceava, ceea ce i-a permis să aibă mai multe contacte în zonă pentru desfășurarea cercetării.

Repertorii lingvistice (întrebările 21–32, cf. Bleorțu *et al.* 2025b)

La întrebările legate de limbile cunoscute, rezultatele conturează un profil caracterizat prin bilingvism funcțional în cazul majorității participanților. În ceea ce privește limba de achiziție, respondenții au învățat să vorbească din copilărie: româna (53,5%), româna și spaniola (20,9%), respectiv spaniola (12,8%).

Combinând această întrebare cu variabila vârstă, vom observa că participanții care au învățat exclusiv limba română acoperă un spectru larg de vârstă, de la adolescenți până la adulți maturi, ceea ce indică o diversitate generațională în cadrul acestui grup. În schimb, cei care au crescut cu spaniola sau cu combinația română-spaniolă tind să se concentreze în segmente de vârstă mai tinere, în special între 15 și 25 de ani, ceea ce sugerează traiectorii migratorii recente sau o formare în contexte transnaționale. Combinațiile multilingve – precum română, spaniolă și engleză – sunt, de asemenea, asociate în principal cu participanții tineri, reflectând o expunere crescută la contexte plurilingve încă din copilărie. Pe de altă parte, combinații mai puțin frecvente, precum cele cu germană sau bulgară, apar în cazuri individuale, fără a permite generalizări, deși în unele situații se leagă de participanți mai în vârstă sau de traiectorii migratorii mai complexe.

S-au luat în considerare și următoarele aspecte: 1) Ce limbi folosesc în mod regulat în viața de zi cu zi? și 2) În ce alte limbi sunt capabili să susțină o conversație de bază? Astfel, se observă că limba română este predominant utilizată în viața cotidiană, reflectând mediul actual de rezidență în România, în timp ce limba spaniolă, deși ușor mai puțin prezentă în uzul zilnic, rămâne o limbă-cheie, cu un nivel ridicat de competență conversațională, ceea ce subliniază rolul său identitar și formativ. Limba engleză, în schimb, apare ca o limbă cunoscută la nivel conversațional de mulți participanți, dar mai puțin utilizată în practică, ceea ce sugerează o învățare legată în principal de școală sau de contexte specifice. Limbi precum franceza, italiana sau germana sunt și ele cunoscute, însă utilizarea lor zilnică este aproape inexistentă, ceea ce indică o competență mai pasivă sau dobândită în medii formale. În cele din urmă, alte limbi, precum catalana, portugheza sau japoneza, apar doar în cazuri izolate, indicând traiectorii familiale particulare sau experiențe punctuale de contact lingvistic. Per ansamblu, datele conturează un profil al vorbitorilor caracterizat printr-un uz efectiv și o cunoaștere a limbilor care răspund atât contextelor de socializare, cât și dinamicilor migratorii și educaționale.

Un alt aspect luat în considerare în cadrul studiului a fost frecvența utilizării limbii spaniole în vorbire, scriere și lectură. Rezultatele arată faptul că spaniola continuă să joace un rol relevant în viața participanților, deși utilizarea sa variază în funcție de activitate. Majoritatea afirmă că o vorbesc des sau foarte des, ceea ce indică o utilizare orală puternică în repertoriul lor comunicational. În ceea ce privește scrierea și lectura, răspunsurile sunt mai eterogene: multe persoane folosesc limba spaniolă cu o frecvență moderată, însă există și un număr semnificativ de participanți care o utilizează doar ocazional sau deloc. Utilizarea scrisă a limbii spaniole pare mai limitată decât cea orală, posibil din cauza preferinței pentru limba română în contexte formale sau a lipsei unei necesități cotidiene de a scrie în această limbă. Pe de altă parte, lectura în spaniolă rămâne o practică frecventă, probabil legată de materiale digitale, rețele sociale sau conținut de divertisment, ceea ce sugerează o expunere constantă care contribuie la menținerea competenței receptive, chiar și atunci când limba nu este folosită activ în alte domenii.

Corelând cele trei întrebări anterioare cu variabila vârstă, se evidențiază o tendință clară de ordin generațional în utilizarea limbii spaniole. Persoanele mai tinere (în special cele cu vârste între 15 și 25 de ani) tind să declare o frecvență ridicată de utilizare a limbii spaniole în toate dimensiunile – vorbire, scriere și citire – ceea ce sugerează că această limbă este activ integrată în repertoriul lor comunicativ cotidian, probabil ca rezultat al faptului că au crescut sau au studiat în contexte hispanofone. Pe măsură ce vârsta crește, se observă o scădere progresivă a utilizării frecvente a limbii spaniole, mai ales în ceea ce privește producția scrisă, unde participanții mai în vârstă tind să raporteze o folosire mai rară sau inexistentă. Lectura în spaniolă se menține, totuși, cu o anumită regularitate în diferite grupe de vârstă, aspect care ar putea fi legat de accesul la conținuturi digitale sau culturale, chiar și atunci când celelalte forme de utilizare se diminuează.

În ansamblu, datele reflectă faptul că utilizarea activă a limbii spaniole este mai prezentă în rândul generațiilor tinere, în timp ce în cazul participanților mai în vârstă predomină o competență mai pasivă sau limitată, confirmând influența episodului migrator și a contextului de socializare asupra consolidării practicilor lingvistice.

Datele obținute pe baza întrebării „Cât de des vorbești în spaniolă cu următoarele persoane?” arată că utilizarea limbii spaniole este foarte redusă în relația cu bunicii (aproape 77% nu o folosesc niciodată), ceea ce sugerează utilizarea unei alte limbi, cel mai probabil româna. În cazul părinților, distribuția este mai variată: 45,2 % declară că nu o folosesc niciodată, însă există și un 16,1% care afirmă că o vorbesc foarte des. Interacțiunea cu frații prezintă o distribuție echilibrată: aproape jumătate indică „niciodată”, dar există și o prezență semnificativă în categoriile de utilizare frecventă. Spaniola este utilizată cel mai frecvent în relația cu prietenii din Spania, aceasta fiind situația cea mai „spaniolizată”, cu peste 50% dintre respondenți declarând un uz frecvent.

Cu prietenii din România sau din alte părți ale lumii, utilizarea este intermediară și variază în funcție de caz. În contexte școlare sau profesionale (colegi), utilizarea limbii spaniole este moderată, însă categoria „niciodată” predomină. În cele din urmă, în mediile digitale (chaturi, jocuri video etc.), se observă o utilizare ocazională, răspunsurile dominante fiind „ocazional” și „din când în când”.

De asemenea, valorile mediei, medianei și ale deviației standard oferă o perspectivă cantitativă complementară interpretării. De exemplu, cel mai scăzut scor mediu și median se înregistrează în cazul bunicilor (medie: 0,19; mediană: 0), ceea ce confirmă că limba spaniolă aproape nu este utilizată în această relație, cu o variație redusă (SD: 0,7). În contrast, cel mai ridicat scor apare în relația cu prietenii din Spania (medie: 2,92; mediană: 4), ceea ce indică o utilizare foarte frecventă a limbii spaniole în acest context, deși cu o anumită variabilitate (SD: 1,92), posibil explicată prin diferențele individuale. Utilizarea cu frații și părinții prezintă medii intermediare (1,68 și 1,51), mediane scăzute (2 și 1), dar deviații standard ridicate (2,03 și 1,86), ceea ce sugerează o mare diversitate între familii: unele folosesc frecvent limba spaniolă, altele aproape deloc. În cazul colegilor, prietenilor din România sau din alte regiuni ale lumii, precum și în mediul online, mediile sunt sub 2, iar deviațiile standard sunt moderate, ceea ce indică un uz ocazional, dar inegal. În concluzie, tabelul cantitativ confirmă că utilizarea limbii spaniole depinde în mare măsură de interlocutor, cu modele clar mai frecvente în contexte externe (prietenii din Spania) și mai reduse în mediile familiale tradiționale (bunicii), evidențiind totodată o variabilitate ridicată în sfera familială.

În ceea ce privește consumul cultural în limba spaniolă, rezultatele arată o tendință clară către utilizarea frecventă a anumitor tipuri de conținut, în special a celor mai accesibile și populare în viața de zi cu zi a participanților. Muzica se evidențiază ca fiind cel mai consumat tip de conținut, 45,2% dintre participanți declarând că o ascultă foarte des, urmată de rețelele sociale (TikTok, Instagram, Facebook etc.), cu 37,6%. Aceste date sugerează o prezență puternică a limbii spaniole în mediile digitale cu utilizare personală și socială.

De asemenea, se remarcă o prezență semnificativă în consumul de seriale și filme, unde 34,4% afirmă că le urmăresc foarte des, iar peste jumătate le vizionează cel puțin frecvent. Mass-media online prezintă o distribuție mai moderată, deși aproape 30% declară că le utilizează foarte des, ceea ce indică faptul că spaniola se menține și ca limbă de informare și actualitate.

În schimb, consumul de literatură în limba spaniolă este cel mai scăzut dintre categoriile analizate: doar 17,2% declară că o citesc foarte des, iar 11,8% spun că nu o citesc deloc. Acest rezultat poate reflecta o accesibilitate mai redusă sau o preferință pentru formate mai dinamice, ori chiar o deconectare generațională față de lectura în această limbă.

Așadar, limba spaniolă face parte importantă din peisajul cultural cotidian al celor întorși, mai ales în formate audiovizuale și pe platforme digitale.

Aceste tendințe de consum sunt susținute de valorile statistice obținute pentru media, mediana și deviația standard în funcție de tipul de conținut. Muzica înregistrează cea mai ridicată medie (3,67) pe o scală de la 0 la 5, ceea ce indică o utilizare frecventă și generalizată. Mediana de 4 confirmă că cel puțin jumătate dintre participanți ascultă muzică în spaniolă destul de des. În plus, deviația standard este scăzută (1,54), ceea ce sugerează o distribuție relativ omogenă a răspunsurilor – majoritatea consumă muzică într-un mod similar.

Urmează serialele/filmele (medie: 3,33) și rețelele sociale (3,25), ambele de asemenea cu mediane de 4, ceea ce confirmă utilizarea lor frecventă. Deviațiile standard (aproximativ 1,6–1,8) indică o ușoară distribuție mai mare, semnalând că, deși mulți participanți consumă aceste tipuri de conținut frecvent, există și subgrupuri cu un nivel mai scăzut de utilizare.

Mass-media online înregistrează o medie de 3,12 – ceea ce reflectă o frecvență moderată de utilizare –, cu o mediană de 4, dar o dispersie mai mare ($SD = 1,76$), ceea ce sugerează o eterogenitate marcată în ceea ce privește interesul sau utilitatea percepută pentru acest tip de conținut.

În schimb, literatura în limba spaniolă obține cea mai scăzută medie (2,60), iar mediana coboară la 2, reflectând o frecvență generală redusă a lecturii. Deviația standard (1,69) indică, de asemenea, o variabilitate ridicată a răspunsurilor, semnalând probabil diferențe importante între indivizi în ceea ce privește obiceiurile de lectură, interesele personale sau nivelul de competență în spaniola scrisă.

În concluzie, valorile mediei și ale medianei confirmă că utilizarea culturală a limbii spaniole este mai solidă în formate digitale și audiovizuale, în timp ce deviațiile standard reflectă diversitatea profilurilor de consum – aspect ce poate fi legat de factori precum vârsta, nivelul educațional sau experiența migratorie a participanților.

La întrebarea referitoare la ce reprezintă limba spaniolă pentru ei, 41,9% dintre participanți au definit-o ca fiind a doua lor limbă (L2), în timp ce 21,5% o consideră prima limbă (L1), iar 16,1% o identifică drept limbă maternă (L1). În contrast, 11,8% o percep ca limbă străină, iar un procent redus o clasifică drept limbă a migrației sau alt tip de limbă (4,3 % în fiecare caz).

Pe baza acestor date se poate construi o variabilă dihotomică care să distingă între vorbitorii care consideră spaniola ca fiind limba lor nativă sau prima lor limbă (L1) și cei care nu o consideră astfel, ci o percep ca pe o a doua limbă, limbă străină sau limbă a migrației (L2).

Astfel, se observă că aproximativ 4 din 10 participanți (38%) consideră limba spaniolă ca fiind limba lor principală (L1), în timp ce 62% o percep ca limbă secundară (L2). Această distincție este esențială nu doar pentru interpretarea competențelor lingvistice ale participanților, ci și pentru înțelegerea percepției lor asupra apartenenței culturale, a utilizării cotidiene a limbii și a nivelului de integrare în mediul hispanofon.

Din punct de vedere subiectiv, 44,1% dintre participanți au declarat că ar putea pierde fluența în limba spaniolă în viitor dacă vor continua să locuiască în România, comparativ cu 39,8% care consideră că nu, și 16,1% care nu sunt siguri.

În plus, 32,3% cred că deja pierd din fluență, iar 38% au afirmat că au avut dificultăți cu limba română la întoarcere, ceea ce sugerează că procesul de reintegrare lingvistică în țara de origine nu este întotdeauna fluid sau automat, mai ales pentru cei care au petrecut perioade de formare îndelungate în afara României.

Poziția limbii spaniole în repertoriile lingvistice. Pentru a analiza dinamica limbii spaniole în cadrul repertoriilor lingvistice ale participanților, s-a recurs la o variabilă care cuantifică *uzura lingvistică percepută* de vorbitori: *uzura_totală*¹¹. Această variabilă are scopul de a măsura pierderea subiectivă a competenței în limba spaniolă, așa cum este resimțită sau anticipată de participanți. Ea se bazează pe două componente de autoevaluare, colectate printr-un chestionar sociolingvistic:

- Pierderea actuală percepută: gradul în care participanții simt că stăpânirea limbii spaniole a scăzut în timp.
- Pierderea anticipată: percepția asupra a cât de mult ar putea continua să se deterioreze competența în spaniolă dacă se menține același context de utilizare (de exemplu, predominanța limbii române și utilizarea minimă a spaniolei).

Aceste două dimensiuni sunt integrate într-un indice compus, rezultând o variabilă continuă. Pentru a facilita analiza și interpretarea acesteia, valorile au fost standardizate în raport cu media întregului eșantion de vorbitori, astfel încât:

- Valorile negative indică un nivel mai scăzut de uzură lingvistică (adică vorbitori care consideră că și-au păstrat limba spaniolă relativ intactă),
- În timp ce valorile pozitive reflectă un nivel mai ridicat de uzură (adică vorbitori care percep că au pierdut din competență sau anticipează o pierdere viitoare).

Per ansamblu s-a observat o diferență notabilă în uzura lingvistică percepută în funcție de limba sau limbile învățate în copilărie. Participanții care au învățat limba spaniolă ca limbă maternă (spaniola ca L1) tind să raporteze niveluri mai scăzute de uzură totală – calculate pe baza pierderii percepute actuale și a celei anticipate – comparativ cu cei care au învățat limba spaniolă mai târziu (spaniola ca L2). Această diferență sugerează că spaniola achiziționată devreme este, probabil, mai bine consolidată și, prin urmare, mai rezistentă la uzura lingvistică, chiar și în contexte dominate de limba română. Distribuția arată, de asemenea, că, deși unii vorbitori de L2 prezintă un nivel scăzut de uzură, grupul este mai eterogen și mai dispersat, ceea ce ar putea avea legătură cu factori precum mediul familial, educația primită sau frecvența folosirii cotidiene a limbii spaniole.

¹¹ Am denumit-o *uzura_totală_1* (continuă) deoarece este diferită de variabila dependentă utilizată în regresia logistică, *uzura_totală_2* (categorică) (cf. regresia logistică binară).

Dacă facem corelația între limbă și durata șederii, analiza relevă o tendință clară: vorbitorii de spaniolă ca limbă maternă (L1) au, în general, șederi mai lungi, cu o mediană apropiată de 20 de ani. Prin contrast, grupul care consideră spaniola ca a doua limbă (L2) prezintă o variabilitate mai mare și cazuri cu șederi semnificativ mai scurte, inclusiv unele sub un an. Această diferență este coerentă cu traiectoriile migratorii ale participanților, întrucât grupul L2 include persoane născute în România care au ajuns mai târziu în Spania. Distribuția observată în grupul L2 ar putea reflecta o diversitate mai mare a contextelor lingvistice și a experiențelor de integrare, ceea ce poate influența atât uzura lingvistică, cât și identitatea lingvistică a participanților.

În ceea ce privește identitatea culturală a persoanelor reîntoarse, chestionarul nostru a pus accent pe patru întrebări-cheie: „Cum te-ai identifica?”, „Este important să fii vorbitor de spaniolă pentru identitatea ta personală?”, „Este importantă combinația româno-spaniolă pentru identitatea ta?”, „Care este gradul tău de conexiune cu următoarele comunități: hispanofonă / românofonă / a reîntorșilor?”

Rezultatele reflectă o legătură solidă între identitate, limbă și sentimentul de apartenență în rândul tinerilor reîntorși. O majoritate clară se identifică drept româno-spaniol(ă) sau spaniol(ă)-român(ă), ceea ce evidențiază o identitate compozită, construită în contexte transnaționale. Această poziționare hibridă este însoțită de o apreciere ridicată a limbii spaniole ca parte esențială a identității personale, precum și a amestecului româno-spaniol ca element identitar relevant. În ceea ce privește apartenența, datele arată că participanții nu se limitează la o singură comunitate: deși o parte importantă se identifică cu comunitatea vorbitorilor de română, există și legături semnificative cu comunitatea hispanofonă, iar, într-o măsură mai mică, și cu comunitatea reîntorșilor.

Aceste rezultate sugerează că limba spaniolă nu este percepută doar ca un instrument de comunicare, ci și ca un simbol identitar. Totuși, este important de subliniat că această asociere între limbă și identitate nu implică neapărat o relație cauzală directă. Este posibil ca utilizarea frecventă a spaniolei să consolideze sentimentul de apartenență la lumea hispanofonă, dar și invers: cei care se simt parte din acea comunitate tind să mențină activă utilizarea limbii. În acest sens, identitatea lingvistică apare ca rezultat al unei interacțiuni complexe și bidirecționale între practicile lingvistice, istoria migrației și legăturile afective, iar limba spaniolă se consolidează ca un ax central al apartenenței multiple.

În ceea ce privește integrarea socială (întrebarea 38: „Ai avut probleme de acceptare / integrare în societatea românească?”, cf. Bleorțu *et al.* 2025b), o majoritate de 61,3% dintre participanți a declarat că nu a avut probleme de acceptare în societatea românească, în timp ce un procent de 38,7 declară că a experimentat dificultăți. Aceste rezultate sugerează că, deși reintegrarea a fost pozitivă pentru mulți, încă există bariere sociale pentru o parte semnificativă a grupului.

Cu respect la diferențele dintre spaniolă și română (întrebarea 40: „Crezi că există multe diferențe între limbile spaniolă și română?”, cf. Bleorțu *et al.* 2025b), 31,18% recunosc că există multe, ceea ce poate fi legat de dificultățile experimentate în legătură cu tranziția de la o limbă la alta, în special în contexte academice. În cele din urmă, majoritatea participanților (66,67%, întrebarea 41: „Te simți bine că te-ai întors în România?”, cf. Bleorțu *et al.* 2025b) a afirmat că se simte bine cu faptul că s-a întors în România, ceea ce indică o percepție generală pozitivă a procesului de întoarcere, în ciuda tensiunilor asociate cu adaptarea lingvistică și culturală. Aceste date întăresc ideea că reintegrarea nu este liniară, nici omogenă, ci o experiență condiționată de mulți factori personali, sociali și lingvistici.

În ceea ce privește sistemul educațional românesc (întrebarea 39: „Cum ți se pare sistemul de învățământ românesc?”, cf. Bleorțu *et al.* 2025b), evaluările sunt variate: 59,1% au spus că le place, în timp ce 40,85 % au răspuns că nu le place.

Referitor la transmiterea limbii spaniole către generațiile viitoare (întrebarea 42: „Consideri important ca românii reîntorși să transmită limba spaniolă generațiilor viitoare?”, cf. Bleorțu *et al.* 2025b), o majoritate covârșitoare dintre participanți (72%) consideră că este important ca românii reîntorși să păstreze și să transmită această limbă, ceea ce reflectă o atitudine clar pozitivă față de menținerea intergenerațională a limbii spaniole. Doar 8% nu consideră acest lucru relevant, iar restul prezintă o poziție mai nuanțată (14% „poate”, 6% indiferenți).

În ceea ce privește participarea la activități culturale sau comunitare în limba spaniolă (întrebarea 44: „Participi la activități culturale sau comunitare în care se vorbește spaniola?”, cf. Bleorțu *et al.* 2025b), situația este relativ echilibrată: 45% afirmă că participă, în timp ce 55% nu. Acest rezultat sugerează că, deși există interes și legătură cu limba, acest lucru nu se traduce întotdeauna într-o implicare activă în spații formale sau comunitare – aspect care ar putea fi influențat de oferta locală sau de timpul scurs de la întoarcere.

În cele din urmă, referitor la valoarea profesională a limbii spaniole în țara de reședință (întrebarea 43: „Crezi că spaniola are valoare profesională în țara în care locuiești?”, cf. Bleorțu *et al.* 2025b), 70% dintre respondenți recunosc că limba are valoare – 38% în mod clar și 32% într-o măsură mai moderată. Totuși, se observă și un segment deloc neglijabil care percepe o valoare limitată (12%) sau inexistentă (9%), iar 9% se declară nesiguri. Acest lucru evidențiază o percepție predominant pozitivă, dar nu unanimă, asupra capitalului simbolic și practic al limbii spaniole în contexte profesionale.

Datele de la întrebările 45–50 („Ce provocări înfrunți în a menține sau folosi spaniola într-un context unde predomină altă limbă?”, „Crezi că a vorbi spaniolă ți-a adus avantaje la muncă, la școală sau în viața de zi cu zi?”, „Simți că există prejudecăți sau stigmatе legate de a vorbi spaniolă în mediul tău?”, „Ce emoții îți evocă să vorbești spaniola?”) reflectă percepțiile și emoțiile participanților în legătură cu utilizarea spaniolei într-un mediu dominat de română. În ceea ce

privește provocările întâmpinate, 48% au indicat lipsa oportunităților de a vorbi spaniola, urmați de 28% care au recunoscut interferențe cu româna, cum ar fi amestecul de structuri sau cuvinte. 12% au afirmat că au simțit o anumită prejudecată socială când au folosit spaniola în public, în timp ce alți 12% au indicat că nu înfruntă niciun obstacol, ceea ce sugerează o experiență diversă, în funcție de contextul de utilizare și socializare.

În ceea ce privește avantajele percepute ale vorbirii spaniolei, 61% consideră că limba le-a adus beneficii la muncă, la școală sau în viața de zi cu zi, ceea ce subliniază valoarea sa funcțională în mediul de întoarcere. Pe de altă parte, 39% nu identifică astfel de avantaje, ceea ce ar putea fi legat de diferențele în capitalul lingvistic perceput sau de oportunitățile reale de utilizare.

Cât prejudecățile sau stigmatele, 48% afirmă că nu le-au perceput, în timp ce 27% da, le-au resimțit, iar 25% manifestă o poziție ambivalentă. Rezultatele indică un mediu în care, deși nu predomină atitudinile negative față de spaniolă, există totuși situații de tensiune sau nesiguranță lingvistică.

În cele din urmă, emoțiile asociate vorbirii limbii spaniole sunt predominant pozitive: se evidențiază mândria (29%), fericirea (21%) și nostalgia (22%), urmate de sentimentul de conexiune (17%). Furia (4%) și alte răspunsuri deschise sau alte emoții (7%) sunt marginale, ceea ce indică faptul că spaniola este experimentată în principal ca un vehicul al identității, afecțiunii și apartenenței, în ciuda dificultăților care pot apărea în utilizarea sa cotidiană.

Blocul următor de întrebări are legătură cu amestecul celor două limbi (întrebările 51–53: „Amesteci româna și spaniola (*rumaňol*)?”, „Când amesteci româna cu spaniola?”, „Cum evaluezi *rumaňol*-ul?”, cf. Bleorțu *et al.* 2025b).

Datele arată că fenomenul *rumaňol* – amestecul între română și spaniolă – este prezent în mod semnificativ în repertoriile lingvistice ale participanților. 67% afirmă că da, amestecă cele două limbi, în timp ce 33% spun că nu o fac, ceea ce indică faptul că, pentru o majoritate largă, această practică face parte din experiența lor comunicatională cotidiană.

În ceea ce privește contextul de utilizare, 48% dintre respondenți amestecă *rumaňolul* cu alți vorbitori bilingvi, ceea ce sugerează că fenomenul este predominant mai ales în medii unde ambele limbi sunt folosite. 34% declară că nu amestecă limbile, în timp ce 18% o fac în alte contexte, ceea ce indică o variabilitate a situațiilor personale sau sociale.

Referitor la evaluarea *rumaňolului*, participanții prezintă poziții diverse. 67% îl percep ca pe un obicei inconștient, 17% ca pe o expresie a propriei identități, 10% ca pe un avantaj. În contrast, 3% îl percep ca pe un obstacol, ceea ce indică faptul că evaluarea acestui amestec lingvistic este influențată de factori precum stima de sine lingvistică, contextul de utilizare și normele sociale.

În ansamblu, aceste date reflectă faptul că *rumaňolul* este mai mult decât o interferență lingvistică: pentru mulți, reprezintă un instrument comunicativ legitim, legat atât de apartenența culturală, cât și de gestionarea practică a multilingvis-

mului. De asemenea, coexistența evaluărilor pozitive și negative indică o tensiune între integrare și diferențiere, proprie contextelor migratorii.

Ultimul bloc de întrebări (întrebările 55–57: „Este bine ca familiile reîntoarse să păstreze spaniola acasă?”, „Este bine să existe cursuri de spaniolă pentru românii reîntorși în România?”, „Este spaniola importantă pentru a comunica cu familia?”, cf. Bleorțu *et al.* 2025b) se referă la atitudinile față de menținerea și utilizarea spaniolei.

Rezultatele arată o predispoziție clar pozitivă. O majoritate largă consideră important ca familiile reîntoarse să păstreze spaniola în sfera domestică (70%) și sprijină înființarea de cursuri speciale de spaniolă pentru migranții reîntorși în România (75%). Această atitudine favorabilă față de transmiterea intergenerațională a limbii sugerează un nivel înalt de valorizare simbolică și practică a spaniolei, nu doar ca instrument de comunicare, ci și ca patrimoniu cultural ce merită păstrat. În ceea ce privește relația afectivă și funcțională cu limba, mai mult de jumătate dintre participanți (55%) se declară complet de acord cu afirmația că spaniola este importantă pentru a comunica cu familia, iar 20% sunt de acord într-o măsură moderată. Aceste date întăresc ideea că spaniola nu este percepută doar ca o limbă dobândită în trecutul migrator, ci ca o legătură emoțională și relațională activă în cadrul spațiului familial.

5.2 Analiza corelațiilor

Variabila combinată. Pentru a observa modul în care anumite variabile influențează uzura lingvistică, am creat o variabilă combinată (*uzura_totală_1*) care integrează, așa cum am menționat anterior, atât percepția vorbitorilor asupra fluenței actuale în limba spaniolă, cât și proiecția pierderii viitoare a fluenței. Această nouă variabilă a arătat o corelație puternică cu pierderea deja experimentată ($r^{12} = 0,81$) și o corelație aproape perfectă cu așteptarea pierderii viitoare ($r = 0,97$). Variabila combinată urmărește să surprindă dinamismul percepției asupra uzurii lingvistice; este o construcție în care viitorul anticipat cântărește la fel de mult sau chiar mai mult decât experiența trecută¹³.

Corelogramă

Corelograma, construită pe baza unei variabile continue, permite identificarea unor modele globale de asociere între variabilele sociodemografice (vârsta, vârsta

¹² R este coeficientul Pearson.

¹³ Variabila *uzura_totală_1* a fost construită prin combinarea a două răspunsuri închise din chestionar: unul referitor la pierderea fluenței deja experimentate în limba spaniolă, iar celălalt privind posibilitatea de a pierde fluență în viitor. Răspunsurilor „da” li s-a atribuit valoarea 1, iar celor „nu”, valoarea 0. A fost apoi creată o măsură combinată care acordă o pondere mai mare așteptării viitoare (60%) față de experiența trecută (40%), întrucât uzura lingvistică este înțeleasă ca un proces în desfășurare, nu doar ca o stare deja consumată.

la sosire, durata șederii în Spania), lingvistice (frecvența de utilizare, identitatea percepută), și variabila compusă a uzurii (*uzura_totală_1*). Matricea corelațiilor a confirmat în general slabe asocieri liniare, cu coeficienți scăzuți în majoritatea cazurilor ($r < 0,15$), cu excepția relației deja documentate dintre *uzura_totală_1* și frecvența de utilizare a limbii în vorbire (*habla_cod*), care a arătat o corelație negativă vizibilă ($r = -0,18$, $r = 0,20$). Aceste constatări susțin ideea că uzura lingvistică percepută nu este explicată de o singură variabilă structurală, ci reiese din interacțiunea dintre experiențele individuale, practicile de utilizare a limbii și factorii contextuali. Totuși, pentru ca rezultatele să reflecte cu adevărat realitatea socială și lingvistică a reîntorșilor, este esențial să se dispună de date complementare și să se apeleze la o triangulare metodologică. În versiunile viitoare ale analizei, se va include calculul valorilor p , pentru a distinge asocierile statistic semnificative de cele care ar putea fi rezultatul hazardului.

Conglomerat ierarhic

A fost realizată și o analiză de *clustering* (aglomerare) sau conglomerat ierarhic pentru a identifica tipare latente între respondenți, în funcție de variabile-cheie precum utilizarea limbii spaniole, identificarea culturală, valoarea atribuită spaniolei, sentimentul de apartenență la comunitatea hispanofonă și percepția uzurii lingvistice. Toate aceste variabile au fost codificate numeric. Gruparea s-a realizat folosind metoda Ward.D2. Dendrograma rezultată oferă o reprezentare vizuală a similitudinilor între cei 93 de participanți. Pentru o mai bună lizibilitate, s-a utilizat opțiunea *hang* = -1, care aliniază toți participanții la același nivel inferior. În arbore, persoanele care se grupează mai devreme (în partea de jos) sunt cele care au răspunsuri mai asemănătoare, în timp ce cele care se alătură mai târziu (mai sus în arbore) sunt mai diferite între ele. Linia de delimitare orizontală la înălțimea 7 a permis identificarea a trei conglomerate principale, pe baza identificării lingvistico-culturale a vorbitorilor: un grup cu preferință clară pentru română (31,8 %), un grup cu identificare puternică față de spaniolă (31,8%) și un grup mixt (36,4%), cu identitate hibridă. Aceste rezultate permit vizualizarea nu doar a diferențelor individuale, ci și a tendințelor globale în procesele de menținere sau abandon lingvistic după întoarcere. Cele trei traiectorii identificate sunt:

- Grupul cu cea mai mare identificare cu româna se caracterizează prin valori scăzute în variabilele legate de utilizarea limbii spaniole, identificare slabă cu comunitatea hispanofonă și o percepție accentuată a pierderii sau abandonului limbii spaniole.
- Grupul mixt se află între extreme și reprezintă o zonă de tranziție. Indivizii din grupul mixt împărtășesc anumite trăsături atât cu grupul orientat spre română, cât și cu grupul orientat spre spaniolă. Din punct de vedere tehnic, acest grup prezintă o eterogenitate internă mai ridicată, deoarece reunește

persoane cu profiluri mixte sau instabile: unii folosesc limba spaniolă în anumite contexte, dar mențin legături identitare cu româna, sau invers.

- Grupul cu cea mai mare identificare cu limba spaniolă, caracterizat printr-o similitudine internă ridicată, este definit de valori mari în utilizarea limbii spaniole, identificare culturală puternică și un nivel scăzut al percepției uzurii lingvistice.

Analiza regresiei logistice

Modelul utilizat pentru această secțiune a fost o regresie logistică binară, întrucât variabila dependentă categorică (*uzura_totală_2*¹⁴) este dicotomică (percepție de uzură lingvistică: Da / Nu). Scopul analizei a fost acela de a estima probabilitatea de a raporta uzura lingvistică percepută în funcție de diferite variabile independente (sociolingvistice, identitare, demografice). Coeficienții estimați (β) permit interpretarea direcției și a efectului fiecărui predictor asupra acestei probabilități și sunt însoțiți de valori p pentru a evalua semnificația lor statistică.

Rezultatele modelului de regresie logistică arată că două variabile au o asociere statistic semnificativă cu probabilitatea de a raporta percepția uzurii lingvistice în limba spaniolă după întoarcerea în țară. În primul rând, frecvența cu care participanții vorbesc în limba spaniolă prezintă un efect negativ semnificativ ($\beta = -1.0958$, $p = 0,0256$), ceea ce indică faptul că, pentru fiecare unitate de creștere în utilizarea orală a limbii spaniole, probabilitatea de a percepe uzura scade cu aproximativ 66,5 % ($OR^{15} \approx 0.33$). Acest rezultat susține ipoteza conform căreia utilizarea activă a limbii în vorbirea cotidiană este un factor puternic de menținere lingvistică.

În al doilea rând, identificarea cu comunitatea hispanofonă este, de asemenea, negativ corelată cu uzura percepută ($\beta = -1.9158$, $p = 0.0307$), ceea ce sugerează că legăturile identitare întăresc motivația și expunerea necesare pentru a continua folosirea limbii spaniole. Acest rezultat este în concordanță cu abordările sociolingvistice care subliniază rolul dimensiunii emoționale și identitare în menținerea unei limbi.

Totodată, variabile precum anul întoarcerii ($\beta = -0,1285$, $p = 0,0658$) și vârsta ($\beta = -0,0349$, $p = 0,2074$) indică tendințe coerente – în sensul că persoanele întoarse mai recent sau mai tinere tind să mențină mai bine limba spaniolă – însă nu ating pragul semnificației statistice. Nici genul, scrisul, cititul sau participarea la activități culturale nu înregistrează valori semnificative.

Au fost de asemenea observați coeficienți negativi pentru variabilele spaniola ca limbă maternă (L1) ($\beta = -1,30$, $p = 0,680$), spaniola ca a doua limbă (L2)

¹⁴ Această variabilă este diferită de variabila dependentă *uzura_totală_1* de mai sus, care este continuă.

¹⁵ Odds ratio.

($\beta = -4,35$, $p = 0,306$), problemele la întoarcere ($\beta = -5,44$, $p = 0,291$) și numărul de ani petrecuți în Spania ($\beta = -0,01$, $p = 0,831$), ceea ce sugerează că toate tind să reducă probabilitatea percepției uzurii lingvistice. Totuși, niciunul dintre aceste efecte nu este semnificativ statistic, astfel încât nu se poate confirma influența lor pe baza acestui eșantion. Cu toate acestea, direcția efectelor este coerentă din punct de vedere teoretic: atât învățarea limbii spaniole ca L1 sau L2, cât și dificultățile de reintegrare ar putea acționa ca factori de menținere a limbii, fie prin consolidarea competenței structurale, fie din motive identitare. În mod similar, durata șederii în Spania, deși nu are un impact semnificativ statistic, ar putea fi explorată în analize viitoare în interacțiune cu alte variabile, cum ar fi utilizarea activă a limbii spaniole sau tipul de mediu familial.

6. DISCUȚIE

Rezultatele obținute în acest studiu oferă o imagine a dinamicilor sociolingvistice care însoțesc întoarcerea migranților români din Spania. În acest scop, au fost analizate 93 de chestionare realizate online, cu persoane de vârste, genuri, niveluri de educație etc. diferite. Din perspectiva descrierii populației de întorși, cele două variabile cheie – experiența anterioară a revenirii și intenția de a rămâne – corelate cu vârsta, dezvăluie profiluri diferențiate care pot fi interpretate în termeni biografici și lingvistici:

- Tinerii reveniți care s-au întors pentru prima dată și își exprimă intenția de a rămâne au, în general, o vârstă medie mai scăzută. Acest lucru indică profiluri de vorbitori aflați într-o etapă de tranziție și adaptare, în care reintegrarea lingvistică și socială este încă în desfășurare.
- Vorbitorii care au avut experiențe multiple sau mai complexe de întoarcere și doresc să rămână în România prezintă vârste medii mai ridicate, ceea ce poate fi pus în legătură cu procese de migrație circulară sau decizii de stabilire definitivă.

Din punctul de vedere al profilului lingvistic, datele din chestionar arată o predominanță clară a bilingvismului funcțional, deși cu intensități diferite. Regruparea vorbitorilor în funcție de variabilele sociolingvistice (utilizarea limbii spaniole în diferite domenii, identificarea culturală, valorizarea limbii spaniole, sentimentul de apartenență la comunitatea hispanofonă și percepția uzurii lingvistice) evidențiază modele de comportament similare între cei întorși cu repertorii lingvistice dominate de română și cei pentru care spaniola ocupă o poziție mai privilegiată în bilingvism, fie într-o formă echilibrată, fie printr-o stăpânire mai bună a limbii spaniole.

Cei reîntorși în țară mențin utilizarea limbii spaniole într-o măsură variabilă după întoarcere. Analizele arată că, după întoarcere, aceasta nu este în primul rând

o limbă de comunicare cotidiană, ci principalele ei domenii de utilizare sunt instanțele de comunicare cu persoane din Spania și consumul de produse culturale în limba spaniolă. Aceste două aspecte trimit, respectiv, la dimensiunile transnațională și culturală ale limbii spaniole în cazul celor întorși. În acest sens, o mare parte dintre respondenți manifestă o atitudine pozitivă față de spaniolă și față de menținerea ei după întoarcere, o valorizare prezentă chiar și în profiluri sociolingvistice cu un nivel mai scăzut de identificare lingvistică și culturală cu spaniola.

Analiza corelațiilor a arătat că ambele variabile, frecvența de utilizare și autoidentificarea lingvistic-culturală, se dovedesc factori decisivi în percepția uzurii lingvistice a celor întorși.

Frecvența utilizării. Așa cum s-a menționat în secțiunea teoretică a acestei lucrări, contactul cu limba care încetează să mai fie dominantă din punct de vedere social după întoarcere (în acest caz, spaniola) este factorul cel mai relevant pentru menținerea competențelor în acea limbă. În același sens, în lucrarea noastră, frecvența de utilizare a spaniolei de către români după revenire este corelată cu o percepție mai mică a uzurii competențelor în acea limbă, precum și cu o preocupare mai redusă față de o posibilă diminuare viitoare. Cu alte cuvinte, contactul cu limba care a fost dobândită în experiența migratorie nu explică doar o performanță mai bună a vorbitorilor întorși – mai ales atunci când acel contact are loc dincolo de spațiul familial, în domenii profesionale (Schmid, 2007; Schmid și Dusseldorp, 2010) —, ci și o percepție și o valorizare mai favorabilă a competențelor lor. Dintre toate variabilele legate de utilizarea și contactul cu spaniola, doar frecvența folosirii acesteia în contexte conversaționale atenuează în mod semnificativ percepția uzurii lingvistice.

Autoidentificarea lingvistică și culturală. Identitatea culturală hispanofonă este asociată cu niveluri mai reduse de uzură percepută, acționând ca un amortizor simbolic și motivațional. Acest rezultat este în concordanță cu lucrările despre migrații hispanofoni care evidențiază efectele identificării comunicative și afective asupra menținerii modelelor lingvistice din țara de origine (Bylund și Ramírez-Galán, 2016). În studiul nostru, autoidentificarea lingvistico-culturală a românilor reveniți cu limba spaniolă este legată de o uzură percepută ca fiind mai mică și de o mai mare încredere în stabilitatea competențelor lor pe viitor, indiferent dacă spaniola este limba lor maternă sau o limbă secundară. Având în vedere că în analiza de față s-a utilizat o variabilă de autoidentificare compusă din mai multe dimensiuni de tip identitar, afectiv, atitudinal și motivațional, rămâne deschisă întrebarea dacă există diferențe între acestea.

Una dintre cele mai semnificative concluzii ale studiului este reziliența relativă a spaniolei ca limbă de uz și de identitate. Astfel, peste 80% dintre participanți se identifică drept vorbitori de spaniolă într-o anumită măsură, iar 72% valorizează pozitiv amestecul cultural și identitar între elementul spaniol și cel românesc. Percepția spaniolei ca limbă importantă pentru propria identitate

personală (întrebarea 34) și ca un patrimoniu familial care ar trebui transmis (întrebarea 42) întăresc această viziune a bilingvismului ca un capital simbolic ce transcende simplul uz comunicativ.

De asemenea, rezultatele analizei pe clustere (dendrograma) evidențiază existența a trei profiluri de revenire: un grup clar orientat spre limba română, altul spre limba spaniolă și un al treilea cu identitate hibridă. Această constatare confirmă ipoteza conform căreia limba nu acționează doar ca instrument de comunicare, ci și ca un marker identitar care structurează experiențele de după revenire.

În ceea ce privește emoțiile legate de utilizarea limbii spaniole, predomină sentimentele pozitive precum mândria, conexiunea și fericirea. Aceste afecte pozitive nu doar legitimează menținerea spaniolei în contexte majoritar românofone, ci și amplifică transmiterea ei intergenerațională, așa cum arată cei 84% dintre participanți care susțin predarea acesteia în contexte școlare din România (întrebarea 56).

Contrar predicțiilor aparente ale teoriei uzurii, variabilele temporale, precum durata șederii sau vârsta la revenire, nu se corelează semnificativ cu percepția pierderii, cel puțin în acest eșantion. Acest lucru invită la reconsiderarea ponderii factorilor structurali clasici ai uzurii și la luarea în considerare a acțiunii individuale, a mediului virtual și a noilor tipare de utilizare lingvistică drept dimensiuni esențiale în procesele de menținere a limbii.

7. EVALUĂRI FINALE

Acest studiu scoate în evidență necesitatea unei intervenții strategice și interdisciplinare în jurul comunităților de români întorși, în special al celor formate din persoane tinere și din generația a doua. Realitatea surprinsă în date reflectă atât potențialul, cât și tensiunile care derivă din utilizarea limbii spaniole. Există mai multe rezultate care trebuie luate în considerare în acest sens:

- Există o comunitate lingvistică amplă de români vorbitori de spaniolă reîntorși după o experiență migratorie în Spania.
- Este vorba despre o populație fluctuantă din punct de vedere demolingvistic. Aceasta menține legături comunicaționale cu Spania, este alcătuită parțial din migranți care au plecat și s-au întors ori care au în vedere o reîntoarcere în Spania și prezintă în mare parte identități și profiluri lingvistice transnaționale în care spaniola ocupă o poziție centrală.
- Atât frecvența utilizării limbii spaniole, cât și autoidentificarea lingvistică și culturală cu limba spaniolă sunt factori care diminuează uzura percepută a competențelor în limba spaniolă, sporind, în același timp, încrederea în stabilitatea acestora în viitor. Cu alte cuvinte, o scădere a utilizării conversaționale a spaniolei și a atitudinilor pozitive față de ea poate duce la uzură percepută și la o lipsă de încredere în abilitățile lingvistice ale vorbitorilor, ceea ce are un impact negativ și asupra angajamentului față de folosirea ei.

Având în vedere aceste dovezi, este necesară o politică lingvistică sustenabilă a limbii spaniole pentru vorbitorii reîntorși în România. Mai concret, menținerea limbii spaniole în această comunitate de vorbitori are nevoie de spații educaționale orientate spre bilingvismul celor întorși, atât la vârste fragede, cât și la vârste adulte. Indiferent de profilurile lor, rezultatele acestui studiu subliniază importanța unor proiecte educaționale bilingve care să promoveze aspectul practic-comunicațional al spaniolei și care să țină cont de dinamica identitară care stă la baza legăturilor lingvistico-culturale ale românilor întorși cu limba spaniolă și cu Spania. Având în vedere prezența redusă a acestui tip de spații educaționale în România, precum și slaba sa instituționalizare ca limbă străină în sistemul educațional, poziția limbii spaniole în România se va putea consolida doar dacă se dezvoltă politici care să răspundă într-un mod coordonat specificul acestor spații și dinamicilor migrației care le traversează (Bleorțu *et al.* 2024).

O planificare eficientă trebuie să ia în considerare conexiunea activă dintre Spania și România, promovând o dinamică de dus-întors care să sprijine atât limba și cultura spaniolă în România, cât și limba și cultura română¹⁶ în Spania. Acest lucru presupune impulsivitatea rețelelor transnaționale, acțiuni comune în domeniul educațional și cultural și o recunoaștere mai mare a rolului strategic pe care îl are limba spaniolă în mobilitatea, formarea și șansele de angajare ale tinerilor reîntorși.

În acest sens, populația analizată în cadrul acestui studiu – românii întorși cu traiectorii școlare și lingvistice inițiate și configurate în Spania – constituie un grup-cheie. Sunt persoane care, în ciuda dificultăților de reintegrare, dețin un capital lingvistic și cultural valoros care, dacă este gestionat adecvat, poate contribui atât la diversificarea sistemului educațional românesc, cât și la consolidarea legăturilor dintre cele două spații lingvistice. Mulți se întorc cu competențe avansate în limba spaniolă, dobândite în contexte de imersiune, dar nu dispun de spații formale de validare și continuitate, ceea ce poate duce la uzura acestui capital dacă nu se intervine.

De aici decurg o serie de recomandări strategice referitoare, pe de o parte, la educație și certificare, iar pe de altă parte, la politicile migrației și cooperarea instituțională:

Educație și certificare

1. Crearea de programe de spaniolă ca limbă moștenită, adresate în mod specific copiilor celor reîntorși. Aceste programe trebuie să depășească abordarea clasică E/LE (spaniola ca limbă străină) și să ia în considerare traiectoriile bilingve și identitățile plurale.

¹⁶ Este ceea ce se încearcă să se facă prin cursurile de limbă, cultură și civilizație română din Spania, prin Institutul Limbii Române, însă este nevoie de strategii adiționale pentru a spori impactul acestora în rândul comunităților românești.

2. Dezvoltarea unei oferte specifice de cursuri de spaniolă pentru cei întorși, articulată la toate nivelurile educaționale (primar, gimnazial, profesional, universitar, pentru adulți), care să permită continuitatea în învățare și certificarea oficială a nivelului de competență.
3. Consolidarea formării cadrelor didactice în predarea limbii spaniole ca limbă de contact sau de întoarcere, cu materiale adaptate realității elevilor bilingvi și celor reîntorși.
4. Crearea de mecanisme instituționale de validare a limbii spaniole ca parte a curriculumului, astfel încât elevii să își poată valorifica cunoștințele lingvistice din punct de vedere școlar, profesional și social.

Politici migratorii și cooperare instituțională în cheie transnațională

5. Articularea politicilor migratorii și educaționale, recunoscând rolul pe care îl joacă limba spaniolă în traiectoriile de mobilitate circulară și crearea de punți instituționale între comunitățile educaționale de origine și cele de destinație.
6. Promovarea recunoașterii simbolice și culturale a limbii spaniole ca parte a patrimoniului celei de-a doua generații, prin crearea de conexiuni între limbă, identitate și memorie în cadrul unor inițiative culturale, școlare și comunitare.
7. În acest context, limba spaniolă nu mai este doar o limbă străină, ci devine o limbă a cărei menținere sau uzură depinde atât de mediul instituțional, cât și de recunoașterea politică a biografiilor migratorii. Astfel, în locul unei abordări corective, se propune o viziune transnațională a politicii lingvistice, în concordanță cu cerințele noii realități a migrațiilor din Europa de Est.

BIBLIOGRAFIE

- Álvarez Mella 2023 = Álvarez Mella, H., „Epistemology of language and space: an introduction”, *Energeia. Online Journal for Linguistics, Language, Philosophy and History of Linguistics*, VIII, 1–10, <https://doi.org/10.55245/energeia.2023.001>.
- Bleorțu et al. 2023 = Bleorțu, C., Buzilă, P., Țiței-Avădanei, A. și Ilian, I. (2023): „El español de Rumanía”, *Archiletras Científica. Revista de investigación de lengua y letras (ACRILL)*, vol. X, invierno 2023, 165–179.
- Bleorțu et al. 2024 = Bleorțu, C., Buzilă, P., Ilian, I., Țiței-Avădanei, A., Loureda Lamas, Ó., Álvarez Mella, H., Roșca, A. și Mancheva, D., *Demolingüística del español en Rumanía, Bulgaria y Moldavia*, Madrid, Heidelberg, Zurich: Institutul Cervantes, Universitatea din Heidelberg și Universitatea din Zúrich.
- Bleorțu et al. 2025a = Bleorțu, C., Buzilă, P., Álvarez Mella, H. și Elizondo Romo, M., „Nuevos perfiles de hispanohablantes: retornados y migración circular”, *HCIAS Working Papers on Ibero-America*, vol. IV, 19 pagini.

- Bleorțu *et al.* 2025b = Bleorțu, C., Buzilă, P., Álvarez Mella, H., și Elizondo Romo, M., „Cuestionario: El español en movimiento: retornos, bilingüismo y nuevas dinámicas demolingüísticas del español en Europa [Data set]”. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15831790>.
- Bleorțu *et al.* sub tipar = Bleorțu, C., Cuevas-Alonso, M. și Seiciuc, L., „Attitudes of Romanians returnees from Spain towards Spanish language and culture”, *Journal of Language Contact*.
- Buzilă 2016 = Buzilă, P. (2016): *El rumano hablado en España*, Bucurest: Editura Universității din București.
- Bylund și Ramírez-Galan 2016 = Bylund, E. și Ramírez-Galan, P., „Language aptitude in first language attrition: A study on late Spanish-Swedish bilinguals”, *Applied Linguistics*, 37(5), 621–638.
- Carling și Bivand Erdal 2014 = Carling, J. și Bivand Erdal, M., „Return Migration and Transnationalism: How Are the Two Connected?”, *International Migration* 52(6), 2–12.
- Cuadrado și Sastre 2024 = Cuadrado, P., Gómez, L. Á. și Sastre, T. (2024): „Una caracterización de los flujos migratorios hacia España y otros países de la Unión Europea”, *Boletín Económico - Banco de España*, 2024/T3, 06. <https://doi.org/10.53479/37372>.
- Fairclough și Loureda Lamas 2025, sub tipar = Fairclough, M. și Loureda Lamas, Ó., „Spanish as a Heritage Language: A Global Perspective”, în M. Lacorte (ed.), *The Routledge Handbook of Hispanic Applied Linguistics* (2.ª ed.). Londres: Routledge.
- Flores 2010 = Flores, C., „The effect of age on language attrition: Evidence from bilingual returnees”, *Bilingualism: Language and Cognition* 13(4), 533–546.
- Flores 2015 = Flores, C., „Losing a language in childhood: a longitudinal case study on language attrition”, *Journal of Child Language*, 42(3), 562–590.
- Flores 2019 = Flores, C., „Language Development of Bilingual Returnees”, în M. Schmid, B. Köpke (eds.), *Oxford Handbook of Language Attrition*, Oxford: Oxford University Press, 493–501, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198793595.013.39>.
- Flores și Snape 2021 = Flores, C. și Snape, N., „Language attrition and heritage language reversal in returnees”, în S. Montrul, M. Polinsky (eds.), *The Cambridge Handbook of Heritage Languages and Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 351–372.
- Gardner *et al.* 1987 = Gardner, R. C., Lalonde, R. N., Moorcroft, R. și Evers, F. T., „Second Language Attrition: the role of motivation and use”, *Journal of Language and Social Psychology*, 6(1), 29–47.
- Hagan și Wassink 2016 = Hagan J. și Wassink, J., „New Skills, New Jobs: Return Migration, Skill Transfers, and Business Formation in Mexico”, *Social Problems* 63(4), 513–533.
- Hammer și Dewaele 2015 = Hammer, K. și Dewaele, J.-M., „Acculturation as the key to the ultimate attainment? The case of Polish-English bilinguals in the UK”, în F. Forsberg Lundell și I. Bartning (eds.), *Cultural Migrants and Optimal Language Acquisition*. Bristol: Multilingual Matters, 179–202.
- Hansen 2011 = Hansen, L., „The acquisition, attrition, and relearning of mission vocabulary”, în M. S. Schmid și W. Lowie (eds.), *Modeling Bilingualism: From structure to chaos*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 115–134.
- Hulsen 2000 = Hulsen, M., „Language Loss and Language Processing. Three Generations of Dutch Migrants in New Zealand”, teză de doctorat: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- INE 2024 = Instituto Nacional de Estadística de España (INE), *Población residente por fecha, sexo, grupo de edad y nacionalidad*, [en línea]. Consultat: 25 mai 2025. URL: <<https://www.ine.es/jaxiT3/Datos.htm?t=56936>>.
- Janta *et al.* 2021 = Janta, H., Jephcote, C., Williams, A. M. și Li, G., „Returned migrants acquisition of competencies: The contingencies of space and time”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(8), 1740–1757, <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1679408>.

- Kim *et al.* 2010 = Kim, J.-H., Montrul, S. și Yoon, J., „Dominant language influence in acquisition and attrition of binding: Interpretation of the Korean reflexive *caki*”, *Bilingualism: Language and Cognition*, 13, 73–84.
- Köpke. și Schmid 2004 = Köpke, B. și Schmid, M. S., „Language attrition: The next phase”, în M. S. Schmid, B. Köpke și M. Keijer, L. Weilemar (eds.), *First language attrition: Interdisciplinary perspectives on methodological issues*. Amsterdam: John Benjamins, 1–43.
- Kubota 2019 = Kubota, M. I., „Language change in bilingual returnee children: Mutual effects of bilingual experience and cognition”, teză de doctorat, Edinburgh: Universitatea din Edinburgh.
- Kuhberg 1992 = Kuhberg, H., „Longitudinal L2-attrition versus L2-acquisition in three Turkish children – empirical findings”, *Second Language Research* 8(2), 138–154, <https://doi.org/10.1177/026765839200800203>.
- Loureda Lamas 2023 = Loureda Lamas, Ó., „La cultura lingüística española desde la perspectiva alemana”, în A. Niño Rodríguez (ed.), *Hispanismo: La cultura hispánica interpretada desde el exterior*. Pamplona: Editorial Universidad de Navarra, 425–456.
- Loureda *et al.* 2023 = Loureda, Ó., Moreno Fernández, F. și Álvarez Mella, H., „Spanish as a heritage language in Europe: a demolinguistic perspective”, *Journal of World Languages*, 9(1), 27–46.
- Loureda *et al.* 2025 = Loureda, Ó., Valero, P., Álvarez Mella, H., Blattner, C. și Gómez-Pavón Durán, A., „El español como lengua de herencia y su oferta educativa en Europa”, *Policy Briefs del Observatorio del Español en Europa* n. 1. Heidelberg Center for Ibero-American Studies, Universidad de Heidelberg.
- Marcu 2009 = Marcu, S., „Del Este al Oeste. La migración de rumanos en la Unión Europea: evolución y características”, *Migraciones Internacionales*, vol. 16, [en línea]. Consultat: 25 mai 2025. URL: <https://www.scielo.org.mx /scielo.php?script=sci_art_text&pid=S1665-89062009000100006>.
- Montrul 2022 = Montrul, S., „Heritage language speakers inform the critical period hypothesis for first and second language acquisition”, în T. Leal, E. Shimanskaya și C. A. Isabelli (eds.), *Generative SLA in the Age of Minimalism. Features, interfaces, and beyond. Selected proceedings of the 15th Generative Approaches to Second Language Acquisition Conference*. Berlin: John Benjamins Publishing Company, 265–286, <https://doi.org/10.1075/lald.67.11mon>.
- Moorcroft și Gardner 1987 = Moorcroft, R. și Gardner, R. C., „Linguistic factors in second language loss”, *Language Learning*, 37(3), 327–340.
- Moreno Fernández și Álvarez Mella 2025, sub tipar = Moreno Fernández, F. și Álvarez Mella, H., „Demografía del español en el mundo 2025”, *Anuario del Instituto Cervantes*. Madrid: Instituto Cervantes.
- Pallier 2007 = Pallier, C., „Critical periods in language acquisition and language attrition”, în B. Köpke, M. S. Schmid, M. Keijzer și S. Dostert (eds.), *Language attrition: Theoretical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins, 155–68.
- Paradis 2004 = Paradis, J., „On the relevance of specific language impairment to understanding the role of transfer in second language acquisition”, *Applied Psycholinguistics*, 25, 67–82.
- Paradis 2008 = Paradis, J., „Tense as a clinical marker in child L2 English: Comparing English language learners with and without SLI”, în E. Gavrusseva și B. Haznedar (eds.), *Current trends in child second language acquisition: A generative perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 337–356.
- R = R Core Team (2025): R: *A language and environment for statistical computing*. Vienna: R Foundation for Statistical Computing., versiune 4.5.0.
- Resino García *et al.* 2018 = Resino García, R. M., Jiménez Blasco, B. C. și Arranz Lozano, M. M., „Retorno migratorio desde España: un flujo variable y complejo. Migraciones”, *Publicación Del Instituto Universitario De Estudios Sobre Migraciones*, (44), 91–118, <https://doi.org/10.14422/mig.i44.y2018.004>.

- Saghin *et al.* 2025 = Saghin, D., Lucheuș, D., Luchian, M.-M. și Jeder, D., „Romanian return migration between successful reintegration and the challenge of a new migratory experience”, *Cogent Social Sciences*, 11(1), <https://doi.org/10.1080/23311886.2025.2498482>.
- Sandu 2024a = Sandu, D., „De ce revin românii în țară și parte din ei re-migrează?”, [en línea]. Consultat: 28 mai 2025. URL: <<https://www.contributors.ro/de-ce-revin-romanii-in-tara-si-parte-din-ei-re-migreaza>>.
- Sandu 2024b = Sandu, D., „Subjective well-being between the migration experience of returnees and the country effect: an integrated approach on European spaces”, *Central and Eastern European Review*, [en línea]. Consultat: 28 mai 2025. URL: <https://ceemr.uw.edu.pl/sites/default/files/Sandu_2024.pdf>.
- Schulte 2012 = Schulte, K., „La aparición de nuevas variedades romances. El contacto lingüístico entre rumano, castellano y valenciano en Castellón de la Plana”, în Iliescu Gheorghiu, C. (ed.), *Traducción y (a)culturación en la era global*. Alicante: Agua Clara, 119–134.
- Schmid 2007 = Schmid, M. S., „The role of L1 use for L1 attrition”, în Köpke, B., Schmid, M.S., Keijzer, M. și Dostert, S. (eds.), *Language attrition: theoretical perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 135–153.
- Schmid 2011 = Schmid, M. S., *Language attrition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmid, M. S. și Dusseldorp 2010 = Schmid, M. S. și Dusseldorp, E., „Quantitative analysis in a multivariate study of language attrition: The impact of extralinguistic factors”, *Second Language Research*, 26(1), 125–160.
- Schmid și Mehotcheva 2012 = Schmid, M. și Mehotcheva, T. H., „Foreign Language Attrition. Dutch”, *Journal of Applied Linguistics* 1(1), 102–124.
- Schmitt 2004 = Schmitt, E., „No more reductions! To the problem of evaluation of language attrition data”, în M. S. Schmid, B. Köpke, M. Keijzer și L. Weilemar (eds.), *First language attrition: Interdisciplinary perspectives on methodological issues*. Amsterdam: John Benjamins, 299–316.
- Silva-Corvalán 1991 = Silva-Corvalán, C., „Spanish language attrition in a contact situation with English”, în H. Seliger și R. Vago (eds.), *First language attrition*. Cambridge: Cambridge University Press, 151–171.
- Telegdi-Csetri și Ducu Telegdi-Csetri 2019 = Telegdi-Csetri, A. și Ducu Telegdi-Csetri, V., „The Stranger at Home – «Hybrid» Children Returning to Romania”, *Romanian Journal of Population Studies* 13(1): 105–124.
- Tomiyama 2009 = Tomiyama, Machiko, „Age and proficiency in L2 attrition: Data from two siblings”, *Applied Linguistics*, 30(2), 253–275.
- Viruela Martínez 2008 = Viruela Martínez, R., „Población rumana y búlgara en España: Evolución, distribución geográfica y flujos migratorios”, *Cuadernos de geografía* 84, 169–194.
- Viruela Martínez 2016 = Viruela Martínez, R., „La movilidad geográfica de búlgaros y rumanos durante la Gran Recesión en España”, *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 62(1): 183–206.
- Waas 1996 = Waas, M., *Language attrition downunder*. Frankfurt: Peter Lang.
- Yilmaz și Schmid 2018 = Yilmaz, G. și Schmid, M. S., „First language attrition and bilingualism”, în D. Miller, F. Bayram, J. Rothman și L. Serratrice (eds.), *Bilingual Cognition and Language: The state of the science across the subfields*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 225–250.
- Zeugin 2025 = Zeugin, S. (2025): *Differential Object Marking and crosslinguistic influence. An experimental study on Romanian-Spanish bilingualism*. Zurich: Universitatea din Zurich, teză de doctorat.

**RETURN, TO THE NONELAND BILINGUALISM AND NEW
DEMOLINGUISTIC DYNAMICS OF THE SPANISH LANGUAGE
IN EUROPE:
THE CASE OF ROMANIA**

Abstract¹⁷

The document analyzes the demolinguistic dynamics of the Spanish language among Romanian migrants who have returned from Spain, exploring how this mobility affects their language skills and bilingualism. Since the 2008 economic crisis, over 1.3 million Europeans have returned to their home countries, with Romanians being one of the largest groups. This paper focuses on Romanians returning from Spain and is based on recent empirical research that identifies clear patterns of language attrition, influenced by factors such as age at return, frequency of Spanish use, and cultural identification with Spain. Different sociolinguistic profiles are also distinguished among returnees, ranging from a strong Romanian identity to a clear Hispanic or hybrid identity. Finally, strategic recommendations are proposed for the development of specific educational policies to consolidate and maintain the Spanish language in these transnational communities, thus highlighting the importance of the linguistic and cultural capital acquired as a result of migration.

(Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava)
(Universitatea din Heidelberg)
(Universitatea din București)
(Universitatea din Heidelberg)
cristina.bleortu@usm.ro

¹⁷ Această lucrare, într-o versiune mult mai extinsă, s-a prezentat ca document de lucru la Observatorul Nebrija din Madrid (9.06.2025) în spaniolă. Traducerea din spaniolă a fost realizată de Daniela Hăisan, Alina-Viorela Prelipcean și Lavinia Seiciuc (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava). [n. tr.]

ADAPTAREA UNUI ÎMPRUMUT LA NIVEL DIALECTAL: *PÍVNIȚĂ*

ALINA BOJOGA

0. Ca parte componentă a gospodăriei țărănești, *pivnița* reprezintă un loc în care se depozitează anumite alimente pentru păstrare și conservare. De obicei, aceasta este o construcție rudimentară, amplasată fie sub casă, fie în curte. Pivnița constă dintr-o încăpere, sau, uneori, o anexă independentă. Materialele de construcție pot varia în strânsă legătură cu mediul geografic: lemn, pământ, piatră, ciment și beton, materiale care sunt utilizate și la construcția caselor. Din punctul de vedere al formei, aceasta poate avea o formă pătrată, dreptunghiulară sau rotundă, iar unele construcții din această categorie sunt prevăzute cu bolți arcuite. Pentru mai multe detalii etnografice de pe întreg arealul românesc, vezi *Habitatul: răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român, corpus de documente etnografice*, 5 volume.

1. Sursele lexicografice indică faptul că termenul cel mai frecvent pentru desemnarea acestei construcții este un împrumut vechi slav, *pivnīca* (DLR, DEX, Șăineanu, Scriban etc.), care, la rândul său, reprezintă un derivat în limba de origine de la *pivo* ‘băutură, vin de fructe’ (cf. Scriban s.v. *pivniță*).

Prima atestare a termenului datează din secolul al XVI-lea și se află în *Cartea cu învățătură* a diaconului Coresi (a. 1581, apud MDA s.v.). În ediția a III-a a dicționarului lui Tiktin este indicată o atestare mai timpurie: secolul al XV-lea (1412, în *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române* – DERS p. 178; cf. TDRG³, vol. III, s.v.).

Pivniță face parte din vocabularul reprezentativ al limbii române, fiind un termen uzual, fără însă a avea o bogăție semantică și o mare putere de derivare (vezi Sala 1988: 34).

2. Întrebările indirecte nr. 692 și 693 din *Chestionarul Atlasului lingvistic român pe regiuni*, intitulate **Pivniță**¹ și **Pivniță**², au drept scop documentarea onomasiologică a acestor realii. Întrebările sună astfel: „Cum îi spui la încăperea de sub casă, în care ții murăturile, vinul etc.?” ([692]); „Dar când e săpată în curte și nu-i zidită?” ([693]). În *Chestionarul Atlasului lingvistic moldovenesc*, întrebarea este formulată astfel: „Cum îi ziceți la încăperea săpată în pământ, de obicei în

ogradă, cu pereții și cu podul de piatră, în care țineți vinul, murăturile, brânza ș.a.?”). Răspunsurile la aceste chestiuni au fost sintetizate de către noi în ALRR *Sinteză*, vol. IV¹.

Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză reunește materialul dialectal din cele 7 atlase lingvistice regionale din România (Banat, Crișana, Maramureș, Transilvania, Moldova și Bucovina, Muntenia și Dobrogea, Oltenia) și *Atlasul lingvistic moldovenesc* (publicat în Republica Moldova). Acesta are o rețea de 1205 localități (998 din România și 207 în Republica Moldova și Ucraina), de peste trei ori mai deasă decât rețeaua ALR.

3. Ca răspunsuri la întrebarea 692 **Pívniță**¹, s-au înregistrat următorii termeni: *pívniță*, *beci*, *podrúm*, *zémnic*, *póhreb*, *magazie* ș.a. de care ne-am ocupat cu altă ocazie (vezi Bojoga 2021).

Dintre acești termeni, cel mai răspândit este *pívniță* (cu variantele sale fonetice). Cuvântul a fost notat ca răspuns principal în 675 de localități² și în 114 ca răspuns secundar, în total – în 789 de sate. Acolo unde nu apare acest cuvânt, realitatea are alte acoperiri lexicale, cum sunt *podrum* în Banat și *beci* / *zemnic* în Moldova și Bucovina.

3.1. La fișarea materialului privind chestiunea [692] din cele 8 atlase pentru ALRR. *Sinteză* IV am înregistrat o multitudine de variante fonetice: *pímniță*, *pémniță*, *pímiță*, *pémiță*, *p'límiță*, *píjniță*, *péjniță*, *péminiță*, *péniță*, *píniță*, *péfniță*, *pígniță*, *pégniță*, *p'tígniță*, *p'cígniță*, *p'cîhniță*, *t'ígniță*, *t'éjniță*, *t'lhniță*, *t'lniță*, *t'imiță*, *t'niță*, *t'lvniță*, *t'évniță*, *t'lmhiță*, *t'émniță*, *cívniță*, *kívniță*, *kímnîță*, *kemniță*, *kímiță*, *kíhniță*, *kíniță*, *kéjniță*, *pkéhniță* ș. a. Desigur că aceste variante au o răspândire și o frecvență diferită. O parte dintre acestea sunt consemnate în dicționarul tezaur al limbii române (DLR s.v.) și în diverse lucrări recente, cum sunt monografiile, glosarele, dicționarele dialectale/regionale (vezi DGDS: 56, *Sălaj*: 250; *Românii din Ungaria*: 223; *Banatul Sârbesc*: 715 etc.).

Multitudinea de variante ale termenului *pívniță* se explică prin diverse transformări: fie că e vorba de consoana inițială (palatalizarea labialei), fie de modificarea grupului consonantic -vn- în interiorul lexemului, sau de o deschidere a vocalei anterioare sub accent, iar unele variante rezultă din combinarea acestor fenomene.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra principalelor variante, cu informații privind răspândirea, frecvența și evoluția lor.

¹ Menționăm că volumul al IV-lea din ALRR. *Sinteză* se află în lucru la Institutul de Lingvistică din București, departamentul de Dialectologie, Geografie Lingvistică, Fonetice și Onomastică, iar până în prezent au văzut lumina tiparului primele 3 volume.

² ALRR *Sinteză* cartografiază doar primul răspuns consemnat, iar celelalte pot se consulta în listele de referință din cuprinsul Atlasului.

3.2. Palatalizarea labialei.

Fenomenul palatalizării labialelor a fost considerat de-a lungul timpului unul dintre fenomenele care diferențiază graiurile dacoromânei. Irina Floarea, în *Structura dialectală a dacoromânei pe baza „ALRR. Sinteză”*, sintetizează mecanismul producerii acestui fenomen: „Din punct de vedere fiziologic, palatalizarea labialelor este de fapt rezultatul unui proces de ușurare a unei pronunții dificile, fiind vorba despre două sunete cu loc de articulare foarte depărtat și atunci palatala se acomodează consoanei labiale. Procesul afectează de fapt palatala și nu consoana precedentă, prin apariția unui sunet „parazit” sau „sunet de tranziție” între cele două sunete. În stadiul final al acestei acomodări această consoană cade: $pi > p\acute{t}i > t\acute{i}$, $p\acute{k} > k$ sau $p\acute{c}i > \acute{c}i$ ” (Floarea 2023: 42). În urma studiilor de fonetică experimentală, Al. Rosetti stabilește etapele evoluției acestui fenomen: $py > p\acute{h}$, $p\acute{t}' > t\acute{i}$, $p\acute{t}\acute{c} > t\acute{c}i > \acute{c}i$, $p\acute{k} > k$ (Floarea 2023 l.c.).

3.2.1. Harta interpretativă [PI] în *PÍVNIȚĂ*¹ [692].

În *ALRR Sinteză* IV, pe lângă harta lexicală *Pivniță*¹ [692], mai figurează una fonetică: [PÍ] în *PÍVNIȚĂ* [692], destinată urmăririi fenomenului palatalizării labialei; harta este relevantă ca cercetare asupra comportamentului labialei inițiale într-un cuvânt împrumutat (de obicei, acest fenomen a fost urmărit aproape exclusiv în cuvintele moștenite: *copil*, *piele*, *piept* etc.).

3.2.1.1. Din cartografierea datelor (vezi Harta nr. 1), rezultă că în 320 localități se păstrează nealterată bilabiala *p*. Aria reprezentativă a conservării labialei o formează Muntenia, Dobrogea, Oltenia, Banatul și, mai la nord, Crișana, sud-vestul și nordul Transilvaniei.

3.2.1.2. Stadiile incipiente de palatalizare a bilabialei *pñ*, *pñi* sunt prezente în Muntenia, într-o arie destul de compactă din partea de vest a provinciei: *pñ* în 16 localități, iar *pñi* în 5.

3.2.1.3. În câteva sate (6 puncte cartografice) din Maramureș și Țara Oașului este notată faza *pñt*, iar în 7 sate din nordul Transilvaniei și nordul Bucovinei este înregistrată faza intermediară *pñi*.

3.2.1.4. Stadiile finale ale acestei acomodări, prin pierderea completă a bilabialei, sunt *kí*, *tí*, *čí*.

3.2.1.4.1. Oclუსiva velară surdă palatalizată *kí* este notată în 245 de puncte repartizate în partea de est a dialectului dacoromân: Basarabia, Moldova și Bucovina și sudul Transilvaniei.

3.2.1.4.2. Oclუსiva palatală surdă *tí* a fost notată în 60 de localități. În Maramureș, ea formează o arie foarte compactă. Mai este răspândită în Transnistria, precum și în aria formată din Bucovina cu Transilvania vecină, în concurență cu oclუსiva velară *kí*.

3.2.1.4.3. **Ĉi** (africata alveopalatală surdă) este notată în 2 puncte din Transilvania și 3 din Moldova și Bucovina.

3.3. Grupul consonantic medial -vn- (fricativă labiodentală sonoră urmată de nazală dentală).

3.3.1. -vn-. Forma etimologică *pivniță* (fixată și în limba română standard) este răspândită pe întreg teritoriul dacoromân, fiind notată în 196 de localități, cu o densitate mai mare în nordul Transilvaniei (vezi harta nr. 3). Varianta cu păstrarea grupului consonantic medial, dar cu labiala inițială palatalizată (*kivniță*) se întâlnește în 37 de sate, răspândite preponderent în Moldova și Bucovina, în timp ce *tŭvniță* apare în 6 puncte (dintre care 5 formează o microarie în apropierea localității Târgul Mureș; a șasea este în Moldova). Constatăm, așadar, păstrarea grupului consonantic medial intact (-vn-) în 239 de localități.

3.3.2. -vn- > -mn-. Explicația transformării o găsim la Sextil Pușcariu (*Rostirea*: 123): „o acomodare privitoare la **camera de rezonanță** o avem la prefacerea grupului *bn* și *mn*, de ex. *rîbnic* (derivat din slav. *ryba* „pește”) > *rîmnic* sau în *pivniță* (derivat din slav. *pivo* „băutură”) > *pimniță*. Bilabiala orală *b* și labiodentală orală *v* s-au schimbat în bilabială nazală (*m*) din cauza nazalei următoare”. Un alt exemplu, pentru acțiunea identică a tendinței de acomodare consonantică (labială orală + *n* > labială nazală + *n*) îl constituie toponimul *Ialomnița* < *Ialomnița* < *Ialovnița* (= slav *Jalovnica*).

Varianta *pimniță* este atestată încă din 1577 în Țara Românească (apud DERS).

Deși consemnată în *Tratat*: 217 ca trăsătură a subdialectului moldovean, transformarea grupului consonantic -vn- > -mn- (menționăm aici o greșeală de tipar *vn* > *pn*!), această transformare este, în realitate, răspândită și în alte arii dialectale, mai ales în cea sudică. Faptul că *Tratatul* nu documentează transformarea menționată pentru alte subdialecte se explică prin insuficiența materialului dialectal pe baza căruia s-au făcut descrierile din această lucrare.

Aria de răspândire a grupului *mn* în *pivniță* se poate vedea pe Harta nr. 4. Varianta *pimniță* este notată în 140 de localități din sudul țării – masiv în Oltenia și Muntenia de vest. În prelungirea acestei arii, cuprinzând sudul Transilvaniei, apoi sudul Moldovei cu prelungire și dincolo de Prut, în sudul Basarabiei, sunt răspândite variantele cu labiala palatalizată: *kimniță* (90 de sate), *kémniță* (8 sate) și *tŭmniță* (21 de sate). Menționăm, de asemenea, varianta *pémniță*, întâlnită în 33 de sate din Crișana. Într-o arie compactă din vestul Banatului și sud-vestul Transilvaniei, cuprinzând 45 de puncte cartografice, grupul *mn* apare redus la *m*. Variantele *pimniță*, *pimiță* sunt înregistrate în DGDS și pentru graiurile sudice.

3.3.3. -vn- > -hn-. Varianta *kihnțiță* este specifică Basarabiei, unde a fost notată în 113 localități din rețeaua ALM; numai partea sudică a acestei arii nu participă la acest fenomen (vezi Harta nr. 5). Fenomenul este identic cu cel

atestat în Moldova încă din secolul al XVII-lea în verbul *a râvni* (cu variantele *râhnă* și *râhni* recurente la Dosoftei, cf. DLR s.v.); prezența lui în *pivniță* nu este surprinsă în DLR, în ciuda bogăției variantelor notate la vremea redactării acestui cuvânt – așa încât imaginea constituită grație sintezei atlaselor regionale permite corelarea caracteristicilor modificării regionale a grupului consonantic *vn* în graiurile dacoromâne; cf. și Avram 2012: 284–285.

3.3.4. -vn- > -gn- . Transformarea grupului *-vn-* > *-gn-* se datorează, cel mai probabil confuziei acustice între velare și labiale (cf. Avram 1993: 53–56), fenomenul poate fi corelat cu cel de sub 3.3.3. Variantele *pígniță* (9 puncte), *ptígniță* (7 pct.) și *tígniță* (13 pct.) se întâlnesc în nordul teritoriului dacoromân, într-o arie compactă formată din Maramureș și Țara Oașului.

3.3.5. -vn- > -jn- . Grupul consonantic *-jn-* în *píjniță* (17 sate), *péjniță* (10 sate) caracterizează partea centrală a Crișanei, dar și 7 localități din centrul Transilvaniei.

3.4. Deschiderea vocalei *i* la *e*.

Această deschidere reprezintă un fenomen atipic și deocamdată greu de explicat. Acest fapt de limbă este răspândit în Crișana (cu excepția părții de sud) și în vestul Transilvaniei cu prelungire spre centru, fiind notat în 125 de puncte (vezi harta nr. 2). Deschiderea este întâlnită atât după bilabiala palatalizată, cât și nepalatalizată: *pe*, *té*, *ké* etc. (vezi și *Sălaj*: 250); fenomenul a fost înregistrat și la românii din afara granițelor țării, în speță la cei din Ungaria (vezi *Românii din Ungaria*: 223).

4. CONCLUZII

Împrumutul vechi slav *pivniță*, atestat încă din secolul al XV-lea, are o multitudine de variante la nivel dialectal. În afară de *pivniță* – forma etimologică, prezentă și în limba română standard (răspândită pe întreg teritoriul dacoromân, mai puțin în Basarabia), variantele care formează arii compacte sunt: *pímniță* (specifică ariei sudice: Muntenia, Dobrogea, Oltenia – dar prezentă și în Crișana, unde este corelată cu deschiderea vocalică: *pémniță*); *kímniță* (atestată în foarte multe localități din sudul Transilvaniei și în câteva puncte din Moldova și din sudul Basarabiei); *tígniță* (Maramureș); *kíhniță* (Basarabia); *píjniță* / *pejniță* (centrul Crișanei și centrul Transilvaniei).

Cât privește tratamentul bilabialei inițiale, constatăm păstrarea nealterată într-o arie largă, cuprinzând Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Banatul, Crișana cu

nordul Transilvaniei și Bucovina. Varianta palatalizată a bilabialei (faza finală *kî*) formează arie compactă în estul teritoriului dacoromân, în Basarabia, Moldova, Bucovina și compact în partea de sud a Transilvaniei, în timp ce stadiul *tʃ* este specific pentru Maramureș.

În sud-vestul Munteniei apar stadii incipiente de palatalizare a bilabialei: *pîi*, *pîi*. Alteori, răspunsurile indică nesiguranța vorbitorilor în pronunțarea labialelor, pronunțări alternative ale cuvântului putând apărea în aceeași localitate și la același vorbitor (cf. *Tratat*: 326).

Grupul consonantic medial *-vn-* a suferit mai multe modificări: *-vn-* > *mn* / *gn* / *hn* / *jn* etc. Transformarea *-vn-* > *mn* are vechimea cea mai mare, fiind atestată încă din secolul al XVI-lea (în variantele din documentele slavo-române, notate în DERS).

Alte accidente fonetice sunt reducerea grupului consonantic *mn* la *m* sau la *n* și transformarea în velară / laringală a primei consoane a grupului.

Multitudinea de variante ale împrumutului slav de care ne-am ocupat ține de conjugarea fenomenului general al palatalizării labialelor cu fenomene de mai mică anvergură caracteristice evoluției grupurilor consonantice din împrumuturile vechi slave.

BIBLIOGRAFIE

- ALM = *Atlasul lingvistic moldovenesc*, Chișinău, vol. I, Chișinău, 1983.
- ALRR *Sinteză IV* = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, colectiv redactional: Alina Bojoga, Irina Floarea, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Alexandra Loizo, Mara-Iuliana Manta, Daniela Răuțu, Nicolae Saramandu (coordonator), București, (în curs de apariție).
- Avram 1993 = Andrei Avram, „Câteva cazuri de hipercorectitudine aparentă în limba română”, în *Studii și cercetări lingvistice*, XLIV, nr. 1, p. 45–58.
- Avram 2012 = Andrei Avram, „Reflexele grupului consonantic [xv] în cuvintele românești împrumutate din veche slavă și slavonă”, în *Studii de fonetică istorică a limbii române*, București, Editura Academiei Române, p. 282–286.
- Banatul Sârbesc = Maria Marin (coord.), Viviana-Monica Fătu Ilie, Mara-Iuliana Manta, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, *Graiuri românești din Banatul Sârbesc. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române, 2022.
- Bojoga 2021 = Alina Bojoga, „Termeni pentru *PIVNITĂ* în graiurile dacoromâne pe baza surselor lingvistice și etnografice”, în *Ex Oriente lux. In honorem Nicolae Saramandu*, editori: Manuela Nevaci, Irina Floarea, Ioan-Mircea Farcaș, Alessandria, Edizioni dell’Orso, 2021, p. 205–215.
- CADE = I. A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, București, 1931.
- DERS = Gh. Bolocan (redactor responsabil), *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374–1600*. București, Editura Academiei Române, 1981.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1996.

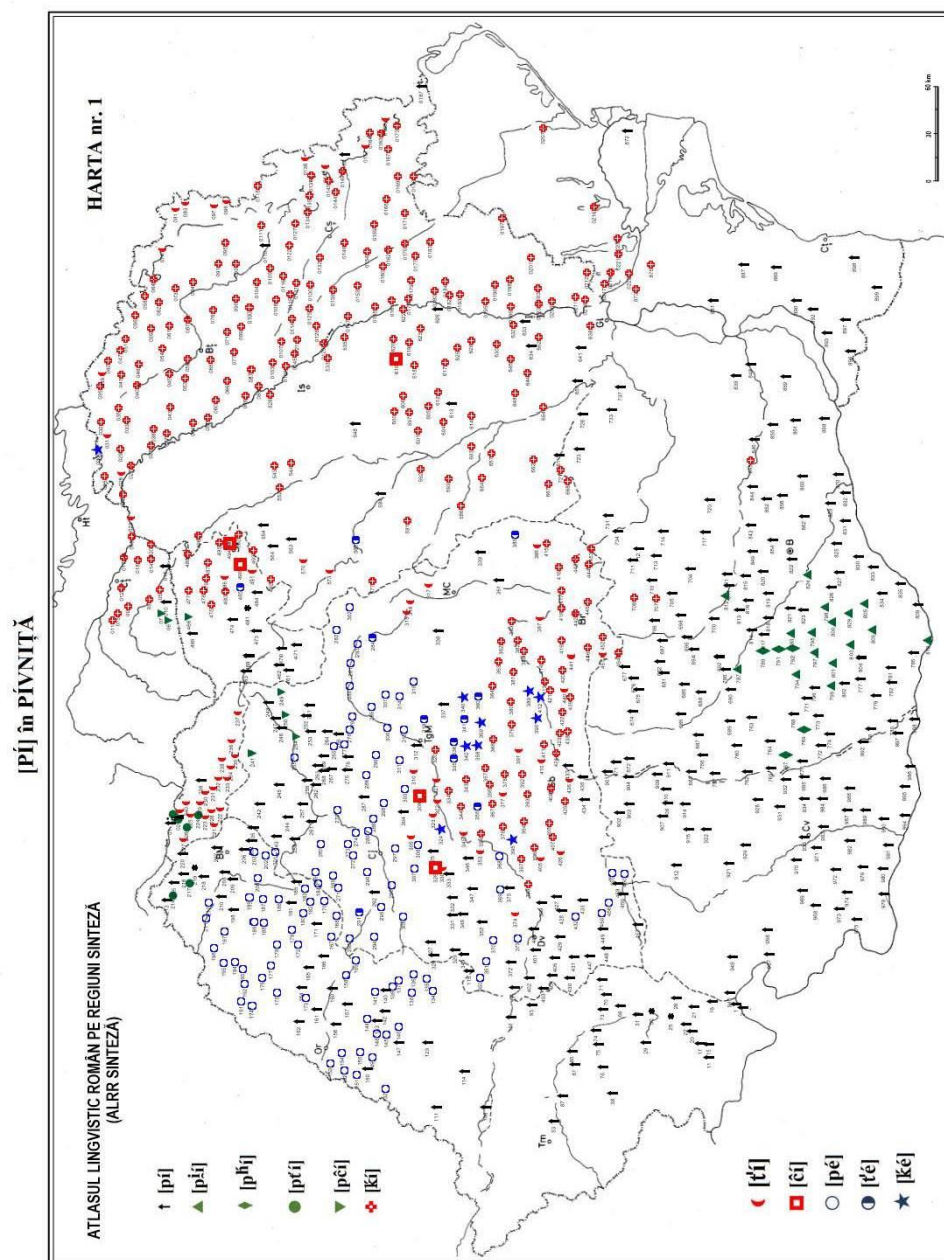
- DGDS = *Dcționarul graiurilor dacoromâne sudice*, vol. III, Maria Marin (coord.), Ion Ionică, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, , București, Editura Academiei Române 2014.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu; tomul VIII, partea a 2-a, *Litera P (Pe-Pînar)*, Editura Academiei, București, 1974; tomul IX, *Litera R*, București, Editura Academiei Române, 1975.
- Floarea 2023 = Carmen-Irina Floarea, *Structura dialectală a dacoromânei pe baza ALRR. Sinteză*, București, Editura Universității din București.
- Habitatul = *Habitatul: răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român, corpus de documente etnografice*. Academia Română. Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, vol. I Oltenia, 2010; vol. II Banat, Crișana, Maramureș, 2010; vol. III Transilvania, 2011; vol. IV Moldova, 2017, vol. V Dobrogea, Muntenia, 2019, București, Editura Etnologică.
- MDA = *Micul dicționar academic* (vol. I–IV), vol. I (A–C), 2001, vol. al II-lea (D–H), 2002, vol. al III-lea (I–Pr), 2003, vol. al IV-lea (Pr–Z), 2003, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Pușcariu = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, ediție îngrijită de Magdalena Vulpe, Editura Academiei Române, București, 1994.
- Q NALR = *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, în FD, V, 1963, p. 157–271.
- Românii din Ungaria = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Românii din Ungaria. Texte. Glosar. Studiu lingvistic*, București, Editura Academiei Române, 2013.
- Salaj = Marius Sala (coord.), *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, EȘE, București.
- Sălaj = *Graiurile din Sălaj. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, Maria Marin (coord.), Mihai Conțiu, Bogdan Marinescu, Carmen-Ioana Radu, Marilena Tiugan, București, Editura Academiei Române, 2017.
- Scriban = August Scriban, *Dicționarul limbii românești. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia. Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- Șăineanu = L. Șăineanu, *Dicționarul universal al limbii române*, Chișinău, 1998 (reeditare).
- TDRG³ = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Band I, 2000; Band II, 2003; Band III, 2005, Cluj-Napoca, Clusium.
- Tratat = *Tratat de dialectologie românească*, coordonator: Valeriu Rusu, Craiova, Scrisul românesc, 1984.

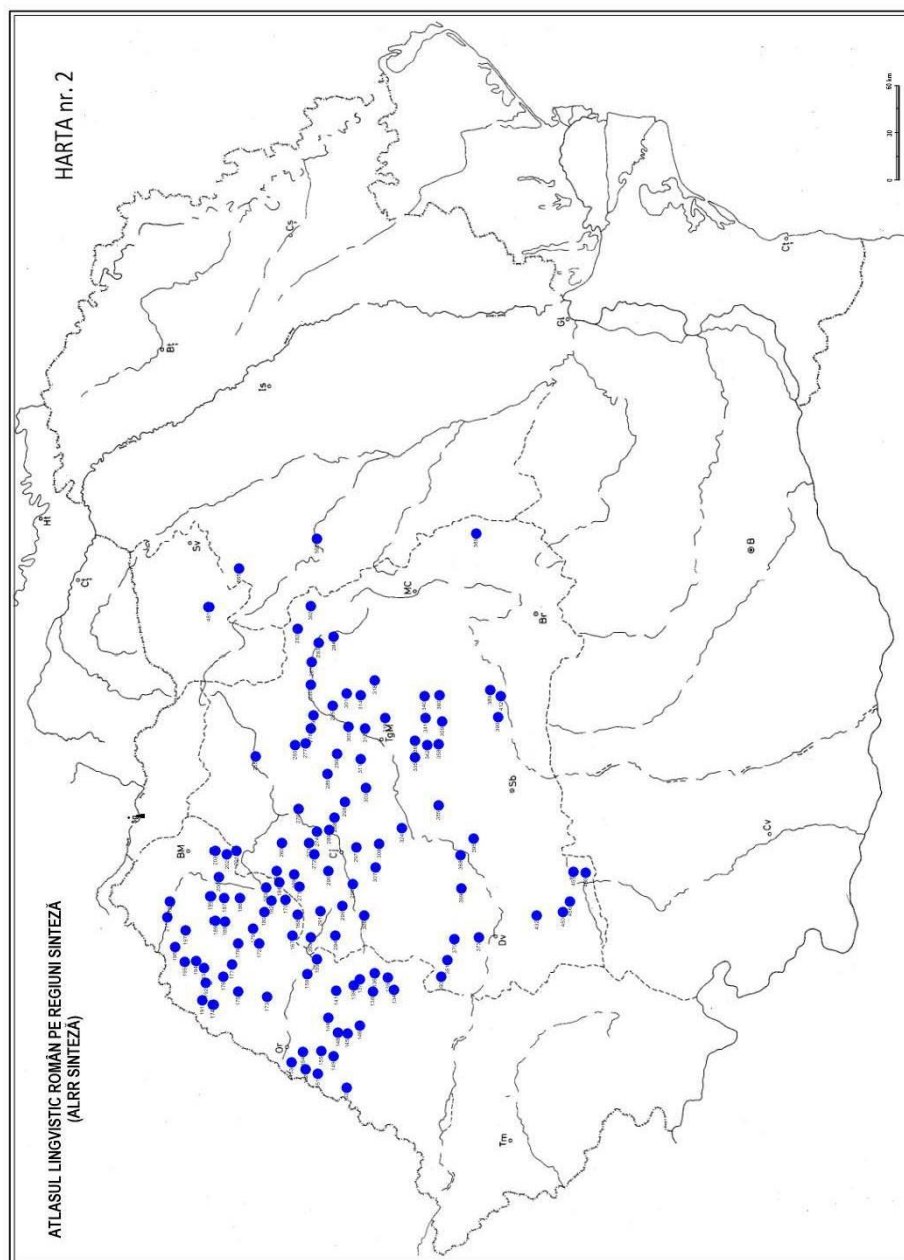
ADAPTATING A LOANWORD AT THE DIALECT LEVEL: PÍVNIȚĂ ‘cellar’

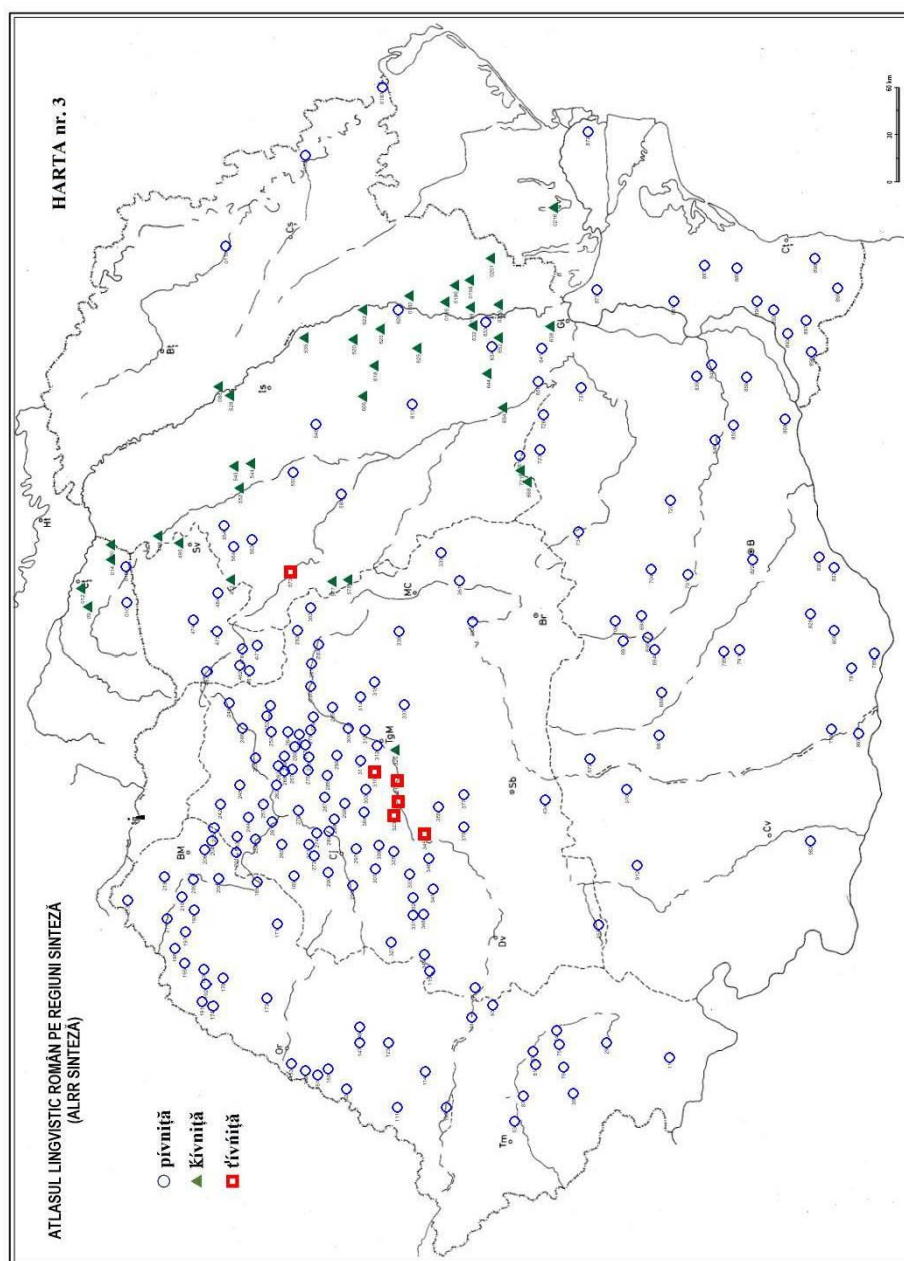
Abstract

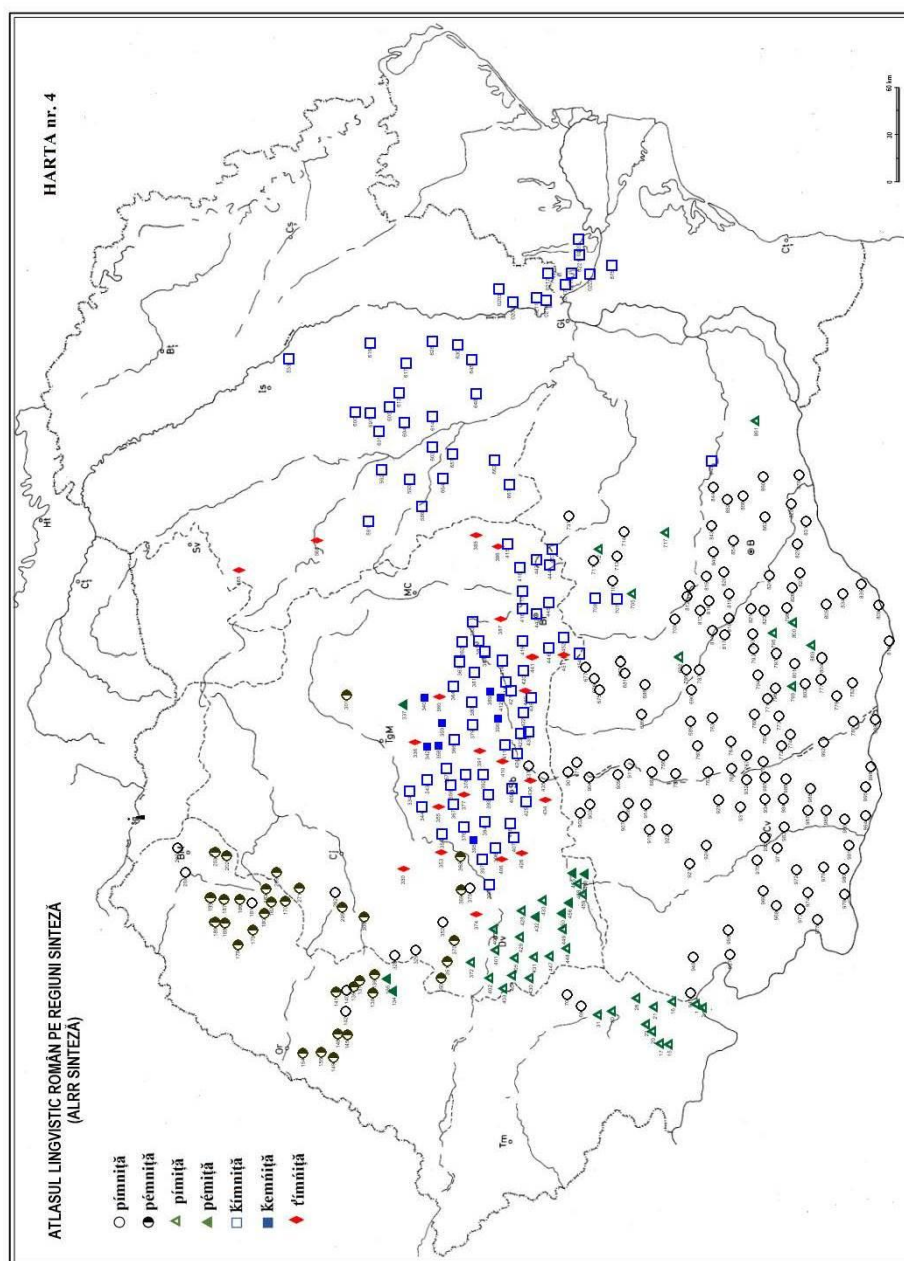
The multitude of variants of the term *pivniță* is explained by various transformations. The most important transformation concerns the initial consonant (preservation or palatalization of labial *p* in different stages: *pji/ pĭi*; *pĭ/ pĕi*; *ki, tĭ, ĉi*), another one aims at modifying the consonant group *-vn-* inside the lexeme (*-vn- > mn / gn / hn / jn* etc.), in some cases it is an opening of the previous vowel under stress, as well as some phonetic accidents (*mn > m*), and other variants result from the combination of these phenomena.

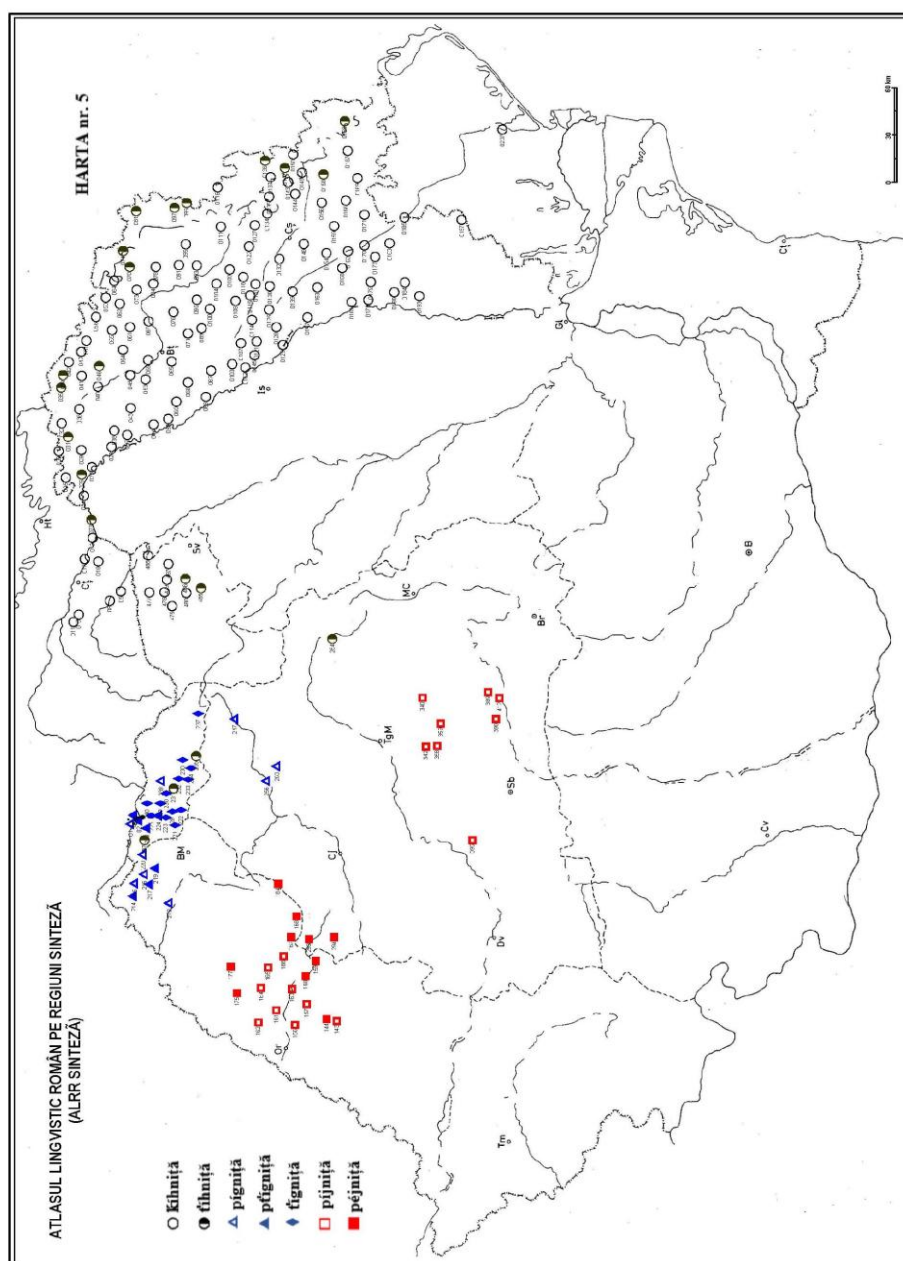
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
bojogaalina@yahoo.com

ARII LINGVISTICE MOTIVAȚIONALE PENTRU NOȚIUNEA *HERNIE* (PE BAZA ALRR. *Sinteză*)

FRANCISCO R. CONSTANTIN

0. INTRODUCERE

Prezentul studiu are ca obiect analiza de tip motivațional realizată pe baza materialului oferit de *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (ALRR. *Sinteză*), vol. II, 2012 (coordonator: Nicolae Saramandu, colectiv de autori: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir).

Corpusul este reprezentat din răspunsurile înregistrate la chestiunea [446] din ALRR. *Sinteză* II, acestea fiind ulterior cartografiate de noi pe harta motivațională, în funcție de criteriul /+motivat/. Chestiunea supusă analizei face parte din capitolul *Corpul omenesc (părțile corpului, boli, însușiri fizice și morale)* a *Chestionarului* NALR (1963).

1. ASPECTE TEORETICE

Lingvistica motivațională constituie o direcție de cercetare relativ recentă în cadrul științelor limbajului. Această subdisciplină are ca obiect – pe lângă evidențierea distribuției geografice a unor fapte de limbă – investigarea cauzelor și a motivațiilor care determină materializarea verbală, printr-un nume, a realităților din universul înconjurător.

Metoda hărților lingvistice motivaționale se impune ca o „metodă inovatoare de interpretare” (Viereck 2003–2004: 328) a materialului lexical, apărând odată cu *Atlas Linguarum Europae* (ALE) și continuată în *Atlas linguistique roman* (ALiR).

În secolul al XIX-lea, viziunea lui Ferdinand de Saussure marchează o etapă fundamentală în dezvoltarea lingvisticii moderne. Lingvistul elvețian concepe limba ca un sistem de semne (*signes*), fiecare semn fiind o *entitate psihică* alcătuită din două componente: *semnificatul* – reprezentarea mentală a conceptului (*signifié*) – și *semnificantul* – imaginea acustică sau grafică (*signifiant*). Cele două elemente sunt unite la nivel mental printr-o asociere arbitrară, ceea ce înseamnă că între ele nu există o legătură naturală sau necesară.

Arbitrarietatea semnului lingvistic implică, prin urmare, caracterul nemotivat al cuvintelor, întrucât nu există nicio relație intrinsecă între semnificant și semnificat. Saussure exemplifică această idee arătând că noțiunea de „soră” nu este în mod natural legată de seria de sunete *s-ö-r* care o desemnează; ea ar putea fi exprimată prin orice altă combinație sonoră, fapt confirmat de variațiile lingvistice: același concept este redat prin *b-ö-f* (*bœuf*) într-o limbă și prin *o-k-s* (*ochs*) în alta (Saussure 1916: 113).

În capitolul «L'arbitraire absolu et l'arbitraire relatif», din cea de-a doua parte a *Cursului de lingvistică generală*, Saussure reia discuția asupra arbitrarității și distinge două tipuri: *arbitrar absolut* (nemotivat) și *arbitrar relativ* (parțial motivat) (Saussure 1916: 212; vezi și Saramandu, Nevaci 2008: 79). Astfel, „termenul *douăzeci* este complet nemotivat, în timp ce *nouăsprezece* prezintă un grad de motivație, întrucât evocă elementele componente (*nouă* și *zece*) și se asociază cu alte forme numerice (*douăzeci și nouă*, *optsprezece*, *șaptezeci* etc.). Prin urmare, deși *zece* și *nouă* sunt la fel de arbitrare ca *douăzeci*, termenul *nouăsprezece* ilustrează un caz de motivație relativă” (Saussure 1916: 212).

În concepția lingvistului Jean-Philippe Dalbera, motivul „traduce o percepție a relațiilor existente între elementele lumii și ia naștere doar în momentul în care este exprimat prin limbaj” (Dalbera 2006: 21).

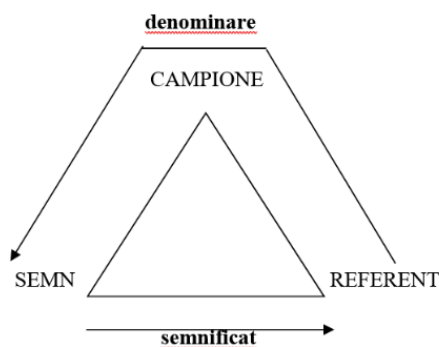

Fig. 1. *Campione* (Alinei 1984: 18).

O perspectivă tehnică asupra naturii motivului este formulată de lingvistul italian Mario Alinei în lucrarea *Lingua e dialetti: struttura, storia e geografia*. Autorul pornește de la premisa conform căreia semnul lingvistic prezintă două structuri: (i) una funcțională, de tip dual, care continuă principiul saussurian al opoziției *semnificant* – *semnificat*, fiind alcătuită din *semn* („il semplice veicolo linguistico orale o scritto e può quindi essere verificato mediamente la diretta osservazione”) și *referent* („ciò che viene comunicato, ciò a cui si riferisce”) și (ii) una genetică, de tip triadic, în care intervine un al treilea element, *campione* (Fig. 1), corespunzător a ceea ce lingvistica tradițională denumesc *motivație* (Alinei 1984: 17).

Potrivit lui Alinei (2004), se pot distinge patru tipuri principale de motivații:

1. Motivația iconic-conceptuală – presupune selectarea unei trăsături primare sau secundare (Fig. 2) din ansamblul de componente ce definesc conceptul și utilizarea acesteia pentru desemnarea motivantului;

2. Motivația iconic-asociativă – implică inferențe la nivel conceptual și se configurează ca relație de echivalență între două entități, stabilită pe baza unor similarități (corespunzând metaforei conceptuale);

3. Motivația fonosimolică (expresivă) – caracteristică, în special, limbajului copiilor, exemplificată prin forme precum „mama”, „tata” etc.;

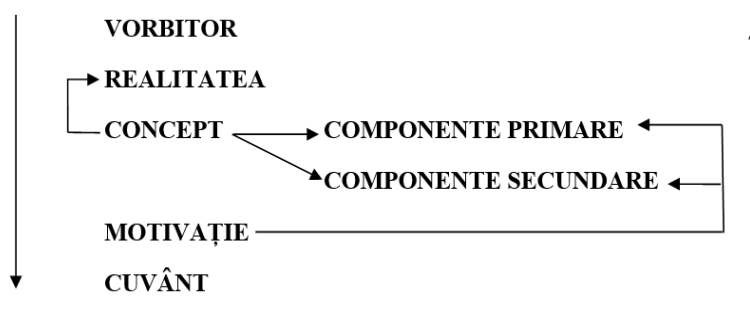

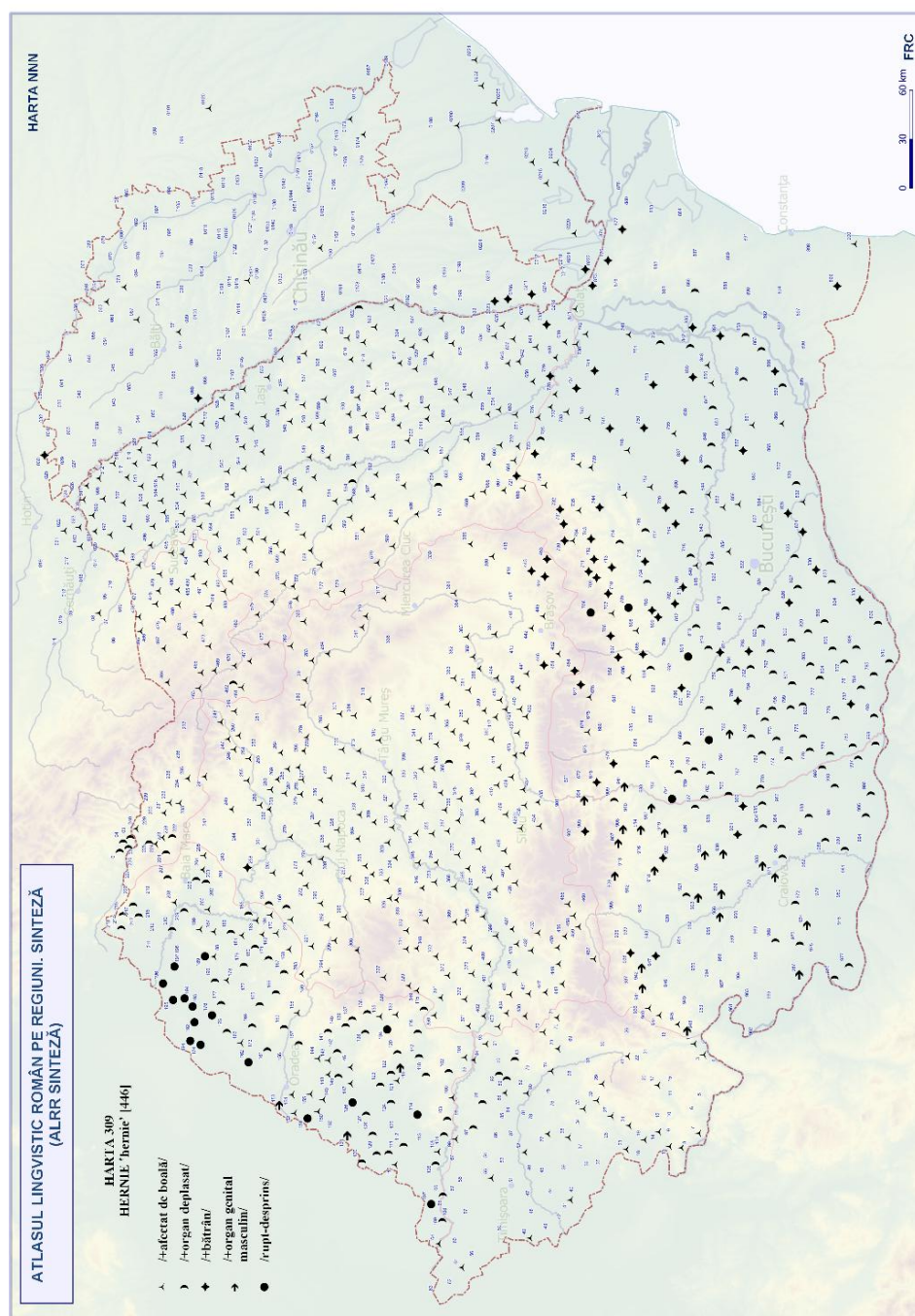
Fig. 2. *Componente primare și componente secundare* (Alinei 1980: 294).

4. Motivația onomatopeică – rezultată din imitarea sunetelor din mediul natural.

Analiza hărților lingvistice motivaționale implică atât o abordare sincronică cât și una diacronică. Prin prima perspectivă înțelegem compararea cuvintelor co-existente care fac trimitere la același referent, fie la nivelul unor graiuri sau dialecte ale aceleiași limbi fie la nivelul mai multor limbi. Din perspectivă diacronică se compară evoluția sensului care a contribuit la crearea motivației unui lexem. Un exemplu în acest sens este evoluția motivației zilelor săptămânii, care a fost marcată de două perioade istorice majore: perioada pre-creștină și perioada creștină. În limba enlgeză denumirile zilelor de „sâmbătă” și „duminică” sunt legate de o reprezentare religioasă a săptămânii, în care sâmbăta era considerată ziua dedicată lui Saturnus, iar duminica ziua Soarelui. În limbile romanice, în schimb, motivația este diferită, sâmbăta fiind legată de sabatul creștin, iar duminica de ziua Domnului (cf. Saramandu, Nevaci 2005–2007)

3. INTERPRETAREA TERMENILOR

Pentru chestiunea 446, întrebarea folosită în *Chestionarul NALR* este „Ce boală zici că are omul când a ridicat o greutate mare și i s-au lăsat mâțele în jos...? (GEST)”, iar întrebarea folosită în *Chestionarul ALM* este „*Dacă omul ridică o greutate mare, i se lasă mâțele în jos și ziceți că are...? (INDIC.)*”.

Fig. 3. Harta motivațională *HERNIE*.

Răspunsuri cartografiate pe harta 309 din ALRR. *Sinteză II* sunt: *herníje*, *vătămătură*, *grîji*, *boșoroșgălă*, *boșgălă*, *surpătură*, *huluătură*, *hîătură*, *ruptură*, *betejălă*, *soborălă*. Semele cartografiate de noi pe harta motivațională *HERNIE*: /+afectat de boală/, /+bătrân/, /+organ genital masculin afectat/, /+organ deplasat/, /+rupt, desprins/.

3.1. Motivație opacă

Hernie (< fr. *hernie*)

Termenul neologic, care corespunde cu cel literar, are sensul ‘umflătură formată prin ieșirea totală sau parțială a unui organ din cavitatea sa naturală printr-un orificiu natural sau artificial’ (MDA s.v.) și o răspândire generală pe teritoriul dacoromânei, fiind primul răspuns ca număr de atestări (apare în toate categoriile de răspuns). Cele mai compacte arii, unde termenul este majoritar, sunt formate în subdialectul muntean – regiunea Dobrogei și vestul Olteniei –, în nord-vestul subdialectului bănățean și într-o mică regiune din nordul Bucovinei.

Griji (< rus. *грыжа*)

Slavonismul *grîji* ‘hernie’ (DRS s.v.) și variantele fonetice *grîji*, *criji*, *χriji*, *χrijî*, *χrij*, *χriz* caracterizează exclusiv subdialectul moldovean vorbit pe teritoriul Republicii Moldova.

3.2. Motivație transparentă

a. Răspunsuri care conțin semul /+afectat de boală/:

Vătămătură (< *vătămă* < lat. *victimare* + suf. abstract -*ătură*)

Derivatul abstract *vătămătură* ‘nume generic dat bolilor abdominale, mai ales ale stomacului, manifestate prin dureri acute’ (MDA s.v.) formează două arii majore – una în subdialectul moldovean și cealaltă în Transilvania – fiind al doilea termen ca număr de atestări. Inițial, termenul avea sensul ‘stricăciune’ și ‘jignire’ (Căprioară 2014: 269), iar cu timpul s-a specializat semnatic cu diferite sensuri, printre care și cel care trimite la ‘boli interne și externe’ care provoacă crize viscerale și acute (MDA s.v.).

Betejălă (< *betegi* < *beteag* < magh. *beteg* + suf. abstract -*eală*)

Formând mici arii de câte 3 puncte în estul Munteniei, *betejălă* apare și în sintagmele *je beteág*, *s-a betejă*, *s-a betejă* și *c-a ridicăt, áre betejălă*. La origini, termenul are sensul general de ‘infirmiitate’ însă treptat a evoluat la cel de ‘epilepsie’ (MDA s.v.). În DA se face trimitere la *beteșug* (< magh. *betegség* ‘boală’) ‘(În Transilv., orice fel de) boală epidemică de care mor oamenii și animalele’, de unde se poate observa că sensul general este de ‘boală’ și nu exclusiv de ‘infirm, imobil’. În lucrarea sa, Căprioară (2014: 48) consemnează sintagme precum *beteșug de tuse*, *beteșug lipicios* ‘epidemie’, *beteșugu al uscat/sec* ‘tuberculoză pulmonară’, *beteșug de femei* ‘menstruație’, de unde se observă, de asemenea, că sensul nu este neapărat de ‘infirmiitate’, ci, mai degrabă, de ‘boală, afecțiune’. Fiind un derivat abstract, probabil evoluția semantică pentru *betejălă*, s-a produs de la [betegeală-concret] cu sensul general de ‘infirmiitate fizică’ la [betegeală-abstrac] cu sensul de ‘neputință, slăbiciune, boală’.

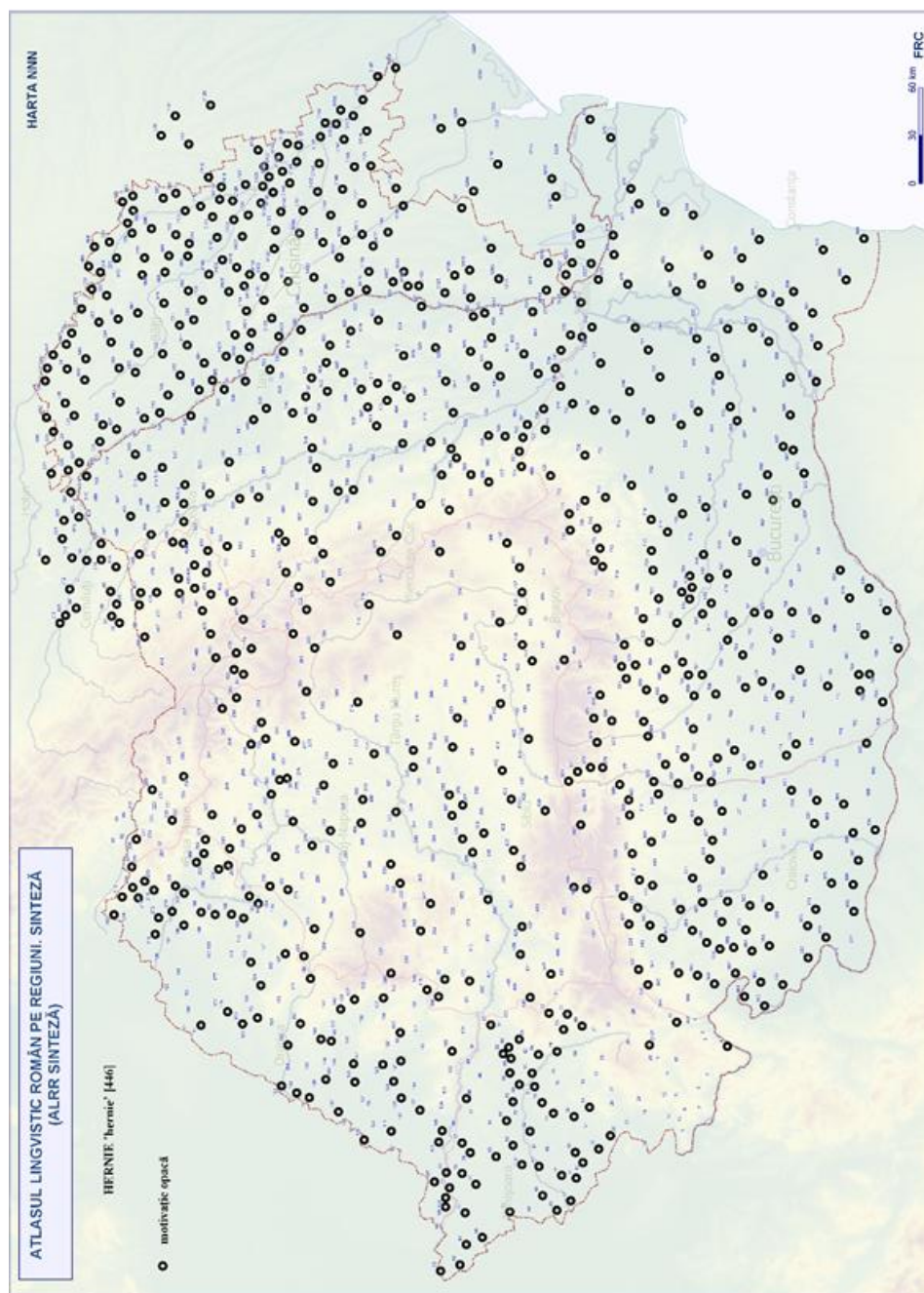

Fig. 4. Harta *HERNIE*, motivație opacă.

***Soborală/soboreală** (< *soborî* + suf. abstract *-eală*)

Termenii nu sunt atestați în lucrările lexicografice. În cadrul aceluiași cap de listă, se întâlnește, însă, **soborât** ‘care suferă de hernie’ (MDA s.v.) alături de sintagma **s-o soborât**. Etimologia pentru *soborî* ‘a se îmbolnăvi de hernie’ nu este cunoscută, DLR punându-l în legătură cu *scoborî* (pref. *-s* + *coborî* < *pogorî* cf. v.sl. *pogor*) ‘a se deplasa de sus în jos’ (DA s.v.). Răspunsurile formează două arii mici în extremitatea sud-estică a subdialectului bănățean cu prelungiri până la granița cu graiul oltenesc.

Chilă (< v.sl. *kyla*)

Structurile în care apare sensul transmis de *chilă* ‘hernie’, prin extensie ‘sărman, nevoiaș’ (DELR s.v.) – *s-ħo ħlăvít, ħom ħlħós ħ, s-o ħlloşĕ ħ, ĭ ħ cu ħlă, ĭ ħlós ħ, s-o ħlăvít, ħlós ħ, s-a ħllosát* – caracterizează subdialectul crișean.

b. Răspuns care face trimitere la semul /+bătrân/:

Boșorogeală (< *boșorog* + suf. abstract *-eală*)

Această motivație este redată pe hartă prin răspunsurile **boșoroğeălă, boșoroğălă, boșoróg, s-a boșoroğít, di ridicătúră s-a boșoroğít, bolnáv đe boșuróg, ála-ĭ boșoróg** (adj.)**gol, ĭe boșoróg, să boșoroğește**, caracterizând extremitatea estică a subdialectului muntean. Se conturează trei arii mici – 6 puncte în zona de curbură a Carpaților, 3 puncte în nordul Dobrogei cu prelungirea unui punct până pe teritoriul Republicii Moldova și 3 puncte în sudul Republicii Moldova. În rest, se întâlnesc atestări sporadice, fără a forma arie. Dintre răspunsurile menționate, cele mai multe atestări le are **boșoroğeălă** care pare a fi format prin atracție paronimică cu alt abstract nominal, *hodorogeală* (< *hodorogi* + suf. abstract *-eală*). La rândul său, *boșorog* nu are o etimologie sigură (DELR s.v.), fiind pus în legătură cu contaminarea fie dintre *boș* și *hodorog* (Boerescu 2009: 394) sau *șontorog* (SDLR: 190), fie dintre *boașe* și *olog* (CDER, 946: 100). **Boșorogeală** are sensul principal ‘hernie’ (MDA s.v.). Cu sens figurat, termenul desemnează ‘stare a omului bătrân și ramolit’ (MDA s.v.). Evoluția semantică trebuie să se bazeze pe analogia dintre omul vârstnic, lipsit de vitalitate și omul afectat de hernie, care întâmpină dificultăți de mișcare din cauza disconfortului cauzat de afecțiune.

c. Răspunsuri care conțin semul /+organ genital masculin afectat/:

***Boșeală/boșală, boșit**

Boșeală este un termen nelexicalizat (nu este atestat în lucrările lexicografice), specific unui grup restrâns de vorbitori. În lista de referință a hărții

din ALRR. *Sinteză*, apare cap de listă alături de *om boșít, ȕe bolnáv dă bȕáșȕ, ȕ-a cȕzút bȕáșele, s-a boșít*, formând o arie spartă pe alocuri de *hernie* și *surpătură*, în regiunea Olteniei. Termenul este format prin derivare progresivă de la substantivul *boș*¹ + sufixul abstract *-eală*. La rândul său, *boș*, este considerat un singular refăcut de la *boașă* ‘testicul, intestinul gros’ (DELR s.v.), al cărui etimon este latinescul **bursea* (DELR s.v.).

Coios (< *coi* < lat. *coleus* + suf. *-os*)

Termenul însumează doar trei atestări în subdialectul crișean și are sensul de ‘1. cu testicule mari; 2. bolnav de hernie’ (MDA s.v.). Posibil ca motivația să se bazeze pe asocierea vizuală cu un tip de hernie particulară – hernia inghinală – care se manifestă printr-o umflătură în zona inghinală, creând impresia unor organe genitale mărite.

Răspunsuri care conțin semul /+organ deplasat/

Surpătură (< *surpa* < lat. **subrupare* + suf. abstract *-ătură*)

Denumirile vechi ale herniei, provenite de la verbul *a surpa* ‘a se lăsa sau a face să se lase spre bază’ apar, fie sub forme care coincid cu varianta literară – *surpătură* ‘scufundare, loc (prăpăstios) din care s-a rupt o porțiune de teren’ (MDA s.v.), *surpăre, surpăt, s-a surpăt, ȕe surpăt* –, fie sub forme cu epenteză – *surupătură, surupăre, s-a surupăt* –, caracterizează subdialectul muntean, în mod particular graiul oltenesc. Termenul reflectă imaginea țesuturilor rupte care au rolul de a susține organele, asemenea unei construcții dărâmate de structura de rezistență.

Huluitură (< *hului* < magh. *hullani* + suf. abstract *-tură*)

Răspunsurile care au la bază verbul *hului* ‘a se dărâma, a cădea într-o parte’ (MDAs.v.) – *huluȕtúrȕ, huluȕtúră, hulitúră, huluȕt, huruȕălă, huruít, ȕȕ huluȕt, ȕȕ hurluȕtȕ, ȕȕ hulít la fȕȕle, ȕȕ huluít la fȕȕle, s-o huluȕt, s-o huluít máȕăle, ȕȕ huluȕt la máȕă, s-o hurluȕt, s-ȕo huluȕt* – sunt creații metaforice specifice subdialectului crișean, unde formează o arie compactă din 14 puncte în extremitatea sudică a regiunii, la care se adaugă 2 puncte pe teritoriul subdialectului bănățean. O atestare izolată apare și în graiul oltenesc. Termenii derivați din *hului* sugerează faptul că hernia este consecința unei lovituri în urma căreia o parte anatomică a fost ‘dărâmată’.

¹ Apare pentru prima dată la Dosoftei, cf. Felecan (2005: 148).

Hâitură

Regionalismul *hîîtură* ‘hernie vătămătură’ (MDA s.v.) derivat de la verbul *a* (se) *hâi* ‘a se opinti (acțiune care poate declanșa hernia) (DRAM s.v.) + suf. abstract *-tură* este înregistrat și cu variante prefixale precum *Ohîîtură* sau precum cele din structurile *îî înhîîțt*, *îî înhîîțt*, *îî hîîțt*. Se adaugă și *Ŭomu îî xîîțt*, *s-ă hîîțt*, *s-o hăîîțt*, *s-ă hîîțt*, *heîîțt*, *hîîțt*. Răspunsurile caracterizează subdialectul maramureșean; se remarcă o arie mai mică din 12 puncte și în extremitatea nordică a subdialectului crișean.

Răspunsuri care însumează maximum 2 atestări:

Deplasăre dă stomăc (< *deplasa* < fr. *déplacer* ‘a lua ceva sau pe cineva dintr-un loc și a-l pune în altul’ (MDA s.v.)) cu o atestare în subdialectul muntean face trimitere la mișcare anormală a unui organ din zona abdominală.

Îî porîîțt și *porîîțt* (< *porni* < sl. *porinōti* ‘a se pune în mișcare spre a pleca de undeva’ (MDA s.v.)), fiecare cu câte o atestare în subdialectul crișean, evocă, de asemenea, o mișcare la nivel intern a organelor.

S-Ŭo lăsăt măîîlî și *s-Ŭor lăsăt măîîle* (< *lăsa* < lat. *laxare* ‘a părăsi’ (MDA s.v.)), fiecare cu câte o atestare în subdialectul crișean, indică coborârea intestinelor în zona inghinală.

Aceeași motivație se aplică și pentru *scuturăt pă fuîîle* (< *scutura* < lat. **excutulare* ‘a mișca oprind brusc deplasarea și schimbându-i (des) sensul într-o parte și într-alta, în sus și în jos, încoace și încolo etc. sau aplicând lovituri repetate, pentru a face să cadă, să se îndepărteze, să iasă etc. o materie, un corp străin etc. din sau de pe ceva.’ (MDA s.v.)), cu o singură atestare în subdialectul crișean.

Vărsăt (< *vărsa* < lat. *versare*) ‘a răsturna făcând să curgă sau să iasă conținutul’ (MDA s.v.) cu două atestări în subdialectul bănățean și *măîîle vărsâte* cu o atestare în graiul oltenesc, reflectă imaginea unui organ sau a unui conținut care „se varsă”.

I-a pleznît prăporu și *s-a pleznît prăporu* (< *plesni* < sl. *plesnonti* ‘a exploda, a începe să iasă’ (MDA s.v.)), fiecare cu câte o atestare în subdialectul muntean, descriu acțiunea ruperii bruște a țesutului care susține organele.

S-o slobozî (< *slobozi* ‘(învechit și popular; complementul indică mai ales oameni sau părți ale corpului lor legate strâns, fixate, imobilizate etc.) a dezlega’ (DLR s.v.) < *slobod*).

Îi buî (< *bui* ‘a țâșni, a veni cu furie, a se revărsa; a năvăli’ (DEL R s.v.) < v.sl. **bujati*) cu o singură atestare în subdialectul crișean.

Îi clăft dă la lăc (< *clăti*, cu sensul arhaic de ‘a mișca din loc, a urni, a agita, a mișca într-o parte și în alta, a scutura, a clătina’ (DEL R s.v.) < v.sl. *klătiti*) cu o singură atestare în subdialectul crișean și **clăftitură** cu o atestare în estul Transilvaniei.

Răspunsuri care conțin semul /+rupt, desprins/

Ruptură (< *rupt* < *a rupe* < lat. *rumpere* + suf. *-ură*)

Majoritatea denumirilor care formează motivația denumită chiar după răspunsul principal, **ruptură** ‘1. distrugere a continuității unui material; 2. despărțire în mai multe bucăți.’ (MDA s.v.), apar sub forma sintagmelor: **are ruptură la burtă, m-am rupt, să rupe, s-o rupt, s-l rupt hărț dă la mătă, s-l rupt preveștăla, lă făcut ruptură, lă căpătăt ruptură, spărtă preveștăla de pă mătă**. Acestea formează o arie bine delimitată în extremitatea nordică a subdialectului crișean.

Analiza denumirilor pentru noțiunea *HERNIE* dezvăluie o rețea lexicală diversificată. Din punct de vedere etimologic, termenii provin din mai multe surse: predomină formele moștenite din latină (*surpătură, ruptură, vătămătură, coios, vărsat*), urmate de împrumuturi din slavă (*chilă, plesnit, clătit*), și din alte limbi de contact, precum maghiara (*huluitură, betejală*), franceza (*hernie*) sau rusa (*griji*). Termenii cu etimologie discutabilă sunt *boșorogală, boșeală*.

Sub aspect formal, se observă utilizarea, în aproape aceeași măsură, atât a termenilor independenți – substantive (*vătămătură, boșorogală, surpătură, ruptură* etc.) sau adjective (*coios, boșit, vărsat, buit, pornit, boșorog, soborât, beteag, chilos, surpat, hilit, înhâit, vătămat* etc.), cât și a sintagmelor cu funcție explicativă – *are ruptoare la burtă, îi clătit dă la loc, i-a pleznit praporu, deplasare de stomac, s-or lăsat mâțele*.

La nivel semantic, termenii prezintă atât o valoare denotativă (*hernie, ruptură, chilă*), cât și una conotativă (*boșorogală, huluitură*).

Motivațional, se conturează trei categorii semantice principale: denumiri motivate prin conceptul de afecțiune a organismului (Fig. 5), termeni care trimit la vârsta înaintată (Fig. 6) și deumiri care evocă imaginea unei rupturi (Fig. 7).

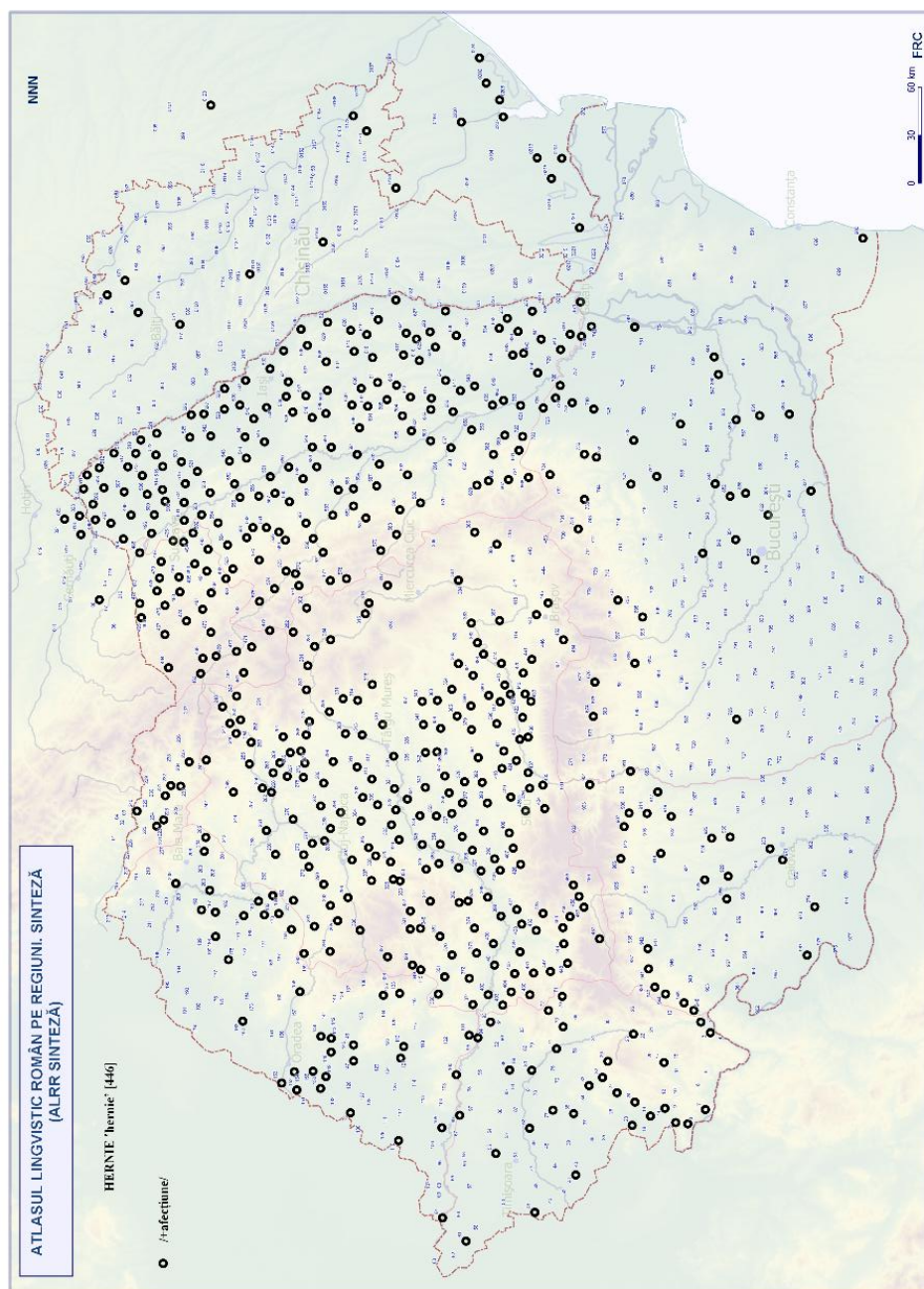

Fig. 5. Harta motivațională /+afecțiune/

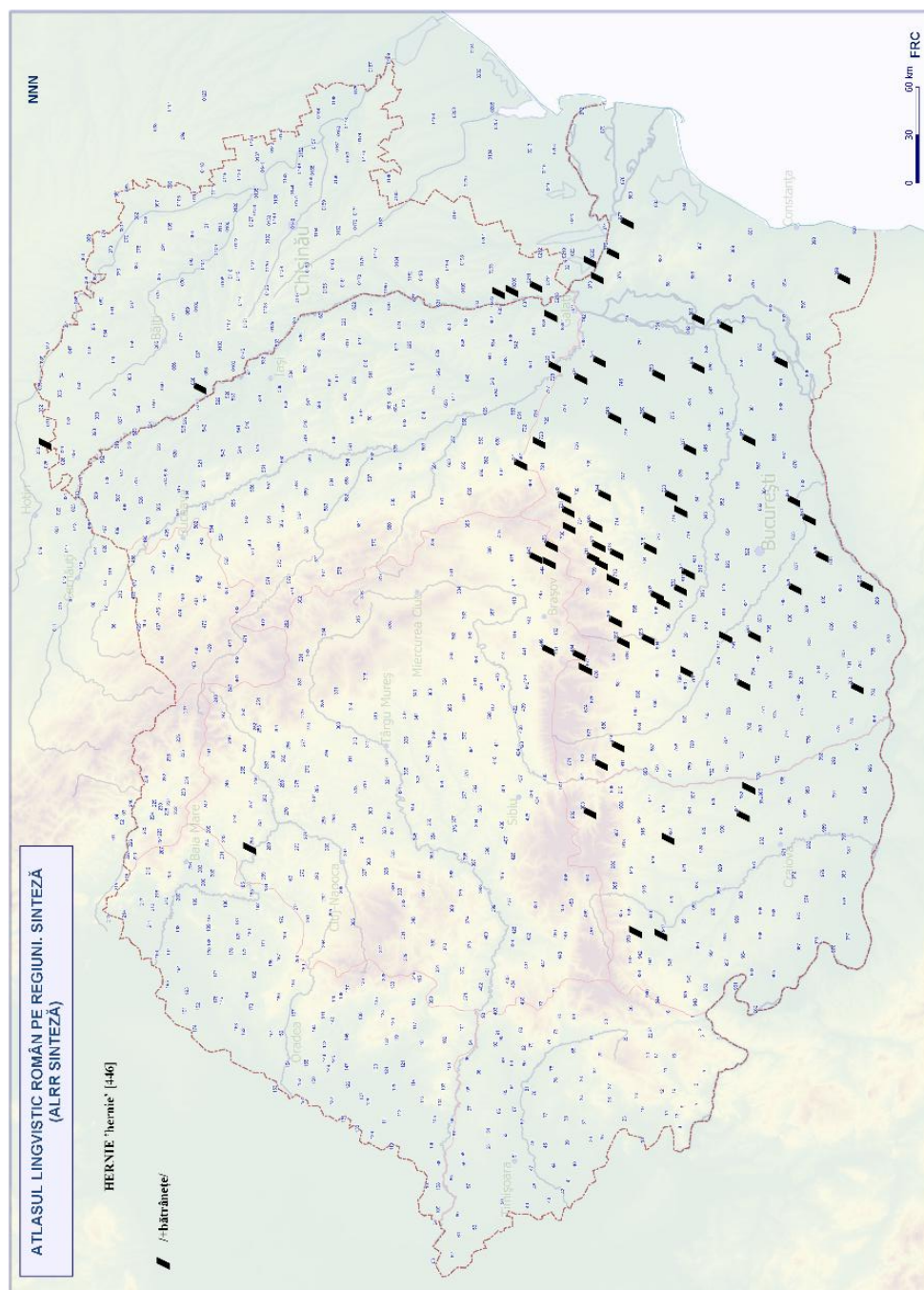

Fig. 6. Harta motivațională /+bătrânețe/

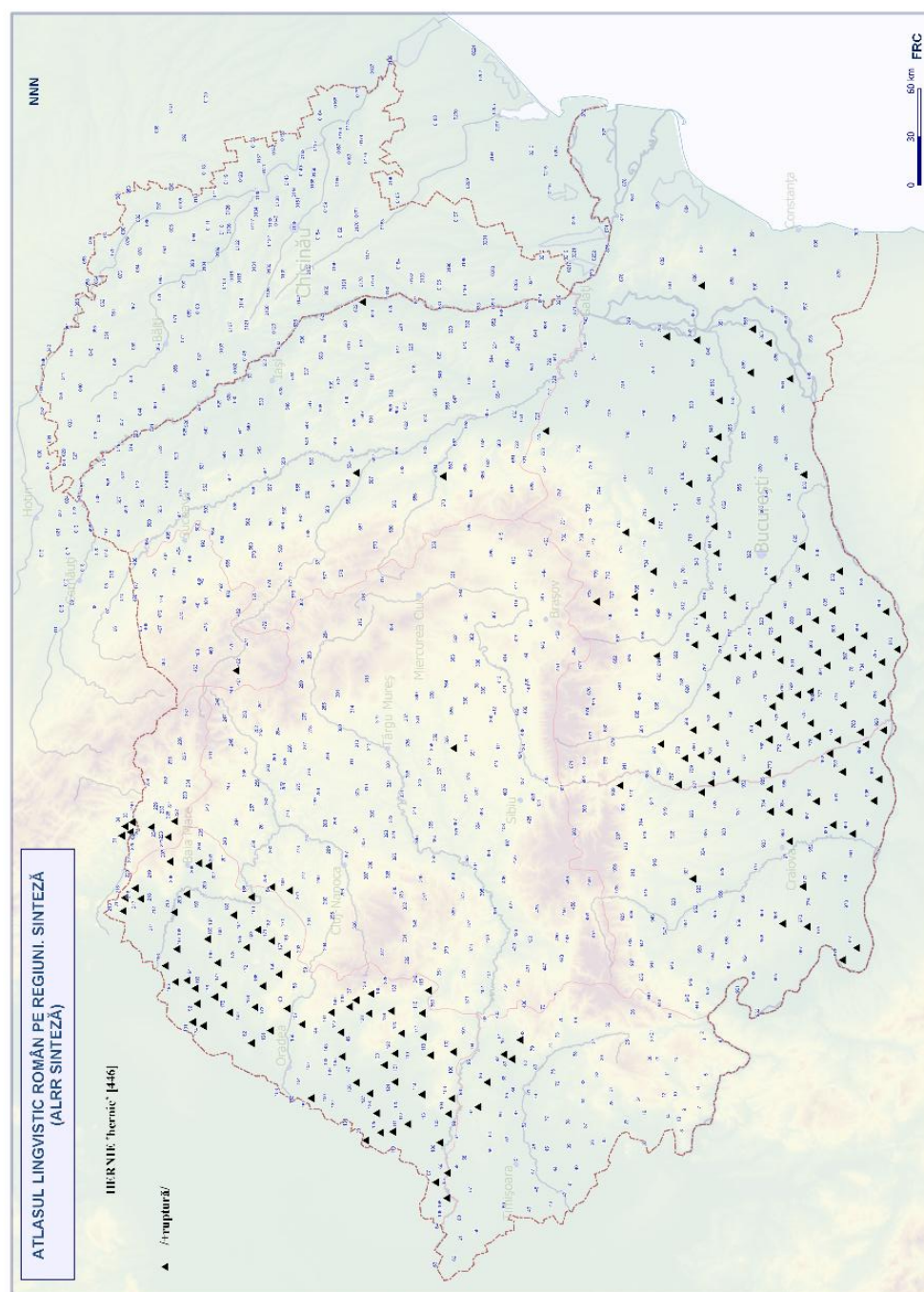

Fig. 7. Harta motivațională /+ruptură/

SURSE

- ALRR. *Sinteză – Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, coordonator: Nicolae Saramandu, vol. I, colectiv de elaborare: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Țiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, 2005; vol. II, colectiv de elaborare: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, 2012; vol. III, colectiv de elaborare: Irina Floarea, Ionuț Geană, Mara Iuliana Manta, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, 2018, București, Editura Academiei Române.
- ALE I 9 – *Atlas Linguarum Europae (ALE)*, 1. *Neuvième fascicule. Commentaires, Cartes Linguistiques Européennes*, 2015, București, Editura Universității din București, 285 p. + 10 hărți lingvistice (editori: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Ionuț Geană).
- ALiR IL.c – *Atlas Linguistique Roman (ALiR)*. *Commentaires*, coordonatori: Joan Vény, Michel Contini, Elisabetta Carpitelli, editori: Guylaine Brun-Trigaud, Elisabetta Carpitelli, Michel Contini, Federica Cugno, Jean-Pierre Lai, Laura Mantovani, Matteo Rivoira, Maria Sabrina Specchia, 2018, Alessandria, Edizioni dell’Orso.
- CDER – Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I.O., 2002. Ediția I: *Diccionario etimológico rumano*, Universidad de La Laguna, Biblioteca Filológica, 1958–1966.
- DDA – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân: general și etimologic*, 1963, București, Editura Academiei Române.
- DELR – *Dicționarul etimologic al limbii române*, literele A–D, redactori responsabili: Marius Sala, Cristian Moroianu, Ion Giurgea, București, Editura Academiei Române, online (www.delr.ro).
- DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.
- MDA – *Micul dicționar academic*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București, Editura Univers Enciclopedic; vol. I: A–C, 2001; vol. II: D–H, 2002; vol. III: I–Pr, 2003; vol. IV: Pr–Z, 2003.
- SDLR – August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, edițiunea întâia. Iași: Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.

BIBLIOGRAFIE

- Alinei 1980 – Mario Alinei, “The structure of meaning revisited”, în *Quaderni di Semantica*, III, nr. 2, p. 289–305.
- Alinei 1984 – Mario Alinei, *Lingua e dialetti : struttura, storia e geografia*, Bologna, Il Mulino.
- Alinei 2004 – Mario Alinei, “The role of motivation (“iconymy”)” in naming: Six responses to a list of questions”, în *Nature knowledge: ethnoscience, cognition, and utility*, editori: Glauco Sanga și Gherardo Ortalli, New York, Berghahn Books, p. 108–118.
- Brâncuș 1983 – Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Căprioară 2014 – Cosmin Căprioară, *Limbajul medical popular românesc*, Cluj-Napoca, Editura Mega.
- Dalbera 2006 – Jean-Philippe Dalbera, *Des dialectes au langage. Une archéologie du sens*, Paris, Champion.

- Felecan 2005 – Nicolae Felecan, *Terminologia corpului uman în limba română*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut.
- Saramandu, Nevaci 2005–2007 – Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, „Hărți lingvistice motivaționale”, în FD, XXIV–XXVI, p. 221–228.
- Saussure 1916 – Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, Payot (cité d’après l’édition de 1967).
- Viereck 2003–2004 – Wolfgang Viereck, „Atlasul limbilor Europei. *Atlas Linguarum Europae*”, în FD, XXII–XXIII, p. 327–332.

MOTIVATION POUR LA NOTION „HERNIE” BASÉE SUR L’ALRR. *Synthèse*

Résumé

La présente étude s’inscrit dans le domaine de la géographie linguistique, plus précisément dans celui de la linguistique motivationnelle, et propose une analyse des dénominations attribuées à la réalité désignée par le terme uimă, à partir du matériel fourni par l’*Atlas linguistique roumain par régions. Synthèse* (ALRR. *Synthèse*), vol. II, 2012 (coord. Nicolae Saramandu; auteurs: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir). Les réponses cartographiées pour la notion 446 de l’atlas comprennent une diversité de termes qui reflètent la variété lexicale propre aux parlers dacoroumains. Ces observations contribuent à la compréhension des mécanismes de dénomination populaire et à la mise en lumière de la relation entre langage, perception et expérience culturelle des communautés rurales.

Lista de referință pentru noțiunea *HERNIE* ‘hernie’ [446]*

MOTIVAȚIE OPACĂ

hernîie 4, 16, 38, 57, 59, 60, 65, 67, 86, 107, 120, 144, 151, 153, 156, 163, 167, 169, 172, 181, 185, 198, 201, 202, 204, 206, 208, 209, 212, 215, 216, 218, 220, 234, 239, 242–244, 248, 249, 253, 254, 257, 259, 262, 267, 268, 283, 286, 293, 302, 303, 306, 312, 339, 347, 377, 398, 416, 434, 455, 461, 462, 493, 496, 576, 606, 608, 609, 623, 634, 644, 665, 696, 750, 822, 864, 865, 883, 888, 893, 901, 910; **hernîie** 52, 61, 72, 85, 88, 108, 174, 199, 205, 210, 252, 260, 270, 274, 282, 288, 291, 299, 304, 314, 322, 325, 367, 395, 410, 470, 471, 494, 532, 533, 535, 540, 617, 722, 745, 758, 767, 782, 787, 823, 909, 921; **ernîie** 34, 66, 69, 74, 78–80, 123, 173, 175, 252, 356, 429, 577, 589, 633, 684, 688, 889, 899, 916, 05, 07, 09, 012, 014, 015, 017, 018, 027, 028, 037, 038, 044, 045, 056, 066, 070, 077, 079, 084, 0100, 0110, 0128, 0129, 0131, 0147, 0155, 0156, 0161, 0167, 0176–0178, 0180, 0182, 0184, 0194; **ernîie** 47, 409, 412, 469, 556, 579, 085, 091, 093, 0117, 0212,

*Listă de referință realizată de Francisco-Răzvan Constantin pe baza răspunsurilor înregistrate la chestiunea *HERNIE* ‘hernie’ [446], ALRR. *Sinteză* II.

0218, 0222; **ierniŋe** 35, 36, 38, 39, 40, 42–44, 47, 48, 50, 51, 53, 55, 56, 58, 62, 70, 81, 84, 85, 89, 90, 92, 93, 98, 109, 113, 121, 125, 126, 132, 137, 140, 143, 152, 211, 217, 266, 280, 316, 328, 330, 335, 336, 338, 362, 372, 376, 394, 418, 419, 430, 451, 460, 473, 515, 537, 547, 548, 559, 566, 568, 573, 580, 584, 586, 599, 601, 603, 605, 607, 612, 613, 627, 632, 637, 646, 648, 649, 651, 656, 659, 663, 670–675, 678, 680–683, 685, 686, 690, 692, 693, 695, 698, 700–702, 711, 712, 715, 717, 721, 733, 746, 749, 751, 755, 759, 764, 767, 772, 774, 777, 781, 790, 794, 796, 798, 801, 808, 811, 812, 815–818, 820, 821, 828, 834, 835, 838, 841, 842, 848, 850, 851, 853–856, 858, 860, 868, 870, 872, 874, 876, 878–882, 884, 887, 890–892, 894–896, 898, 900, 902, 905, 908, 912, 913, 915, 919, 920, 925, 926, 928, 935–937, 939, 943, 946, 949–955, 957–966, 969, 970, 974, 975, 978–982, 986, 987, 991, 994, 997, 068; **ierniŋe** 41, 77, 105, 115, 130, 149, 159, 183, 348, 350, 351, 366, 387, 428, 438, 447, 481, 495, 499, 505, 531, 549, 564, 569, 571, 588, 597, 611, 620, 629, 639, 640, 642, 644, 650, 657, 661, 664–666, 689, 697, 704, 709, 716, 719, 724–726, 728–731, 735, 736, 738, 740, 742, 743, 753, 761, 762, 783, 784, 786, 795, 809, 810, 813, 829, 833, 863, 871, 873, 875, 886, 947, 956, 967, 973, 988, 990; **ierniŋe** 73, 83, 491, 703, 720, 757; **ierniŋe/ă** 441; **ierniŋă** 415, 417; **ierniŋi** 482; **ierniŋa** (art.) 595; **irinŋi** 501; **irniŋe** 63; **iarniŋe** 741, 747; **yă/ierniŋe** 465; **ă/arniŋe** 22; **arniŋe** 102; **hîrniŋe** 213, 219, 226; **ierniŋe**

787, 788, 791, 867, 897; **ierniŋi** 483; **erniŋ** 020, 024, 025 050; **ierniŋ** 484, 555, 645, 660; **erniŋ** 016; **herniŋ** 477; **erniŋ** 06, 010, 011, 0102; **ierniŋ** 485; **iagniŋe** 924; **boălă dă ierniŋe** 756; **ăre herniŋe** 111; **ări ierniŋi** 488; **ări ierniŋi** 135, 157; **ări ierniŋe** 165; **arniŋ** 478; **ărniŋi** 543; **cu ierniŋi** 476; **harniŋi** 553; **hărniŋ** 516; **heriniŋi** 546; **heŋriniŋă** 222; **hierniŋi** 513; **hiriniŋi** 528; **hîrniŋi** 539; **hîrniŋe/ă** 526; **hîrniŋe** 426; **hîrniŋi** 519; **χerniŋe** 888; **iarniŋe** 840, 869; **ierniŋe** 407, 480, 486; **ierniŋe** 490; **ierniŋe/ă** 365; **irinŋi** 504; **irniŋe** 511, 917, 0171; **herniŋe** 106, 186, 187, 222, 366, 744; **iereŋiŋi** 147; **ierniŋi** 478; **arniŋe** 124.

grîŋi 022, 023, 025, 026, 029, 031–033, 035, 036, 039–043, 046, 047, 051, 053–055, 058–065, 067, 069, 071, 076, 078, 080, 086–091, 093–095, 0103–0105, 0107–0109, 0111, 0114–0122, 0125–0127, 0130–0134, 0138–0140, 0142–0145, 0148, 0149, 0151–0154, 0158–0160, 0162, 0163, 0166, 0169–0171, 0173–0175, 0179, 0183, 0185–0188, 0193, 0195–0201, 0203, 0212, 0214, 0215; **grîŋi** 0216–0219, 0221; **crîŋi** 074, 085; **χrîŋi** 019, 021, 082, 083, 097–099, 0101, 0106, 0113, 0123, 0136, 0137, 0141, 0150, 0157, 0168, 0189, 0209; **χrîŋi** 096, 0135; **χrîŋ** (m.) 081, 0164; **χriz** (m.) 0220.

1. /+afectat de boală/

vătămătură 41, 49, 52, 61, 64, 66, 71, 73, 77, 94, 99, 100, 101, 133, 134, 146, 158, 168, 170, 178, 184, 188, 199, 200, 205, 223, 228, 231–233, 235, 240,

241, 245, 246, 256, 260, 261, 263-265, 269-279, 281, 282, 284, 285, 287-292, 294-301, 304, 305, 307-311, 313-315, 317-327, 329, 331, 332, 334, 340-346, 348-355, 357-361, 363-365, 367-371, 373-375, 378-383, 385-393, 395-397, 399-414, 420-428, 431-433, 435-438, 440, 442, 445, 447-450, 452, 456-459, 469-472, 481, 489, 497-500, 503-514, 516-534, 536, 538-546, 549-554, 556-558, 560-562, 564, 565, 567, 569-572, 574, 575, 578, 579, 581-583, 585, 587, 588, 590-593, 596, 597, 602, 604, 611, 614, 616-621, 624-626, 628-631, 635, 636, 639-643, 647, 650, 652-655, 657, 658, 661, 662, 666, 667, 676, 722, 724, 726-728, 736, 738-740, 742, 832, 840, 862, 871; **vătămătură** 38, 55, 80, 83, 93, 103, 121, 148, 152, 179, 181, 182, 186, 187, 204, 247-250, 262, 267, 280, 283, 286, 293, 302, 303, 306, 316, 330, 347, 356, 372, 376, 377, 394, 398, 429, 430, 434, 439, 441, 455, 461, 463, 464, 473, 475, 484, 491, 493, 496, 515, 547, 548, 566, 568, 573, 576, 580, 584, 586, 589, 594, 599, 603, 605, 613, 623, 637, 646, 648, 656, 660, 677, 723, 733, 747, 749, 755, 822, 848, 850, 854-856, 861, 866, 868, 900, 0220; **ári vătămături** 535, 612; **vătămătură** 492, 563; **vatămatură** 467; **vătămătúra** (art.) 615; **s-a lăsát vătămătúra** (art.) 669; **i s-o lăsát vătămătúra** (art.) 501, 606, 610; **vătămăturî** (pl.) 668; **vătămäre** 439; **vătăm** 255; **vatăm** 254; **să vătămăză** (vb. ind. prez. 3 sg. refl.) 844; **s-a vătămát** (vb. ind. perf. c. 3 sg. refl.) 121, 136, 139, 150, 154, 182, 183, 187, 462, 463, 468, 474, 476, 478-480, 487, 488, 491, 495, 741, 861; **s-o vătămát** (vb. refl. ind. perf. c. 3 sg.) 127, 165; **i-o iși vătămătúra** (art.) -în **căji** 600; **Ńómu iŃ vatamát** (adj.) 08, 013, 073, 0202, 0204, 0205, 0207, 0213, 0224; **Ńómu iŃ vatamát** (adj.) 022, 023, 062, 067, 071, 0120, 0154, 0173, 0174, 0186, 0200, 0215; **iŃ vătămát** (adj.) 105, 110, 148, 155, 210, 466, 486, 494, 598; **iŃ vătămát** (adj.) 102, 106, 163, 185, 208, 577, 608, 0131; **vătămát** (adj.) 72, 73, 464, 475, 490, 502; **vatămatură** 555; **vătămäre** 844, 899.

betejălă 706, 707, 734, 735, 748; **beteşúg** 852; **ie betegág** (adj.) 846; **s-a betejít** (vb. ind. perf. c. 3 sg. refl.) 752; **s-a betejítŃ** (vb. ind. perf. c. 3 sg. refl.) **c-a ridicát** 714; **äre betejălă** 705; **betejălă** 674, 696, 698, 744.

soborálă 1, 7, 8, 13, 14, 19, 27, 74; **soborşálă** 33, 88; **s-o soborít** (vb. ind. perf. c. 3 sg. refl.) 19, 940; **soborít** (adj.) 3, 17, 23-25, 29, 32, 73, 944, 945, 948; **s-a soborít** (vb. refl. ind. perf. c. 3 sg.) 74, 945.

s-Ńo Ńilăvít (vb. refl. ind. perf. c. 3 sg.) 122, 135.

Ńom ŃilŃósŃ (adj.) 149; **s-o ŃiloşétŃ** (vb. refl. ind. perf. c. 3 sg.) 147.

iŃ cu kílă 162.

iŃ ŃilósŃ (adj.) 143, 144, 147.

s-o Ńilăvít (vb. refl. ind. perf. c. 3 sg.) 124.

ŃilósŃ (adj.) 145.

s-a kílósát (vb. ind. refl. perf. c. 3 sg.) 111.

bolnáv de intestine 995.

2. /+bătrân/

boșoroșgălă 258, 443, 444, 446, 453, 454, 677, 679, 699, 710, 719, 723, 729–732, 737, 744, 745, 786, 793, 826, 837, 839, 866, 873, 875, 885, 899, 903, 922, 932, 030, 0206, 0211, 0222, 0223; **boșoroșgălă** 782, 835; **s-a boșoroșgît** (vb. ind. perf. c. 3 sg. refl.) 638, 697, 702, 711, 741, 743, 753, 830, 931, 938; **di ridicătúră s-a boșoroșgît** (vb. ind. perf. c. 3 sg. refl.) 877; **boșoróg** (adj.) 068, 703, 709, 720; **boșoróg** (adj.) 695, 712, 715, 851; **bolnáv đe boșuróg** 947; **ála-î boșoróg** (adj.) gol 713; **boșoróg** (adj. pl.) 828; **boșoroșgălă** 678, 701, 703, 706, 721, 750, 757, 790, 817, 831, 857; **îe boșoróg** (adj.) 938; **să boșoroșgește** (vb. refl. ind. prez. 3 sg.) 720.

3. /+ organ genital masculin afectat/

boșeală 906, 933, 956, 967; **îe bolnáv dă boșeșe** 766; **î-a căzút boșeșele** 971; **om boșît** (adj.) 930; **boșît** (adj.) 904, 907, 908, 911, 914, 917, 929, 941, 942; **s-a boșît** (vb. ind. perf. c. 3 sg. refl.) 918, 923, 948; **boșală** 919, 925, 974. **coiós** (adj.) 119; **îi coiós** (adj.) 131. **îi coiós** (adj.) 153.

4. /+organ deplasat/

surpătúră 594, 622, 687, 689, 725, 754, 758, 760, 761, 765, 768–771, 773, 775, 776, 778–780, 782, 785, 789, 792, 795, 797, 799, 800, 802–807, 809, 810, 813, 814, 823, 825, 827, 829, 833, 836, 843, 845, 849, 857, 859, 863, 869, 995, 998; **surpătúră** 774, 788, 791, 793, 796, 801, 808, 835, 842, 846, 858, 870, 997; **surupătúră** 366, 968, 972, 973, 977, 984, 985, 989, 990, 992, 993, 996; **surpăre** 718, 847; **surupăre** 976, 983; **surpát** 819, 824; **s-a surpát** (vb. ind. perf. c. 3 sg. refl.) 664, 704, 713, 886, 927; **s-a surupát** (vb. ind. perf. c. 3 sg. refl.) 714, 830, 934; **îe surpát** (adj.) 784; **surpát** (adj.) 783; **surupát** (adj.) 921, 929, 988.

huluítúră 130, 139; **hului/ítúră** 138; **hulitúră** 116; **îi huluít** (adj.) 104, 108, 112, 116, 119, 124, 129; **îi hurluít** (adj.) 137; **huluít** 96; **îi hulít** (adj.) **la fşóle** 118; **îi huluít** (adj.) **la fşóle** 102; **s-o huluít** (vb. ind. perf. c. 3 sg. refl.) 103, 107, 111, 127, 128; **s-o huluít máţale** 106; **huruiálă** 83, 89, 92, 909; **huluítúră** 66, 104, 123; **huruít** (adj.) 914; **îi huluít la máţă** 120; **s-o hurluít** (vb. refl. ind. perf. c. 3 sg.) 136, 137; **s-şo huluít** (vb. refl. ind. perf. c. 3 sg.) 122, 139.

hăítúră 221, 222, 224; **îi hăít** (adj.) 203, 215; **şómu îi şít** (adj.) 01–04; **îi inhăít** (adj.) 157, 186, 190; **îi ĩhăít** (adj.) 164, 166, 207; **s-ă ĩhăít** (vb. ind. perf. c. refl.) 160, 161, 165, 171, 177, 179, 180; **s-o hăít** (vb. ind. perf. c. refl.) 214. **heít** (adj.) 217; **hăít** (adj.) 216; **s-ş-hăít** (vb. refl. ind. perf. c. 3 sg.) 166, 167, 206, 207, 209; **ĩhăítúră** 171, 259, **ĩhăít** (adj.) 210.

deplasăre dă stomác 762; dă stomác 831.
 îi porńít (adj.) 115, pornít (adj.) 185.
 s-ŭo lăsát mářĩlĩ 145. s-ŭor lăsát mářăle 175.
 s-ŭo ŭurlát mářălĩ la řělŭ 142. s-ŭo urlát mářĩle 141.
 scuturát pă řuăle 117.
 vărsát (adj.) 96, 97. mářăle vărsáte 971.
 i-a pleznít prăporu 694; s-a pleznít prăporu 716.
 s-o slobozĩt (vb. refl. ind. perf. c. 3 sg.) 169, 462.
 îi buńít (adj.) 114
 clăřítură 333; îi clăřít dă la ŭocŭ 150.

5. /+rupt, desprins/

ruptură 107, 174, 176, 189, 192–194, 195, 196, 197, 691, 757; ruptoare 763; áre ruptăre la búrtă 705; m-am ruptŭ (vb. ind. perf. c. 1 sg. refl.) 162, 176; să rúpe (vb. ind. prez. 3 sg. refl.) 708; s-o rupt (vb. ind. perf. c. 3 sg. refl.) 134, 189, 191, 193, 195; s-ŭo rupt hártř dă la mářă 151; s-ŭo rupt preveřřála 126; ŭo făcút ruptură 189; ŭo căpătát ruptură 191; spártă preveřřála đe pă mářă 114.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
 al Academiei Române
 București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
 francesco.constantin@yahoo.com

FONETISME DIALECTALE SPECIFICE CONSERVATE ÎN TOPONIMIA MARAMUREȘULUI

IOAN-MIRCEA FARCAȘ

1. În conformitate cu teoria sa, referitoare la pronunția africatelor *č* și *ǵ*, publicată în 1954 (p. 13), Emil Petrovici grupează teritoriul dacoromân în cinci arii dialectale, unde Maramureșul istoric se distinge ca o arie în care cele două africate sus-menționate, *č* și *ǵ*, sunt pronunțate „dur” (redate *č*, *ǵ* în notația NALR), după care vocalele anterioare *e*, *i* sunt înlocuite de vocalele centrale *ă*, *î*. Aceste pronunții, încă în uz și după aproximativ 60 de ani (v. Farcaș 2009: 98–100; 2023: 81) se regăsesc și la nivelul toponimiei, care, se știe, are un caracter deosebit de conservator. Astfel, întâlnim următoarele toponime cu pronunții de tipul:

č > *č*: *Bursucii* (fânațe: Bârsana) > *borsóčĭ*
Dealul Cerbovii (deal: Bârsana) > *d'álu čărboviĭ*
Dealul Cetății (fânațe: Vadul Izei) > *d'álu čătătĭ*
După Cetate (fânațe: Bârsana) > *dŭpă čătăt'e*
Fântâna Rece (Bârsana, Botiza, Bogdan Vodă, Ieud, Rozavlea, Săliștea de Sus, Slătioara, Șieu, Valea Stejarului) > *fĭntĭna răčă*
Izvorul Muncelului (pârâiaș: Ieud) > *izvóru munčăluluĭ*
Izvorul Rece (pârâiaș: Glod) > *izvóru răčă*
În Coasta Cerbului (fânațe: Săliștea de Sus) > *în cȑsta čărbuluĭ*
Lazul Lucesc (fânațe, deal: Strâmtura) > *lăzu lučăsc*
Prisăcele (fânațe: Botiza) > *prisăčăl'e*

ǵ > *ǵ*: *Ciungi* (deal: Bârsana, Botiza, Oncești, Rozavlea, Săliștea de Sus, Slătioara) > *čŭngĭ*
Lazul Cotogesc (fânațe: Bârsana) > *lăzu cotoǵăsc*
Valea Girezilor (pârâu: Botiza, Poienile Izei) > *vál'a ǵîrezĭlor*

1.1. O altă caracteristică, întâlnită doar în aria Maramureșului istoric o constituie palatalizarea labiodentalelor *f*, *v* la stadiile tipice: *f* devine *s*, iar *v* devine *z* (uneori *d'* și chiar stadiul *ϕ*) (Farcaș 2011: 33; 2023: 85)¹:

¹ I. Pătruț (1958, 68–69) considera că aceste stadii *s*, *z* de palatalizare a labiodentalelor *f*, *v* s-ar datora influenței ucrainenei. Prin stadiile de palatalizare a labiodentalei *v* > *d'*, *ϕ*, aria Maramureșului istoric face arie comună cu subdialectul crișean (cf. Farcaș 2011: 36–37; v. și Teaha 1961: 60).

f > s: Valea Fierului (pârâu: Rozavlea) > *vál'a sérului*
Jgheabul fierului > *jg'ábu sérului*

v > z: *Rovinul* (fânațe: Oncești) > *rozínul* „teren mlăștinos” (Vișovan 2005: 311)
Valea Cerboviței (vale: Bârsana, Nănești) > *vál'a čărbozíťi*
Valea Șteviei (pârâu: Dragomirești) > *vál'a št'ézî / št'éd'i*
Valea Vinului (pârâu: Oncești, Rozavlea) > *vál'a zínului*
Viezânoaia (deal: Dragomirești) > *zezînôia* sau *d'ezînôia*
Viezuini (deal: Botiza, Glod) > *zezuiń*
Viezurime (deal: Oncești) > *zezuríme*
Viezurini (deal: Nănești) > *zezurín*

v > d': *Dezinoia* (fânațe, deal: Săliștea de Sus, Dragomirești) (dial. *dezuină* „vizuină”); *Dezuini* (fânațe: Bocicoiel, Bogdan Vodă, Slătioara) > *d'ezinôia / d'ezuiń*
Valea Vițelarului (vale: Botiza) (< dial. *vițelar* „mormoloc de broască”) > *vál'a d'ițălárului*
Pe Vezuini (fânațe: Slătioara) > *pă d'ezuiń*

v + i > Ø: *În Vițelari* (fânațe: Bogdan Vodă, Dragomirești, Valea Stejarului)
 > *în ițălárí*

2. O altă categorie de trăsături dialectale o constituie cele care grupează Maramureșul istoric în aria largă a subdialectelor de nord-vest ale dacoromânei, în care se întâlnesc labialele *p, b, m*, dentalele *d, t*, și sonantele *l, n* patatalizate, iar oclusivele palatale *k', g'* substituite prin fonetisme rezultate în mod obișnuit din palatalizarea dentalelor *t', d'*:

2.1.1. Labialele *p, b, m* sunt palatalizate la stadii de grupuri consonantice, încadrându-se într-o arie mai largă, în care intră – pe lângă Maramureș – Crișana, nordul Transilvaniei și Bucovina. În această zonă mai largă, labialele *p, b, m* au cunoscut o „alterare”, fiind completate de o consoană palatală, alături de care formează grupuri consonantice (Gr. Rusu 1962 : 76; 1983 : 39).

Din palatalizarea lui *p, b, m* se obțin fonetismele *(p)t', (b)d', (m)ń²* (Farcaș 2005–2007: 75):

(p)t': *Răstoci la Spini* (fânațe: Vadul Izei) > *răstoč la st'in*
Spinul (arături, fânațe: Bogdan-Vodă, Rozavlea) > *st'ínu*
Valea Supinei (pârâu: Strâmtura) > *vál'a stupt'íni*

(b)d': *Albina* (fânațe: Bocicoiel) > *ald'ína*

² Matilda Caragiu Marioțeanu (1975: 159) consideră fenomenul de păstrare a elementului labial în aceste etape de palatalizare relativ recent, față de Moldova de exemplu, unde se înregistrează stadii finale fără elementul labial.

Se observă că, în general, în poziție inițială, labiala se palatalizează la stadiile de grup consonantic:

bd': Valea lui Bică (pârâu: Poienile Izei) > *vál'a i bd'ică*

Moara Birăului (Săliștea de Sus) > *móra bd'irăului*

pt': Piatra (deal: Bârsana, Bogdan-Vodă, Botiza, Glod, Ieud, Nănești, Poienile Izei, Rozavlea, Săcel) > *pt'átra*

Chicera Pietroasă (pârâu, deal: Dragomirești) > *kíčera pt'etrósă*

Piciorul Boului (fânațe, Botiza) > *pt'icóruł bóuluı*

Picioarele Calului (deal: Dragomirești) > *pt'icóráł'e cáluluı*

Ulița Pietrișului (Bârsana) > *úlița pt'etřișuluı*

Ulița Pișcarului (Dragomirești) > *úlița pt'ișcárułuı* (pișcar „soi de pește”)

mń: În vârful Mihoaiei (fânațe: Bocicoiel) > *în vírfu mńihóıı*

Moara Mielului (Șieu) > *móra mńéluluı*

Ulița Mireșului (Botiza) > *úlița mńiréșuluı*

Valea lui Mihai (pârâu: Bocicoiel) > *vál'a luı mńihái*

Valea Mică (pârâu: Șieu) > *vál'a mńícă*

Piciorul Mizgului (deal: Botiza) > *pt'icóru mńízguluı* (cf. DAR s.v. *mizguș* „ninsoare mărunță”; v. Vișovan 2005: 271)

Aceste stadii apar când labiala este urmată de *i*, *ie* (*ia*):

Moara lui Dumitru (Bârsana) > *móra luı Dumńitru*

Podurile Stupinei (podis: Nănești) > *póduril'e stup'tińi*

Topila (mlaștină: Valea Stejarului) > *tópt'ila* „baltă în care se topește cânepa” (DAR s.v.)

Valea Groapelor (pârâu: Rozavlea) > *vál'a grópt'ilor*

Valea Topilelor (pârâu: Valea Stejarului) > *vál'a tópt'ilelor*

Valea Pomilor (arătură, pășune: Dragomirești, Nănești, Oncești) > *vál'a pómńilor*

Valea Pomișorilor (fânațe: Săcel) > *vál'a pomńișórilor*

Astfel de palatalizări apar și la pluralul substantivelor și adjectivelor (Gr. Rusu 1983: 123), unde înregistrăm cu mare frecvență stadiile de grup consonantic pe lângă cele finale de consoană simplă palatalizată³:

În Colibe (fânațe: Valea Stejarului) > *în colíbd'*

Ulița cu Jupii (Bocicoiel) > *úlița cu jupt'i*

³ Palatalizarea labialelor în stadiul de grup consonantic (*pt'*, *bd'*, *mń*) este mai frecventă în subdialectele maramureșean și crișean v. Farcaș 2005–2007: 75–81.

Sub Râpi (fânațe: Glod, Poienile Izei) > *su rîpt'*

Râpi/ Râpele (arături: Glod, Poienile Izei, Săcel) > *rîpt', rîpt'il'e*

2.1.2. Dentale *t, d* se palatalizează la stadiile *t', d⁴*:

d + e, i > d': *De la Ion* (fânațe: Strâmtura) > *d'e la ȝon*

Deal, Dealul (fânațe, arături: Bogdan Vodă, Botiza, Dragomirești, Glod, Poienile Izei, Săliște de Sus) > *d'al, d'ălur⁴*

Delniță (fânațe, arătură: Bocicoiel, Glod, Oncești, Slătioara, Strâmtura, Valea Stejarului) > *d'élhîță*

Derineu (teren deluros cu mulți corni: Rozavlea) > *d'erińéu*

Din jos de Drum (fânațe, arătură: Botiza, Slătioara, Strâmtura) > *d'in jos d'e drum*

Dil (deal: Rona de Sus) > *d'il*

Lespedea (teren plat: Poienile de sub Munte) > *lěsped'a*

Todereasca (pădure, pășune: Bogdan Vodă, Strâmtura) > *tod'er'ásca*

t + e, i > t': *Boșotescu* (Poienile de sub Munte) > *boșot'éscu*

Dubiște (stejeriș: Rozavlea) > *dubișt'e*

Certeza (fânațe: Leordina) > *čert'éza*

Tei (fânațe: Dragomirești) > *t'eĭ*

Tegle (fânațe: Săcel) > *t'égle* (< magh. *tegla* „cărămidă”)

Temeteul (cimitir: Bogdan Vodă, Oncești, Poienile Izei, Rozavlea, Slătioara, Șieu, Vadul Izei, Valea Stejarului) > *t'emet'ėu*

Tina lui Lazăr (arături: Rozavlea) > *t'ina lui lăzăr*

Tuhatiște (fânațe: Rona de Jos) > *tuhat'iște*

2.1.3. Sonantele *n* și *l* se palatalizează („înmoaie”) urmate de vocalele anterioare *e, i*:

n + e, i > ń: *Cornet* (pădure: Rona de Sus) > *cornet*

Dolini (văi cu fânațe: Rozavlea) > *doliń*

Fântâna Pupezenească (Slătioara) > *fântína pupezeńáscă*

Izvorul Negru (pârâu: Săcel) > *izvóru ńégru*

Macozine (deal: Săcel) > *macozíńe* (cp. ucr. *makovíc'a* „culme, vârf” – v. Vișovan 2005: 229)

⁴ „Palatalizarea dentalelor *t, d, l, n, r*, urmate de vocale prepalatale (*e, i*) și de iot (*-i*) caracterizează partea de vest și de nord a teritoriului lingvistic dacoromân și este un fenomen dialectal specific exclusiv acestui dialect (necunoscut dialectelor sud-dunărene)” (Caragiu Marioțeanu 1975: 168).

Malniște (tufișuri: Șieu) > *málhnișt'e* (< ucr. *malina* „zmeură” + *-iște* (Vișovan 2005: 229)

Moine (fânațe: Botiza) > *móiñe* (< dial. *moină* „pământ necultivat” etc.)

Nănești (sat, atestat la 1360) > *năñéšt'*

Părăul Neamțului (Bogdan Vodă) > *părăul námțului*

Tăul Niței (baltă: Vadul Izei) > *tău níți*

Ulița Bobenilor (Dragomirești) > *úlița bobénilor*

Ulița Bulenilor (Săliștea de Sus) > *úlița bulénilor*

Ulița Cătunii (Ieud) > *úlița cătúñi*

Ulița lui Nenea (Săliștea de Sus) > *úlița lui néña*

l + e, i > l': *Peste Linie* (arătură: Săcel, Vadul Izei) > *pést'e l'íñie*

Leasa (deal: Glod, Strâmtura, Săliștea de Sus, Slătioara) > *l'ása*

Lutul Oalelor (fânațe: Bogdan Vodă) > *lutul ól'ilor*

Tăul Liței (lac: Slătioara) > *tău l'íți*

2.1.4. Oclusivele palatale *k'*, *g'* sunt substituite prin fonetisme rezultate în mod obișnuit din palatalizarea dentalelor *t'*, *d'* (fenomen care grupează subdialectul maramureșean cu subdialectul crișean, v. Farcaș 2023: 89)⁵:

k' > t': *Cheia* (arătură: Strâmtura) > *t'ěia*

Cheiul Izcioarei (deal: Săliștea de Sus) > *t'ěiul izčórii*

Cheile Toplicioarei (deal: Săliștea de Sus) > *t'eile toplic'órii*

Dosul Pleșchii (deal: Bogdan Vodă, Rozavlea) > *dósu pléšt'i*

Mușcheata (deal: Săcel) > *mušt'áta*

Răchitiș (fânațe: Ieud) > *răt'it'íș*

Răchițele (fânațe: Săliștea de Sus) > *răt'íțil'e*

Ulița Nichitei (Săliștea de Sus) > *úlița hét'it'i*

Ulița Nichitesei (Șieu) > *úlița hét'it'ésî*

Ulița Veche (Bârsana) > *úlița vét'e*

Valea Dochitei (pârâu: Rozavlea) > *vál'a dot'íți*

Valea lui Chirilă (pârâu: Botiza) > *vál'a lui t'irílă*

Vâlceaua Cheii (pârâiaș: Strâmtura) > *vîlčáua t'eiî*

Vârful Trunchiului (deal: Ieud) > *vîrfu trúnt'ului*

g' > d': *Jgheab* (fânațe: Bogdan Vodă, Botiza, Glod, Poienile Izei, Rozavlea, Săcel, Slătioara, Strâmtura) > *jd'ab*

Jgheabul Bocenilor (fânațe: Rozavlea) > *jd'ábu bočénilor*

Jgheabul Gloganului (deal: Strâmtura) > *jd'ábu gligánului*

⁵ Fenomen remarcat și de Tache Papahagi (1925: LXIII), care mai observa că și *g'* este substituită prin *d'*. Astfel, *und'e* poate însemna și „unde”, dar și „unghie”, iar *t'ei* poate însemna „tei” dar și „chei” (cf. ALRR–Mar., vol. MN, pl. XIV, „chei” pct. 221–226, 228–240; vol. III, h. 848, pct. 223; TD–Mar., P, p. 37/5; și ALRR–Mar., vol. IV, pl. XLII „tei”, pl. XLII, pct. 221–240). Toponimul *Tei* (fânațe: Dragomirești) este pronunțat peste tot *t'ei*.

Jgheaburi (fânațe: Botiza, Glod, Rozavlea) > *jd'áburǐ*
Rusca Ungherei (fânațe: Săliște de Sus) > *rúsca únd'er'i*
Ungherea (fânațe: Săliște de Sus) > *únd'er'a*
Unghiul Mare (fânațe: Vadul Izei) > *únd'u máre*

În concluzie, prin particularitățile consonantice surprinse și analizate în toponimia Maramureșului istoric, apreciem că această zonă păstrează trăsăturile tipice care individualizează subdialectul maramureșean, pe de-o parte, iar, pe de altă parte, se întâlnesc și trăsături comune cu subdialectul crișean sau cu graiurile din Transilvania, alături de care formează un continuum dialectal românesc. Se observă, de asemenea, că, în jurul punctelor 224, 225, 229, 230 din ALRR–Mar., în ceea ce am numit nucleu dialectal” maramureșean (Farcaș 2023: 98), se regăsesc și trăsăturile fonetice specifice subdialectului maramureșean la nivelul toponimiei.

BIBLIOGRAFIE

- ALRR–Mar. – *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Maramureș*, vol. I–IV, autori: Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan: vol. I, 1969 (h. 1–243); vol. II, 1971 (h. 244–537); vol. III, 1973 (h. 538–870); vol. IV, 1997 (h. 871–1138), București, Editura Academiei Române.
- Caragiu Marioțeanu 1975 – Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- DAR – Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, vol. I–II, București, Editura Saeculum Vizual, 2005.
- Farcaș 2005–2007 – Ioan-Mircea Farcaș, *Palatalizarea labialelor în subdialectul maramureșean*, în *Fonetică și dialectologie* (FD), XXIV–XXVI, București, p. 75–81.
- Farcaș 2009 – Ioan-Mircea Farcaș, *Fonomorfolgia subdialectului maramureșean*, Nürnberg, Druckzentrum Verlag.
- Farcaș 2011 – Ioan-Mircea Farcaș, *Observații asupra palatalizării labiodentalelor f, v în subdialectul maramureșean*, în „Buletin Științific”, seria A, fascicula Filologie, Facultatea de Litere, Universitatea de Nord, Baia Mare, vol. XX, 2011, p. 33–44.
- Farcaș 2023 – Ioan-Mircea Farcaș, *Arii de tranziție în subdialectul maramureșean*, în „Fonetică și Dialectologie”, XLI, București, p. 81–100.
- Papahagi 1925 – T. Papahagi, *Graiul și Folklorul Maramureșului*, București, Editura Cultura Națională, 1925, reeditat în *Grai, folklor, etnografie*, București, Editura Minerva, 1981.
- Pătruț 1958 – I. Pătruț, *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, 3, p. 63–74.
- Petrovici 1954 – E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR III, nr. 5, p. 5–17.
- Rusu 1962 – Grigore Rusu, *Evoluția lui iod precedat de consoane labiale*, în FD, vol. IV, p. 75–93.

- Rusu 1983 – Grigore Rusu, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
- Teaha 1961 – Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
- TD–Mar. – *Texte dialectale din Maramureş* (materiale nepublicate), Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” Bucureşti (TD–Mar.).
- Vişovan 2005 – Ştefan Vişovan, *Monografia toponimică a Văii Izei*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut.

SPECIFIC DIALECTAL PHONETICS PRESERVED IN THE TOPONYMY OF MARAMUREŞ

Abstract

Based on the consonantal characteristics identified and analyzed in the toponymy of the historical Maramureş, we believe that this area retains the typical features that distinguish the Maramureş subdialect, on the one hand, and, on the other hand, it also shares common features with the Crişana subdialect or with the dialects of Transylvania, with which it forms a Romanian dialect continuum.

It can also be observed that, around points 224, 225, 229, and 230 in ALRR–Mar., in what we have called the Maramureş dialectal nucleus (Farcaş 2023: 98), the phonetic features specific to the Maramureş subdialect are also found in toponymy.

Facultatea de Litere
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Str. Victoriei nr. 76, Baia Mare
mircea.farcas@fsc.utcluj.ro

DESEMNAREA CONCEPTELOR *BOLNAV* ȘI *BOLNĂVICIOS* PE BAZA ATLASELOR LINGVISTICE ROMÂNEȘTI

ANDREEA-ALEXANDRA LOIZO
MARA-IULIANA MANTA

I. INTRODUCERE

Prezentul studiu se înscrie într-un demers mai amplu, vizând o analiză lexico-semantică și onomasiologică a termenilor din dacoromână care desemnează afecțiunile omenești, manifestările și simptomele acestora. Termenii discutați se bazează pe datele excerptate din *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Sinteză* (ALRR. *Sinteză* I și II), *Micul Atlas lingvistic român* (ALRM I.1 și II.1) și *Atlasul lingvistic român* (ALR I.1). În etapele anterioare ale cercetării (Loizo & Manta 2023; 2024), ne-am concentrat asupra termenilor care desemnează afecțiuni manifestate la nivelul ochilor, leziuni ale pielii, boli ale sistemului respirator, precum și afecțiuni neurologice, psihologice și/sau psihiatrice. Lucrarea de față se concentrează asupra conceptelor „bolnav” și „bolnăvicios”.

În cadrul cercetării, termenii și sintagmele extrase din atlasele dialectale sunt supuse unei analize etimologice și derivaționale – atât la nivel lexical, cât și semantic – completate de descrierea structurii lor morfologice și semantice. Obiectivul este identificarea și sistematizarea motivației denominaționale, astfel încât, după corelarea tuturor datelor referitoare la afecțiunile omenești, să obținem o imagine generală asupra câmpului lexico-semantic vizat.

I.1. Termenul „bolnav”

La întrebarea 425 din Chestionarul NALR „Cum zici că e omul pe care îl doare ceva și zace în pat?”, s-au înregistrat răspunsurile *bolnav* (< bg. *bolnav*)¹ și *beteag* (< magh. *beteg*), care formează arii lingvistice largi, precum și termenii *suferind* (< lat. pop *sufferire*), *bolește* (vb.; < vsl. *bolěti*), *colicheș* (probabil din *colicos* = care suferă de colici) și *cobos* (cf. *cobe*, < paleosl. *kobī*; „geniu, augur”; pare să suporte o extindere a sensului de la „semn rău” la „boală, suferință”). Din răspunsurile înregistrate în ALR I.1, reținem în plus următoarele: *bolnăvicios* (< *bolnav* + *-icios*), *betegos* (< *beteag* + *-os*), *numai hâr și mâr îi* (cele două onomatopee pot imita sunetele scoase de cineva care oftează, se vaită sau geme), *slab* (< sl. *slabŭ*),

¹ Unde nu se precizează altfel, pentru etimologie a fost consultat DA/DLR.

slăbănog (< bg. *slabonoga*), *calic* (< ucr. *Kalika* „olog”), *gengeș* (probabil *hegheș* < magh. *hegyes* „(D. bovine) Cu coarnele înalte, ascuțite și date pe spate, ca ale caprelor” și „(Pex) Încovoiat”, conform MDA (2010); presupunem că sensul aici este acela de „încovoiat de boală”), *nu-i sănătos* (< lat. **sanitosus*), *morbos* (< lat. *morbosus*), *hibaș* (< magh. *hibás*), *gubav* (< sb. *gubav* „lepros”), *gălbînicios* (< galben + -icios).

1.2. Termenul „bolnăvicios”

Harta „bolnăvicios” (întrebarea 427 din Chestionarul NALR „Cum zici că este omul care nu-i chiar sănătos și se îmbolnăvește ușor și des?”) surprinde prin multitudinea de termeni care desemnează această trăsătură a omului: *bolnav* cu derivate (*bolnăvicios*, *bolnăvos*), cu determinări adverbiale de intensitate (*tot/cam bolnav*) și în expresii (*bolnav pe picioare*); *beteag* cu derivate (*betegos*), *debil* (< fr. *débile*, lat. *debilis*), *șubred* (et. nct.), *gubav* (< sb. *gubav* „lepros”), *chirnav* (et. ns., cf. *hârlav*), *trândav* (cf. sb. *truntav*), *firav* (< * sl. *chyraŭ*), *cârav* (posibil slav **chyraŭ*, cf. *firav*, *cârâi*), *plăpând* (< lat. **palpa-bundus*), *slab* (< sl. *slabŭ*), *slăbănog* (< bg. *slabonoga*), *gogește* (vb.; legat de sl. *gověti* „a duce o viață religioasă, a posti”), *suferind* (vb.; < suferi).

Am identificat următorii termeni care formează arii restrânse: *nesănătos* (*ne-* + *sănătos*), *bicisnic* (< sl. *Bečistnikŭ* „fără cinste, infam”), *bolnăvior* (< *bolnav* + -ior), *galeș*² (< bg. *kaleš*), *gălinează* (vb.; < găină), *găinează* (vb.; < găină) *mereu*, *gingaș* (< mg. *dsingás*), *pirotește* (et. nct.), *cam mârcaș* (et. nct.), *cobește* (vb.; < bg. *kobja*, sb. *kobiti*), *citov*³ (< bg. *čitav*), *mai mult copt* (vb. *coace*), *chilav* (variantă a lui *schilav*, probabil contaminare între *chilav* (reg. „schilod” < bg., scr.) și *schilo*, conform DEX), *anemic* (< fr. *anémique*), *are lungăț* (legat de *lingoare/lungoare* „boală, suferință” – conform MDA 2010, *lingoare* „apatie, tifos”), *bolejnic* (de la *boală*; nu este înregistrat în dicționare; posibilă contaminare cu *polejnic*, cf. bg. *полема*, srb. *polešati* „a sta culcat”), *cam șugubăț* (< sl. *dušegubīci*), *calic* (< ucr. *Kalika*), *cărăui* (< *cărăui*= a se îmbăta), *cârtav* (neidentificat în dicționar; posibil legat de verbul *a cârți* cu et. nct.), *cojos* (< *coajă* + -os), *șuietic* (< *șui* + -atic), *fălinat* (*fălincă* = greșală, defect < srb. *falinka*), *gabâr*⁴ (< mg. *Gabor* „Gavril”), *hegheș* (< mg. *Hegyes* = încovoiat), *mârșav* (< slv. *mršav*), *molatic* (< *moale* + -atic), *așa*, *molcav* (nu este în dicționare; poate fi o variantă a lui *molcan* < cf. *molcuț*), *păcătos* (< *păcat* + -os), *pârpor* (< srb. *prpor*), *plecat înspre bolnăveală*, *scarăjiu* (s. v. *scărăndiu* = mofturos, năzuros la mâncare), *tărăgănește* (vb.; din *trăgăna* („a trage” < lat. pop., conform DEX), *tîromește* (vb.; cf. *târî*, *toropi*), *tăromit* (v. *tăromi*), *toromește a boală*, *timid* (< fr. *timide*, lat. *timidus*), *tîrnăv* (termen neînregistrat în dicționare) de *boală*, *ticălos* (< *ticală*= mizerie + -os), *ogârșat* (variantă a lui *ogârjit* < *ogârji*), *om prăpădit* (< *prăpădi*).

² Probabil prin sensul secundar „trist”.

³ Răspunsul surprinde prin sensul opus față de cel de „sănătos, întreg”, înregistrat de dicționare. Totuși, în MDA (2010) este înregistrat și sensul „tont”, care ar putea justifica folosirea termenului pentru a desemna persoana bolnavă.

⁴ Probabil prin sensul secundar „prost, tont”.

În răspunsurile suplimentare am identificat în plus următorii termeni: derivatele lui *bolnav* (< bg. *bolnav*) *bolnăveț*, *bolnăjos*, *boală* (vb.; < sl. *bolěti*) *pe picioare*, *cam mărod* (< germ. *marod*), *cașchiiu* (posibil legat de *capiu/capchiiu* „(D. ovine, bovine, capre și cai) Atins de capie” și „(Fig; dom) Zăpăcit.”, conform MDA 2010), *cobit* (< bg. *kobja*, sb. *kobiti*), *damblagiu* (< *dambila* + -giu), *iute-i pică boala*, *morânglav* (et. nct.), *ne-putincios* (< *ne-* + *putincios*), *piroteală* (< *piroti* + -eală), *puturos* (< *putoare* + -os), *prea / cam slab* (< sl. *slabŭ*) și derivatul *slăbit*, *târomeală* (< *târomi* + -eală), *vătămat* (< lat. *victimare*), *zace* (vb.; < lat. *jacere*), *viernănos* (< lat. *verminosus*), *nici bolnav nici sănătos*.

II. ANALIZA ONOMASIOLOGICĂ – MOTIVAȚIA

În urma analizei și sistematizării motivației întregului material, a rezultat o structură coerentă, organizată în jurul unui număr finit de principii motivaționale. Aceste categorii acoperă întreaga varietate de termeni analizați și sunt, în mare parte, convergente cu cele identificate anterior în analiza terminologiei referitoare la afecțiunile manifestate la nivelul ochilor, la leziunile pielii, la bolile sistemului respirator, precum și la afecțiunile neurologice, psihologice și/sau psihiatrice (Loizo & Manta 2023; 2024).

Principiile motivaționale avute în vedere sunt următoarele:

- 1) Generalizarea (termeni care acoperă o arie lexico-semantică mai amplă decât conceptul-țintă):
Deși conceptele discutate în cercetarea de față sunt în sine foarte generale, considerăm totuși că răspunsurile *suferind* (pentru ambele concepte-țintă), precum și *vătămat* pentru „bolnăvicios”, pot fi incluse în această categorie. E interesant de amintit că, în cercetările noastre anterioare (Loizo & Manta 2023) am observat adesea utilizarea termenilor generali precum *boală* și *beteșug* pentru a desemna diverse afecțiuni.
- 2) Particularizare (termeni care acoperă o arie lexico-semantică mai restrânsă decât conceptul-țintă); acest principiu motivațional nou, opus generalizării, răspunde mai bine analizei termenilor pe care îi avem de față în lucrarea de față. Este cazul răspunsurilor *anemic* și *cojos* pentru „bolnăvicios”, *colicheș* pentru „bolnav”, *gubav* pentru ambele concepte-țintă.
- 3) Echivalență/aproximare (termeni cu un alt sens principal, pe care vorbitorul îi folosește conștientizând apropierea semantică a conceptelor): *tot/cam bolnav*, *cam mărod*, *cam mârcav*, *așa*, *molcav*, *prea/cam slab*, *cam șugubăț*, *nici bolnav*, *nici sănătos* și *nu-i sănătos* pentru „bolnăvicios”.
- 4) Termeni utilizați impropriu (termeni care desemnează alte afecțiuni sau manifestări decât conceptul-țintă). Deși în cercetările anterioare despre afecțiuni (Loizo & Manta 2023; 2024) am identificat numeroase răspunsuri supuse acestui principiu motivațional, observăm că materialul de față prezintă mai puține astfel de situații, probabil datorită gradului foarte general al conceptelor avute în vedere.
- 5) Simptomatologia (termeni legați de senzațiile, manifestările fizice și fiziologice ale afecțiunilor; categoria aceasta include mai multe principii

- particulare după specificul conceptelor-țintă). Categoriile de principii implicate în analiza conceptelor „bolnav” și „bolnăvicios” sunt:
- a. după nevoia de a sta întins în pat: *zace, bolejnic* pentru „bolnăvicios”;
 - b. după asocierea cu febra: *mai mult copt* pentru „bolnăvicios”;
 - c. după infirmitatea produsă: *beteag, calic* pentru ambele concepte-țintă, *chilav, fălincat* pentru „bolnăvicios”, *hibaș* pentru „bolnav”;
 - d. după manifestarea verbală a persoanei: *cârtav* pentru „bolnăvicios”, *numai hâr și mâr îi* pentru „bolnav”;
 - e. după alterarea stării mentale: *cașchiu, cărăui, citov, gabâr, pirotește, piroteală* pentru „bolnăvicios”;
 - f. după slăbiciunea indusă: *debil, firav, găinează mereu, gingaș, (om care) gogește, mârșav, molatic, molcav, morânglav, neputincios, pirotește, piroteală, plăpând, șubred, timid* pentru „bolnăvicios”, *slab și slăbănog* pentru ambele concepte-țintă;
 - g. după lentoarea indusă: *trândav* pentru ambele concepte-țintă, *tărăgănește* pentru „bolnăvicios”;
 - h. după afectarea sistemului psihic (tristețe): *galeș* pentru „bolnăvicios”;
 - i. după pierderea în greutate provocată: *ogârșat* pentru „bolnăvicios”;
 - j. după pierderea poftei de mâncare: *scarăjiu* pentru „bolnăvicios”;
 - k. după aspectul feței: *gălbiniș* pentru „bolnav”;
 - l. după aspectul „neîngrijit”: *ticălos, puturos* pentru „bolnăvicios”.
- 6) Cauza (termeni legați de cauza manifestării afecțiunii):
 - a. cauză externă: *viermănos* pentru „bolnăvicios”;
 - b. cauza morală (etică): *becisnic* pentru „bolnăvicios”, *păcătos* pentru „bolnăvicios”;
 - c. cauză supranaturală: *cobos, cobește, cobit* pentru „bolnav”.
 - 7) Tratarea (termeni legați de cercetarea și tratarea afecțiunii, leacuri și dispozitive): *bolnicicos* pentru „bolnăvicios”.
 - 8) Categoria de populație afectată. În materialul consultat pentru prezenta lucrare, nu am identificat răspunsuri din această categorie, de altfel atestată în cercetările noastre anterioare.
 - 9) Evoluția (termeni care se referă la predispoziția, gravitatea sau fatalitatea afecțiunii):
 - a. Predispoziția/tendința: *bolnăvicios* (pentru ambele concepte-țintă), *bolnăvos, plecat înspre bolnăveală, iute-i pică boala și bolnicicos* pentru „bolnăvicios”;
 - b. Capacitatea de a „duce” boala „pe picioare”: *boală pe picioare, bolnav pe picioare, târomit, târomeală* pentru „bolnăvicios”;
 - c. Augmentarea gravității: *om prăpădit, șuietic, zace* pentru „bolnăvicios”;
 - d. Diminuarea gravității: *bolnăvior, bolnăveț, boală pe picioare, bolnav pe picioare, citov, nesănătos, neputincios, târomit, târomeală* pentru „bolnăvicios”, *nu-i sănătos* pentru „bolnav”.
 - 10) Medicina veterinară (termeni care desemnează afecțiuni manifestate (și) la animale – evoluția sensului de la boala animalului la cea a omului sau viceversa nu este transparentă): *cașchiu* pentru „bolnăvicios”.

III. ANALIZA LEXICO-SEMANTICĂ

Tabelul de mai jos propune gruparea termenilor după principii onomasiologice (Popovschi 2018): cuvinte simple (primare); cuvinte derivate semantic, indiferent de forma primară sau derivată lexical; cuvinte derivate lexical, cuvinte obținute prin conversiune și sintagme. Din analiza acestor lexeme, rezultă următoarele relații semantice:

I. Pentru conceptul „bolnav”.

- a. Sinonimie totală: *beteag, bolnav, bolnăvicios, morbos* (primul sens înregistrat în dicționare este „bolnav”);
- b. Sinonimie parțială (cuvânt simplu – cuvinte derivate lexical): seria *beteag, bolnav, bolnăvicios, morbos* și seria *betegos, slăbănog, cobos, colichêș, bolește* (vb.);
- c. Sinonimie parțială (cuvânt simplu – cuvinte derivate semantic și cuvinte obținute prin conversiune), cu grad mai mare de diferențiere semantică: seria *beteag, bolnav, bolnăvicios, morbos* și seria *calic, gengeș, gubav, hibaș, slab, cobos; suferind*;
- d. Sintagmele ilustrează doar sinonimie parțială: *numa hîr și mîr îi, nu-i sănătos*.

II. Pentru conceptul „bolnăvicios” (doar pentru ALRR. Sinteză I):

- a. Sinonimie totală: *beteag, tot / cam bolnav, gogește* (vb.), *zace* (vb.);
- b. Sinonimie parțială (cuvânt simplu – cuvinte derivate lexical): seria *beteag, tot/cam bolnav, gogește* (vb.), *zace* (vb.) și seria *betegos, bolejnîc, bolnăjos, bolnăveș, bolnăvicios, bolnăvior, bolnăvitor, bolnăvos, bolnîcicos, cojos, molatic așa, neputîncios, nesănătos, slăbănog, găinează* (vb.) *mereu, gălinează* (vb.);
- c. Sinonimie parțială (cuvânt simplu – cuvinte derivate semantic și cuvinte obținute prin conversiune) cu grad mai mare de diferențiere semantică: seria *beteag, tot/cam bolnav, gogește* (vb.), *zace* (vb.) și seria *cam mîrcav, cam nărod, cam slab, cam șugubăț, anemic, becîsnîc, calic, cărăui, cărav, cărtav, cașchîu, chilav, chirnav, cîrav, citov, cobește, damblagiu, debil, fîlîncat, firav, gabâr, gales, gingaș, gogește* (vb.), *gubav, hegheș, mârșav, molcav, morânglav, ogânsat, păcătos, pârpor, piroteală, pirotește* (vb.), *plăpînd, puturos, scarăjiu, șubred, șuietic, târăgănește* (vb.), *târomeală, târomește* (vb.), *ticălos, timid, trîndav, viermănos; cobit, mai mult copt, slăbit, suferînd, tăromîț, vătămat*.
- d. Sintagmele:
 - ✓ Sinonimie totală: *boală* (vb.)/*bolnav pe picioare, are lungăț, toromește a boală, târnăv de boală, nici bolnav, nici sănătos, om care gogește, om prăpădit*; realitatea concretă, starea actuală.
 - ✓ Sinonimie parțială: seria de mai sus și *iute-i pică boala, plecat înspre bolnăveală*. Predicții asupra evoluției.

câmp lexical (dicționar)	cuvinte simple (primare)	derivate semantic		derivate lexical	conversiune	sintagme
bolnav ALR I.1.	beteag bolnav bolnăvicios morbos	calic gengeș gubav hibaș slab		betegos slăbănog	—	numa hîr și mîr îi nu-i sănătos
bolnav ALRR. Sinteză I	beteag bolnav	cobos		bolește (vb.) cobos colichêș	suferînd	
bolnăvicios ALR I.1.	—	—		—	—	—
bolnăvicios ALRR. Sinteză 1	beteag (tot/cam) bolnav gogește (vb.) zace (vb.)	(cam) mârcav (cam) nărod (cam) slab (cam) șugubăț anemic becisnic calic cărăui cârav cârtav cașchiu chilav chirnav cîrav citov cobește damblagiu debil fălincat firav gabâr galeș gingaș	gogește (vb.) gubav hegheș mârșav molcav morânglav ogânsat păcătos pârpor piroteală pirotește (vb.) plăpând puturos scarăjiu șubred șuietic tărăgănește (vb.) târomeală târomește (vb.) ticălos timid trândav viermănos	betegos bolejnic bolnăjos bolnăveț bolnăvicios bolnăvior bolnăvitor bolnăvos bolnicicos cojos gălinează (mereu) (vb.) gălinează (vb.) molatic (așa) neputincios nesănătos slăbănog	cobit mai mult copt slăbit suferind tăromit vătămat	are lungă boală (vb.) pe picioare bolnav pe picioare iute-i pică boala nici bolnav, nici sănătos om care gogește om prăpădit plecat înspre bolnăveală târnăv de boală toromește a boală

IV. CONCLUZII

În urma analizei lexico-semantică și onomasiologice a răspunsurilor pentru conceptele „bolnav” și „bolnăvicios” în dacoromână, am observat că se conturează o convergență notabilă între principiile motivaționale ce fundamentează denumirea populară a bolilor și categoriile utilizate în medicina științifică. Astfel, motivația lingvistică populară reflectă în măsură considerabilă logica medicală a diagnosticării și tratamentului, urmând direcții similare precum identificarea tipului general de afecțiune, recunoașterea simptomelor, stabilirea cauzei și anticiparea evoluției. Această interacțiune generează un sistem terminologic cu valoare explicativă, diagnostică și simbolică, relevant atât pentru lingvistică, cât și pentru antropologia medicală.

În paralel, pe baza analizei onomasiologice a termenilor care desemnează conceptele „bolnav” și „bolnăvicios”, se poate susține că structura semantică a acestui câmp lexical este complexă și stratificată, organizată în jurul relațiilor de sinonimie totală și parțială, reflectate în toate nivelurile morfo-semantică: cuvinte simple, derivate lexical, derivate semantic și sintagme.

BIBLIOGRAFIE

- ALR I, II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. *Partea I (ALR I)*, de Sever Pop, vol. I, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938; vol. II, Sibiu/Leipzig, Muzeul Limbii Române/Otto Harrassowitz, 1942. *Partea II (ALR II)*, de Emil Petrovici, vol. I, Sibiu/Leipzig, Muzeul Limbii Române/Otto Harrassowitz, 1940.
- ALRM I, II = *Micul Atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu; *partea I (ALRM I)*, vol. I, de Sever Pop, 1938; vol. II, de Sever Pop, Sibiu/Leipzig, 1942; *partea a II-a (ALRM II)*, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu/Leipzig, 1940.
- ALRR. Sintează I–II = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sintează (ALRR. Sintează)*, coordonator: Nicolae Saramandu, volumul I, colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, 2005; volumul II, colectiv redacțional: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, 2012, București, Editura Academiei Române.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea/Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1913–1948.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a revăzută și adăugită), Academia Română, Institutul de Lingvistică, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, redactori-responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad.

- Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.
- MDA 2010 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Micul dicționar academic*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 2010.
- Loizo & Manta 2024 = Andreea-Alexandra Loizo & Mara Iuliana Manta, „Desemnarea bolilor omenești. Sistemul nervos, sistemul respirator și ochii”, în (Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Irina Floarea, Ioan-Mircea Farcaș, Alina Bojoga, Francisco R. Constantin, Alexandra Loizo, Mara Manta, Mihaela Morcov, Oana Niculescu, eds.) *Proceedings of the Xth Congress of the International Society for Dialectology and Geolinguistics*, București, 4–8 september, 2023, Edizioni dell’Orso Alessandria, p. 387–396.
- Manta & Loizo 2024 = Mara Iuliana Manta & Andreea-Alexandra Loizo, „Desemnarea bolilor omenești (PIELEA)”, în *Fonetică și Dialectologie*, XLIII, p. 85–92.
- Popovschi 2018 = Popovschi Liliana, *Particularități onomasiologice la terminologiei corpului omenesc (pe baza atlaselor lingvistice românești)*, Chișinău, Institutul de Filologie al AȘM, 2018.

**THE DESIGNATION OF THE CONCEPTS “ILL” („BOLNAV”)
AND “PRONE TO ILLNESS” („BOLNĂVICIOS”),
BASED ON THE ROMANIAN LINGUISTIC ATLASES**

Abstract

This study presents an onomasiological and semantic analysis of the terms used across Dacoromanian to designate the concepts of “ill” („bolnav”) and “prone to illness” („bolnăvicios”). The terms are classified according to morphological structure and synonymy, revealing patterns of derivation (lexical and semantic). The motivational analysis highlights the richness of popular medical vocabulary and its nuanced distinctions in expressing physical frailty and illness, revealing social perception of weakness or vulnerability.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
louizou@gmail.com
maraimanta@gmail.com

**ASEMĂNĂRI PRIVITOARE LA EVOLUȚIA FONETICĂ
A UNOR CUVINTE ROMANICE MOȘTENITE.
CAZUL ROM. A *UMFLA*, AL CAT. DIAL. *UMFLAR*
ȘI AL CELORLALTE CUVINTE ROMANICE ÎNRUDITE**

MIHAELA-MARIANA MORCOV

Analiza atentă a mărturiilor dialectale prezente în diverse arii ale domeniului romanic pune în evidență faptul că o parte dintre fenomenele care conferă un caracter singular limbii române au legătură mai degrabă cu anvergura lor sau cu registrul în care sunt întrebuințate decât cu faptul că respectivele tendințe nu se manifestă și în alte limbi romanice. După cum rezultă din REW (4406), reflexul lat *inflare* este în logudoreză *unflare*, cu vocala inițială evoluată la *u*, ca și în română. FEW IV consemnează, de asemenea, pentru domeniul galoromanic, și, mai ales pentru gasconă și occitană, mai multe variante similare sau identice cu cea din română. În ALDC I (harta 37), varianta *umflá* predomină în detrimentul formei *inflá*, deși aceasta din urmă reprezintă forma din catalana literară. Discuția referitoare la originea formelor romanice în *u* este veche (vezi punctele de vedere citate în DEcat: 853, cu scopul de a elucida în primul rând etimologia variantei din catalană), însă până în prezent, nu s-a emis nicio explicație sigură. Pornind de la datele recente pe care ni le furnizează dicționarele și atlasele lingvistice, ne propunem să delimităm cu mai multă precizie aria de răspândire a formelor în *u* și să verificăm valabilitatea ipotezelor propuse până în prezent. Totodată vom corobora datele geografiei lingvistice cu informațiile privind primele atestări literare, pentru a vedea cât de departe putem urmări în timp formele inovatoare și pentru a vedea dacă ele conduc sau nu la un posibil etimon comun. O altă pistă de investigare a fenomenelor o reprezintă identificarea unor cuvinte moștenite care ilustrează același tip de evoluție fonetică, chiar dacă acestea nu au un corespondent în fiecare dintre limbile romanice analizate. Acest demers ar putea sprijini ideea că la baza tuturor coincidențelor semnalate se află evoluțiile fonetice paralele. Chiar dacă lucrurile stau așa, explicațiile ar putea varia în funcție de domeniul lingvistic luat în considerare.

Ariile unde au fost înregistrate forme în *u*

Forme în *u* au fost înregistrate în toate dialectele limbii române. Prin suprapunerea hărților 124 și 125 din ALRR. *Sinteză*, vol. I (*Se umflă falca și Segmentul fonetic inițial în Umflu*), putem observa cum, la nivelul dacoromânei, se

profilează 3 mari arii: una care cuprinde majoritatea graiurilor și care este formată din atestările formelor în *u*, o arie în Banat, unde s-a răspuns aproape exclusiv prin forme în *î* și două arii în Maramureș și în Bucovina, unde, de asemenea, au fost înregistrate numai variantele etimologice. Maramureșul, Bucovina și Banatul sunt zone de mică întindere care constituie arii laterale ale dacoromânei. Această distribuție confirmă ceea ce eram tentați deja să credem, pornind numai de la datele latinei scrise. Tipul în *u* trebuie să fi fost o inovație internă, care s-a propagat de la centru către ariile periferice. Dacă trecem dincolo de granițele dialectului dacoromân, suntem obligați însă să nuanțăm această perspectivă, întrucât, în aromână, forma primară nu pare să fi supraviețuit. Această idee se conturează atât pe baza atestărilor lexicografice (vezi informațiile din PEW 1804 și DDA), cât și pe baza informațiilor furnizate de ALAR I (harta 109), unde, cu excepția a două localități, în care a fost consemnat un alt cuvânt, în toate celelalte 59 de puncte anchetate s-a înregistrat forma în *-u*. Acest lucru se confirmă în cazul hărții 108, din sursa menționată. Constatăm că toate răspunsurile reprezentate pe harta *Se umflă (falca)* au la inițială vocala *u*. În meglenoromână și în istroromână, au fost consemnate, ca și în dacoromână, atât variante etimologice, cât și forme în *u*: mgl. *am(n)flu(m)*, *ăflum*, *úm(n)flu*; istr. *ămflu*, *ămflă*, *umflă* (PEW 1804, ALAR I, h. 109, ALDM I, h. 186, Sârbu, Frățilă 1998). Datele din ALDM I arată că, în meglenoromână, forma în *u* este specifică localităților Țarnareca și Uma, unde fenomenul se manifestă cu consecvență (vezi în acest sens concordanțele existente între răspunsurile cartografiate în dreptul acestor localități, pe hărțile 186 și 187).

Prezența exclusivă a formei *umflu* în aromână, coroborată cu situația din celelalte dialecte, indică faptul că *umflu* a apărut, probabil, înainte de desprinderea dialectelor de trunchiul comun al protoromânei.

În dialectele oïl din Lorena au fost înregistrate variante cu *o* nazal sau cu *o* urmat de *n* (FEW 4, 672 a).

În varietățile occitane vorbite în regiunile Limousin și Périgord, din Franța, a fost înregistrată forma *uflar (uflâ)*, cu nazala dispărută (*ibid.*). O variantă specifică dialectului limousin, cu *u* trecut la *o*, este *onflar (ibid.: 672 b)*. În gasconă a fost consemnată atât forma *uflar*, cât și forma cu nazala păstrată; aceasta din urmă a pierdut însă consoana labiodentală: *hünlá (ibid.: 672 a, b)*. În cazul altor variante, nazalitatea consoanei dispărute este transferată vocalei inițiale (*ibid.: 672b*).

Cu excepția insulelor Baleare, a unor microarii din partea de sud a Valenciei și, respectiv, din nord-estul Cataloniei, în tot domeniul lingvistic catalan s-au înregistrat răspunsuri care ilustrează vitalitatea formelor *umfla* sau *umflada* (forma de feminin a participiului *umflat*) (ALDC I, h. 37, *Tinc la galta inflada*).

Potrivit datelor consemnate în AIS I (harta 114), DES II și NVLS, verbul *unfrare* și variantele sale sunt răspândite atât în logudoreză cât și în campidaneză. Forme directe ale lat. *inflare* nu au fost consemnate în niciunul dintre cele două dialecte. În siciliană de asemenea au fost atestate exclusiv forme cu vocala labială la inițială de cuvânt (AIS I, harta 114). Într-o singură localitate (punctul 836) a fost

consemnată varianta cu *o* inițial, ca în dialectele limbii franceze sau occitane (*ibid.*). Forme în *u* au fost de asemenea notate în calabreză (*ibid.*, punctele 761, 762, 765, 771, 772, 780, 791, 792, 794).

Referitor la forma *ufiar* „a umfla”, atribuită în DES II, dialectului spaniol din regiunea Santander, Cantabria (și care a fost preluată și în FEW), trebuie să facem următoarea precizare: în sursa de unde Max Leopold Wagner preia acest cuvânt (García Lomas 1949: 298) nu a fost menționat decât substantivul *ufia* „bășică umflată”, pe care García Lomas îl consideră o variantă a argoului *bufia* „garafă de vin” (*ibid.*). Acesta este considerat în DRAE un derivat de la *bufar* (despre un animal) „a sufla cu furie”, de origine onomatopeică. În ciuda asemănărilor semantice, nici clasa morfologică a cuvântului *ufia* și nici legăturile pe care cuvântul le are, la nivelul registrului lingvistic și al formei, cu *bufia* nu arată că *ufia* ar deriva dintr-un verb înrudit cu rom. *umfla*. O variantă în *u*, înrudită cu sp. *hinchar* nu a fost notată nici în ALECant II (harta 830, MN), sursă care inventariază tocmai răspunsurile folosite cu sensul „a se umfla (despre buca obrazului)”.

Primele atestări ale formelor în *u*

Cea mai veche atestare a rom. *a umfla*, pe care am putut s-o identificăm, corespunde anilor 1691–1697 (Corbea 1691–1697). Având în vedere însă frecvența atestărilor, precum și faptul că sursa este un dicționar, varianta trebuie să fi apărut cu mult înaintea acestei perioade. De remarcat este faptul că, la data primei apariții, forma în *u* era la fel de frecventă ca și forma mai veche (16 ocurențe pentru *înfla*, *înflare* și 16 ocurențe pentru *a umfla*, *umflare*).

În catalana literară, atât forma *un(m)flar*, cât și *onflar* sunt cunoscute încă din secolul al XIII-lea (*Vides dels Sants Rosselloneses*, apud DECant: 853 b).

În franceză, forma *ouffle* („sor le mul qui de la teste ouffle”), similară cu cele atestate în dialectele francezei de astăzi, este documentată încă de la sfârșitul secolului al XII-lea în romanul *L'Escoufle* (5080, p. 151).

În vechea provensală, de asemenea, a fost consemnată forma *uflar* (*Studi Medievali* 15: 148, apud FEW: 672 a).

Pentru sardă însă, crestomația întocmită de Blasco Ferrer (Blasco Crestomazia) nu conține niciun exemplu care să pună în evidență vechimea variantei în *-u*. AIS pare să fie cea mai veche sursă care confirmă folosirea sard. *unfrare*, deci data primei atestări cunoscute a cuvântului (1928) coincide cu anul publicării primului volum din acest atlas lingvistic. O astfel de lacună însă nu trebuie pusă automat pe seama faptului că sard. *unfrare* este de dată recentă, el având legătură mai mult cu faptul că puținele surse literare vechi pe care le avem la dispoziție nu au consemnat un cuvânt specializat cu sensul „a umfla”.

Pentru siciliană, forma în *-u* este consemnată înainte de anul 1377, în *la Istoria di Eneas vulgarizata pe Angilu di Capua*, (cf. VSES, s.v. *unciári*). În această sursă verbul păstrează nealterat grupul consonantic *fl*. Începând din anul

1480 sunt înregistrate și variantele din siciliana modernă: *unxatu*, *unchato*, *unxhatu*, *unhyari* (*ibid.*).

Ipoteze mai vechi privind originea formelor romanice în –u

Wilhelm Meyer Lübke nu face niciun comentariu în legătură cu originea variantelor în *u*, lucru pe baza căruia deducem că cercetătorul menționat le consideră rezultatul evoluțiilor paralele. Walter von Wartburg nu se pronunță în legătură cu originea formelor romanice inovatoare asociate cu lat. *inflare*, dar face o precizare legată de originea lui *humplir* (< lat. *implere*) din franceza veche, care poate fi extinsă și în cazul descendenților franțuzești ai lat. *inflare*. În opinia lui Wartburg, prezența vocalei *u* la inițială de cuvânt este rezultatul influenței celor două consoane labiale.

O ipoteză care ni se pare mai greu de acceptat, întrucât nu ține cont de larga răspândire a fenomenului, este cea formulată în DCVB de M. Alcover și de F. de B. Moll, în strictă legătură cu varianta *umflar*, din catalană. În opinia celor doi cercetători, evoluția lui *i* sau a lui *e* la *u* înainte de *m(n)fl* se explică printr-o contaminare a lui *inflar* cu *omplir* „a umple” (< lat. *implere*). Dacă ar fi așa, ar trebui să recurgem la aceeași explicație, pentru a explica formele înrudite din sardă și din română, unde, de asemenea, sunt atestate variante cu o vocală labială la inițială de cuvânt, atât pentru descendenții lui *implere*, cât și pentru descendenții lui *inflare* (vezi REW 4310 și 4406). Fiind vorba de un caz particular, este mai ușor de presupus că fenomenul s-a produs în latină și că variantele inovatoare au fost moștenite. De altfel, ideea că o contaminare între derivatele lui *flāre* și ale lui *plere* ar fi avut loc încă din etapa latinei vulgare este invocată și de Joan Coromines, pentru a explica trecerea lui *fl* la *pl* în cazul sp. *soplar* (< lat. *sūfflare*) (DCECH V, s.v. *soplar*). O corelare a tendințelor recurente care apar sub diverse forme în cele două mari familii etimologice nu este deloc de neglijat, având în vedere coincidențele pe care le putem observa și în ceea ce privește aria de răspândire a trecerii lui *in* (*im*) la *um* în cazul descendenților lui *implere* și *inflare*. Ca și în cazul lui *inflare*, forme cu *u*, pentru *implere*, au fost înregistrate exclusiv în română, în sardă, în catalană și în majoritatea limbilor galoromanice [vfr. *humplir*, voccit. *umplir*, occ. (lim.), *umplir*, gasc. *umpli*] (REW 4310, FEW IV: 590b, AIS, VIII, h. 1680, p. 943, DES II, s.v. *úmprere*).

În ceea ce privește formele în –*u* care continuă lat. *inflare*, Joan Coromines, avansează, în primul rând, o explicație fonetică (DECat 853 b). În opinia lui, vocala *u* a apărut sub înrâurirea grupului *mfl* (*ibid.*). Problema etimologiei acestor variante se complică însă dacă ținem cont de faptul că, în paralel cu formele moștenite din *inflare*, în unele arii ale României au prins rădăcini și variantele unui sinonim din aceeași familie etimologică (Rohlf 1930, apud DECat IV 853 b). Este vorba de *conflare*, care după părerea lui Gerhard Rohlf, ar fi putut să evolueze, prin contaminare cu *inflare*, la **onflare* și să fi fost continuat în unele limbi romanice alături de descendenții direcți ai lui *inflare* (*ibid.*). O altă ipoteză, care are

în comun cu prima ideeă că varianta ar fi fost moștenită și nu creată în diferite limbi romanice, sub influența contextului fonetic în discuție, ține cont, în mod special, de formele în *o*, din domeniul galoromanic. Pentru a-l explica pe fr. *offler*, trecut, în franceza veche la *ouffler*, sub influența lui *souffler*, G. Tilander reconstruiește etimonul *obflare* (Tilander 1927: 470). **Obflare* s-ar fi continuat în franceză prin intermediul lui **offlare* (*ibid.*). Această evoluție este confirmată de cazul lui *sufflare*, care a fost precedat de *subflare* sau de situația lui *obfocare*, cu variantele *offocare*, *subfocare* și *suffocare* (*ibid.*). Joan Coromines însuși nu respinge aceste ipoteze (DECat *ibid.*). În paralel cu **onflare*, Gerhard Rohlfs reconstruiește variantele **umflare* și **umplare* (Rohlfs AROM 7, 1923, 466, apud VSES II, s.v. *unciári*). În opinia sa, primul este rezultatul încrucișării dintre *conflare* și *inflare* și reprezintă varianta aflată atât la originea sic. *unciáre*, cât și la baza formelor din calabreză, sardă și română, cel de al doilea a apărut prin contaminarea dintre *conflare* și *implere* și servește la elucidarea variantei siciliene *unchiare* (*ibid.*) Alberto Varvaro arată că nu este nevoie de reconstrucția a două etimoane diferite pentru a explica diferențele dintre cele două variante siciliene, întrucât formele cu velară și cele cu africată se pot explica foarte bine prin raportare la un etimon care conține grupul *-nfl-* (*ibid.*)

Potrivit lui Alberto Varvaro distanța mare dintre ariile unde au fost înregistrate formele în *-u* pledează în favoarea caracterului arhaic al variantelor (VSES II, s.v. *unciári*). În strânsă legătură cu acest aspect, remarcăm faptul că variantele inovatoare nu sunt, în general, situate în puncte izolate sau aleatorii ale României, ceea ce nu reprezintă un indiciu în favoarea poligenezei. Ariile sunt compacte și bine conturate. Se poate urmări cu ușurință granița dintre zonele care prezintă exclusiv rezultatele evoluției directe ale lat. *inflare* și restul României. Pe baza datelor semnalate mai sus, putem stabili 3 mari arii: cea românească, cea formată din domeniul limbilor galoromanice și din catalană și cea constituită din sardă, siciliană și calabreză.

Alte cuvinte romanice care ilustrează evoluția lui *i* sau a unei alte vocale înainte de *fl/pl* sau *bl*

Vom urmări mai multe cuvinte care pun în evidență contextul fonetic menționat, pentru a le compara, în ceea ce privește ponderea, cu rom. *a umfla*, *a umple* și cu celelalte cuvinte romanice înrudite. Având în vedere faptele pe care le-am semnalat mai sus, vom considera relevante pentru cercetarea noastră doar următoarele limbi și dialecte romanice: sarda, siciliană, calabreză, catalană și limbile galoromanice. Exemplele din afara acestor arii vor fi aduse în discuție numai dacă vom constata că ele ilustrează trecerea la *u* sau *o*.

Cat. *inflor* „umflătură, orgoliu”, atestat și la nivel dialectal (în catalană occidentală, în catalană orientală și în Insulele Baleare) este o formă contractată a lui *inflaó*, moștenit din latină (cf. DECat, s.v. *inflar* și DCVB, care îl corelează cu lat. *inflatio*). Ne-am așteptat ca acest cuvânt să reflecte, ca și verbul corespunzător, evoluția lui *i* la *u*.

Cuvintele romanice moștenite, pe care le putem explica prin raportare la lat. *inflorescere* nu au dezvoltat la inițială *u* sau *o*, în loc de *i* (rom. *înflori*, veql. *inflor(ara)*, it. *infiorire*, fpr. *enflorer* „a însămânța”, cf. REW 4408, FEW III: 633b), dar acest lucru poate avea legătură și cu faptul că structura derivatului nu și-a pierdut transparența.

Logudorezul *umppitta* „ocupație” (< **implīcta*, cf. REW 4313) reflectă același tip de evoluție ca și log. *umpire* (< lat. *implere*, cf. REW 4310). În franceză și în occitană, însă au fost înregistrate numai forme cu *e* sau cu *a* (cf. REW 4313, FEW IV: 596 b), deși, după cum am arătat mai sus, și în franceza veche și în occitană, se înregistrează forme cu *u* pentru lat. *implere* (vfr. *humplir*, occit. *umplir*, cf. FEW 4, 590 b). Cu toate că familia etimologică a lui *implīcta* furnizează un număr mai puțin consistent de exemple decât *implere* sau *inflare*, absența formelor în *u*, din franceză și din occitană, indică faptul că anvergura fenomenului care ne interesează este mult mai redusă. Un alt indiciu în acest sens este derivatul sard *impittare* „a folosi” (*ibid.*) care arată că varianta directă care continuă baza lexicală latinească a fost și ea productivă.

Trecerea lui *i* la *u* înainte de *mpl* nu a fost înregistrată în cazul niciunuia dintre cuvintelor romanice corelate cu lat. *implīcare*. În REW (4312), FEW (IV: 594) și DCVB sunt înregistrate exclusiv forme cu *em* la inițială: fr *employer*, vfr. *emploier* *emploier*, occit., gasc. *emplegá*, cat. *emplegar*.

Trecerea lui *i* la *u* nu se înregistrează nici în cazul cuvintelor romanice care continuă derivatul latinesc cu prefixul *in* de la baza lexicală *plantare* (aceasta din urmă a fost consemnată în REW, FEW, PEW și DA II/I). Lat. *implantare* se reconstruiește pe baza drom. *împlânta*, a it. *impiantare* a „planta, a fixa cu putere” (atestat din secolul XIV, cf. TLIO), pe baza cuvântului *emplanter* (hap. s.XV), din franceza medie (consemnat în FEW IX: 24b), a gasc. *emplantá-s* „a se muta fără să fie invitat la cineva” și a cat. *implantar* (atestat în DCVB). Potrivit datelor din DCVB cuvântul din catalană este înregistrat din secolul al XIV-lea. Un argument în favoarea reconstrucției este, pe lângă atestările vechi ale cuvintelor (inclusiv, în română, *împlânta* este atestat din secolul al XVI-lea, în opera lui Coresi, cf. DA), faptul că nu putem admite ipoteza unui derivat de la *plantă* în română, deoarece acest cuvânt a fost împrumutat și nu moștenit.

Cazul românescului *a umbla* pare a fi singular printre cuvintele romanice înrudite. Lat. *ambulare* (evoluat probabil în latina populară la **amblare*, având în vedere că singurele exemple romanice de care dispunem sunt variante cu sincopă) fie nu a fost moștenit, fie nu prezintă fonetismul din limba română: fr. *ambler*, vfrpr. *lambá*, prov. *amblar*, vcat. *amblar*, cat. *emblar* (REW 412, FEW XXIV: 425a, DCVB).

Pentru corespondenții romanici ai lat. *amplus*, dicționarele romanice consultate înregistrează, în cea mai mare parte, variante în *a*: log. *ampru*, fr., vfrpr., vprov. *ample*, fpr. *amplo*, vgasc. (dialectul bearnez) *ample*, cat. *ample* (REW 410, FEW XXIV: 487a, DCVB, DES I, s.v. *ámplu*). O singură formă cu *o* inițial a fost

înregistrată sporadic, în domeniul occitan (în dialectul languedocian și în Aveyron, un departament din provincia Rouergue) (FEW XXIV: *ibid.*).

Alte exemple de evoluții fonetice regulate care au avut loc înainte de grupul *mpl* sunt ilustrate de majoritatea cuvintelor care continuă lat. *tēplum* și *applīctum* (REW 8630, 549; FEW XIII/1: 179a). În aria care ne interesează, reflexe romanice pentru *tēplum* au fost consemnate atât în română, cât și în limbile galoromanice: rom. *tâmplă*, fr. *temple*, vprov. *temple*, *tempe*, oïl (franceza dialectală) *timpe*, *temple*, *tâp* s.f., fpr. (dialectul lionez) *tampia*, gasc. *tēmpla*, gasc. (bearneză) *temble* (FEW XIII/1: 179a). În cazul lui *applīctum*, au fost înregistrate variante în *o* în două graiuri ale dialectului franc-comtois, din domeniul dialectelor franceze, și în graiul occitan din Aveyron, unde foarte probabil se manifestă tendința de labializare a vocalei *a* înainte de *mpl* sau *pl* (vezi mai sus datele asociate cu evoluția lat. *amplus*).

CONCLUZII

Datele furnizate de ultimele lucrări de geografie lingvistică românească aruncă o lumină nouă asupra convergențelor dintre diverse arii ale Romaniei. Constatăm că atât în aromână, cât și în sardă, nu s-a păstrat decât forma în *u*, ceea ce ar trebui să reprezinte un indiciu suplimentar în favoarea ipotezei care subliniază caracterul arhaic al fenomenului. Atestările literare (de care dispunem pentru majoritatea limbilor romanice analizate), precum și distribuția geografică a variantelor ne permit să observăm că oscilația dintre variantele etimologice directe și cele cu *u* (sau *o*) la inițială a început să se manifeste devreme sau foarte devreme în română, siciliană, catalană și limbile galoromanice. Aria variantelor inovatoare asociate cu lat. *inflare* și aria formată din atestările variantelor asociate cu lat. *implere*, care ilustrează același fenomen fonetic, se suprapun în mare parte, ceea ce ne determină să ne întrebăm dacă, dincolo de transformările fonetice atribuite unor tendințe naturale, nu a existat, la nivelul latinei populare „o solidaritate” între cele două cuvinte. Un alt indiciu în favoarea caracterului ereditar al formelor analizate are legătură cu deosebirile pe care le putem stabili, pornind de la anvergura fenomenului, între descendenții lui *inflare* (sau ai lui *implere*) și alte cuvinte romanice moștenite.

BIBLIOGRAFIE

AIS I	= Karl Jaberg, Jakob Jud, <i>Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz</i> , vol.I, Zofingen, Ringier 1928.
ALAR I	= <i>Atlasul lingvistic al dialectului aromân</i> , volumul I, Nicolae Saramandu, editor Manuela Nevaci, București, Editura Academiei Române, 2014.

- ALDC I = Joan, Veny, Lídia Pons i Grieria, *Atles lingüístic del domini català*, vol. I, *El cos humà. Malalties*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001.
- ALDM I = *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân*, Petar Atanasov, volumul I, București, Editura Academiei, 2008.
- ALECant II = *Atlas lingüístico y etnográfico de Cantabria*, vol. II, Madrid, Arco Libros, Manuel, Alvar, 1995.
- ALRR. Sintează I = *Atlasul lingvistic Român pe Regiuni. Sintează*, coordonator Nicolae Saramandu, colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, Editura Academiei Române, București, 2005.
- BlascoCrestomazia = Eduardo Blasco Ferrer, *Crestomazia sarda dei primi secoli*, I–II, Nuoro, Ilisso, 2003.
- Corbea 1691–1697 = Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*. text din 1691–1697, Ediție îngrijită de Alin-Mihai Gherman. Cluj-Napoca. Editura Clusium, 2001.
- DA II/I = *Dicționarul limbii române*, Tomul II, Partea I, F–I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1934.
- DCECH V = Joan Corominas, José Antonio, Pascua. *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, vol. V, Ri–X, Madrid, Gredos, [1983] 1997.
- DCVB = Antoni Maria Alcover, Francesc de Borja Moll, *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vol., Palma de Mallorca, Moll, 1950-1968, versiunea online <https://dcvb.iec.cat/>, 14.05. 2025.
- DDA = Papahagi, Tache, 1974 [1963]. *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, Editura Academiei Române.
- DECat IV = Joan Coromines, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, amb la col·laboració de Joseph Gulsoy i Max Cahner, vol. IV, Barcelona, Curial, 1984.
- DES = Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, vol I–III, Carl Winter, Universitätsverlag, Heidelberg, 1962.
- L'Escoufle = L'Escoufle *Roman d'aventure*, publié pour la première fois par H. Michelant et P. Meyer, Librairie de Firmin Didot et Cie, Paris, 1894.
- DRAE = *Diccionario de la lengua española*, Version en línea, Madrid, Real Academia Española, 2014 [1780], dle.rae.es, 12.05. 2025.
- FEW = Walther von, Wartburg et al., 1922–2002. *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine darstellung des galloromanischen sprachschatzes*, 25 vol., Bonn/Heidelberg/Leipzig-Berlin/Bâle, Klopp/Winter/Teubner/Zbinden.
- García-Lomas 1949 = G. Adriano García-Lomas, *El lenguaje popular de las montañas de Santander*, Imprenta Provincial de Santander, 1949.
- NVLS = Pittau, Massimo, *Nuovo vocabolario della lingua sarda. Fraseologico ed etimologico*, vol. I, Sardo-italiano, Sestu, Domus de Janas, 2014.
- PEW = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. *Lateinisches Element*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.
- REW = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1911.
- Tilander 1927 = Gunnar Tilander, *Notes étymologiques sur quelques mots du vieux français*, în «Mélanges de philologie et d'histoire offerts à M. Antoine Tomas par ses élèves et ses amis», Paris, Librairie Ancienne Honoré Champion, 1927.
- Sârbu, Frățilă 1998 = Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul Istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Amarcord, 1998.
- TLIO = *Tesoro della lingua italiana delle origini*, Pietro G. Beltrami, Lino Leonardi, <http://tlcio.oiv.cnr.it/TLIO/>, 14.05. 2025.

- VSES = Alberto Vàrvaro, *Vocabolario storico-etimologico del siciliano*, vol. II, Strasbourg/Palermo, *Société de linguistique romane/éliphi/centro di studi filologici e linguistici*, 2014.
- WagnerLingua = Max Leopold Wagner, *La lingua sarda. Storia., spirito ed forma*, Nuoro, Ilisso, 1950.

**ÉTUDE COMPARATIVE DE L'ÉVOLUTION PHONÉTIQUE
DE CERTAINS MOTS ROMANS HÉRITÉS. AUTOUR DU ROUM.
UMFLA, DU CAT. DIAL. UMFLAR ET DES AUTRES
MOTS ROMANS APPARENTÉS**

Résumé

Dans cet article nous nous sommes proposées de reprendre en discussion l'origine des mots romans issus du lat. *inflare* qui ont développé une voyelle initiale *u* (ou parfois *o*), à la place des voyelles attendues. Nous avons constaté que contrairement à certains autres mots contenant le groupe *mfl* (*mpl*), précédé de *i*, *e* ou *a*, les attestations des mots romans étudiés ici couvrent des aires compactes. Un autre indice en faveur du caractère héréditaire de ces mots est constitué par les attestations médiévales.

Mots clés: *étymons, aires linguistiques, dialectes romans, évolution phonétiques internes.*

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
mihmorcov@yahoo.com

LINGUISTIC DYNAMICS: FROM DIGLOSSIA TO NORMING IN THE SYNTAX OF THE AROMANIAN DIALECT

MANUELA NEVACI, IRINA FLOAREA

1. *Carti tră învățare rămânește. Manual de dialect aromân pentru elevii și studenții aromâni din Albania* is a manual for teaching-learning Aromanian for level B2 and is addressed to all those who want to learn this dialect of the Romanian language through diglossia.

The textbook was produced with the support of the Department for Romanians Abroad and the Macedonian-Romanian Cultural Society.

In order to support the instructional-educational process of Aromanian pupils and students, a manual for teaching-learning the Aromanian dialect in relation to the literary Romanian language is needed. Thus, the textbook contains twelve teaching units, carried out in diglossia: in the Aromanian dialect and in the standard Romanian language. The writing system is the one used in the Romanian tradition, accepted by the scientific community and standardized by academicians Matilda Caragiu-Marioțeanu and Nicolae Saramandu in the *Manual de aromână. Carti tră învățari armânești*, Bucharest, Editura Academiei Române, 2005.

The notions are adapted to the age needs of the students, as well as the degree of knowledge of the dialect by the target group. Given the lack of teaching materials for the acquisition of the Aromanian dialect at the present time by the school population, it was necessary to develop a modern learning course for intermediate levels (speaking, reading, writing – text writing).

The manual is a continuation, for the second level of study, of the volume published in 2024. Due to its structure on teaching units, the textbook can be used by both native speakers and those interested in studying the Aromanian dialect. The teaching of the dialect through diglossia comes to the aid of the acquisition of the metalanguage, each didactic unit being transposed into the standard Romanian language. To achieve this goal, a sustained effort is needed over time, at least a few months, to synthesize the information and adapt to the age and needs of the target group. The manual thus made will be available both on physical and electronic support. The textbook in Aromanian dialect and literary Romanian, as well as the online courses (between July and November 2025) and on-site (intensive course session at the “Fan Noli” University of Corcea (Korçë), at the beginning of the opening of the academic year) are carried out by: Academician Nicolae

Saramandu, Academia Română, The Institute of Linguistics “Iorgu Iordan-Alexandru Rosetti”/University of Bucharest, Prof. univ. dr. habil., CS I Manuela Nevaci, Romanian Academy, Institute of Linguistics “Iorgu Iordan-Alexandru Rosetti”/University of Bucharest, și de CS III dr. Irina Floarea, Romanian Academy, Institute of Linguistics “Iorgu Iordan-Alexandru Rosetti”/Titu Maiorescu University.

In the history of the Romanian literary language, during the Transylvanian school movement, along with the affirmation of the Romanian consciousness among the Aromanians there was an attempt to abandon the slavonic loan words from the standard language and replace them with some Latin-origin terms existing only in the Romanian dialects south of the Danube. The task of creating a literary language common to the Romanians on the left and right of the Danube was undertaken by the Aromanian scholar, Gheorghe Constantin Roja, who, in 1809, at the age of 23, prints at Buda *Măestria ghiovăsirii românești cu litere latinești, care sunt literele Românilor ceale vechi* (The mastery of the Romanian script with Latin letters, which are the Romanian letters of old), work in which he exposes his theoretical conception of the literary language common to all Romanians. In his attempt, Roja was supported by the promoter of the Transylvanian School, Petru Maior, who introduced, in his works, Aromanian words, especially those of Latin origin for the synonymous words from Slavonic: *căștigă* for *grijă* ‘care’, *dimăndu* for *poruncesc* ‘command’, *vrut* for *iubit* ‘beloved’ (Cf. Saramandu 2008: 133). The approach of the great scholar was not successful, the dynamicity and use of language imposing itself.

More than a hundred years after the publication of the *Măiestria*, the authors of this manual have created a didactic tool in diglossa: Aromanian dialect and standard Romanian language.

The importance of the Aromanian dialect textbook, transposed into literary Romanian, and of the teaching of courses in Aromanian dialect lies in the fact that the Aromanians preserve archaic forms of civilization, speech and traditions, and the dialect highlights the connection between the Romanians from the North of the Danube and the South of the Danube, helping the students to become aware of the unity of language and civilization of the Romanians everywhere.

This course provides scientific information regarding the Romanian language and its dialects. These are linguistic, ethnographic, folkloric data that convincingly demonstrate that the Aromanians are part of the Romanian people.

The affirmation of ethnic identity is achieved, first of all, at the linguistic level, and our course offers students the opportunity to express themselves in their mother tongue in order to strengthen the connection of the new generations with the cultural heritage, but also to ensure, at the same time, the continuity of the Romanian vein in the Balkan space.

2. Diglossia The action of literary language (= standard) on territorial variants is a general and very current trend, generated by a multitude of socio-historical realities of the contemporary era (cf. Todoran 1956: 101).

Different language communities react differently to what has been called “the pressure of literary language” – from the deliberately assumed linguistic reality, the use of the local dialect, through situational diglossia, to the disorganization of the particular system (cf. Vulpe 1982: 345).

“Diglossia is a relatively stable linguistic situation in which, in addition to the primary dialects of the language (which may include one or more regional norms), there is a superimposed, highly divergent, highly codified (often grammatically more complex) variety that is learned largely through formal education and is used primarily in writing, but is not used by any sector of the community for ordinary conversation” (Ferguson 1959: 327).

From a linguistic point of view, varieties in diglossic relationship can present varying degrees of differentiation. At the lexical level, in addition to specific word classes, there may also be synonyms characterized by strict functional specialization. The high variety can present grammatical categories unknown to the low variety, topical peculiarities and very precise rules for the use of connectors. Phonologically, the two varieties illustrate a unique system, with various phonetic realizations.

Multilingualism is defined in the strict sense as the alternative use of several languages; in the broad sense, the alternative use of several linguistic systems, regardless of their status: distinct languages, dialects of the same language or varieties of the same idiom. Multilingualism is a consequence of language contact.

The term multilingualism includes bilingualism but also trilingualism.

“Language can only exist within a community. In reality, an individual does not belong to a single community but to a varying number of communities and changes the way he speaks according to the community.” (E. Coseriu)

Some communities have distinct systems. The community imposes standards, the speaker accepts the norm or creates it, but respects the system itself. The community has a double effect on speech: it limits, imposes the norm and, on the other hand, accepts or rejects innovations.

c) according to the relationship between languages reflected in usage: compound multilingualism – languages are considered to be functionally similar, their units being in a correspondence relationship (the case of languages learned at school). Speakers are usually proficient in two or three language systems; coordinated multilingualism – languages are functionally separate, considering that their units express partially or totally distinct meanings (one language is used in official situations: administration, school, etc., the other – in the family, among friends, etc.; for example, the case of the Aromanians in Greece). Speakers use different intonation and pronunciation for each language, associated with different social behavior;

d) according to the degree of knowledge: symmetrical multilingualism – all languages are known equally (a situation rarely encountered); asymmetric multilingualism – there are differences in knowledge; receptive (passive) multilingualism – one of the languages is understood, but not spoken; written multilingualism – one of the languages is understood when reading, but not when listening; technical multilingualism – one of the languages is known only to the extent strictly required by professional needs;

The study of multilingualism makes it possible to identify and describe the mechanism and structural consequences of language contact. Multilingualism determines the emergence of interference phenomena at all levels of the structure of the idioms in contact, by triggering processes of reorganization of structural models. Although, generally, compound multilingualism is associated with interference permeability, while coordinated multilingualism is considered tight, interference occurs in both cases; In the process of the constitution of various languages, multilingualism and the phenomena of interference that it determines have played an important role.

Code switching occurs frequently in multilingual people. The concept of code-switching refers to the individual's ability to move from one language to another, from one dialect or style to another during a verbal interaction, or, in the terms used by Carol Myers-Scotton, the selection by bilinguals of forms from the embedded language (EL), in the utterance of matrix language (ML). in the course of the same conversation.

It is assumed that the bilingual/multilingual speaker can intuitively identify matrix languages, such as the one that allows the mixing of elements belonging to another (EL), but at the same time, there is always the possibility of a change between ML and EL, depending on various external factors, either synchronously, in the same conversation, or diachronically, because of a certain historical-political evolution of a community. Change is the adoption of one identity or another, motivated by the situation, and is considered to represent a "stable" phenomenon for multilingual communities.

Learning other languages for people living in bi- or multilingual families and communities in a country where the official language differs from their mother tongue is a common situation for Aromanians. For these groups, the competence to communicate in one language should be understood rather as a competence to speak an official language and the need, motivation and social, socio-cultural and/or economic reasons for developing this competence with a view to integration will be different from those of learning another language for tourism, teaching or obtaining employment. The measures to be taken to resolve such situations are weakly implemented by the countries where the Aromanians live, so it was necessary to take such an approach, depending on specific needs and circumstances, individual approaches.

Dialects at a distance is a concept introduced relatively recently in dialectology and usually illustrated by examples from the German-speaking space (e.g., the dialect of the Saxons or the Swabians in Transylvania compared to the dialect of their native lands, abandoned centuries ago). The concept of dialect at a distance (distant) highlights the structural unity of territorially separated dialects or dialects of different historical periods. These distant dialects are also the dialects of the Romanian language: Daco-Romanian, Aromanian, Megleno-Romanian and Istro-Romanian (Nevaci 2013).

This concept seems to us to be more productive than that of divergent dialect, used in Romanian dialectology. He draws our attention to the revelation of concordances, and not only of differences. Numerous dialectological studies have revealed, for example, concordances between Aromanian and certain Daco-Romanian sub-dialects (generally Banat and Crișana) or concordances between certain dialects of Aromanian, for example that of the localities of Gopeș and Muloviște, with Daco-Romanian (the phoneticism of [j] compared to [g] in the rest of Aromanian: *joc, joi, ajutór*, compared to *goc, goi, aġutór*). Our research will bring new elements to the already known facts, for example, the preservation of adv. *amú* 'now', recorded by us in the dialect of Syracou, Greece, compared to *tóra* (< gr. *τόρα*), general in the rest of the dialects. (Nevaci 2013: 210)

Nicolae Saramandu, *Concordances linguistique entre l'aroumain et les dialectes du Banat*, in *LR*, XXXV, 1986, no. 3, pp. 225–233:

“Known for a long time at the level of dialects as a whole, Concordances between Aromanian and Daco-Romanian have not been the subject of a detailed analysis, based on linguistic geography data provided by the Romanian linguistic atlases.”

3. Meillet – Substrate Theory. „*Languages of the same family have identical tendencies and lead to identical or similar changes even when the two languages are no longer in direct relationship or territorial contiguity.*”

“A historical language is not a single way of speaking, but a historical family of different ways of speaking that are closely related and interdependent. If there is an established common language, the modes of speech – dialects – that refer to that language are attributed to that historical language. A historical language exists only by updating all its systems in discourse. The study of a language must necessarily be the study of its dialects, the dialect being a relational concept and therefore the study of interdialectal relations”. (E. Coseriu)

4. A Romance peculiarity inherited from the Aromanian dialect from Latin is the lack of the preposition **pe** in the accusative of personal names:

u ved Ana ‘I see Ana’,

lu ved Daniel la teatru / lu ved ficioru (ficiorlu) ‘I see Daniel at the theater/ I see the boy’.

We point out the concordance with the Romance languages and the convergence at the Balkan level, where the common nouns are accompanied by the article, as in the Aromanian dialect:

➤ **În limbile romanice:**

*Vedo **Daniel** a teatro. Vedo il ragazzo* (it.)

*Je vois **Daniel** au théâtre. Je vois le garçon.* (fr.)

*Vesi **Daniel** al teatre. Vesi lo goj.* (occ.)

*Veig **Daniel** al teatre. Veig el noi* (cat).

➤ **În limbile balcanice**

E shoh Danielin në teatër (alb). *Unë e shoh djalin.* (+ art.)

Βλέπω τον Δανιήλ στο θέατρο (gr). *Βλέπω το αγόρι.* (+ art.)

Виждам Даниел в театъра (bg.). *Виждам момчето.* (+ art.)

Also, an archaic syntactic feature preserved only in the Aromanian dialect is the expression of the accusative of place names, which show the direction or state, without a preposition (as in Latin): *Bănéd **Curcâu*** (I live in Corcea).

It is interesting, in realizing the circumstance of place without preposition, that we encounter the same situation as in the Aromanian dialect in the Balkan languages, at the dialectal level, in the regions where Aromanians live: in Albania: Corcea, Vlora (the region where the Tuscan dialect is spoken), in northern Greece (in the region of Pieria, Macedonia, Epirus) and in the Republic of North Macedonia: in the languages spoken in Ohrid, Bitolia, Struga, unflagged in standard languages or other areas:

*Albanian (Tuscan dialect) and Aromanian dialect: **Manastir** vate qëndroi* (KPL 829) ~ *El neási și stătu **Manastir***. (He went and stayed [in] the monastery). *Mbet Kostë Aleks **Janinë*** (KPL 697) ~ *Kosta Aleks arămási **Ianina***. (Kostë Aleks remained [in] Ioannina‘)

Greek (northern languages) and the Aromanian dialect: *Μένω **Θεσσαλονίκ*** ~ *Míni hiu **Sărúnă*** (I am/live [in] Thessaloniki). *Πάν **Θεσσαλονικ*** ~ *Neg **Sărúnă*** (Merg [la] Thessalonik).

Macedonian Slavic (Western dialects) and Aromanian dialect: *Kje odam Bitola.* ~ *U s mi duc **Bitula*** (O să merg [în] Bitolia). *Ja sum **Ohrid***. ~ *Mini esc **Ohârda***. (I'm [in] Ohrid).

4.1. Direct Object. achievements of the direct complement

Direct object: determines a verb, to which it is linked without a preposition and stands in the accusative case. Questions: what? which? A peculiarity of the Aromanian dialect is the lack of the preposition in the accusative of the personal names ‘I see (the) Ana’, ‘he killed (the) brother’.

The direct object is expressed by:

Nico cuts wood. → noun

Nicolae Paulescu discovered (a) insulin. → pronoun + noun

He is looking at you. → pronouns

I see two on the way. → numeral

4.2. Complementu circumstanțial di loc (CCL) spuni locu iu s-fați acțiunea a verbui. Ntribări: **iu? di iu? până iu? cătră iu?**

CCL s-fați pit:

Mi tornu di la priimnare. → prepoziție + substantiv

Noi bănă multu diparte. → adverbu

Na dusim până tu căsâbâ. → prepoziție + substantiv

Stau ninga el/ văr/ tuț. → prepoziție + pronumi

Mi tor di la andoilea. → prepoziție + numeral

Ună caracteristică sintactică, ținută dit latină, easti fâțeara a CCL, numi di locuri ți spun cătră iu s-fați acțiunea ică starea ali acțiuni, fără prepoziție: *neg Sărúnă; de-aua Curceau treț țați hori; și-l dusirâ*

4.3. The circumstantial object of place (CCL) indicates the place where the action of the verb takes place. Questions: **where? From where? To what extent? Where?**

The CCL is expressed by:

I'm coming back from the walk. → preposition + noun

We live very far away. → adverb

We went all the way to the city. → preposition + noun

I'm sitting next to him/anyone/everyone. → preposition + pronoun

I'm coming back from the second one. → preposition + numeral

A syntactic characteristic, preserved from Latin, is the construction CCL, names of places that say where the action or the state of the action is done, without a preposition. The same situation is encountered, at dialectal level, in Albanian, Greek, and Slavic dialects from Republic of North Macedonia spoken in Ohrid:

- *Manastir* vate qëndroi (KPL 829) ~ *El^u nëasi și stătu Manastir^u*. 'He went and stayed [in] the Monastir'
- *Të kërkajnë të veç Mecovë* (KPL 886) ~ *Elⁱ vor^u tîni s-nëq Mëtovo*. 'They insist that you go [to] Metsovo'
- *vajta Korçë* ~ *neș^u Corcea* 'I went [to] Corcea'.
- *dolli Arzë*. ~ *ișé Arze* 'came out [in] Arze'.
- *Ponçarë* u zu dyfek ~ *lúpta ahurhí Ponçarë* '[in] Poncare the fight has begun'.

- *Μένω Θεσσαλονίκη* ~ *Míni hīu Sărúnă* (I am/live [in] Thessalonik).
- *Πάω Θεσσαλονίκη* ~ *Neg^u Sărúnă* (I go [to] Thessalonik).
- *Kje odam Bitola.* ~ *U s mi duc^u Bitula* 'I'm going to go [to] Bitolia'.
- *Jas sum Ohrid.* ~ *Mini esc^u Ohrid* 'I'm [in] Ohrid'.

In the Aromanian dialect the phenomenon has developed, so that the circumstantial of place is realized by proper noun (toponym) in the accusative, without a preposition after a rich series of verbs of movement, state and action and after interjections with predicative value:

- *aġúngu* < lat. *adjungere*: *Aġúngu Samarína.* 'I arrive [in] Samarina'.
- *ncurún^u* < lat. *coronare*: *Ncurínă Struga h'ínii.* 'I married [in] Struga the godchildren.
- *nsor^u* < lat. **inuxorare*: *Mi nsură dada híc^u Bítola* 'My mother married me when I was a child [in] Bitolia'.
- *nveř^u* < lat. *in-vitiare*: *Făta meău nveřă ȳrămă Flórina.* 'My daughter learns books [in] Florina'.
- *pătéc^u* < lat. *baptizare*: *Pitiďă Andon Poč. Cumbăpi ipă dit^u hqără* 'I baptized [in] Andon Poci. The godchildren were from the saddlet'.
- *privéd^u* < lat. *praevidere*: *Mi privéd^u Ianina.* 'I walk [so that the world can see me] [in] Ianina'.
- *sap^u* < lat. *sappare*: *Săpăi fântăná Šképur^u.* 'Dig a well [in] Shqepur'.
- *săřtir^u* < lat. **sicilare*: *Săřtir^u găpu Hurpáni.* 'Reap wheat [in] Horopani'.
- *řin^u* < lat. *cenare*: *řinăi Fărica.* 'I dined [in] Iron'.
- *tórcu* < lat. *torquere*: *Tórř^u lăna Stan Carbunara.* 'I spun the wool [in] Stan Carbunara'.
- *túndu* < lat. *tondere*: *Tumř^u ôili Smixi* 'I shearing the sheep [in] Smixi'.

5. Conclusions. The importance of Aromanian dialect courses lies in the fact that Aromanians preserve archaic forms of civilization, discourse, and traditions, and that the dialect highlights the connection between Romanians of the North Danube and the South Danube, helping students to become aware of the unity of the language and civilization of Romanians all over the world. This course provides scientific information about the Romanian language and its dialects. These are linguistic, ethnographic and folkloric data that convincingly demonstrate that the Aromanians are part of the Romanian people. The affirmation of ethnic identity is achieved above all at the linguistic level, and our course offers students the opportunity to express themselves in their mother tongue in order to strengthen the link of the new generations with their cultural heritage, but also to ensure, at the same time, the continuity of Romanianite in the Balkans.

Progress in the field of research on the history of the Romanian language cannot be conceived without the detailed study of dialects. Even the descriptive study of the Romanian language can benefit from a deeper knowledge of the functioning of dialect language systems. “You can’t do Romanian linguistics, whatever it is, without asking yourself if it’s the same thing in Aromanian, if it’s the same thing in Istro-Romanian. And you see what meaning the facts can have when you see that it’s exactly like that there, like in Daco-Romanian, for example. And when it’s different, it’s always the same, it’s always interesting, so you can see that it’s different” (Eugeniu Coșeriu, *Limba română – limbă romanică*. Text manuscris, volume edited by Nicolae Saramandu, Editura Academiei Române, Bucharest, 2005).

Taking into account the fact that the young people, for the most part, have acquired the Aromanian dialect only at a passive level, at the end of the course, students will be trained at the A1 – A2 level of knowledge of the Aromanian dialect and the Romanian literary language.

BIBLIOGRAPHY

- Capidan, Theodor, 1931, *Fărșeroșii. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, București: Cartea Românească.
- Caragiu Marioțeanu Matilda, Saramandu, Nicolae, 2005, *Manual de aromână. Carti trâ învițari armânești*, București: Editura Academiei Române.
- Floarea, Irina, 2023, *Structura dialectală a dacoromânei pe baza ALRR. Sinteză*, București: Editura Universității din București - Bucharest University Press.
- Nevaci, Manuela, 2006, *Verbul în aromână. Structură și valori*, București: Editura Academiei Române.
- Nevaci, Manuela, 2011, *Graiul aromânilor fărșeroși din Dobrogea*, București: Editura Universitară.
- Nevaci, Manuela, 2011, *Curs de aromână. Descrierea dialectului. Texte. Glosar*, București: Editura Universitară.
- Nevaci, Manuela, 2013, *Dialectul aromân și dialectul meglenoromân. Studiu sintetic*, București: Editura Universitară.
- Nevaci, Manuela, 2013, *Identitate românească în context balcanic*, București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- Nevaci, Manuela (coord.), Manuela Nevaci, Carmen-Irina Floarea, Ionuț Geană, Teodora Toroipan, 2018, *Convergențe lingvistice balcano-romanice în dialectele românești sud-dunărene*, București: Editura Universității din București.
- Manuela Nevaci (coord. și autor), Nicolae Saramandu (coord. și autor), Irina Floarea, Silviu-Ioan Bejinariu, Ioan-Mircea Farcaș, Francisco R. Constantin, Marinela Bota, Emil Țîrcomnicu, 2024, *Atlasul lingvistic al dialectelor românești din nordul și sudul Dunării* (ALDRO), București: Editura Universității din București – Bucharest, University Press.
- Pănă Dindelegan, Gabriela (coord.), 2016, *Gramatica de bază a limbii române*, București: Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Papahagi, T., 1974, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ediția a doua augmentată, București: Editura Academiei Române.

- Pușcariu, Sextil, 1959, *Limba română*, II. *Rostirea*, București: Editura Academiei Române.
- Rosetti, Al., 1986, *Istoria limbii române*, I. *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Saramandu, Nicolae, 1972, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observații asupra sistemului fonologic*, 200 p. + hartă, București: Editura Academiei Române.
- Saramandu, Nicolae, 1984, „Aromâna”, în: Valeriu Rusu (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova: Scrisul românesc, 423–475.
- Saramandu, Nicolae, 2007, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, București: Editura Academiei Române.
- Saramandu, Nicolae, 2018, „Româna comună A. Romanitatea orientală (secolele IV–XV). Pe baza surselor istorice”. B. „Teritoriul și perioada de formare a limbii române”, în Maria Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Istoria limbii române*, volumul I, București, Univers Enciclopedic Gold.
- Saramandu, Nicolae, Manuela Nevaci, 2010, *Multilingvism și limbi minoritare în România*, Cluj-Napoca Editura Qual-Media.
- Saramandu, Nicolae, Manuela Nevaci, 2013, *Sinteze de dialectologie română*, București: Editura Universitară.
- Saramandu, Nicolae, (ed.) Manuela Nevaci, 2014, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, volumul I, București: Editura Academiei Române.
- Saramandu, Nicolae, Manuela Nevaci, 2020, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, vol. II, București: Editura Academiei Române.
- Saramandu, Nicolae, Manuela Nevaci, (coord.), 2024, Alina Bojoga, Carmen-Irina Floarea, Mihaela Mariana Morcov, Andreea-Alexandra Loizu, Mara Iuliana Manta, Manuela Nevaci, Daniela Răuțu, Nicolae Saramandu, *Limba română la nivel dialectal pe baza ALRR. Sinteză*, București: Editura Universității din București – Bucharest University Press.
- Saramandu, Nicolae, Manuela Nevaci, Irina Floarea, 2024, *Carti tră învițare rămănește. manual de dialect aromân pentru elevii aromâni din Albania*, Editura Universității din București – Bucharest University Press.

DINAMICĂ LINGVISTICĂ: DE LA DIGLOSIE LA NORMARE ÎN SINTAXA DIALECTULUI AROMÂN

Rezumat

Carti tră învițare rămănește. Manual de dialect aromân pentru elevii și studenții aromâni din Albania este un manual de predare-învățare a aromânei pentru nivelul B2 și se adresează tuturor celor care vor să-și însușească acest dialect al limbii române.

Manualul a fost realizat cu sprijinul Departamentului pentru Românii de Pretutindeni și al Societății de Cultură Macedo-Română.

Prin publicarea acestui manual, autorii pun la dispoziția elevilor, studenților, cadrelor didactice, cercetătorilor un instrument de lucru modern și accesibil care să înlesnească însușirea dialectului aromân.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din București
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
elanevaci@yahoo.com
flo_irina@yahoo.com

DENUMIRI PENTRU ‘MOȘ’ ÎN DIALECTUL AROMÂN ȘI ÎN DIALECTELE LIMBILOR ROMANICE

Drd. NICOLETA PARIS (GHERGHILESCU)

1. INTRODUCERE

În lucrarea de față analizăm teremenii pentru noțiunea ‘MOȘ’, cartografiați în Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, vol. II, Editura Academiei Române, București, prin comparația cu limbile și dialectele romanice, la nivel geolingvistic: Karl Jaberg und Jakob Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, vol. I, Zofingen, Ringier, 1928–1940; Lúdia Pons i Griera, Joan Veny, *L’Atlas Lingüístic del Domini Català*, vol. III, *Familia*, Institut d’Estudis Catalans, Barcelona, 2001–2018; *Atlas Linguarum Europae (ALE)*. Volume I. Huitième fascicule, *Cartes Linguistiques Européennes*. Commentaires (sous la redaction de Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Ionuț Geană), Editura Universității din București, 2014, *Atlante linguistico italiano*, sub direcțiunea lui L. Massobrio, vol. VIII, *Le età dell’uomo e la parentela*, Editura Istituto Poligrafico E Zecca Dello Stato, Roma, 2011, Carte 725–831 și *Atlas linguistico (y etnografico) de Castilla-La Mancha*, sub direcțiunea lui Pilar García Mouton și Francisco Moreni Fernández, în colaborare cu Isabel Molina Martos, Universidad de Alcala, 2003. Convergențele apar în urma unei evoluții bazate pe contactele directe între vorbitori. Pentru a urmări similitudinile stabilite între limba română și limbile romanice, trebuie să avem în vedere modul de comunicare și de răspândire a limbii latine: „Apariția limbilor romanice trebuie privită ca rezultat nu al unei degenerări necontrolate a latinei, ci al manifestării capacității de invenție și a creativității vorbitorilor” (Banniard 1997: 37 apud Ionescu-Ruxăndoiu 2018: 257). În articolul *Concordances lexicales entre des parlers ibéro-romans et roumains*, G. Giuglea și Ion Stan observă că pentru a explica anumite elemente de origine latină din limba română, este foarte important să se țină cont – mai ales în cazul etimologiei – de cadrul sau spațiul geografic al întregului domeniu al limbilor romanice. În interiorul acestui spațiu, este natural să întâlnim concordanțe între română și spaniolă, aceste limbi reprezentând ariile laterale, conservatoare, ale domeniului romanice (vezi Giuglea, Stan 1961: 43–44). Astfel, se probează teoria ariilor laterale a lui M. Bartoli, pusă în evidență și de analiza noastră asupra domeniului *familie*.

Un prim termen analizat este *bunic* ‘tatăl unuia dintre părinții cuiva’ (DA sv). Pe baza ALR I/II h.169, Vasile Scurtu notează seria sinonimică în cadrul dacoromânei, precum „*auș, băbăic, baci, bătrân, bîț, bun, bunel, dedă, monea, moș, nene, papucă, taică, tataie, tată, tătuș, tete, tînu, unchi, unchiaș*” (Scurtu 1966: 3). Printre sinonimele compuse, menționează „*bătu-bătrân, moșu-(ăl)-bătrân, tată-bătu, tată-bun*” (*idem*). Autorul subliniază faptul că fenomenul derivării nu este răspândit în graiuri, însă, în câmpul semantic al *familiei*, derivarea apare frecvent, întrucât arată *sensul afectiv* (Scurtu 1966: 3). În cadrul termenului *bunic*, se poate observa că este derivat de la termenul de bază *bun* + sufix diminutival hipocoristic *-ic*. Făcând o analiză analogică, autorul observă că același procedeu al derivării este întâlnit și în limbile romanice (cf. fr. dial. *bonique* ‘vieillard’, vald. *bunikk*, prov. *bonic*, cat. *bonich*, sp. *bonico* ‘passablement bon’). Astfel, ajunge la concluzia că „termenul a început să fie atașat semantic încă din latina populară de *avus* și *atavus* și apoi a rămas ca substantiv independent” (*idem*).

Cristian Moroianu observă fenomenul conversiunii în cadrul adjectivului *bun* „*bun, -ă* (< lat. *bonus, -a*), care s-a transformat în substantivul masculin *bun*, cu sensul de ‘bunic, strămoș’. Tot prin fenomenul conversiunii, s-au format și adjectivele moștenite, care au devenit nume proprii: „*bătrănu* (cf. *bătrân*; cf. n. top. *Bătrănu, Bătrăni*), *tânăru* (cf. *Tănăr*)” (Moroianu 2005: 37).

Prefixul *stră-* (lat. *extra*), din *străbun* „indică sensul de vechime, de origine îndepărtată a membrilor generației respective” (Scurtu 1966: 5). În cadrul derivării, lingvistul a semnalat faptul că prefixul *stră-* e concurat de *răz-*. În acest sens, Scurtu face referire la aromânescul *străpap* care înseamnă ‘străbun’. Dacoromânescul *străbun* e concurat de *răzbunic*, cu sensul de ‘strămoș’. Referitor la cuvântul *bunică*, autorul afirmă că termenul arată respectul pentru persoane în vârstă și a fost întâlnit și ca sinonim cu *mătușă*.

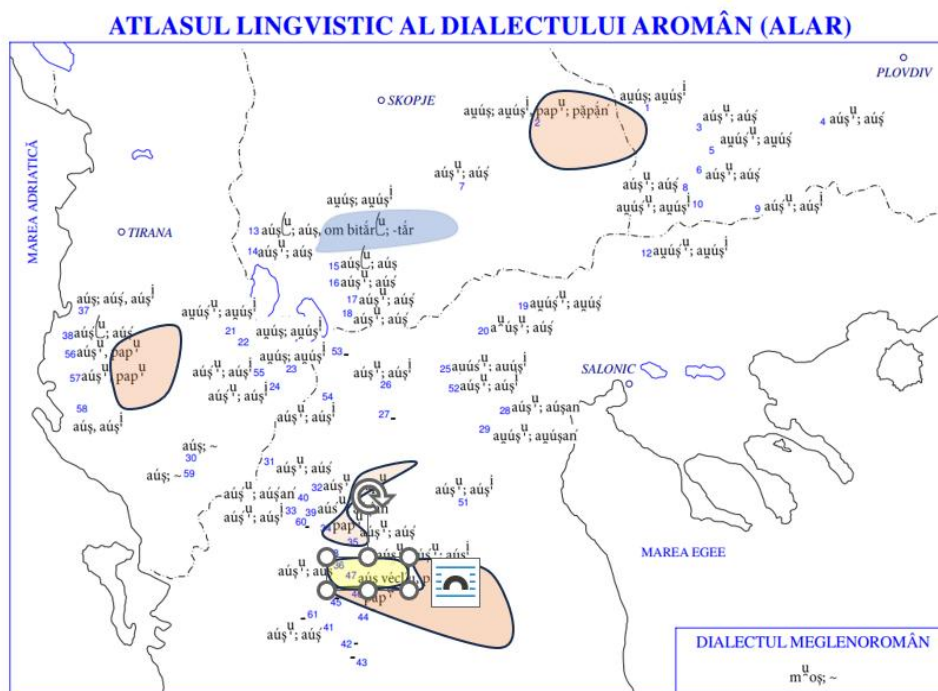
Raportat la consemanticul său masculin, *bunică* are o răspândire geografică mai puternică și o vitalitate mai amplă. Acest termen a fost folosit și de popoarele vecine: ucr. *bunika, buna, bunika*, vezi pol. *bunika*. În bulgară, *bunika* are sens de *măselariță*.

Termenul *auș* e rar atestat în dacoromană, fiind un termen pe cale de dispariție. Este foarte rar folosit cu sensul de ‘moș, moșneag’ sau ‘bătrân, bunic, unchi’ (Brâncuș 1955: 204, *apud* Scurtu 1966: 8). În dialectul aromân, termenul este adesea folosit cu aceste sensuri. O explicație a acestui fenomen, ce a avut loc în dacoromână, o regăsește în „dispariția lui *avus* în limba română și în limbile romanice” (Scurtu 1966: 8). Observă că în ALR, termenul nu este atestat și este întâlnit în derivatul *aușel*, care e numele unei păsări (DA). „În română lat. *avus* ar fi trebuit să dea **au*. Astfel, în dacoromână, termenul *auș* a fost înlocuit de consemanticul său autohton *moș*. „*Auș* e întâlnit în Muscel” (Scurtu 1966: 8), îndepărtându-se de sensul său de bază. În dialectul aromân, termenul și-a pierdut din sensul de bază și este interpretat ca un cuvânt ironic, arătând un grad mic de respect sau chiar lipsa totală a respectului (Scurtu 1966: 8). Termenul *auș* a fost întâlnit și în anchetele efectuate de Nicolae Saramandu, publicate în lucrarea *Aromâna vorbită în Dobrogea*, iar sensurile pe care le-a înregistrat au fost

‘bătrân, în vârstă’, fără nicio conotație ironică. Redăm în continuare câteva exemple prezentate de Nicolae Saramandu în glosar (*om^u aúș^u* ‘om bătrân (în vârstă)’; *ș-álți cîndiți li ștea aúșanîlî* ‘și alte cântece știau bătrânii’ (Saramandu 2007: 309). În notele de la ALAR II, *auș* a fost atestat în notele hărții 306. *BĂTRÂN*, cu sensul de ‘moș, bătrân’ (*aușac^u*; *-șút* ‘bătrânel’, *aúș^u*; *aúșⁱ* ‘moș’, tricút^u ‘peste 60 de ani’, *aúș^u*, ‘peste 70 de ani’ (ALAR II: 490). Se poate observa că termenul *auș* nu desemnează o lipsă totală a respectului, ci face referire la o persoană în vârstă. *Auș* lipsește din dialectele istroromân și meglenoromân. Referitor la etimologia termenului, autorul arată că *auș* provine din lat. *avus* (>**au* + suf. „-uș”). Astfel, sub formă sufixală, termenul este întâlnit în unele limbi și dialecte romanice. În dacoromână, termenul și-a pierdut sensul de bază și este adesea întâlnit în toponimie. „*Dosul Aușului*, pădure din reg. Hunedoara sau *Aușelul*, care face referire la un munte în sudul Munților Sebeșului” (Scurtu 1966: 9).

Cuvântul *moș* face parte din elementele străvechi ale limbii noastre și a fost introdus în fondul principal lexical. Printre cuvintele autohtone, comune cu albaneza, ne interesează *moș*, *moașă*. (Scurtu 1966: 333, Brâncuș 1999: 121, Brâncuș 1983: 101–102).

1. HARTA 290, ALAR vol. II. MOȘ (om bătrân) [486]

Aúšũ – s.m, bătrân < lat. *ávus*+ *úšũ* (DDA sv.).

Pe baza hărții 290. MOȘ, ALAR, II, înregistrăm termenul *auš*^l; *auš*^í, cu variantele sale fonetice, care formează o arie majoritară la grămostenii din Blagoevgrad (Bulgaria), Coceani (R. Macedonia de Nord), Razlog, Batac, Bachîța, Bujdova, Papaceair, Șatra, Lopova (Bulgaria), Ubovo, Crușova (R. Macedonia de Nord), pindenii din Poroî de Sus (Grecia), fărșeroții din Beala de Sus, Beala de Jos, Nijopole (R. Macedonia de Nord), în Republica Macedonia de Nord la gopeșeanii din Gopeș, molovișteanii din Moloviște, grămosteanii din Târnova, fărșeroții din Nijopole, grămostenii din Livezi (Grecia), fărșeroții din Gramaticova de Sus (Grecia), grăboveanii din Nicea, Greava (Albania), fărșeroții din Pleasa, Corcea (Albania), fărșeroții din Căndrova (Grecia), grămostenii din Nevesca (Grecia), pindenii din Veria, Xirolivad (Grecia), grămostenii din Deniscu (Grecia), pindenii din Samarina, Palioseli, Turia, Aminciu (Grecia), fărșeroții din Diviaca și Fier (Albania), pindenii din Perivoli, Avdela, Giurgea (Grecia), pindenii din Cuțufleani, Livadi Olimpou (Grecia), fărșeroții din Horopani (Grecia), fărșeroții din Cristalopiyi (Grecia), fărșeroții din Moscopole, Ducasi, Peștan, Selenița și Andon Poçi (Albania).

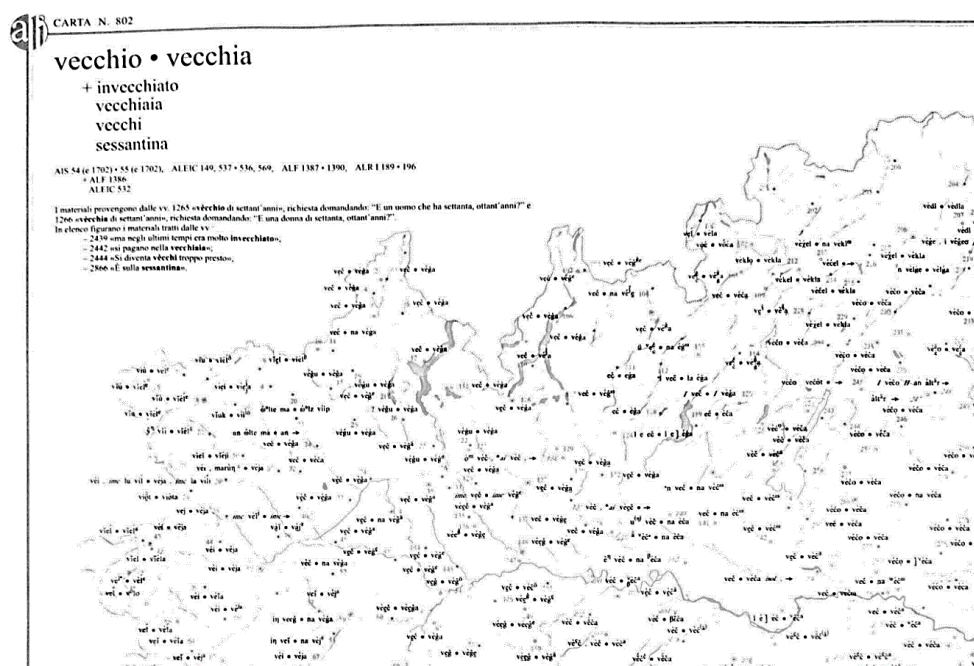
Termenul *auș* este concurat, în arii izolate, de *pap*^l; *păpăin*, ocurent la grămostenii din localitatea Coceani (R. Macedonia de Nord), la pindenii din Samarina, Băiasa, Guduvazda, Malacași (Grecia), la fărșeroții din Nea Zoi (Grecia), la fărșeroții din Ducasi și Peștan (Albania) și de termenul *auš véclũ*, înregistrat într-un singur punct, la pindenii din localitatea Malacași (Grecia). În 2011, Manuela Nevaci a efectuat anchete de teren și a cules texte dialectale la aromânii din Grecia. În textul dialectal *Múta ș-bímsa*, Manuela Nevaci a înregistrat termenul *vécl'il*, nefiind însoțit de *auș*, dar păstrând sensul de bătrân „vécl'il' pitrâțéá mul'érli la panăýire” (Nevaci 2012: 73). Este interesant că termenul din dialectul aromân *véclũ* (< lat. *veclus* DDA sv.) este regăsit și în dialectele limbii italiene *vecchio*, atestat cu sensul ‘care are mulți ani’, (< lat. *veclus*, *vetulus*, Treccani sv., cf. Pratti 1951: 1031).

Pe baza hărții 802, observăm că în nordul Italiei apare preponderant forma *veklo* cu diverse alternanțe fonetice. Astfel, graiurile pindene ale dialectului aromân formează concordanțe cu dialectele din nordul Italiei.

Termenul *om bităr*^l; *-tăr* este înregistrat ca răspuns secundar într-un singur punct, la fărșeroții din Beala de Sus (R. Macedonia de Nord).

Termenul *auș* formează aria majoritară, ceea ce arată caracterul conservator al dialectului aromân, întrucât în limbile romanice s-a păstrat lat. *avus*, în timp ce în dacoromână acesta a fost asimilat de *moș*. În limbile romanice, observăm că etimonul lat. *aviölus* are următorii descendenți: fr. *aïeul*, prov. *aviol*, *aujol*,

sp. *abuelo*, pg. *avó* (REW 830). În italiană, la nivel dialectal, întâlnim forma *avo*, cu sensul de bunic (*avo* – *nonno* < lat. *avus*; (Angelico Prati:1951). Astfel, observăm că dialectul aromân stabilește convergențe cu franceza *aïeul*, provensala *aviol*, *aujol*, spaniola *abuelo*, portugheza *avó* și catalana *avi* (REW 839), în timp ce dialectul dacoromân face concordanțe cu albaneza (*moshë*) și bulgara (bg. *moš*, *mošija* (Capidan 1921–1922: 232, DER sv.).

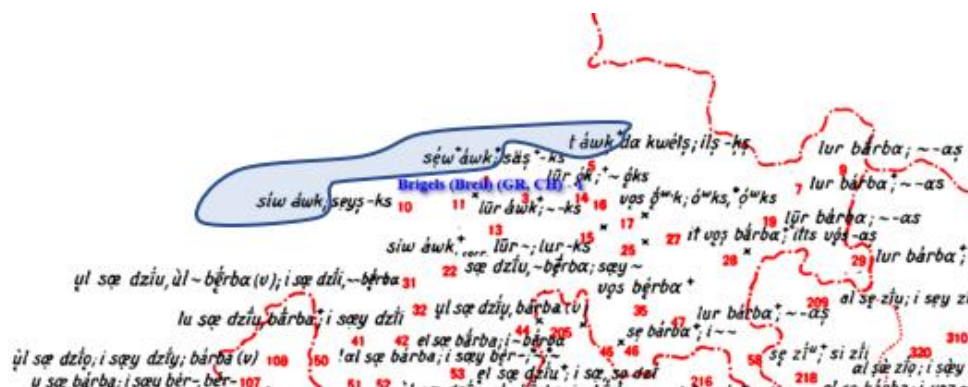

Captură din harta 802. Vecchio din *Atlante linguistico italiano*, vol. VIII, 2011.

În ceea ce privește termenul *auș* (lat. *avus* + suf *uș*), Grigore Brâncuș afirmă că sufixul *uș* adăugat la termenii latini s-au transmis în limba română ca derivate (lat. *auus*) (Brâncuș 2018: 331).

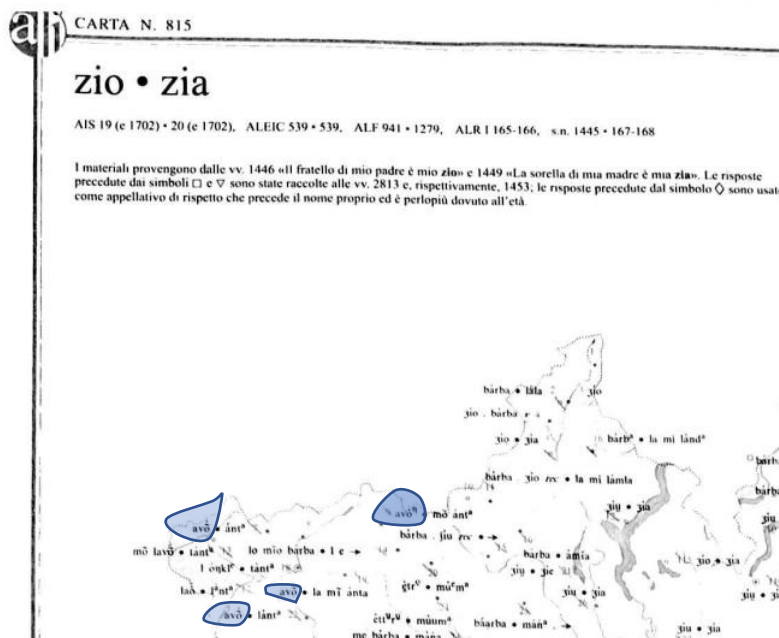
În AIS, Harta 19. **Il loro zio**, e înregistrată, la nivel dialectal, forma *awk* în regiunea Surselva, unde se vorbește romanche sursilvan, subdialectul romanche (vezi *infra*). Forma *awk* provine din lat. *avus*.

HARTA 19. IL LORO ZIO (AIS)

Captură din harta 19. Il loro zio din *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, vol. I, autori Karl Jaberg și Jakob Jud

În continuare, ne interesează continuatorul lat. *avus* în dialectele limbii italiene pe baza hărții 815. **ZIO. ZIA.** Este interesant că găsim în nordul Italiei forma *avo* (vezi Harta 815 din AIS). Putem observa că asemenea dacoromânei, în italiană avem această confuzie dintre unchi și bunic. Astfel, în ceea ce privește termenul *auș* din aromână, observăm că graiurile aromâne realizează concordanțe cu partea nordică a Italiei, unde se conservă lat. *avus*.

Captură din Harta 815 din *Atlante linguistico italiano*, vol. VIII, 2011.

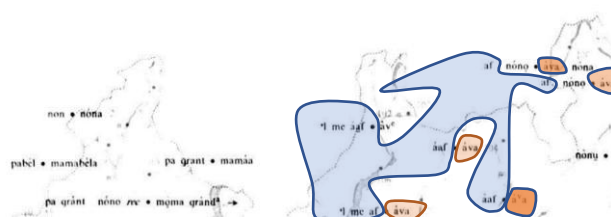
CARTA N. 812

nonno • nonna

+ viziano

AIS 16 (c 1702) • 17 (c 1702), ALEIC 542 • 542, ALF 663 • 662, ALC 182 • 182, ALR I 169 • 170
+ ALR II 150

I materiali provengono dalle vv. 1441 «Il padre di mio padre è mio **nonno**» e 1443 «La madre di nostra madre è nostra **nonna**». Le risposte precedute dal simbolo $\hat{Q}$ sono state raccolte alla v. 1492. In elenco figurano i materiali tratti dalla v. 1492 «I nonni **viziano** i nipoti».

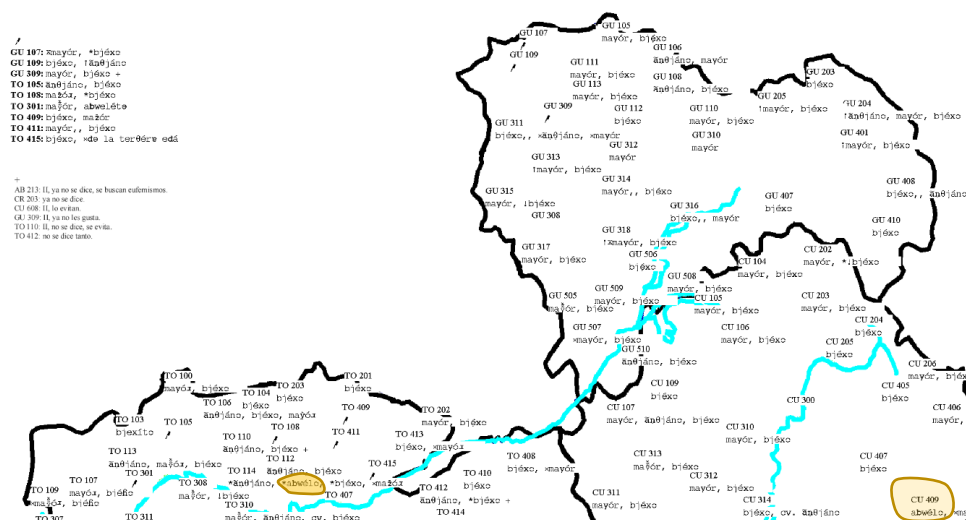

Captură din Harta 812. NONNO. NONNA din *Atlante linguistico italiano*, vol. VIII, 2011.

Observăm la nivel dialectal, în nordul Italiei, întâlnim forma *aaf*, *af*, iar la feminin avem forma *ava*, ambele forme provenind din lat. *avus*.

MAPA 494 ATLAS LINGÜÍSTICO Y ETNOGRÁFICO DE CASTILLA-LA MANCHA

VIEJO

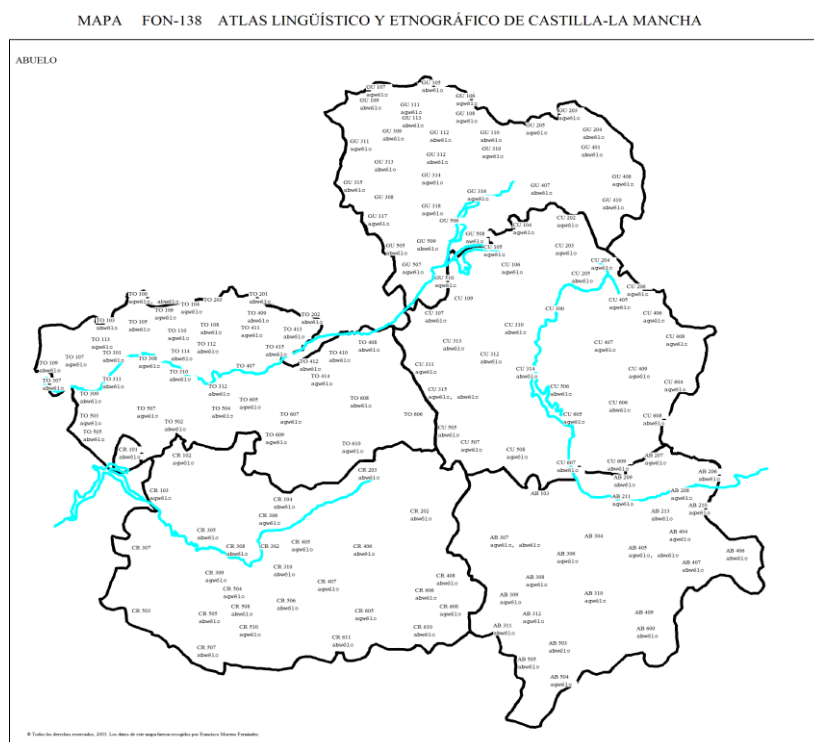

Captură din Harta 494. VIEJO din *Atlas lingüístico (y etnográfico) de Castilla-La Mancha*, autori: Pilar García Mouton și Francisco Moreni Fernández, 2003.

Pe baza hărții 494 întâlnim forma *abwélo* într-un punct izolat din partea central-estică Spaniei, în Cuenca, **Cardenete (409)**, precum și în partea centrală a Spaniei, în Toledo.

Forma *abwéle* este întâlnită în Albacete, în partea de est a Castilliei-La Mancha, în partea sud-estică a Spaniei și în Cuenca, în nord-estul comunității Castilla-La Mancha și în partea central-estică a Spaniei.

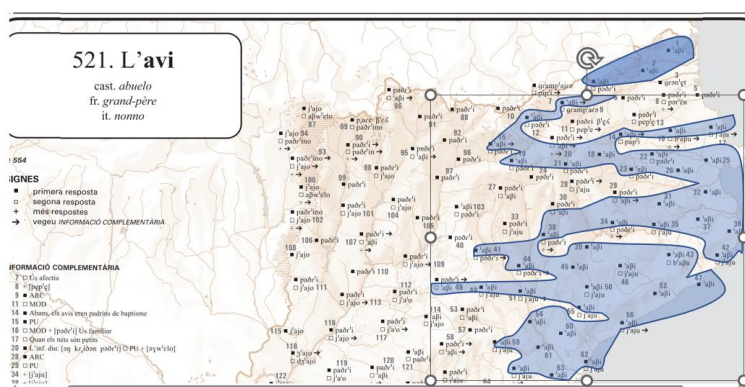

Captură din harta 138. ABUELO din *Atlas lingüístico (y etnográfico) de Castilla-La Mancha*, autori: Pilar García Mouton și Francisco Morenó Fernández, 2003.

Harta 138 este o hartă fonetică, unitară, forma *abwelo* este prezentă în toate punctele de anchetă.

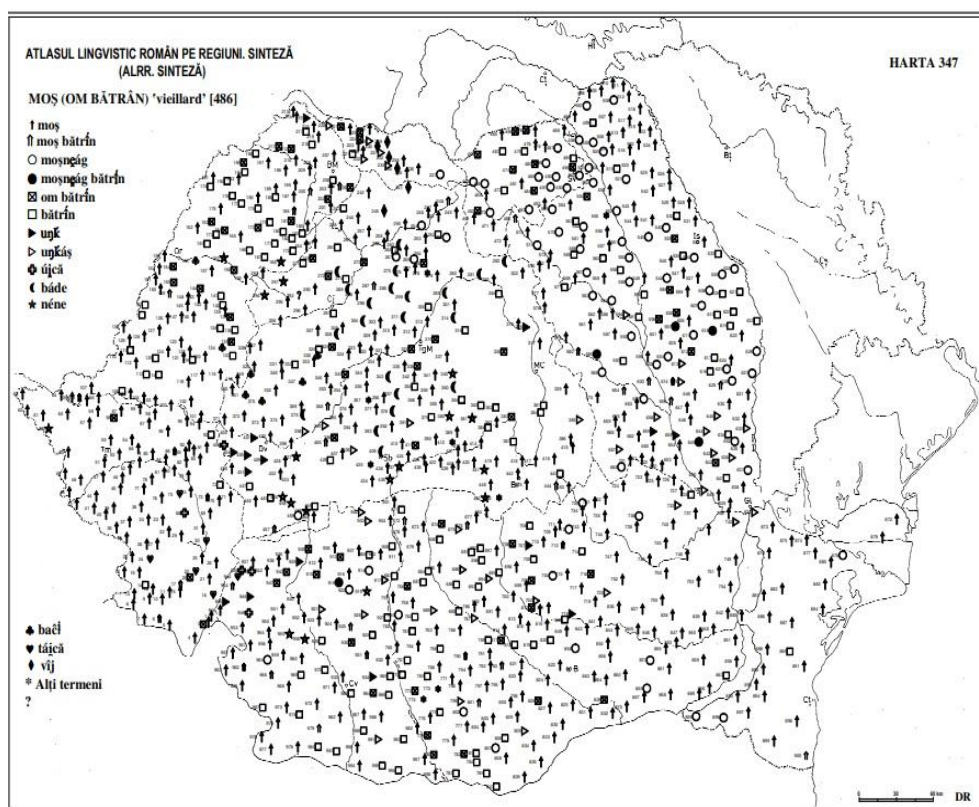
Harta 521. L'AVI

În partea nordică a Cataloniei forma *avi*.

Pe baza hărților prezentate anterior, putem observa că ar. *auș*, care provine din latinescul *avus*, formează concordanțe lingvistice cu grupul de dialecte romanche (forma *awk*), cu nordul Italiei, cu sud-estul și centrul Spaniei și partea nordică a Cataloniei.

HARTA 347. MOȘ (OM BĂTRÂN) [486]

Pentru atestarea termenului în dacoromână, ne vom raporta la harta 347 din ALRR. *Sinteza* III (autorul hărții: Daniela Răuțu), unde sunt înregistrați termeni: **moș**, **moș bătrîn**, **moșneag**, **moșneag bătrîn**, **moșneagu cel bătrîn**, **om bătrîn**, **bătrîn**, **bătrîn rău**, **uŋk**, **uŋkás**, **uŋkés bătrîn**, **bade**, **néne**, **bačl**, **tájca**, **om în vîrstă ***, **uom în vîstră ***.

Termenul *moș* formează o arie majoră, răspândită în Banat, slab concurată în partea nord-vestică și sudică de *om bătrîn*, care formează o arie restrânsă. În Crișana, *moș* este slab reprezentat, fiind atestat în partea sudică și centrală; în nord-vestul Crișanei, termenul e concurat de *bătrîn* și *om bătrîn*. În nordul

Maramureșului, *moș* formează o arie izolată. E ocurent preponderent în nord-vestul Transilvaniei, partea centrală și sud-vestul Transilvaniei. În partea centrală a Transilvaniei, termenul e concurat de *bade* (< cf. bg. *баде*, srb. *baća*, *bato*, mg. *bátya* (MDA sv.; DELR sv., DA sv.) și în sud de *nene* (< cf. bg. *неня*, srb. *nena* (MDA sv.; DA sv.; DELR sv.)). În nordul și centrul Moldovei, termenul *moș* este vag concurat de *moșneag* (derivat de la *moș*), *bătrîn* și *om bătrîn*. În partea nordică, sudică și centrală a Muntenia, termenul *moș* formează o arie majoritară, spartă pe alocuri, fiind puternic concurată în nord-vestul și sud-vestul Munteniei de aria termenului *bătrân*. În Oltenia, termenul este ocurent în nord-vest și în centru, iar în sud-estul Olteniei este slab concurată de *bătrân* și de sintagma *om bătrân*. Observăm varianta fonetică **młóșu**, întâlnită în Berechiu (comuna Apateu) din Crișana. Grigore Brâncuș (2018: 313) analizează în capitolul *Substratul limbii române* din lucrarea *Istoria limbii române*, vol. I, o serie de cuvinte românești de origine traco-dacă, comune cu limba albaneză, grupându-le pe două categorii: *cuvinte autohtone sigure* și *cuvinte autohtone probabile*. Termenul *moș* e considerat ca fiind un cuvânt autohton sigur „având transmisiune directă dintr-un substrat comun” (ILR 2018: 314) și are un radical comun cu alb. *moshë* ‘vârstă’. Brâncuș notează în albaneză pentru noțiunea MOȘ substantivul *giysh* (fem. *giyshe*), înregistrate cu sensul de ‘bunic, moș, predecesor’, precizînd că în română avem forma *ghiuj*, iar în dialectul aromân *ghiuș* (Brâncuș 1999: 120). În *Vocabularul autohton al limbii române*, Grigore Brâncuș analizează familia lexicală și sensurile înregistrate în dicționarele de specialitate pentru termenului *moș* (moș ‘străbun’; moșnean țăran liber, moștenitor, băstinaș’; *moșie* ‘proprietate moștenită’). Astfel, consideră că termenul *moș* nu este un împrumut din albaneză, întrucât aceste sensuri nu sunt atestate în limba albaneză (Brâncuș 1983: 102), ci este un cuvânt din fondul principal al limbii române, având o serie numeroasă de derivate (Brâncuș 1983: 102; Macrea 1954: 11; Sala 1955: 140). Theodor Capidan observă că termenul *moș* este atestat în toate dialectele limbii române, mai puțin în dialectul aromân, unde avem doar forma feminină *moașă* cu sensul de ‘bătrână’, iar termenul *moș*, în dialectul aromân, a fost asimilat de *auș* și *pap* (vezi Capidan: 1921–1922, 539 și harta 290 din ALAR II. DDA atesta forma *moș^u* și derivatul *mușón^u* (DDA sv). *Moș^u* e discutat și de Murnu. Aceste atestări arată un strat vechi care a fost înlocuit de moștenitul *auș* și împrumutul din greacă, *pap*.

Confuzia produsă la nivel dialectal între *unchi* și *moș* este tratată de Marius Sala în articolul *Termeni pentru unchi după Atlasul lingvistic Român*. În trecut *moș* era folosit pentru a numi unchiul mai în vârstă, care după criteriul vârstei, se apropia de bunic, dar în timp, *moș* a fost folosit și ca termen pentru unchiul mai tânăr, fiind folosit în limbajul copiilor (vezi Sala 1955: 142).

Pe baza hărții 347, observăm o mică arie reprezentată de sintagma *moș bătrân*. În Banat, *moș bătrân* este slab atestat în partea sudică, în Sichevita, Caraș Severin (6), Caraș Severin (Prilipeț) (17), în nord e atestat într-un singur punct, în Delinești, Caraș Severin (68), iar în partea de est a Banatului apare tot într-un singur punct de anchetă, în Glimboca, Caraș Severin (73). În Banat, sintagma *moș bătrân* formează o arie mică, fiind puternic concurată de aria majoritară a cuvântului *moș*. *Moș bătrân* este slab atestat în sud-vestul Crișanei, în Selmac, în Arad (108), Gurbediu, în Bihor (149) și în partea de nord a Crișanei, în Mireșu Mare, Maramureș (200) și în Berința, Maramureș (204). În Transilvania termenul e slab atestat în partea nordică, în Șanț, Bistrița Năsăud (248) și în Sucutard, în Cluj (287) și sudică, în Micești, Alba (368), în Laz, Alba (406), în Vama Buzăului, Brașov (444), Câmpul lui Neag, Hunedoara (457). În nordul Bucovinei *moș bătrân* e atestat într-un singur punct, în Crucea, Suceava (482), iar în sud-vestul Moldovei, termenul formează o micro arie întâlnit în punctele, Goioasa (Bacău) (580), Orbeni, Bacău (603), Blaga, Bacău (614), Frunțișeni, Vaslui (629), Homocea, Vrancea (656), Cașin, Bacău (664). Este vag atestat în vestul Munteniei, în Băiaș, Vâlcea (672), Lerești, Argeș (676), Tulburea, Prahova (713), Recea de Sus, Argeș (790), Gratia, Teleorman (793), Vârtoapele de Sus, Teleorman (801). În sudul Dobrogei, *moș bătrân* apare într-un singur punct izolat, în Limanu, Constanța (900). În sud-vestul Olteniei și centrul Olteniei este vag întâlnit în Ghioroiu, Golj (925), Iancu Jianu (Dolj) (931), Jiana, Mehedinți (963), Vlădaia, Mehedinți (966), Urzicuța, Dolj (979).

Moșneag apare într-un punct izolat în sud-estul Maramureșului, în Transilvania, în nordul Bucovinei, în Moldova și Bucovina, în Muntenia, Dobrogea și Oltenia.

Moșneag bătrîn apare în partea centrală a Moldovei, în Tulești, Vaslui (597), în Lipovăț, Vaslui (618), Matca, Galați (649), 918. În Moldova, în Văsiești, Bacău (585) apare *moșneagu cel bătrîn*.

Om bătrîn formează o arie minoră în partea sudică a Banatului, în Ogradena, Mehedinți (3); Borlovenii Vechi, Caraș Severin (20) și în partea nordică, în Seceani, Timiș (58). În sud-vestul Crișanei, sintagma *om bătrîn* apare în Câmpani, Bihor (135), Budureasa (Bihor) (137), Ceica, Bihor (144), Vadu Crișului, Bihor (158), Vășad, Bihor (174) și în nord-vestul Crișanei apare în Chiraleu, Bihor (163), Popești, Bihor (164), Stupini, Sălaj (169), Cehei, Sălaj (172), Dobrin, Sălaj (181), Moftinu Mic, Satu Mare (195), Buteasa, Maramureș (202), Ciocotiș, Maramureș (205), Odoreu, Satu Mare (211), Medieșu Aurit, Satu Mare (212). Observăm că în nordul Crișanei aria majoritară a termenului *bătrân* este spartă pe alocuri de aria minoră a termenului *moș* și aria mai micuță

a termenul *om bătrân*. În nordul Maramureșului, *om bătrîn* formează o arie izolată întâlnită în punctele Berbești, Maramureș (224), Vad, Maramureș (225) și Săpânța, Maramureș (227). În nordul Transilvaniei, termenul apare în Șoimuș, Bistrița Năsăud (266), Mintiu Gherlii, Cluj (270), Vultureni, Cluj (272), în partea de sud a Transilvaniei, în Augustin, Brașov (383), în Răhău, Alba (396), Ilimbav, Sibiu (411) și în centru, în Lăureni, Mureș (319), Ungheni, Mureș (320), Buru, Cluj (325), Șoimuș, Mureș (336), Izvoare, Harghita (338), Ciumbrud, Alba (345). În sudul Bucovinei formează o arie izolată, fiind întâlnit în punctul (554), iar în nordul Bucovinei, termenul apare în Coșna, Suceava (462), Izvoarele Sucevei, Suceava (464), Straja (466), Vatra Moldoviței, Suceava (474), Vicovu de Jos, Suceava (476), Solca, Suceava (480), Doroteia, Suceava (484), Șcheia, Suceava (494). Termenul apare în centrul Moldovei, în Dumești, Iași (539), Odobești, Bacău (596), Dumești, Vaslui (598), Pungești, Vaslui (600), Puiești, Vaslui (612) și în sudul Moldovei, în Costache Negri, Galați (642). În sud-vestul Munteniei, termenul apare în Izvoarele, Olt (772), Plopii Slăvitești, Teleorman (778), Saelele, Teleorman (780), Dracea, Teleorman (782), în sudul Munteniei, în Sălcioara, Giurgiu (826), Radovanu, Giurgiu (828), în nord-vestul Munteniei, în Dealu Lăunele, Vâlcea (756), Nucșoara, Argeș (674), Talea, Prahova (706) și în partea centrală a Munteniei, în Dițești, Prahova (703), Fântânele, Prahova (716), Gheboiaia, Dâmbovița (812), Uliești, Dâmbovița (817). În Dobrogea termenul nu e atestat, întrucât avem aria majoritară a termenului *moș*, concurat într-un punct izolat de *bătrân*. Termenul e atestat în partea centrală a Olteniei, în Bulzești, Dolj (930), central-sudică, în Drăgotești, Dolj (984) și în nordul Olteniei, în Bumbești-Jiu, Gorj (905), Poienari, Gorj (913), Scoarța, Gorj (915), Turceni, Gorj (943) și Pieptani, Gorj (947).

Termenul *bunic* a fost înregistrat în Sohodol (com. Bran), în Transilvania.

Observăm termenul *bătrân*, atestat în Banat, Crișana, Maramureș, Transilvania, Moldova și Bucovina, Muntenia și Dobrogea și Oltenia.

În urma analizei anterioare, între termenul din aromână, *om bitâr^u* (vezi Harta 290. MOȘ, ALAR II) și termenul din dialectul dacoromână, *om bătrîn* (Harta 347. MOȘ, ALRR. *Sinteză*, vol. III) se stabilesc concordanțe. Astfel, graiul fărșerot al dialectului aromân, vorbit în Republica Macedonia de Nord, face arie comună cu graiurile dacoromânei, respectiv graiurile nordice și sudice din Banat, graiurile din nordul Maramureșului, din nordul, sudul și centrul Transilvaniei, graiurile sudice și nordice din Bucovina, graiurile din nord-vestul și centrul Munteniei și graiurile din partea central-sudică și nordică a Olteniei.

**ANEXA CORPUS: TEREMENI DE ORIGINE LATINĂ
DIN CÂMPUL LEXICAL *FAMILIE***

Harta /MN din AL/AR II	Termeni înregistrați la chestiunea din AL/AR II	Atestarea termenului în DDA	Etimologie DDA	Atestarea termenului în Aromâna vorbită în Dobrogea	Observații
Harta 290 MOȘ (om bătrân), [486]	auș	<i>auș</i>	< lat. <i>avus</i> + <i>-uș</i> ^{II}	+	Este un termen de origine latină păstrat numai în limba română (< lat. <i>auus</i> , cu sufixul <i>-uș</i> din substratul traco-dac; <i>auus</i> există și în unele dialecte italiene” (Marius Sala 2012: 45).
	om bităr	<i>biti’rnu</i>	< lat. <i>betranus</i> (=veteranus)	+	<i>bitărnă</i> , der. de la <i>bitărn</i> înaintat în vârstă’ < lat. <i>větērānus</i> (atestat în megl. <i>bitōra</i> , istr. <i>betār</i>) (Nevaci:2019, 370). <i>Bătrân</i> este, la origine, un termen militar (veteranus) (Brâncuș 2005: 34).
	pap ^{II}	<i>pap</i>	< lat. <i>pappus</i> cf. gr. <i>παππος</i>	+	Raportându-se la influența limbii albaneze asupra dialectului aromân, Grigore Brâncuș observă că pentru <i>bunic</i> găsim <i>giuș</i> , dar formele mai răspândite în dialectul aromân, sunt <i>auș</i> și <i>papu</i> (Brâncuș 1995: 59). <i>Papū</i> este întâlnit în graiul fărșerot (Stoica, 2013: 139).
	pap ^{II} veq			+	
	păpăn (pl.)			–	Păpăn ^{II} ‘i ‘bunicii, strămoșii’, sg. (< lat. <i>pap^{II}</i>); <i>pappus</i> ‘bătrân, bunic’ (< lat. <i>pappus</i> ‘bătrân, bunic’) (vezi Saramandu 2021: 189).
	tricút ^{II} di ilikii			+	
Harta 306. BĂTRÂN, pl. ‘vechi’ [506]	auș ^{II}	<i>auș</i>	< lat. <i>avus</i> + <i>uș</i> ^{II}	+	

	bităr ^U	<i>biti' rnu</i>	< lat. <i>betranus</i> (=veteranus)	+	vezi <i>supra</i>
	tricút ^U			+	
	tricút ^U di ilikii			-	
	veq	<i>vécl' ru</i>	< lat. <i>veclus</i> , clas. <i>vetulus</i>	+	
	pap ^U	<i>Pap</i>	< lat. <i>pappus</i> cf. gr. <i>παππος</i>	+	
Harta 275 MAMĂ [464]	múmă	<i>mamă</i>	lat. <i>mamma</i>	+	
	mámă	<i>dadă</i>	cf. srb. <i>dada</i> , alb. <i>dadë</i> , tc. <i>dadi</i> gr. <i>δάδα</i>	+	Cf. v. gr. <i>μάμμα</i> , ngr. <i>μάμα</i> alb. <i>mëmë</i> , sl. (bg., sb., cr., rus.) <i>mama</i> , it. <i>mamma</i> , fr. <i>maman</i> , sp. <i>mama</i> etc. (vezi Nevaci: 2019: 379). Termenul <i>mamă</i> pe care româna l-a moștenit din latină, are corespondenți în albaneză pe <i>atë</i> , de origine autohtonă, care foarte des, în limbajul familiar, este înlocuit de <i>mama</i> (vezi Brâncuș 2009:16, Nevaci 2020: 293)
	dádă	<i>múmă</i> <i>mánă</i>	lat. <i>mammanae</i> gr. <i>μάννα</i>	+	La fărșeroți, pentru sensul ‘bunică din partea tatălui’ se folosește termenul <i>múmă</i> , pentru sensul ‘bunică din partea mamei’ termenul <i>dádă</i> (Nevaci 2019: 380).
	nănă*			—	*forme neatestare în DDA (<i>idem</i>). În Albania, cuvintele <i>mamă</i> , <i>mumă</i> lipsesc. Pentru acestea avem <i>ată</i> și <i>nao</i> din <i>nveastă</i> <i>nauă</i> la femeile mai tinere, și <i>dadă</i> ca termen general pentru «mamă» și, în special, pentru femeile bătrâne (Capidan 1922: 517).
	átă*,			—	
Harta 280. MAMĂ VITREGĂ [471]	mánă năiărcă, paramánă, dádă năiărcă,	<i>năiărcă</i> <i>pára- mánă</i>	lat. <i>noverca</i> gr. <i>παπαμάννα</i>	— —	Termenul de <i>nuiărcă</i> „ma- mă vitregă” (< lat. <i>nouerca</i> , este recunoscut de Marius Sala numai în română) (vezi Sala: 2012, 61).

	paradádă, átă nǎrcă, păpadádă				Ar. <i>nueárcă</i> (<i>neárcă</i>)* (despre mame) vitregă' [fără <i>nércu</i>] (CDDE 1254. nuǎrcă; DDA s.v. <i>nueárcă</i> , <i>neárcă</i> ; ILR II, 117, 119, 120, 140: lat. <i>noverca</i> > ar.) < lat. <i>noverca</i> (Saramandu 2021: 43).
HARTA 277. TATĂ [466]	tátă, féndi, tătán	<i>tátă</i> <i>aféndi</i>	lat. <i>tata</i> cf. gr. <i>τάτα</i>	+ +	Cuvântul <i>tată</i> este un cuvânt moștenit din latină, în albaneză are forma atë (Çabej 1997: 167). Forma <i>babi</i> < tc. <i>baba</i> (cf. alb. <i>baba</i>) este un împrumut recent pentru <i>afendi</i> (Nevaci 2013: 141). În dialectul aromân avem înregistrat ca termen izolat și termenul <i>pater</i> (a) 'tată', împrumutat din greacă (DDA sv.). În aria estică continuatorul latin <i>pater</i> a fost înlocuit de <i>tată</i> (Rosetti 1986: 173, Brâncuș 2005: 33).
HARTA 278. TATĂ! [467]	táti! fénde! bába! néne!				
HARTA 279. TATĂ VITREG [469]	tátă năǎercu, paratátă, năǎárcu, patrió, pàraféndi, tátă vifturisítʰ,	<i>nércu</i>	lat. <i>novercus</i>	—	Pe baza ALRR. <i>Sinteză</i> , volumul al III-lea, Mihaela Morcov analizează denumirile dialectale pentru sintagma <i>tată vitreg</i> , precum: <i>tată vitreg</i> (vitreg < lat. vitricus), <i>tată de-al doilea</i> , <i>tată d-a doora</i> , <i>tată adăorat</i> , <i>tată mașteh</i> , <i>tată măștehoi</i> , (<i>tată</i>) <i>măștioi</i> , (<i>tată</i>) <i>maștru</i> . Aceasta a găsit interpretări denigratoare precum: <i>tată priminit</i> 'tată schimbat', <i>tată strîcat</i> , (<i>tată</i>) <i>di adunăturî</i> , <i>tîtur</i> , <i>bade</i> , <i>tete</i> , <i>tátă de sâlcâ</i> , <i>di papură</i> (vezi Morcov în 2015: 71–74).
HARTA 281. PĂRINȚI [472]	părinȚi, prinȚă	<i>părinȚe</i>	lat. <i>parens</i> , - <i>entem</i>	+	Cătălina Vătășescu afirmă că termenul de origine latină, din albaneză „prindër (părinte)”, desemnează tatăl și mama. (Vătășescu 1997: 107). Vezi și Stoica, 2013: 139).
HARTA 282. FRATE [473]	fráțe	<i>frate</i>	lat. <i>frater</i>	+	Pentru „frate” și „soră”, albaneza are termenii autohtoni <i>vëlla</i> și <i>motër</i> , în schimb în aromână apar termenii de origine latină, <i>frați</i> și <i>soră</i>

					(soră). Pentru sora mai mare, aromâna folosește termenul <i>dodă</i> (Stoica 2013: 141).
HARTA 283. SORĂ[476]	sóră, sor ^u ;	<i>soră</i>	lat. <i>soror</i>	+	Vezi <i>supra</i> .
HARTA 284. SORĂ! [voc.]	sóră!, o, lăa surică!, pi nună				
HARTA 285. FAMILIE [479]	táifă, fumeál'e, famíliiă, icuýénii	<i>taifă</i> <i>fumḡál'e</i>	tc. <i>tâyfé</i> lat. <i>familia</i>	+ +	În aromână, <i>fumeal'e</i> < lat. <i>familia</i> , în timp ce <i>famílie</i> este împrumut recent din limbile slave sau din albaneză (vezi Nevaci 2019: 371). icuýénii < gr. <i>οικογένεια</i> ‘familie’, împrumut recent. táifă , s. f. ‘familie’ < tc. (arab.) <i>tayfe</i> . Termenul e atestat și în dr. și în megl. <i>taifă</i> (cf. bg., alb. <i>taifa</i>). <i>Taifă</i> apare în cele mai multe situații, ca răspuns dublu, alături de <i>fumeali</i> , dovedind că e un termen relativ recent (Nevaci 2019: 372).
HARTA 286. UNCHI, pl. ‘oncle’ [480]	lálă, lălăń, yáli	<i>lálă</i>	lat. <i>lalla</i> alb. <i>l'alë</i> cf. alb. <i>Lálë</i> tc. <i>lala</i>	+	Pentru copii, unchi cumulează două sensuri (unchi cu sensul de „fratele tatălui și al mamei” (legătură de rudenie în prim plan) sau sensul de „soțul mătușii” (legătura de rudenie este resimțită mai slab). În gândirea copiilor, termenul a căpătat sensul de „om bătrân, om în vârstă care merită respect”. Astfel, <i>uncheoale</i> a început să însemne și <i>lele</i> (Sala 1955: 134). Pe baza hărții din ALR I, acesta reamră termenii <i>nene</i> , <i>tete</i> , <i>tată mare</i> . Cu excepția lui <i>unchi</i> , <i>moș</i> , <i>unchiaș</i> , <i>uică</i> , toți ceilalți termeni ocupă o arie redusă sau apar numai în puncte izolate (Sala 1955: 136). <i>Tata mare</i> desemnează unchiul cel mai în vârstă din partea tatălui (Daniela Stoica 2013: 141, apud. Șerbănescu 2007: 207).
HARTA 288. UNCHI, pl. ‘unchi prin alianță’ [483]	Láli, lălăń,				

HARTA 289. BUNIC [485]	pap [¶] ; păpăñ, pak	<i>pap</i>	lat. pappus	+	
HARTA 287. MĂTUȘĂ [481]	tétă; tėti	<i>tetă</i>	bg. teta	+	Referitor la rudenia colaterală, cuvântul din limba albaneză <i>emtë</i> este de origine latină și înseamnă mătușă. De exemplu, pentru <i>mătușă</i> , în albaneză există și termenul <i>hallë</i> (împrumutat din turcă), care desemnează sora tatălui, și <i>teze</i> , sora mamei. De asemenea, există și termenul <i>teto</i> , care poate desemna atât sora mamei, cât și a tatălui. Este importantă semnalarea lui deoarece îl găsim și în aromână, alături de <i>mamă mare</i> , mătușa cea mai în vârstă din partea tatălui ((Stoica 2013: 140).
HARTA 292. BUNICĂ [488]	máje, bábă, múmă; mumăñ, múma_al tata, dádă	<i>maje</i>	lat.majus cf. și srb. maja	+	mái < lat. femeie bătrână; cf. sb. <i>maja</i> 'bunică' (DDA). Termenul e atestat în sintagma mái mǔași în localitatea Bujdova din Bulgaria, localitate unde se vorbește graiul grămostean. (Nevaci 2019: 370).
HARTA 291. BABĂ [487]	mǔáše mulǔeri bitǎrǎ mái mǔași dádă mǔáșă mái	<i>mǔáše</i>	cf alb. <i>moshë</i>	+ - +	Fem. <i>moaşă</i> 'bătrână' s-a impus cu sensul secundar de 'bătrână care ajută la nașteri' (apud. Nevaci: 2019, 5, Brâncus 2018: 321–322). mulǔeri bitǎrǎ , atestat ca răspuns dublu în localitatea Beala de Sus (R. Macedonia de Nord), cu fărșeroți originari din Albania: mulǔari , '1. femeie măritată. 2. femeie, soție' < lat. <i>Mulier</i> (Nevaci 2019: 5).
HARTA 293. BĂRBAT [490]*	bărbát [¶]	<i>bărbát</i>	<lat. <i>barbatus</i>	+	Semnificațiile suplimentare pe care le are rom. <i>bărbat</i> , în comparație cu lat. <i>barbatus</i> și cu reflexele acestuia din franceză, italiană, spaniolă, concordă cu ale corespondentului albanez <i>burre</i> „bărbat, soț, voinic, viteaz, om de onoare”, care, uneori, atribuie calitatea ca un adjectiv (Brâncuș 1992: 131) Pe baza chestiunii (138) din ALE, rom. <i>om</i> (lat. <i>homo</i>), it. <i>uomo</i> , cat.
	nicukír [¶]	<i>nicuk-r</i>	— < (v)ολχοζύρης	+	

					<i>homo</i> port. <i>homem</i> , span. <i>hom(e)</i> , <i>hombre</i> , arom <i>bârbatu</i> (lat. <i>barbatus</i>). Pe baza <i>Atlasul lingvistic pe regiuni-sinteză</i> (ALRR.Sinteză) se poate observa că <i>bârbat</i> concurează cu <i>om</i> .
ARTA 294. SOȚIE [492]*	nicukíră mjárî nvęástă mgľări	<i>nicukár</i> , - <i>ră</i> <i>mul'eáre</i> <i>niveástă</i>	< lat. <i>mulier</i> , - <i>érem</i> < vsl. <i>nevěsta</i>	+ + +	În aromână întâlnim cuvântul <i>ľal</i> pentru a arăta că femeia este nevasta cuiva (Capidan, 1932: 423). Sunt cunoscute perechile latine care indicau componentele relației de gen (<i>vir/mulier</i> , <i>masculus/femina</i>). <i>Mulier</i> a fost „concurat” de sinonimul <i>femeie</i> , de asemenea moștenit (lat. <i>familia</i>), în vreme ce <i>femina</i> , în ciuda tuturor aparențelor, nu are un reflex moștenit (Moroianu 2015: 125).
HARTA 295. NEPOT [493]	nipótľ;	<i>nipót</i>	< lat. <i>nepotus</i> < <i>nepos</i>	+	În albaneză, termenul <i>nip</i> < lat. <i>nepos</i> are și sensul ‘nepot, fiul fratelui; al fiului; pl. urmași’ (Vătășescu 1997: 106).
HARTA 296. NEPOATĂ [495]	nipųátă	<i>nipóată</i>	< lat. <i>nepotus</i> < <i>nepos</i>	+	
HARTA 297. VĂR [496]	verľ cusurínľ verľ cusurínľ próť cusurínľ	<i>cusurín</i>	< lat. <i>consobrinus</i>	+	În dacoromână întâlnim sintagmele <i>văr bun</i> , <i>văr dulce</i> , <i>văr prim/prot cusurin</i> (subdialectul bănățean, în graiurile transilvănene și în dialectul aromân, graiul fărșerot din Korcë și Saranda) sau <i>văr drept</i> (subdialectul moldovean) (vezi Nevaci 2024: 7).
		<i>ver</i>	< lat. (<i>consobrinus</i>) <i>vērus</i>	+	Termenul e atestat și în dr. <i>văr</i> , megl. <i>ver</i> , istr. <i>veru</i> ‘adevărat’. cf. it., v. sp., port. <i>vero</i> , prov., cat. <i>ver</i> , v. fr. <i>voir</i> (Nevaci 2019: 373).
HARTA 298. VĂR PRIMAR[498]*	cusurínľ verľ protľ	<i>prot</i> <i>bun</i> <i>aproápe</i>	< gr. <i>πρότος</i> < lat. <i>bonus</i> < lat. <i>ad-prope</i>	+ + +	Dialectul aromân nu a păstrat sensul de ‘văr primar’. Pentru acest sens s-au construit sintagmele <i>cusurín Ț ver Ț</i>

	cusurín ^l ver ^l , ver ^l bun ^l , prot ^l ver ^l , cusărín de-aprópe	<i>aprópea</i>			< lat. (<i>consobrinus</i>) <i>vērus</i> și <i>prótu</i> <i>cusurín</i> ^l < <i>prot</i> (< gr. <i>πρότος</i>) + <i>cusurín</i> (pentru evoluția semantică, cf. sp. <i>primo</i>) (REW 9262) (vezi Nevaci 2019: 373).
HARTA 299. VARĂ (VERIȘOARĂ) [499]*	vęără <i>cusurínă</i> vęără cusurínă prótă cusurínă	<i>cusurină</i>	< lat. <i>consobrinus</i>	+	
HARTA 300. VĂRAL DOILEA [500]*	cusurín ^l andóilęa ver ^l andóilęa dęftur ^l cusurín ^l andáulę cusurín ^l	<i>andól'i</i> <i>ámindó(Ń)l</i> <i>i</i> <i>ndoĩ</i>	< an (<amin-)+ doĩ < lat. *amindoi < *ambi-doi < alb. ndón'	+ + +	Meritul de a descoperi, de a explica și de a corela formele aglutinate ale numeralului adverbial repartizate în spațiu în dialecte ale limbii române care nu se află în proximitate geografică de aproape un mileniu – dacoromâna și aromâna – îi revine lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (Neagoe, 1994: 60).
HARTA 301. VARĂ DE-A DOILEA [501]*	cusurín _~ andáulęa vęără _~ andóáulęa dęftură cusurínă al dóilęa cusurínă				Numeralele ordinale se formează, începând cu numeralul doi, de la numeralele cardinale, cu ajutorul articolului hotărât enclitic: -lu, -l ^l , -li (la masculine) și -a, -li (la feminine) : dójlu 'al doilea'. 'A doua' dęftır ^l , dęftıra (gr. <i>δεύτερος</i>) (Nevaci 2018: 38).
HARTA 302. NEAM [502]	sóje	<i>sói, sóie</i>	< tc. <i>soy</i> cf. ngr. <i>soĩ</i> , alb., bg. <i>soj</i> .	+	Termenul <i>soi</i> e concurat de împrumuturile din turcă <i>miléti</i> < <i>millet</i> , din albaneză <i>fise</i> < alb. <i>fis</i> , -i 'neam', atestate în trei localități din Albania și din greacă <i>singéni</i> , de la gr. <i>οικογένεια</i> 'familie', atestat la pindenii. Termenii <i>fise</i> și <i>singéni</i> , nu sunt înregistrați în DDA, fiind împrumuturi recente (Nevaci 2018: 383).

HARTA 304. TÂNĂRĂ [504]	tíniră gône	<i>tínir</i> <i>gône</i>	<lat. <i>*tenerus</i> <lat. <i>*juvenis</i>	+	
HARTA 305. TINEREȚE [505]	háti tinerțăță tu vrăstă	<i>nat</i>	<lat <i>natus</i>	+	
HARTA 307. BĂTRÂNĂ [507]	muáșe trićútă bitără bitárnă véqjă máie	<i>Moáșe</i> <i>Trićút</i> <i>biti`rnă</i> <i>máie</i>	cf. alb. <i>moshë</i> < lat. <i>betranus</i> < lat. <i>majus</i> cf. srb. <i>maja</i> „maman”	+	Termenul <i>maie</i> este moștenit din latină în dialectul aromân, pentru noțiunea bunică este <i>múmă</i> , definit de Al. Ciorănescu în DER ca o „creație expresivă din limbajul infantil, derivat din <i>mamá</i> prin intermediul unei forme cu <i>a</i> aton, ca <i>mamá tá</i> ”; MDA III Precizează că, în limba română, e „învechit și popular”. Termenii <i>múmă</i> , <i>múme</i> ; <i>múmă</i> , <i>múmi</i> ; <i>múmă</i> , <i>múmi</i> sunt răspândiți graiul fărșerot (R. Macedonia de nord (punctele 13, 14, 18), Albania (23,56), Grecia (52), pindean (Grecia (12)), grămostean (R. Macedonia de Nord (17), Grecia (26). Termenul <i>mumă</i> este moștenit din limba latină: <i>mumă</i> < lat. <i>mammae</i> , <i>mamma</i> . (DDA sv).
HARTA 308. BĂTRÂNE ȚE	<i>yarámate</i> <i>aușátic</i> ¹ <i>aușátic</i> ¹ <i>'cei</i> <i>bătrâni</i> ¹ <i>auș</i> ¹ <i>'bătrân</i> ¹	<i>aușeátic</i>	< lat. <i>avus</i>	+	Vezi <i>supra</i> .
HARTA 309. COPIL [509]	<i>fêor</i> ¹ <i>fěátă</i> <i>fumăál</i> ¹ <i>níc</i> ¹ <i>ní</i> ¹ <i>čilimeán</i> ¹ <i>beb</i> ¹ ; <i>beğ</i>	<i>fićíór</i> <i>feátă</i> <i>fumeál'e</i> <i>n'ic</i> <i>n'ijí</i> <i>čilimeán</i> <i>beb</i>	< lat. <i>*fetiulus</i> < lat. <i>feta</i> < lat. <i>familia</i> < lat. <i>*micus</i> < lat. <i>*micus</i> < alb. <i>čilimi</i> cf. <i>beá!</i>	+	

	<i>făméǵă</i>		cf.alb. <i>bebé, bébé</i> „neonato”	+	
HARTA 310. FATĂ [510]	<i>fǵátă</i>	<i>feátă</i>	< lat. <i>feta</i>	+	
HARTA 311. FETIȚĂ	<i>fǵícă</i> <i>fǵátă nícă</i>	<i>fitíǵă</i> <i>n'icǵă</i>	< feátă < lat. * <i>micus</i>	- +	
	<i>čilimeǵán</i> ¹	<i>čilimeán</i>	< alb. <i>čilimi</i>	+	
	<i>aǵamíǵă</i>				
HARTA 312. FATĂ MARE [513]	<i>fǵátă mǵre</i> <i>fǵátă tu</i> <i>ilíǵíǵi</i> <i>mǵri fǵátă</i> <i>fǵátă</i> <i>fǵǵă t-a</i> <i>mǵrtǵre</i>	<i>mǵre</i> <i>mǵrít</i>	< lat. <i>mas, marem</i> < lat. <i>maritus</i>	- - - + - +	
	<i>fǵátă</i> (<i>tamám</i>) <i>tu líǵíǵi</i>	<i>tamám</i>	< tc. <i>tamam</i>	+	
	<i>nǵǵástă tǵ</i> <i>murtǵrǵ</i>	<i>Nveástă,</i> <i>niveástă</i>	< vsl. <i>nevěsta</i>	+	
	<i>fǵátă</i> <i>crǵscútă</i>	<i>criscútă</i> <i>créscu</i>	< lat. <i>crescere</i>	+	
	<i>fǵátă cóptă</i>	<i>cóptu</i> <i>coc</i>	< lat. <i>cocere</i>	+	

CONCLUZII

Din analiza efectuată rezultă că termenii latinești păstrați în dialectul aromân apropie acest dialect de dialectele limbilor romanice, atât de Romania laterală, cât și de Romania centrală, așa cum arată și Eqrem Çabej: „Poziția – din punct de vedere geografic – centrală a aromânei în Peninsula Balcanică a făcut ca această ramură a românei să aibă, în urma conviețuirii seculare a aromânilor cu popoarele vecine, diverse raporturi cu limbile vorbite de aceste popoare” (Çabej 1997: 6).

SURSE

- AIS – *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Karl Jaberg und Jakob Jud, vol. I Zofingen, Ringier, 1928–1940.
- ALAR – *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, autori: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, vol. II, Editura Academiei Române, București, 2014.
- ALDC – *L'Atles Linguistic del Domini Català*, Lidia Pons I Grieria, Joan Veny, vol. III, Família, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2001-2018.
- ALE I/8 – *Atlas Linguarum Europae. Commentaires* (coord.: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Ionuț Geană), volume I, huitième fascicule, Editura Universității din București, 2014.
- AleCMan – *Atlas linguistico (y etnografico) de Castilla-La Mancha*, Pilar Garcia Mouton și Francisco Moreni Fernández, Universidad de Alcala, 2003.
- ALI – *Atlante linguistico italiano*, sub direcțiunea lui MG. Bartoli, G. Vidossi, B.A. Terracini, G. Bonfante, C. Grassi, A. Genre, L. Massobrio, vol. VIII, Editura Istituto Poligrafico E Zecca Dello Stato, Roma, 2011.
- ALRR III – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, vol. III (coordonator: Nicolae Saramandu), autori: Mihaela Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Irina Floarea, Daniela Răuțu, Carmen-Ioana Radu, Mara Iuliana Manta, Ionuț Geană, Editura Academiei Române,
- DA – *Dicționarul limbii române (Academia Română)*, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Tomul I. Partea I (A–B), Librăriile Socce & Comp. și C. Sfetea, 1913; Partea II (C), București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; Partea III. Fascicula I: D–De, București, Universul Întreprindere Industrială a Statului, 1949; Tomul II. Partea I (F–I), București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934; Partea II (J–Lacustru), București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1937; Partea II. Fascicula II: Ladă–Lepăda, București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1940; Partea II. Fascicula III: Lepăda–Lojniță; București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1948.
- DDA – *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, Tache Papahagi, București, Editura Academiei Române, 2013 [1963].
- DER – *Diccionario Etimológico Rumano*, Ciorănescu, Alexandru, Tenerife: Biblioteca Filológica, Universidad de La Laguna, 1954–1966.
- MDA – *Micul dicționar academic*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, 2001–2004 (vol. I. Literele A–C, 2001, vol. II. Literele D–H, 2001, vol. III. Literele I–Pr, 2003, vol. IV. Literele Pr–Z, 2004).
- Prati – *Vocabolario Etimologico Italiano*, Angelico Prati, Torino, 1951.
- REW – *Wilhelm Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch*, C. Winter, Heidelberg, 1911.
- Treccani – *Vocabolario della lingua italiana*, <https://www.treccani.it/vocabolario/>

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș 1983 – Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică București.
- Brâncuș 1999 – Gr. Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, București, Editura Semne 94.
- Brâncuș 2005 – Grigore Brâncuș, *Introducere în istoria limbii române*, I, Editura Fundației România de Măine, București.

- Brâncuș 2009 – Grigore Brâncuș, *Raporturi lingvistice aromâno – albaneze*, în *Lucrările celui de al II-lea Simpozion Internațional de Lingvistică* (editori, Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu), București: Editura Universității, pp. 11–20.
- Brâncuș 2018 – Grigore Brâncuș, *Substratul limbii române*, în „Istoria limbii române”, vol. I, Editura Academiei Române, București, pp. 313–320.
- Çabej 1997 – Ekrem Çabej, *Introducere în istoria limbii albaneze*, traducere realizată de Adriana Ionescu, București, Editura Universității din București.
- Capidan 1921–1922 – Theodor Capidan, *Raporturile albano-române*, Dacoromânia, An 2, 537–538.
- Capidan 1932 – Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, Imprimeria Națională.
- ILR 2018 – *Istoria limbii române*, coord: Marius Sala, Ionescu-Ruxândroiu Liliana, vol. I, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.
- Macrea 1954 – Dimitrie Macrea, *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Populare Române, București.
- Morcov 2015 – Mihaela Morcov, *Denumiri pentru ‘tată vitreg’, în graiurile dacoromân, pe baza ALRR. Sinteză*, în „Fonetică și Dialectologie”, București, p. 71–76.
- Moroianu 2005 – Cristian Moroianu, *Dublete și triplete etimologice în limba română*, Editura Universității din București, București.
- Neagoe, Vulpe 1994 – Victorela Neagoe și Magdalena Vulpe, *Numerale de tipul adoară, d-adora, adăurat(ă) în dacoromână*, în „Fonetică și Dialectologie”, XIII, 59–74.
- Nevaci 2012 – Manuela Nevaci, *Cercetări recente de teren la aromânii din peninsula balcanică*, în „Fonetică și dialectologie”, XXXI, 63–78.
- Nevaci 2019 – Manuela Nevaci, *Concordanțe lexicale româno-albaneze pe baza Atlasului Lingvistic al Dialectului Aromân*, în Gh. Chivu, Cătălina Vătășescu (ed.), „Omăgiu profesorului Grigore Brâncuș la 90 de ani”, Editura Universității din București, 2019, p. 365–380.
- Nevaci 2020 – Manuela Nevaci, *Concordanțe romanice și convergențe balcanice în dialectele românești sud-dunărene din perspectiva geografiei lingvistice*, în „Studia Romanica et Anglica Zagradiensia : Revue publiée par les Sections romane, italienne et anglaise” de la Faculté des Lettres de l’Université de Zagreb, 283–294.
- Rosetti 1986 – Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Sala 1955 – Marius Sala, *Termeni pentru unchi după Atlasul lingvistic Român*, în „Studii și cercetări lingvistice”, Tomul VI, nr. 1–2, 133–153.
- Saramandu 2007 – Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, Editura Academiei Române, București, 2007.
- Saramandu 2021 – Nicolae Saaramandu, *Limba română. Origini*, Editura Academiei Române, București.
- Scurtu 1966 – Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, București, Editura Republicii Socialiste România.
- Stoica 2013 – Daniela Stoica, *Câmpul lexical al numelor de rudenie în română și albaneză*, în „Fonetică și Dialectologie”, XXXII, București, p. 139–147.
- Vătășescu 1997 – Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din albaneză în comparație cu româna*, București, Vavila Edinf.

NAMES FOR 'ELDER' IN THE AROMANIC DIALECT AND IN THE DIALECTS OF ROMANCE LANGUAGES

Abstract

In this article we aim to highlight the concordances established between the Aromanian dialect and the Romance languages from the point of view of linguistic geography. We are interested in our analysis of the notion of moș from map 290. MOȘ (ALAR II), map 802. *Vecchio* from *Atlante linguistico italiano*, vol. VIII, 2011, Map 19. Il loro zio (AIS), Capture from Map 815 from *Atlante linguistico italiano*, vol. VIII, 2011, Map 812. NONNO. NONNA from *Atlante linguistico italiano*, vol. VIII, 2011, Map 494. VIEJO from *Atlas linguistico (y etnografico) de Castilla-La Mancha*, authors: Pilar García Mouton and Francisco Moreni Fernández, 2003, map 138. ABUELO from *Atlas linguistico (y etnografico) de Castilla-La Mancha*, authors: Pilar Garcia Mouton and Francisco Moreni Fernández, 2003, Map 521. L'AVI from *L' Atles Lingüístic del Domini Català*, vol. III, Family and map 347. MOȘ (OLD MAN) [486] from ALRR. *Synthesis*, volume III. In this article, I also created the corpus of the work, in which I analyzed the terms inherited from Latin, from the Aromanian dialect, from the lexical field of the family.

Facultatea de Litere, Universitatea din București
Str. Edgar Quinet, nr. 5-7
nicoletaparis@yahoo.com

ASPECTE REFERITOARE LA ADAPTAREA NEOLOGISMULUI *DAMIGEANĂ* ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

DANIELA RĂUȚU

1. CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Studiul vocabularului dialectal reprezintă un instrument esențial în analiza evoluției limbii române, precum și în înțelegerea interacțiunilor sale istorice cu alte idiomuri. Un exemplu elocvent al modului în care împrumuturile lexicale sunt asimilate și diversificate – sub multiple forme fonetice – în diferitele zone ale spațiului dacoromân este termenul *damigeană*. Acest caz oferă indicii nu doar în ceea ce privește distribuția sa geografică, ci și în reconstrucția parcursului său etimologic și a influențelor externe care i-au modelat evoluția.

Având ca punct de plecare răspunsurile la întrebarea [802] din chestionarul NALR, completate de atestări din glosare și dicționare dialectale, ne propunem să investigăm modul în care variantele regionale ale termenului pot reflecta etape succesive ale procesului de adaptare lingvistică, precum și să identificăm posibilele căi prin care acesta a pătruns în lexicul limbii române.

2. ORIGINEA TERMENULUI *DAMIGEANĂ* ÎN SURSE LEXICOGRAFICE

2.1. Ipoteze asupra originii termenilor care desemnează ‘damigeană’ în diverse limbi

Deși etimologia corespondentelor lui *damigeană* nu este pe deplin clarificată în limbile romanice occidentale, se consideră, în general, că acești termeni își au originea în fr. *dame-jeanne*¹, ‘sticlă, recipient pentru lichide’, format din

¹ Alte ipoteze privind etimologia termenului *damigeană* în limbile romanice și în împrumuturile sale ulterioare în diverse limbi se referă fie la derivarea cu sufixul latinesc *-anus* din *dimidius* > fr. *demi*, prov. *demig* ‘jumătate’, fie la legătura cu numele orașului persan *Damgan*, de unde provine arab. *damağān* ‘vas de lut’ (cf. ERHSJ, s.v. *damižān*). Totuși, ambele explicații sunt considerate secundare în raport cu originea franceză/italiană (v. *infra*), mai bine documentată istoric și lingvistic. Astfel, ipoteza derivării din *dimidius* este problematică atât din punctul de vedere al evoluției semantice, cât și prin absența unor etape intermediare clare între latina târzie și limbile romanice. Asocierea cu *Damgan*, deși plauzibilă din punct de vedere comercial (regiunea fiind

dame + jane. Această denumire fie reprezintă o utilizare glumeață a prenumelui feminin *Jeanne*, de către marinarii din sudul Franței, prin aluzie la forma rotunjită a acestei sticle, fenomen care se regăsește și în alte denumiri de recipiente inspirate din nume proprii (*Christine, Jacqueline*), fie asocierea s-a produs prin etimologie populară (v. TLFi, s.v. *dame-jeanne*; DELi, s.v. *damigiana*; DELR, *damigeană*). Termenul, atestat în franceză încă din 1586 (TLFi, s.v.), a pătruns și în alte limbi romanice, fie prin transformări fonetice (de pildă, *damesana* în spaniola vorbită în special în America de Sud), fie prin calchieră secvenței finale, substituită cu termeni echivalenți pentru numele propriu *Jeanne* (it. *damigiàna*, sp. *damajuana*² – DELi, DCECH, s.v.). Este, de asemenea, prezent în occitană/provensală (*damajano*), catalană (*damajana*) și bască (*damaxen*) (TLFi, DCECH, s.v.).

În arealul balcanic³, forma de bază a termenului pare a fi, conform atestărilor lexicografice, it. *damigiana*, preluată și în română (v. *infra*). Difuzarea lexemului s-a realizat fie pe cale directă, fie prin intermediul unor filiere de mediere culturală și comercială (greacă, turcă etc.), fapt ilustrat de formele paralele atestate în aceste limbi. Astfel, în sârbă este înregistrat termenul *damižán(a)*, de origine italiană (RHSJ, ERHSJ⁴, s.v.), iar în bulgară *дамоджана* < tc. *damacana*, probabil din it. *damigiana*, cu precizarea că termenul există și în greacă și în română sub forma *damigeană* (BER, s.v.).

Termenul francez a fost preluat și în limbile germanice (engleză, germană) pe la mijlocul secolului al XVIII-lea și s-a răspândit ulterior în alte limbi. În cazul formelor din limbile germanice, *dame-jeanne* este alterat prin asocierea cu *demi-‘jumătate’* și înlocuirea numelui feminin cu echivalentul masculin, *John* (v. Oxford, s.v. *demijohn*). Termenul din maghiară, *demizson*, considerat a avea circulație internațională, provine din germ. *Demijohn*, engleză *demijohn*, forme preluate la rândul lor din franceză *dame-jeanne* (EWUng, s.v.).

2.2. Etimologia termenilor în limba română

2.2.1. *Damigeană*

Un istoric al etimologiilor propuse pentru cuvântul *damigeană* este prezentat în CDER, s.v.: unele surse îl leagă de it. *damigiana* (Scriban, Candrea), altele de

cunoscută pentru producția ceramică), nu se poate susține din punct de vedere cronologic (termenul este atestat în limbile arabe abia în sec. al XVIII-lea), lipsește din persană și nu există dovezi directe care să confirme parcursul său în cardul lexicului romanic (cf. DCECH, s.v.).

² Menționăm și formele alterate – bazate fie pe calcuri, fie pe etimologie populară – ale termenului spaniol, cu o circulație regională: *madajuana* și *mamajuana* (cf. DCECH, s.v.).

³ Răspândirea termenului în Balcani urmează rutele comerciale și de circulație a vinului și uleiului, ceea ce explică pătrunderea în greacă, turcă, bulgară, sârbă și română.

⁴ Skok menționează și alte variante fonetice cu circulație dialectală în sârbă – consemnate de diverși autori –, dintre care amintim: *dam(i)jana*, *demižana*, *damižon/demižon* (m.) – forme pe care le explică prin înlocuirea terminației *-ana* cu sufixul augmentativ *-on*. După cum se va observa în continuare, aceste forme atestate în sârbă se regăsesc și în graiurile dacoromâne.

fr. *dame-jeanne* (Iordan, BF, VII, 226 – deși această explicație este considerată incertă de Battisti, II, 1207). Termenul este comparat și cu forme din alte limbi, precum ngr., bg. *damažana* și sb. *damižana*. Conform lui Sandfeld (p. 60), cea mai plauzibilă origine este din sârbă (*apud* CDER, s.v.).

Etimonul cel mai frecvent menționat în lucrările lexicografice este it. *damigiana*⁵ (TDRG₂ II, CADE⁶, DA, DLR, DEX 2009, DELR, s.v.). Scriban, contrar citării din CDER, susținea originea neogreacă a termenului (ngr. *dametzána*), provenit din it. *damigiana* < prov. *damajano*, de unde și fr. *dame-jeanne* (SDLR, s.v.; v. și p. 37 unde încadrează termenul în cea de a treia fază a influenței grecești asupra limbii române, corespunzătoare epocii fanariote (sec. XVI–XIX)).

În privința vechimii termenului, ipotezele din sursele lexicografice diferă: CADE indică anul 1750, în timp ce TDRG₂ II menționează 1875, dată preluată ulterior și de DELR.

Numeroasele variante, consemnate în dicționare pe baza ALR și a altor surse dialectale (v. DLR, MDA, DELR, s.v.), pe care le reproducem în mod grupat: *demegeană* (*dămegeană*, *dămăgeană*, *demigeană/demijană*, *dimigeană/dimijană*), *demingeană* (*deminjană*, *dimingeană*, *diminjeană*, *dilmigeană*, *temingeană*), *dimăgeancă* (*dălmejeancă*), *dămioană*, *dimigean* etc. (v. și *infra*, 2.2.) ilustrează stadii succesive de adaptare fonetică a termenului de origine italiană.

2.2. *Damijon*

Deși unele dicționare (DLR, MDA, DELR, s.v.) includ substantivul neutru cu terminația *-jon* și cu secvența inițială (*dami-*, *dămi-*, *demi-*, *dimi-*) printre variantele fonetice ale lui *damigeană* (v. și *infra*), există ipoteze care indică o etimologie independentă a termenului.

Pentru termenul *damijon*, atestat din zona Săvădisla-Turda în *Lexic regional* II, Ion Robciuc (1977: 183) susține că este un împrumut din ucr. *дамжон*, în timp ce L. Tamás consideră că formele *demijon* și *dimijon*, identificate în zona Bihor și Satu Mare, provin din ung. *demizson*, *demidzson* (TEW, s.v. *demijon*).

3. ADAPTAREA TERMENILOR ÎN DACOROMÂNĂ

Materialul din atlasele lingvistice regionale, reunit pe harta ce va fi inclusă în vol. IV din ALRR. *Sinteză* (v. Anexa 1), ilustrează un fenomen lexical destul de puțin obișnuit, și anume răspândirea dialectală practic generală a unui împrumut destul de recent intrat în limba română (v. *supra*). Cuvântul are o răspândire în principiu uniformă în toate ariile dacoromânei, singura excepție constituind-o

⁵ În MDA, s.v. este trecut ca etimon it. *damigeană*.

⁶ În CADE, s.v. nu este precizat, de fapt, etimonul, ci doar originea.

Maramureșul, pe de o parte, iar pe de altă parte, Basarabia – unde există arii în care variante ale lui *damigeană* au fost înregistrate cu totul izolat; într-un mod mai puțin „izbitor”, cuvântul lipsește din cele mai multe localități din nordul Crișanei și din nordul Transilvaniei.

Acestei răspândiri aproape generale, justificabile prin caracterul „de import” al obiectului desemnat, dar și prin legătura sa funcțională cu ocupațiile tradiționale din mediul rural românesc – în special cu viticultura și activitățile conexe de preparare și depozitare a vinului –, i se asociază o diversitate de tipuri de adaptare.

Din capul locului, trebuie făcută o distincție netă între cele două tipuri etimologice: primul, cu o distribuție dialectală restrânsă și specifică, reprezentat de formele terminate în *-ón* și al doilea, de circulație generală, consacrat și în limba română standard, derivat din it. *damigiana*, în care vocala accentuată este pretutindeni *á*⁷.

3.1. Variantele în *-ón*

Variantele în *-ón* (*dimijón*, *demijón* și *dămižón*) constituie un tip limitat la o arie dialectală extrem de specifică, în interiorul căruia apar puține diversificări formale. După cum arată repartitia lor la nivel dialectal, exclusiv în Crișana (v. Anexele 2a-c), aceste variante provin în mod incontestabil din magh. *demizson* (DMR, EWUng, s.v.; v. și *supra*). Forme etimologice cu *e* apar izolat, în sudul (pct. 119 – Sebiș, jud. Arad) și în nordul (pct. 191 – Pișcolt, jud. Satu Mare și 194 – Sânmiclăuș, jud. Bihor) Crișanei.

Fiind și slab reprezentat geografic, acest tip suferă alterări formale minime, cea mai răspândită fiind disimilarea *e > i* în silaba inițială, care este, de altfel, și net predominantă, acoperind o arie relativ vastă din jumătatea vestică a Crișanei.

Pentru formele cu silaba inițială *dă-* atestate în două localități din sudul Crișanei, în zone de „frontieră” cu Banatul, respectiv sud-vestul Transilvaniei: pct. 104 (Păuliș, jud. Arad), respectiv 115 (Hălmagiu, jud. Arad) este plauzibil și etimonul sb. *damižon* (cf. ERHSJ, s.v. *damižāna*)⁸.

⁷ Forma *damižénă*, cu care s-a răspuns în punctul 517 (Săveni, jud. Botoșani), este cu totul atipică. Fonetismul *-é* apare și el ca un fenomen fără analog, acolo unde structura silabică a cuvântului s-a scurtat, iar vocala accentuată a ajuns în poziție finală – caz în care *damigea[nă]* este evident asociat cu împrumuturile din turcă terminate în *-eā* (trecut regional la *-é*, *-ē*): *dimižé*, punctul 287 (Sucutard, jud. Cluj). Acest tip de refacere este excepțional: îl mai întâlnim, dar fără modificarea vocalismului silabei accentuate, doar în *dimigá*, punctul 416 (Valea Mare, jud. Covasna).

⁸ Așa cum am menționat în nota 4, Skok enumeră o serie de forme din domeniul sârbo-croat care au iot (*j*) în locul fricativei retroflexe sonore *ž* ([ʒ] în alfabetul fonetic internațional): *dam(i)jāna*, *damjana* – prin apropiere de care s-ar putea explica și forma crișeană *dămižón*, *singura* formă românească fără africată/fricativă în silaba finală a radicalului. De notat că în răspunsurile la ancheta ALR II (vezi Anexa 4) s-a răspuns cu o formă în *-uā-* (singura de acest tip din toată rețeaua) în aceeași arie (nordul Banatului – sudul Crișanei), în punctul 76 (Chisău, jud. Timiș-Torontal).

3.2. Variante fonetice pentru *damigeană*

3.2.1. Vocalismul

3.2.1.1. Tipul „literar”

Analiza hărții din Anexa 2a (v. și Anexa 2b, pentru explicitarea simbolurilor, și 2c pentru detalierea tuturor formelor) evidențiază cu maximă claritate faptul că tipul „literar” *damiġănană* caracterizează aria sudică a dacoromânei, având prelungiri în zona central-sudică a Transilvaniei; în celelalte regiuni, prezența lui este cu totul nesemnificativă.

Chiar și în Muntenia (inclusiv Dobrogea) și în Oltenia, alterarea formei celei mai apropiate de etimonul it. *damigiana*, prin asimilare vocalică regresivă ($a \dots i > i \dots i$), are o extindere considerabilă, rezultatul acesteia formând, pe alocuri, arii compacte. Acest tip de vocalism este predominant în centrul și vestul Transilvaniei, cu prelungiri în Banat – unde densitatea sa este însă semnificativ mai redusă –, iar în Moldova el este practic general, asociindu-se, în cele mai multe cazuri, cu propagarea lui *n* (v. *infra*).

3.2.1.2. Închiderea lui *a* aton. Fenomenul cel mai în acord cu tendințele istorice ale românei, închiderea, în diferite stadii, a lui *a* aton la *ă* (facultativă în neologisme) este aproape necunoscut în sudul⁹ și estul¹⁰ Dacoromaniei, dar foarte frecvent în sud-vest, descriind o arie bine definită în nord-vestul Olteniei și atingând o densitate maximă în Banat; infiltrările în Crișana și în sud-vestul Transilvaniei sunt nesemnificative.

3.2.1.3. Asimilările și disimilările

3.2.1.3.1. Asimilări „primare”

Dintre cele trei vocale ale radicalului, vocala accentuată *-ă* este în principiu comună tuturor formelor de acest tip (v. *supra*, nota 7). Modificarea uneia singure dintre cele două vocale protonice sub influența celeilalte, pe care o numim asimilare „primară”, se produce, în principiu, numai în sens regresiv (fenomen pe care l-am semnalat deja sub 3.2.1.1.). Modificarea în sens progresiv ($a \dots i > a \dots a$) are un aspect „parțial”, în sensul că nu apare nicăieri ca un fenomen independent, ci se asociază cu alte fenomene: fie cu apariția (neobișnuită) a unei preiotări în silaba cu *a* etimologic (fenomen evident accidental, ocurent în două localități din arii

⁹ Prezent în faza „primară” numai într-un punct din nord-vestul Munteniei (680 – Mușătești, jud. Argeș) și unul din nord-vestul Dobrogei (873 – Luncavița, jud. Tulcea), iar combinat cu asimilarea progresivă indusă de *ă* secundar ($\check{a} \dots i > \check{a} \dots \check{a}$) – în două puncte din Dobrogea: 878 (Beștepe, jud. Tulcea), în cumul cu asurzirea lui *d* și cu schimbarea de gen, și 879 (Crișan, jud. Tulcea).

¹⁰ Închiderea este ceva mai bine reprezentată în Moldova, unde apare în cinci puncte cartografice: 486 (Cajvana, jud. Suceava), 512 (Coțușca, jud. Botoșani), 518 (Liveni, jud. Botoșani), 519 (Hănești, jud. Botoșani) și 527 (Andrieșeni, jud. Iași) decât în Muntenia, dar se asociază regulat cu propagarea unei nazale în radical (v. *infra*).

diferite: *djamaġănă* 32 – Doman, jud. Caraș Severin, 780 – Saelele, jud. Teleorman), fie cu o metateză consonantică, la care se adaugă și propagarea nazalei, specific moldovenească (*ġámandânî* în punctul 014 – Bairaki, raionul Herța din Basarabia¹¹).

Asimilarea cu cea mai mare extindere în toată dacoromâna constă în trecerea lui *a* din silaba inițială la *i*, sub influența regresivă a vocalei următoare (vezi și 3.2.1.1.). Formele cu vocalism *i ... i* formează o arie aproape omogenă în Moldova, unde variația este determinată de prezența sau absența propagării nazalei (v. și *infra*). În Transilvania, aceste forme sunt predominant majoritare, în timp ce în Banat ele concurează îndeaproape cu cele caracterizate prin închiderea vocalică *a > ă* (v. *supra*).

3.2.1.3.2. Modificări vocalice „secundare”

Numim astfel fenomenele de asimilare/disimilare în care sunt angrenate vocale neetimologice.

Cea mai frecventă manifestare a acestei tendințe o reprezintă disimilarea produsă în tipul secundar *dimiġănă*: *i* secundar se disimilează la *e* în vecinătatea lui *i* primar din silaba următoare¹², generând un tip vocalic (*e ... i*) care apare în puncte răzlețe în Muntenia, dar începând din nord-vestul Olteniei se prezintă ca foarte productiv în aria vestică, având o densitate maximă în Banat. Asociat cu propagarea nazalei, el este destul de răspândit și în Moldova, îndeosebi în jumătatea ei nordică.

Disimilarea în sens invers (a lui *i* primar sub influența lui *i* secundar) este cu totul izolată, întâlnindu-se într-un singur punct din Moldova: *dimġžănă* 565 (Poiana Mărului, jud. Suceava).

Influența asimilatorie a lui *e* secundar din tipul descris anterior poate determina modificarea lui *i* primar în *e*, rezultând tipul vocalic *e ... e*. Această distribuție se manifestă ca o fâșie intermitentă în sudul Munteniei și al Olteniei, extinzându-se spre colțul sud-vestic al Transilvaniei. În Moldova, acest tip vocalic apare asociat cu propagarea nazalei, dar într-un mod nespecific, corespunzând punctelor 484 din nord (Doroteia, jud. Suceava) și 871 din nordul Dobrogei (I. C. Brătianu, jud. Tulcea).

Asimilări produse în forme cu închiderea lui *a* aton (vezi *supra*) apar în mod izolat, numai în aria sudică (care, așa cum am arătat, nu este o arie specifică a

¹¹ De adăugat, ca ilustrare a aceluiași fenomen, având în plus și fricativizarea africtei, și asurzirea lui [d] – probabil și prin asociere/confuzie cu un alt cuvânt, *geamantan*, forma *žámantán* care s-a dat, ca la doilea răspuns, în punctul 494 (Șcheia, jud. Suceava) din nordul Moldovei (după forma cu asimilare *a ... i > i ... i*, larg majoritară în Moldova; v. *supra*).

¹² Stelian Dumitrăcel (1972: 11) consideră că „formele cu *e – i* [...] pot fi interpretate ca o asimilare parțială (înlocuirea lui *a* (eventual *ă*) cu o vocală palatală, *e*, sub influența lui *i*): (*a*) *ă – i > e – i*”, deși nu exclude posibilitatea disimilării (*i – i > e – i*). Această explicație se aplică în mod particular formelor atestate în Banat, unde ambele tipuri (*dămigeană*, *dimigeană*) sunt la fel de productive. În regiunile în care formele de tipul *dimigeană* sunt mai frecvente, este mai plauzibil ca fenomenul să fie rezultat al disimilării.

închiderii; v. și nota 9): *dămăgână* 879 (Crișan, jud. Tulcea), 939 (Turcinești, jud. Gorj), 966 (Vlădaia, jud. Mehedinți)¹³. Tot într-un punct din aria sudică, această asimilare este asociată cu o asurzire a consoanei inițiale, precum și cu schimbarea de gen: *tămăgân* 878 (Beștepe, jud. Tulcea).

3.2.2. Consonantismul

3.2.2.1. Problema africatei etimologice

Africata etimologică din tipul raportat la it. *damigiana* ridică două tipuri de probleme, dintre care cea dintâi se referă la fenomene regulate de consonantism dialectal, în timp ce a doua este mai greu de explicat și implică, în principiu, reconsiderări etimologice.

3.2.2.1.1. Fricatizarea africatei

Pe harta din Anexa 3 se pot vedea cu maximă claritate cele *trei arii specifice* ale fricatizării africatei prepalatale sonore [g]: la stadiul [ž] în Moldova și în jumătatea vestică a Transilvaniei, la stadiul [ʒ] în Banat și la stadiul [j] în Crișana¹⁴. Aria sudică, alcătuită din Muntenia, Oltenia și Dobrogea, cu prelungiri în partea central-sudică a Transilvaniei, este o arie cu africata păstrată (v. *Tratat* 1984: *passim*). Totodată, sub influența lui *d* din silaba inițială, apar forme cu *d* medial într-o microarie din nord-vestul Banatului¹⁵.

În schimb, pe harta prezentată în Anexa 4, stadiile fricativizării apar slab reprezentate, din două motive: rețeaua de puncte, relativ rară, caracteristică ALR II, și prezența limitată a termenului *damigeană* în vestul țării, inclusiv în Banat. Singura regiune în care fenomenul fricativizării este vizibil se situează în Moldova, iar aria sudică se remarcă prin păstrarea africatei.

Prin urmare, forma *damigeană* pare să fi dobândit o extindere recentă mai ales în Banat, fie prin influență din zonele vecine, fie sub acțiunea contactului cu limba sârbă.

3.2.2.1.2. Problema formelor cu [j] în arii fără fricatizare

Dificultatea cea mai mare pe care o ridică adaptările dialectale ale lui *damigeană* constă în prezența fonetismelor cu [j], cu diverse grade de muierie (v. Anexa 3), în jumătatea vestică a ariei sudice: sud-vestul Munteniei și Oltenia pe

¹³ Nu este exclus ca unele dintre formele *damigeană* (v. 3.2.1.3.1.) și *dămăgeană* (v. 3.2.1.3.2.) să fie influențate de bulgară. De altfel, forma *dămăgeană* este înregistrată la românii timoceni din Bulgaria, în localitățile Bregova și Căpitanuț (Nestorescu 2011, *Glosar*, s.v.), iar pl. *dămăgeane*, în comunitățile cu populație românească din nordul Bulgariei, localitatea Zlatia (TD-Bulg., *Glosar*, s.v.).

¹⁴ Este evident că ne referim aici numai la formele asociate cu etimonul italian; [j] din formele în care vocala accentuată este [ó] este etimologic.

¹⁵ Fenomenul se produce atât în cuvinte vechi, cât și în împrumuturi neologice, în aceleași condiții fonetice (cf., de exemplu, h. 235: *Segmentul fonetic medial în DEGET* din ALRR. *Sinteză* II).

toată întinderea ei – deși nu compact, formele cu [j] fiind concurate de forme cu [ġ] mai ales în sud și în nord-est. În ALR (Anexa 4), formele cu j se regăsesc doar în trei puncte din aria menționată.

Teoretic, acest fonetism ar putea fi raportat la un etimon cu fricativă (așa cum este cazul formelor de tipul *damijon* din Crișana), dar presupunerea unei influențe *culte* (nu a uneia de contact geografic, așa cum este cea a maghiarei în Crișana) pentru forme *dialectale* este greu de admis¹⁶.

Soluția pe care o putem adopta este a considerării acestui fonetism dialectal între cazurile de comutabilitate fricativă-africată prepalatală pe care le regăsim în variantele altor împrumuturi, din diferite straturi etimologice (comp. *cearșaf-cearceaf*).

3.2.2.2. Propagarea lui *n*

Formele care prezintă vocală medială [i] de tip nazal sau care manifestă propagarea consoanei [n] prin anticipare¹⁷ (*damîgănă*, *damingănă* și variantele sale; v. Anexa 2) constituie o trăsătură fonetică cu un grad maxim de specificitate, apărând aproape exclusiv în Moldova și Bucovina. Deși înregistrări izolate ale aceluiași tip de modificare fonetică pot fi identificate și în alte regiuni – Muntenia, Dobrogea și Transilvania –, acestea au un caracter punctual și dispersat, fără valoare definitorie pentru zonele respective. Tipul vocalic asociat cel mai frecvent cu propagarea lui *n* (*i ... i*), ca și toate celelalte tipuri cu modificări vocalice, sunt (dacă socotim punctul nord-dobrogean 871 în continuarea Moldovei) exclusiv moldovenești.

3.3. Refacerile morfologice

Cele mai multe refaceri (forme trisilabice, cu finală consonantică și de gen neutru) apar în Crișana, unde pot fi considerate o modelare a tipului general dacoromân după tipul etimologic *demijón*. Tipul cu închidere și cu fricativizare specific dialectală este atestat în trei puncte crișene: *dămján* 112 (Comlăuș, jud. Arad), 125 (Seleuș, jud. Arad), 136 (Pietroasa, jud. Bihor), iar asimilarea primară apare, de asemenea, în alte trei localități din Crișana și într-un punct din

¹⁶ Influența cultă ar putea fi admisă în condițiile în care limba ar fi avut pentru o vreme o pereche de variante – una de origine italiană și cealaltă de origine franceză –, dintre care cea dintâi s-ar fi stabilizat, iar cea de a doua s-ar fi păstrat la nivel dialectal; or nu dispunem de date că o formă provenită direct din fr. *dame-jeanne* ar fi circulat cândva în română.

¹⁷ Fenomenul se poate explica printr-o dublă perspectivă fonetică. Pe de o parte, este vorba despre o propagare regresivă a nazalei, proces în care „avem a face cu o anticipație de rostire în graba coarticulării” (Pușcariu 1959: 138–139). În această situație, sunetul [n] se anticipează față de poziția sa etimologică, fiind realizat anterior din cauza tendinței de coarticulare specifice vorbirii rapide sau neglijente. Pe de altă parte, nazala [n] poate apărea prin influența sunetului [m], ca rezultat al unei asimilări parțiale sau totale, fenomen ce se poate manifesta atât în cuvinte vechi, cât și în împrumuturi neologice (cf. Pușcariu 1959: 139; Dumistrăcel 1972: 16).

Basarabia: *dimigân* 101 (Săvârșin, jud. Arad), 177 (Cehal, jud. Satu Mare), 179 (Bocșa, jud. Sălaj), 061 (Frumușica, raionul Florești).

În afara Crișanei, formele neutre apar excepțional, asociindu-se atât cu vocalismul primar (*damiġân* apare, pe lângă punctul crișean 103 – Șoimoș, jud. Arad, în punctul 018 – Horbova, raionul Herța din Basarabia), cât și cu fenomenele de modificare în vocalism: *demiġân* apare izolat în Transilvania, în punctul 361 (Bixad, jud. Covasna), *tămăġeġân* este un accident prezent în punctul 878 (Beștepe, jud. Tulcea) din Dobrogea, iar modificarea genului cumulată cu propagarea nazalei și cu disimilarea lui *i* primar apare în interiorul ariei moldovenești: *dimēžân*, pct. 478 (Marginea, jud. Suceava).

4. CONCLUZII

Diversitatea formelor dialectale întâlnite pe teritoriul dacoromân pentru desemnarea unui anumit vas de sticlă, îmbrăcat într-o împletitură de nuiete, evidențiază existența a două tipuri majore. Primul, de origine romanică – mai precis italiană –, este răspândit în întreaga zonă sud-estică a teritoriului dacoromân, inclusiv în Banat, și tinde să se extindă tot mai mult în interiorul arcului carpatic. Al doilea, de origine germanică, a pătruns în limbă prin intermediul maghiarei și este specific regiunii Crișana.

Variantele fonetice și/sau morfologice ale celor două tipuri ilustrează în mod clar diversitatea dialectală a limbii române, evidențiind totodată procesele de adaptare fonetică ale lexemelor împrumutate. Studiul acestor forme contribuie nu doar la înțelegerea dinamicii interne a limbii și a particularităților sale regionale, ci și la evidențierea contactelor lingvistice cu populațiile învecinate – în special cu cea bulgară și sârbă –, fapt care conferă termenilor analizați o etimologie complexă și multiplă.

BIBLIOGRAFIE

- ALM II/1 – *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. II, partea 1, *Lexicul. Casa, obiecte de uz casnic*, întocmit sub conducerea lui Rubin Udler, de Victor Comarnițchi, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1972.
- ALR II/1 – Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român*. Partea II, vol. I. A. *Corpul omenesc, boale (și termeni înrudiți)*. B. *Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători*. C. *Casa, acareturile, curte, focul, mobilierul, vase, scule*, Sibiu–Leipzig, Muzeul Limbii Române–Otto Harrassowitz, 1940.
- ALRR–Mar. II – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, București, Editura Academiei Române, 1971.
- ALRR–Munt., Dobr. II – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, vol. II, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei Române, 1996.

- ALRR. *Sinteză II, IV – Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, coordonator: Nicolae Saramandu, vol. II, colectiv de elaborare: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, București, Editura Academiei Române, 2012; vol. IV, colectiv de elaborare: Alina Celac, Irina Floarea, Alexandra Loizo, Mara Iuliana Manta, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Daniela Răuțu (manuscris).
- ALRR–Trans. III – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, vol. III, București, Editura Academiei Române, 2002.
- BER – *Bălgarski etimologičen rečnik*, Sofia, Bălgarska Akademija na Naukite, Institut za Bălgarski Ezik, 8 vol. 1971–2017.
- CADE – *Dicționarul Enciclopedic Ilustrat „Cartea Românească”*, Partea I „Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi”, de I.-Aurel Candrea, București, Editura Cartea Românească, 1926.
- CDER – Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I. O., 2001.
- DA – *Dicționarul limbii române*, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea/Tipografia Ziarului „Universul”, 1913–1948.
- DCECH – *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, por Joan Corominas, con la colaboración de José A. Pascual, Madrid, Editorial Gredos, 1996.
- DELi – *Dizionario Etimologico della Lingua Italiana*, di Manlio Cortelazzo e Paolo Zolli, seconda edizione in volume unico, Bologna, Zanichelli editore, 1999.
- DELR – *Dicționarul etimologic al limbii române (DELR)*. Serie nouă, Coordonatori Ion Giurgea și Cristian Moroianu, Volumul III, Litera D, Partea 1, *Da–Djinn*, 2022; Partea a 2-a, *Do–Dyke*, 2023, București, Editura Academiei Române.
- DEX 2009 – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, redactori responsabili: acad. Iorgu Jordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei Române, 1965–2010.
- DMR – Ferencz Bakos, Lucia Borza, *Dicționar maghiar-român*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.
- Dumistrăcel 1972 – Stelian Dumistrăcel, „Adaptarea fonetică a neologismului în graiurile populare românești. Acomodarea, asimilarea, propagarea, diferențierea și disimilarea sunetelor”, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXIII, p. 5–40.
- Dumistrăcel 1978 – Stelian Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor populare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- ERHSJ – Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dictionnaire étymologique de la langue croate ou serbe*. Rédacteurs Mirko Deanović et Ljudevit Jonke, collaborateur Valentin Putanec, Zagreb, 4 vol., 1971–1974.
- EWUng – Benkő Loránd (ed.), *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2 vol., 1993–1995.
- MDA – *Micul dicționar academic*, vol. I–IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- NALR–Ban. VI – *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*, vol. VI, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, București, Editura Academiei Române, 2021.
- NALR–Criș. II – *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Crișana*, vol. II, de Ionel Stan, Dorin Urițescu, București, Editura Academiei Române, 2003.
- NALR–Mold., Bucov. II – *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova și Bucovina*, vol. II, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ioan Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, București, Editura Academiei Române, 1997.
- NALR–Olt. II – *Noul Atlas lingvistic pe regiuni. Oltenia*, vol. II (întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu), de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, Editura Academiei Române, 1970.

- Nestorescu 2011 – Virgil Nestorescu, *Românii timoceni din Bulgaria. Glosar dialectal*, București, Editura Academiei Române.
- Oxford – *Oxford English Dictionary* online (<https://www.oed.com/>).
- Pușcariu 1959 – Sextil Pușcariu, *Limba română*, volumul II: *Rostirea*, București, Editura Academiei.
- RHSJ – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, a svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Dio 2 : *Četa-đavli*, obradili Đ. Daničić, M. Valavac i P. Budmani, Zagreb, 1884–1886.
- Robciuc 1977 – Ion Robciuc, „Note etimologice”, în *Limba română*, XXVI, 2, p. 183–186.
- SDLR – August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- TD–Bulg. – Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studii lingvistice. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române, 2006.
- TEW – Lajos Tamás, *Etymologisch-Historisches Wörterbuch der Ungarischen Elemente im Rumänischen*, Haga, Mouton & Co, 1967.
- TLFi – *Trésor de la Langue Française informatisé* (<https://www.atilf.fr/ressources/tlfi/>).
- Tratat 1984 – *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator: V. Rusu, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”.
- TDRG₂ II – Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron. Band II, *D–O*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1988.

ASPECTS REGARDING THE ADAPTATION OF THE NEOLOGISM *DAMIGEANĂ* [DEMIJOHN] IN THE DACO-ROMANIAN DIALECT

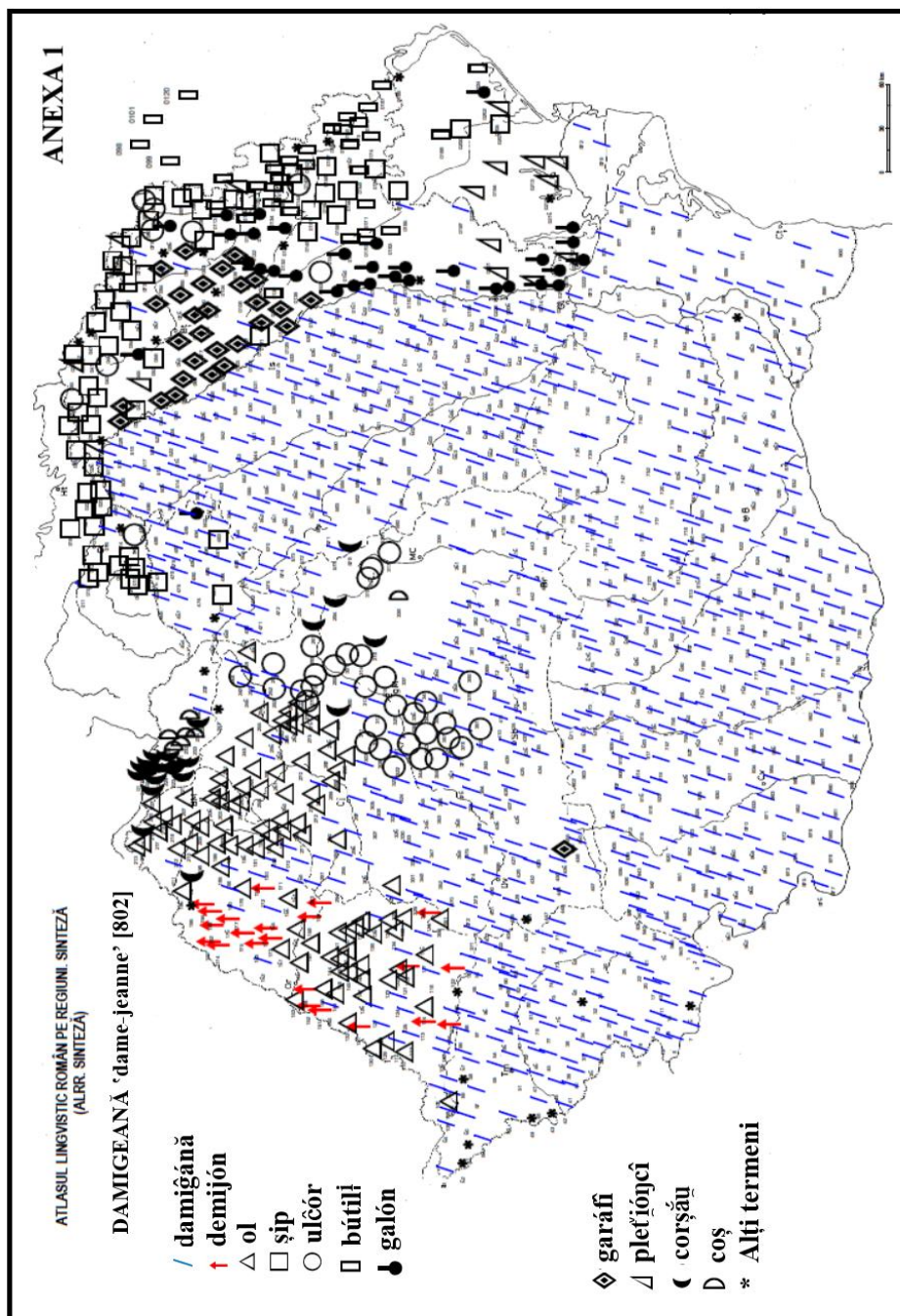
Abstract

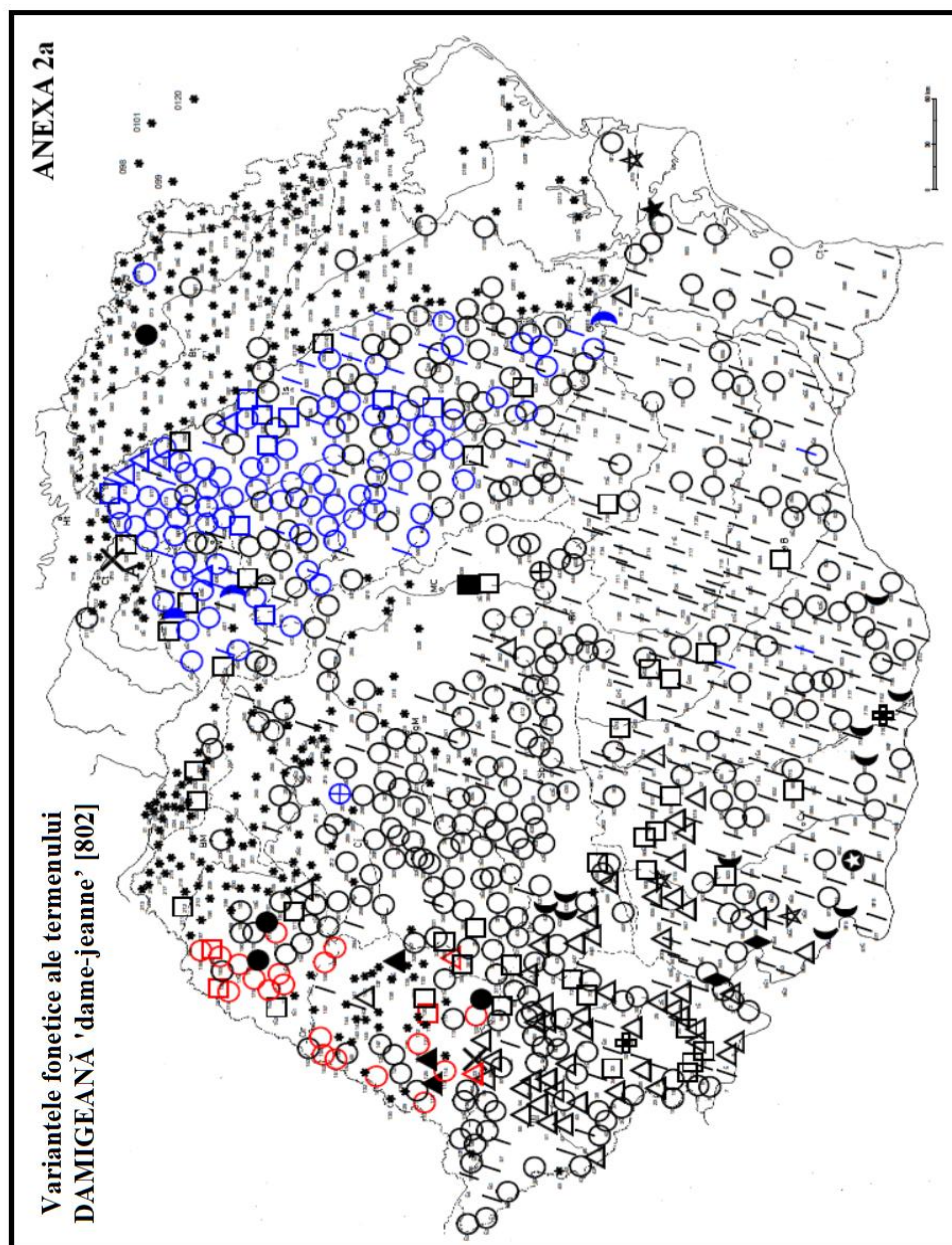
The diversity of dialectal forms attested in regional linguistic atlases for the term *damigeană* illustrates the almost general spread of a relatively recent borrowing, as well as the existence of two major types. The first, of Romance – more precisely Italian – origin, is widespread throughout the South-Eastern area of the Daco-Romanian territory, including Banat, and tends to expand further into the inner regions of the Carpathian arc. The second, of Germanic origin, entered the language through Hungarian mediation and is characteristic of the Crișana region.

The study of these phonetic and morphological forms, specific to each type, contributes not only to a better understanding of the internal dynamics of the language and its regional particularities, but also to highlighting the linguistic contacts with neighboring populations – especially with the Bulgarian and Serbian ones – a fact that gives the analyzed terms a complex and multiple etymology.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
danarautu@yahoo.com

ANEXE

ANEXA 2b

Variantele fonetice ale termenului
DAMIGEANĂ 'dame-jeanne' [802]

NALR-Ban. VI, MN [802]; NALR-Criș. II, h. 399; ALRR-Mar. II, h. 333;
ALRR-Trans. III, MN 38-39; NALR-Mold., Bucov. II, MN 138;
ALRR-Munt., Dobr. II, h. 239; NALR-Olt. II, h. 250; ALM II/1, h. 706.

/ damigăną (da/ămigăną, damizénă), tamigeană	△ dămizôn (dămilôn)
× damigăń (n.)	○ dimijôn
△ dămigăną (dămigăną, dămigăną, dă/ămigăną, dă/ămigăną)	□ demijôn
▲ dămijăń (n.)	/ damingăną, damigăną (tamizăną)
◆ dămegăną	△ dămigăną
☆ dămăgăną	○ dimingăną, dimigăną (dimigăną, dimigăną), timinzăną
★ tămăgăń (n.)	⊕ dimizé
✱ dămagăną (dămagăną)	● dimizăń (n.)
○ dimigăną (dimigăną, dimigăną, dimigăną, dimigăną, dimi/izăną, timizăną, đvizăną)	□ deminzăną, demizăną (demizăną)
● dimigăń (n)	● demengăną (dlemengăną)
⊕ dimigă	A Alte forme
⊗ dimigăncă	* Alți termeni
D dimęzăną	
□ demigăną (demigăną, dēmigăną, demigăną), nemizăną	
■ demigăń (n.)	
⌒ demegăną	

ANEXA 2c

Variantele fonetice ale termenului DAMIGEANĂ 'dame-jeanne' [802]*

NALR–Ban. VI, MN [802]; NALR–Criș. II, h. 399; ALRR–Mar. II, h. 333;

ALRR–Trans. III, MN 38–39; NALR–Mold., Bucov. II, MN 138;

ALRR–Munt., Dobr. II, h. 239; NALR–Olt. II, h. 250; ALM II/1, h. 706.

damiġână (da/ămiġână, damiženâ), **tamiġeână** 7, 9, 16, 24, 26, 27, 33, 38, 44, 48, 57, 60, 61, 64, 68, 71, 96, 143, 157, 248, 250, 258, 264, 278, 283, 294, 299, 310, 322, 324, 331, 336, 337, 339, 341–344, 356, 360, 362, 363, 365, 366, 377, 381, 382, 389, 391, 397, 399, 409, 410, 412, 413, 418, 423, 435, 436, 439, 442, 445, 470, 471, 477, 481, 493, 502, 517, 571, 575, 589, 632, 634, 641, 643, 645, 651, 659, 661, 663, 665, 671, 674–679, 683–685, 687–690, 693, 695–720, 722–728, 730–734, 736–738, 740–743, 745, 747–751, 754–757, 759–767, 769–772, 774, 775, 777, 779, 782, 784, 786, 789, 790, 792–795, 800, 801, 803, 804, 808–821, 824–826, 830, 832, 833, 838, 840, 841, 843–849, 851–854, 857, 858, 860, 861, 863, 866, 868–870, 875, 876, 881, 883, 885, 887–889, 892–902, 904, 907–910, 912, 921, 922, 924, 929, 931–933, 936, 938, 940–942, 944, 946, 949, 951, 956, 960v964, 968–971, 974, 976–978, 980–984, 986–989, 992, 994, 995, 997, 998;

damiġân (n.) 103, 018.

dămiġână (dămiġână, dămiġână, dă/amiġână, dă/ămiġână) 2, 5, 6, 11, 15, 20–23, 25, 28, 29, 37, 42, 45, 47, 51–55, 69, 74, 75, 78, 82, 83, 86, 87, 89, 98–100, 142, 170, 388, 403, 405, 447–449, 459, 680, 873, 911, 915, 916, 918, 919, 935, 937, 943, 947, 958, 965.

dămijân (n.) 112, 125, 136.

dămeġână 948, 957

dămăġână 879, 939, 966

tămăġeân (n.) 878.

dġamaġână (dġamaġână) 32, 780.

dimiġână (dġimiġână, dimiġână, dġimiġână, dimi/îzână), **timiġână**, **đivizână** 1, 3, 4, 8, 13, 18, 19, 30, 31, 35, 36, 39–41, 43, 46, 50, 56, 58, 59, 62, 63, 65–67, 70, 76, 77, 79–81, 84, 85, 88, 90–93, 95, 97, 105–107, 109, 111, 116, 118, 126–128, 150, 153, 165–168, 178, 180, 188, 190, 192, 206, 235, 236, 246, 252, 254, 257, 261, 262, 273, 274, 280–282, 286, 290, 291, 293, 295–298, 300–309, 311, 312,

* Au fost luate în considerare variantele termenului *damigeană*, indiferent de ordinea răspunsurilor (al doilea, al treilea răspuns etc.). Nu am ținut cont de tratamentul consoanelor *d* și *ġ*.

320, 321, 323, 325, 326, 328–330, 332, 333, 340, 345–348, 351–355, 358, 359, 364, 367–369, 371–376, 378, 380, 383, 385–387, 390, 392–396, 398, 400, 401, 404, 406–408, 411, 414, 415, 417, 419–422, 424–427, 429–431, 434, 437, 438, 440, 441, 443, 444, 446, 450–454, 457, 458, 460–462, 494, 514, 526, 531, 537, 538, 540, 542, 555, 557, 561, 563, 564, 569, 570, 574, 577, 581, 586, 590, 593, 594, 596–598, 607, 608, 612, 615–617, 619, 620, 623, 625, 626, 630, 631, 633, 635, 637, 640, 644, 646, 647, 650, 653, 655, 656, 658, 666–670, 672, 682, 691, 694, 721, 729, 739, 744, 746, 752, 753, 758, 768, 773, 776, 781, 785, 788, 791, 796, 798, 799, 802, 805–807, 823, 827–829, 831, 835–837, 839, 842, 850, 855, 856, 859, 862, 864, 867, 872, 874, 877, 880, 882, 884, 886, 890, 891, 903, 917, 920, 925–928, 930, 945, 950, 953–955, 959, 972, 973, 985, 990, 991, 996, 011, 085, 0102, 0107, 0154, 0185, 0195, 0197–0199;

dimigán (n) 101, 177, 179, 061.

dimigá 416

dimigăncă 979.

dimežână 565.

demiġană (**demiġană**, **demiġană**, **demiġană**), **neṃižână** 10, 12, 14, 17, 34, 72, 73, 94, 120, 162, 171, 211, 222, 232, 349, 350, 370, 384, 402, 455, 463, 465, 475, 492, 524, 535, 649, 657, 673, 681, 686, 692, 735, 822, 905, 906, 913, 914, 934, 952, 020.

demiġán (n.) 361.

demeġană 428, 432, 433, 778, 783, 834, 923, 967, 975, 993

dămižon (**dămižón**) 104, 115.

dimijón (n.) 102, 110, 113, 124, 131, 151, 152, 154, 158, 159, 163, 164, 172–176, 193, 195.

demijón (n.) 119, 191, 194.

damiġană, **damīġană** (**tamīžână**) 468, 485, 488, 491, 511, 513, 525, 532–534, 546, 562, 572, 579, 587, 609, 611, 618, 621, 622, 624, 629, 638, 660, 662, 787, 797, 865.

dămīġană 486, 512, 518, 519, 527.

diminġană, **dimīġană** (**dīmiġană**, **dim ĭ ġană**), **timinžână** 464, 467, 469, 472, 474, 476, 479, 480, 483, 487, 489, 490, 496–501, 503–509, 515, 516, 520–523, 529, 536, 543–545, 547–553, 556, 558–560, 566–568, 573, 576, 580, 582–585, 588, 591, 592, 595, 599–605, 610, 614, 627, 628, 636, 639, 642, 648, 652, 654, 664, 070.

dimîzê 287.

dimêžán (n.) 478.

deminžánă, demîžánă (dēmîžánă) 482, 510, 528, 530, 539, 541, 554, 606, 613.

dēmengánă (dlemengánă) 484, 871.

A Alte forme

gámandáni 014.

* Alți termeni

ol 108, 130, 133, 135, 139, 140, 144, 145, 147, 148, 156, 160, 161, 169, 183–185, 187, 189, 198, 201, 203–205, 209, 210, 212–214, 216, 218, 220, 242–245, 249, 255, 256, 259, 260, 263, 265, 267–269, 272, 275, 276, 288, 289, 292; **uálu** 137, 141;

ol împletít 132, 181, 196, 219; **uál legát** 123, 199; **uál îmbrăcát** 122; **uol** **ungrădít** 217; **uál** **încosș** 271; **uál** **încosșarcă** 182; **uol d'ě spēřáză** 207; **uál d'ě sticlă** 200, 208, 270; **ol de ujągă** 117, 186, 202, 327; **uál de įągă** 121, 129, 138, 149; **uál d'i ujągă îmbrăcát** 114; **uál** **dă jitréu** 146; **uo/ál** **dă jut'éu** 155; **uál d'i vinárs** 134.

șip 05–010, 012, 013, 015, 017, 019, 021–025, 029–031, 033, 036, 037, 039, 041, 046, 051, 053–056, 058, 063, 064, 073, 074, 080, 083, 094, 096, 097, 0105, 0117, 0126, 0136, 0138, 0143, 0145, 0148, 0151, 0156, 0158, 0159, 0166, 0176, 0186, 0200, 0207; **șip** **încosșarcă** 473; **ușíb** **d'i páji** 466.

bútili 062, 079, 081, 082, 095, 098, 099, 0101, 0106, 0113, 0118, 0120, 0123, 0125, 0134, 0135, 0137, 0140–0142, 0149, 0152, 0162–0164, 0167–0171, 0173–0175, 0183, 0187, 0188, 0224.

galón 045, 086, 0110, 0111, 0116, 0122, 0127, 0130, 0131, 0133, 0139, 0155, 0160, 0161, 0177–0180, 0182, 0184, 0196, 0202, 0206, 0212, 0214, 0217, 0218, 0220–0223.

garáfi 028, 038, 044, 050, 060, 065–068, 071, 076, 077, 084, 087–091, 0103, 0104, 0108, 0109, 0114, 0115, 0121, 0128, 0129, 0147; **carafínă** 456.

ulcór 247, 251, 253, 266, 277, 279, 285, 313–317, 319, 334, 335, 016, 032, 040, 0144, 0153; **urcór** 379; **ulcór de glájă** 357.

plet'ionci 026, 069, 0119, 0194, 0201, 0203–0205, 0209, 0211, 0213, 0215, 0219; **plikjoanci** 035, 043.

corșău 197, 215, 221, 223–229, 234, 240, 284, 318, 578, 01–04.

coș 230, 231, 239, 338; **cloș đě ujągă** 233, 238.

burlúĭ 093, 0150, 0157, 0189.

ștof 027, 0132; **șțiof** 0100; **șiof** 059.

sticlî 0193, 0216.

burdác 49.

butélcî 047.

gîņsác 078.

lozác 042.

speťďárĭ 237.

ștolț 241.

Al doilea răspuns

damiġánă 1, 4, 47, 84, 469, 550, 575, 660, 668–670, 879, 920

damĩžánâ 606.

dămiġánă, dăbiġánă 3, 30, 38, 41, 68, 72, 90, 939, 963.

tămăžánĭ 620.

dimiġánă 52, 57, 69, 73, 74, 83, 94, 124, 195, 705, 714, 733, 795, 813, 833, 938, 941, 979

dîmiġánă 80

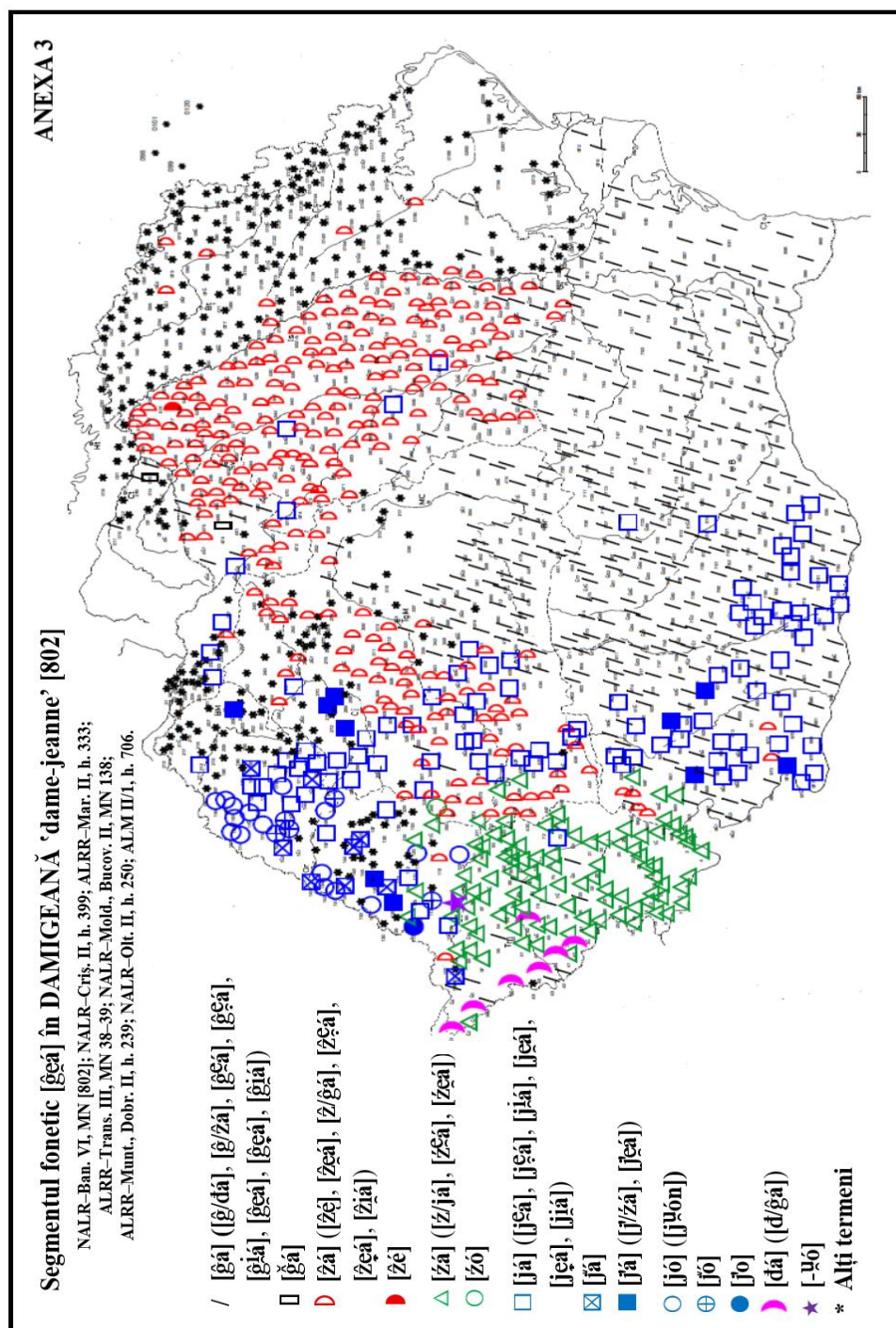
dimĩžánâ 493

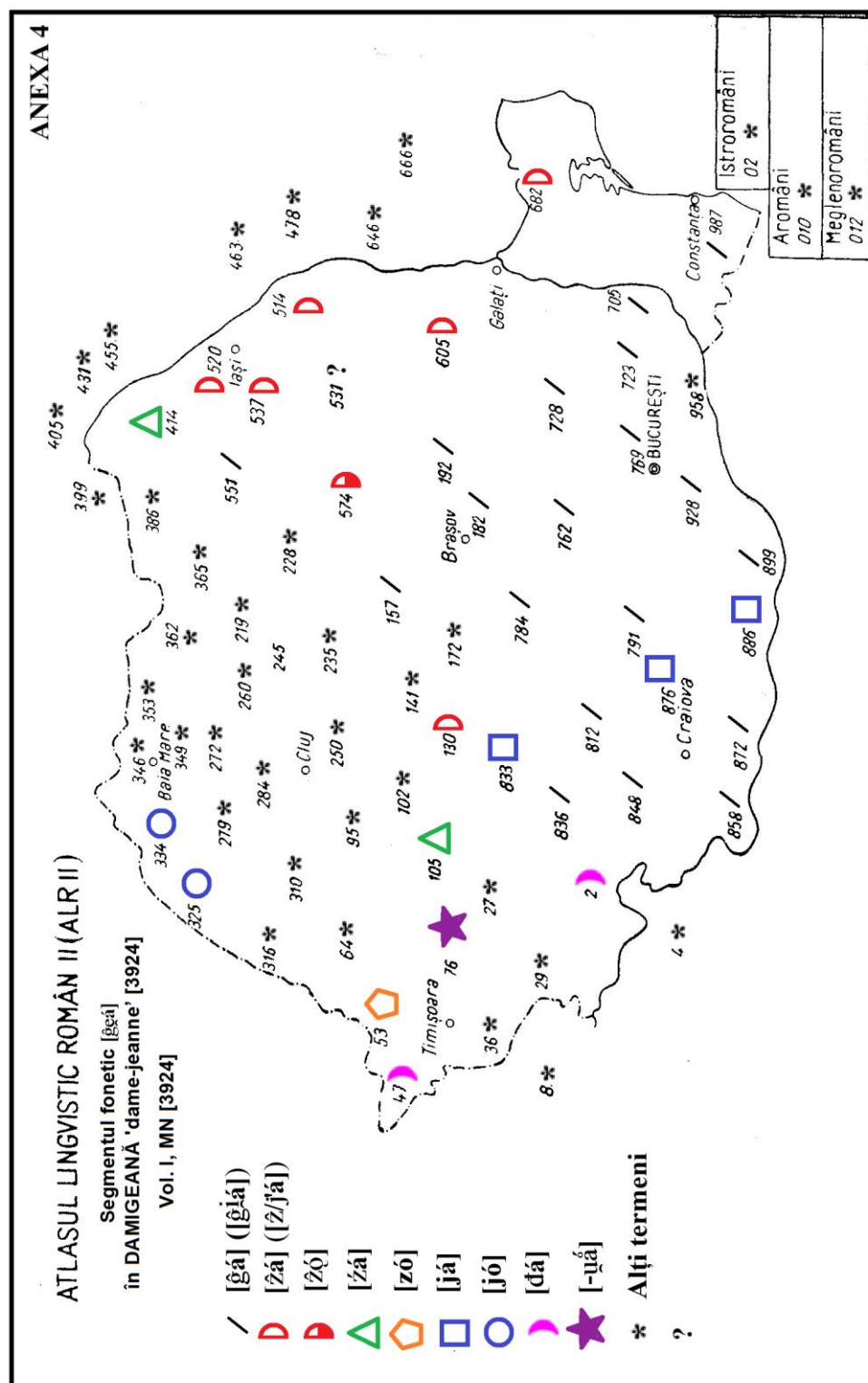
demižánă (demiġánă) 71, 194, 643.

ġimiġánă 953

dimijón 192

žámantán 494.

MORFOLOGIA DIALECTULUI AROMÂN. SUBSTANTIVUL

NICOLAE SARAMANDU

Prezentăm, în lucrarea de față, o descriere detaliată a morfologiei dialectului aromân (substantivul), realizată pe baza corpusurilor existente și raportată la graiurile actuale, așa cum rezultă din ALAR I și ALAR II.

S U B S T A N T I V U L. La fel ca în celelalte dialecte ale limbii române, substantivele se repartizează în trei genuri: *masculin*, *feminin* și *neutru*, schimbându-și forma după *număr* și *caz*.

Întâlnim în textele din secolul al XVIII-lea forme substantivale pe care le regăsim în limba actuală.

Substantive masculine, forme de *s i n g u l a r*: în *Predica Sfântului Antonie*, *dumniḑḑ* 'dumnezeu' Jahr I 36/2, 6, 27; în *Codex Dimonie*: *amiră* 'împărat' Jahr IV 123/14, 15, 29, *dumniḑḑ* 'dumnezeu' Jahr IV 139/29; la Ucuta: *dómnu* 'stăpân' PScr 79/3, *dumniḑḑ* 'dumnezeu' PScr 79/3–5, *omŭ* PScr 79/9; la Daniil: *cupácŭ* 'stejar' PScr 117/5, *fagŭ* PScr 117/6, *kipăricŭ* 'chiparos' PScr 117/10, *phupŭ* 'plop' PScr 117/8; la Cavallioti: *ahcŭ* 'bucătar' (< tc. *ahçi*) PScr 189/3, *ángelŭ* 'înger' (< gr. *ἄγγελος*) PScr 191/11, *anŭ* PScr 191/33, *árbure* PScr 193/3, *aricŭ* 'rinichi' PScr 193/20, *aricŭ* PScr 193/21; forme de *p l u r a l*, în *Predica Sfântului Antonie*: *apostólan* 'apostoli' Jahr I 36/12, *criştínŭ* 'creştini' Jahr I 36/2, 29, *dumniḑḑḑḑ* 'dumnezei' Jahr I 36/8, *démuŭŭ* 'draci' (< gr. *δαίμων*) Jahr I 36/11, *ḡamiŭŭ* Jahr IV 36/14; în *Codex Dimonie*: *ángelŭ* 'înger' Jahr V 139/10, *cusurŭŭ* 'veri' (< lat. *consobrinus*) Jahr IV 139/10, *ḡamiŭŭ* Jahr VI 123/19; la Daniil: *kŭŭ* 'pini' PScr 117/11.

Substantive feminine, forme de *s i n g u l a r*: în *Predica Sfântului Antonie*: *duminică* Jahr I 36/18, 20, *kisă* 'întuneric' (< gr. *πίσσα*) Jahr I 36/21, *sănătate* Jahr I 36/9; în *Codex Dimonie*: *amirăḡáŭŭ* 'împărăteasă' (fem. de la masc. *amiră* < gr. *αμράς*) Jahr VI 87/20, 23, *bŭḡŭ* 'voce, glas' Jahr V 193/15, *étă* 'viață' (< lat. *aetas*, cf. alb. *jetë*) Jahr V 193/6, *mŭárte* Jahr V 227/18, *sărbătŭáre* Jahr VI 87/8, 9, *vŭrgŭnă* 'fecioară' (< alb. *virgjër*) Jahr 87/23; la Ucuta: *luŭŭnă* 'lumină' PScr 79/4; la Daniil: *pădŭre* PScr 117/14, *sálŭe* 'salcie' PScr 117/7; la Cavallioti: *ádie* 'permisiune' (< gr. *ἀδεια*) PScr 188/10, *agóŭe* 'chirie' (< gr. *αγόγι*)

PScr 188/39, *ayonisire* 'agonisire' PScr 188/32, *ayoridă* 'aguridă' PScr 188/36, *amóne* 'nicovală' (< gr. *αμόνι*) PScr 191/23, *ápă* PScr 192/24, *arádă* 'rând, rânduială' (< gr. *αράδα*) PScr 192/1, *arcóare* 'răcoare, frig' PScr 193/5, *arínă* 'nisip' PScr 193/25; forma de plural: în *Predica Sfântului Antonie*: *mulére* 'femei' Jahr I 36/6, *právďă* 'vite' (< bg. *pravda*) Jahr I 36/3; în *Codex Dimonie*: *amărtiĭ* 'păcate' (< gr. *αμαρτία*) Jahr V 193/17.

Substantive neutre, forme de singular: în *Predica Sfântului Antonie*: *diáfur* 'profit' (< gr. *διάφορο*) Jahr I 36/6; în *Codex Dimonie*: *agútóru* Jahr VI 87/14, *čirǵápŭ* 'cuptor' (< sl. *črěpŭ*) Jahr VI 123/7, 9, *númir* 'număr' Jahr V 193/10, *terŭ* 'cer' Jahr VI 123/1, *vanǵélŭ* 'evangelie' Jahr IV 139/11; la Ucuta: *duhŭ* 'duh' PScr 79/16; la Daniil: *locŭ* 'loc' PScr 116/21; la Cavallioti: *ágru* 'ogor' (< lat. *agrum*) PScr 188/29, *aľŭ* 'usturoi' (< lat. *alium*) PScr 190/30, *árcu* 'arc' PScr 193/11, *căpéstru* 'căpăstru' PScr 201/35; forme de plural: în *Predica Sfântului Antonie*: *zacŭánile* 'legile' Jahr I 36/2 (< sl. *zakonŭ*); în *Codex Dimonie*: *lúcre* 'lucruri' Jahr IV 139/28, *zbuáră* 'vorbe' Jahr V 193/5 (< sl. *sŭborŭ*); la Ucuta: *țerurŭ* 'ceruri' PScr 79/8; la Daniil: *ľǵámne* PScr 117/4.

GENUL ȘI NUMĂRUL. Substantivele se clasifică, în cadrul celor trei genuri, după felul în care se realizează opoziția *singular*: *plural*, anume, prin prezența (sau, mai rar, absența) desinențelor. Diferența dintre forma de singular și cea de plural este marcată, uneori, suplimentar de alternanțe vocalice și consonantice, care se produc în radical (pentru alternanțele consonantice, vezi p. 188).

La substantivele masculine apar următoarele opoziții:

- a) *ŭ*: *ĩ* (după *r*, *ș*, *j*): *fićórŭ*: *fićórĩ*, *furŭ*: *furĩ*, *perŭ*: *perĩ*, *čirěšŭ*: *čirěšĩ*, *ǵujŭ*: *ǵujĩ* 'om bătrân'; în graiul pindean (după *c*): *culácŭ*: *culáťĩ*, *sacŭ*: *saťĩ* (pentru celelalte graiuri, cf. e);
- b) *ŭ*: *ĩ*: *boŭ*: *boĩ*, *culéŭ*: *culéĩ* 'cârnat';
- c) *u*: *i*: *córbu*: *córgĩ* 'corb', *cúscru*: *cúscri*, *ǵermu*: *ǵérmĩ* 'vierme', *múșcľu*: *múșcľĩ* 'mușchi', *ócľu*: *ócľĩ* 'ochi', *spínġu*: *spínġĩ* 'spânz', *zmélcu*: *zmélčĩ* 'melc';
- d) *u*: *â*: *murmíntu*: *murmínťă* 'mormânt', *péftu*: *préťťă* 'preot', *górțu*: *górťă* 'păr (copac)', *mánġu*: *mánġă* 'mânz', *pórcu*: *pórťă* 'porc' (în graiul pindean: *pórcu*; *pórťi*);
- e) *ŭ*: *—*: *lupŭ*: *luĲ*, *aróbŭ*: *aróť* 'rob', *căcótŭ*: *căcót* 'cocoș', *mulidŭ*: *mulíġ* 'molid', *fagŭ*: *faġ*, *sacŭ*: *sať*, *bufŭ*: *bulĩ* 'bufniță', *sclavŭ*: *scláť* 'prizonier', *pomŭ*: *poń*, *nunŭ*: *nuń*, *calŭ*: *caľ*, *puľŭ*: *puľ*, *gátúnŭ*: *gátún* 'gutui';
- f) *i*: *â*: *dínti*: *dínťă*, *múnti*: *múnťă*, *părinti*: *părinťă*;
- g) *i*: *ĩ* (după *r*): *ďńiri*: *ďńirĩ* 'ginere';

- h) *i*: –: *câni*: *câń*, *fráti*: *frať*;
 i) *â*: *âń*: *lâlâ*: *lâlâń* ‘unchi’ (cf. alb. *lalë*), *tátâ*: *tâtâń*;
 j) vocală accentuată: (e)áđ, după cum urmează:
 – *ă*, *ó*, *í*: *áđ*: *amiráđ*: *amiráđ* ‘împărat’ (< gr. *αμράς*), *cajmó*: *cajmáđ* ‘durere sufletească’ (< gr. *καῦμός*), *buiġi*: *buiġáđ* ‘boiangiu, vopsitor’ (< tc. *boyacı*);
 – *é*: (e)áđ: *bâhčé*: *bâhčáđ* ‘grădină, livadă’ (< tc. *bahçe*), *gaġlé*: *gaġléáđ* ‘grijă; îngrijorare’, < tc. *gaile*);
 k) opoziție zero (cu alternanță vocalică în radial), la substantivele terminate în *-i*: *șárpi*: *șérkî*.

La numele proprii de persoană, forma de plural, terminată în *-ań* sau *-ađ*, are valoare de substantiv colectiv *Bárbań* (sg. *Bárba*) ‘totalitatea persoanelor cu numele *Bárba*’, *Badralaxáđ* ‘totalitatea persoanelor cu numele *Badralíxi*’. Același sens îl capătă și numele de persoană când primesc aceste terminații: pl. *čělnícáđ* (sg. *čělnicū* ‘stăpân’ < sl. *čelnik*), *pápań* (sg. *papū* ‘bunic’ < lat. *pappus*), față de pl. *čělniť*, *pápâń*.

La substantivele f e m i n i n e întâlnim opozițiile:

- a) *â*: *i*: *pápâ*: *pápi* ‘rață’ (< gr. *πάπια*), *sóbâ*: *sóbi*, *pujátâ*: *pujáti* ‘poiată, streășină’ (< sl. *pojata*), *ġádâ*: *ġádi*, *cásâ*: *cási*, *vintúzâ*: *vintúzi* (< fr. *ventouse*, gr. *βεντούζα*), *scáfâ*: *scáfi* (< gr. *σκάφη*), *câlivâ*: *câlívi* ‘colibă’ (< gr. *καλίβα*), *puġġâ*: *puġġi* ‘puică’, *búđâ*: *búđi* ‘buză’, *cásâ*: *cási*, *spúzâ*: *spúzi*, *númâ*: *númi* ‘nume’, *núnâ*: *núni*, *múlâ*: *múli* ‘catâr’ (< it. *mula*), *amúrâ*: *amúri* ‘mură’;
 b) *â*: *ĩ*: (după *r*): *gúrâ*: *gúri*, *sęárâ*: *serĩ*, *męárâ*: *morĩ*;
 c) *â*: *urĩ*: *đęánâ*: *đęenurĩ* ‘culme, deal’;
 d) *â*: *âń*: *múmâ*: *mumâń* ‘mamă’;
 e) *â*: *ati*: *ġrámâ*: *ġrámati* ‘literă’ (< gr. *γράμμα*);
 f) *â*: *ărĩ*: *nórâ*: *nurărĩ*, *sórâ*: *surărĩ*;
 i) *uâ*: *ġéi*: *buġáuâ*: *buġéi* ‘boia, vopsea’ (< tc. *boya*);
 j) *uâ*: *li*: *đúuâ*: *đáli* ‘zi’, *stęáuâ*: *stęáli*;
 k) *â*: –: *lupátâ*: *lupáť*; *lâpúdâ*: *lâpúđ* ‘călțun’ (< gr. *λαπούδα*), *vácâ*: *váť*, *arúgâ*: *arúđ* ‘strungă’ (< lat. *ruga*), *mánâ*: *mâń*, *pęálâ*: *poI'*;
 l) *i*: *ĩ*: *pâdúri*: *pâdúri*, *mulári*: *mulărĩ* ‘femeie’; în graiul pindean: *crúťi*: *cruťĩ* ‘cruce’ (pentru celelalte graiuri, cf. m);
 m) *i*: –: *crúťi*: *cruť* ‘cruce’, *aġńhi*: *aġń* ‘vie’, *bârgáči*: *bârgáč* ‘căldărușă’ (< tc. *barkaç*), *pádi*: *păđ* ‘padiște; șes’ (< sl. *padĩ*), *aġrími*: *aġrín* ‘sălbăticieune’ (< gr. *αγρίμι*), *gátúńi*: *gátúń* ‘gutuie’, *crúťi*: *cruť* ‘cruce’, *sképi*: *skéK* ‘basma’ (< gr. *σκέπη*), *mirákĩ*: *mirák* ‘dorință’ (< tc. *merak*), *câmęáși*: *câmęșĩ*;

- n) *i: â: cărti: cărță* 'carte; hârtie; scrisoare', *frămti: frământă* 'frunte',
(a)púnti: (a)púnță;
o) *i: urî: căli: căluri, váli: văluri, stáni: stăniuri* 'stână';
p) *â: ati: γράμα: γράματι* 'literă' (< gr. γράμμα);
q) *i: î: ploái: ploî;*
r) *uâ: ăli: mâșăuâ: mâșăli* 'măsea', *steăuâ: steăli* 'stea';
s) *uâ: ăi: curăuâ: curăi* 'curea';
La substantivele *n e u t r e* s-au înregistrat următoarele opoziții:
a) *u: urî: gârdu: gârduri, vímt: vímturi* 'vânt', *plăngu: plănguri* 'plânset';
b) *û: urî: locû: locuri, sinû: sinuri* 'sân', *trupû: trúpuri*;
c) *u: ri: aráu: arăuri* 'râu', *arnîu: arniuri* 'iernat; iernatic' (< lat. *hibernium*);
d) *û: ri: cîcôrû: cîcări* 'picior';
e) *û: -fi: suélû: suăl* 'codină; lână tunsă de sub coada oii' (< lat. **sub-illia*);
f) *û: ti: lîcátû: lîcâti* 'ficat', *súflitû: súfliti*;
g) *û: â: mațû: măță* 'maț', *zbórû: zbărâ* 'cuvânt' (< mac. *zbor*);
h) *u: î: lémnu: lămni, scámnu: scámni* 'scaun', *sémnu: sămni*;
i) *u: â: gôrțu: gôrță* 'pară' (cf. bg. *gorec*).

Există unele deosebiri determinate de particularitățile fonetice ale graiurilor, precum și de structura silabică.

Substantive masculine

În graiul din Olimp apare tipul de opoziție *cal: cayl* 'cal; cai' OW 66, cu diftong în forma de plural.

Alături de forma general întâlnită în graiuri, *oáspet* 'oaspete, prieten' (< lat. *hospes*), se atestă, izolat, *oáspitû* (15. Gopeși, 17. Târnova) (pl. *oáspiț*), formă refăcută sub influența lui *bărbăț, cumnăț* etc¹. De la forma de singular *tátă* (< lat. *tata*), forma de plural cea mai răspândită e *tățăn*, întâlnită în toate graiurile, alături de care se atestă, izolat, *taț* la fărșeroți (20, 38, 52, 55), pindenii (33, 35) și grămosteni (31)². Alături de forma de singular mai răspândită *lălă* 'unchi' (pl. *lălân*) (< ab. *lălë*; cf. gr. *λαλάς*), întâlnită, în general, la fărșeroți, pindenii și grabovenii (21, 22), apare *láli* la grămosteni, ca și în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16)³. De la substantivele terminate în *-nû, -ni – anû* 'an', *frápsinû* 'frasin', *maimûnû*

¹ Vezi harta V 1405. prieten.

² Vezi harta II 277. tată.

³ Vezi hărțile II 286. unchi¹ și II 288. unchi².

‘mămuță’ (< tc. *majmun*), *cărbúni* – formele de plural, atestate izolat, la pindenii, fărșeroți și grabovenii, sunt *anî* (36. Aminciu), *frápsinî* (24. Concea, 32. Samarina), *majmúnî* (21. Nicea, 24. Corcea), *cărbúnî* (32. Samarina, 51. Livadi Olimpou)⁴, față de *an*, *frápsin*, *majmún*, *cărbun*, în majoritatea localităților.

Pe harta IV 1078. iepure, cea mai răspândită este forma refăcută de masculin sg. *lěpurî*, cu pl. *lěpurî*, întâlnită în graiurile grămostean și fărșerot, cu variantele *lěpru*; *lěpri* în graiul grabovean (21, 22) și *lěpri*; *lěpri* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16). La gramostenii din Crușova (11), R. Macedonia de Nord, substantivul este de genul feminin: *lěpure*; *lěpurî*. În graiul pindean s-a înregistrat forma etimologică de singular masculin *lěpuri*, pl. *lěpurî*, întâlnită în majoritatea localităților, cu variantele *lěpuri*; *lěpurî* (cu / depalatalizat) (28, 29, 46, 60), *lěpre*; *lěpri* (32. Samarina) și *lěpuri*; *lěpurî* în graiul din 27. Vlahoclisura. La fărșeroții din Beala de Sus (13) și Beala de Jos (14) s-au notat formele de singular masculin *lěpure* (13) și *lěpurî* (14) (formă refăcută de singular), cu pl. *lěpur*. Pe hărțile III 658. cioban și III 661. porcar apar formele de plural *picurár* și *purcár* în graiul din 15. Gopeși și 16. Moloviște, precum și la fărșeroții din 13. Beala de Sus și 14. Beala de Jos, R. Macedonia de Nord. Izolat, s-a notat, pe harta II 313. băiat, vocală finală plenisonă, *fićóru*; *fićóri*, în 36. Aminciu, grai pindean.

Pe harta IV 1116. pește, formele sunt *pěști*; *pěști* la fărșeroți, *pěscu*; *pěști* la pindenii, *pěscu*; *pěști* la grabovenii, *pěscu*; *pěști* la gramostenii; în graiul din Gopeși (15): *pěscu*; *pěști*, din 16. Moloviște: *pěscu*; *pěști*. Pe harta III 625. berbec, este aproape general atestată în graiuri forma de singular refăcută *birbécú*, cea etimologică, *birbéti*, întâlnindu-se izolat la fărșeroții din Albania (38. Fearica, 59. Andon Poçi). Pe harta V 1405. prieten s-a notat izolat *qáspitú* (15. Gopeși, 17. Târnova), formă provenită de la cazurile oblice din latină, general răspândită fiind *qáspi* (< *hospes*).

Alături de *birbérú* ‘bărbier, frizer’ (< tc. *berber*), forma întâlnită, în general, în graiuri, se atestă *birbélú* la grămosteni, probabil sub influența adjectivului *belú* ‘spân’ (< sl. *bělŭ*)⁵. De la *násturú* ‘nasture’ și *flíturú* ‘fluture’, s-au înregistrat, izolat, la grămostenii din Târnova (17), R. Macedonia de Nord, formele de plural *nástur* și *flítur*, față de *násturî* și *flíturî*, formele general întâlnite în graiuri⁶. Sg. *vlăstárú* ‘mlădiță, vlăstar’ are, în general, forma de plural masculin *vlăstári* și, mai rar, de netru, *vlăstari*⁷.

Pe lângă forma de masculin *alqátú*; *alqát* ‘aluat; aluațel’, se întâlnesc formele de neutru *alqátú*; *alqáturî*, *alqátú*; *alqáturi* și *alqátú*; *alqátî*, cu răspândire difuză în

⁴ Vezi hărțile IV 1256. an, IV 1047. frasin, IV 1081. mămuță, V 1477. cărbune.

⁵ Vezi harta I 125. bărbier.

⁶ Vezi hărțile IV 1197. nasture și IV 1115. fluture.

⁷ Vezi harta IV 1025. mlădiță.

graiuri, fără delimitări dialectale⁸. Alături de forma de plural general răspândită *căcôț* ‘cocoși’, apare *căcôți* (sg. *căcôtă*) la grabovenii din Nicea (21)⁹. Mai multe sunt formele de plural terminate în *-ți* la substantivele cu forma de singular terminată în *-că*, se întâlnesc, în mod regulat, la pindenii, dar sunt atestate și în graiul din Gopeși (15): *birbėti* ‘berbeci’, *púriți* ‘purici’, *êqáriți* ‘cioareci’, *șqáriți* ‘șoareci’, *nuți* ‘nuci’, dar și *birbéc*, *șqárić*, izolat, la pindenii din Turia (35) și Livadi Olimpou (51); la gramosteni, fărșeroți, graboveni, în graiul din Moloviște (16): *birbét*, *púriț*, *êqáriț*, *șqáriț*, *nuț*¹⁰. Substantivul *nucă* se întâlnește sub forma de feminin *núcă*, pl. *nuți* în numeroase localități cu grai pindean (33, 36, 41, 44, 49, 51). Notăm și forma de plural *bufți*, întâlnită în toate graiurile, alături de *buți*, atestată în graiul din Moloviște (16) și, cu totul izolat în celelalte graiuri. De la forma de singular *cócașă* (*cócasă*) ‘măceș’, mai răspândită e forma de plural *cócăși* (*cócași*), alături de care apare, izolat, *cqácăși*. De la formele de singular *alună* ‘alun’, *cărbună* ‘cărbune’, *frápsină* ‘frasin’, *káptină* ‘pieptene’, *nună* ‘naș’ s-au înregistrat, izolat, formele de plural *alúni*, *cărbúni*, *frápsini*, *káptini*, *nunți*, față de formele general atestate *alúń*, *cărbúń*, *frápsiń*, *káptiń*, *nuń*¹¹.

De la formele de singular terminate în *-ră* (*-r*), *-ri* se întâlnesc forme de plural în *-r* îndeosebi în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) dar, izolat, și în graiul fărșerot: *árbur* ‘stejari’, *fur* ‘hoți’, *đinir* ‘gineri’, *lěpur* ‘iepure’, *mer* ‘meri’, *par* ‘pari’, *per* ‘fire de păr’, *picurár* ‘ciobani’, *ymár* ‘măgari’, *văcár* ‘văcari’, *murár* ‘morari’¹². De la forma de singular *câni* ‘câine’ s-a înregistrat, izolat, forma de plural *câjă* în graiul pindean din Giurcea (41)¹³, alături de forma general atestată, *cân*. Adăugăm un substantiv terminat în semivocală, *curcubéu* ‘curcubeu’ – cu forma de plural curentă în graiuri, *curcubéi* – înregistrat și cu variantele de plural *curcubéqđ* și *curcubél* (de la care s-a refăcut forma de singular *curcubélă*)¹⁴. De la sg. *pórcu* ‘porc’, forma de plural este *pórță* la grămosteni, *porț* la fărșeroți, graboveni și *pórți* (*porți*) la pindenii; în graiul din 15. Gopeși: *pórți*, din 16. Moloviște: *porți*¹⁵. Aceeași distribuție se constată în cadrul formei de plural *nuț* ‘nuci’ (copac), atestată la gramosteni, fărșeroți și graboveni, față de *nuți*, forma întâlnită la pindenii; în 15. Gopeși: *nuți*, în 16. Moloviște: *nuț*¹⁶.

⁸ Vezi hărțile IV 1943. aluat, IV 1146. aluațel.

⁹ Vezi harta III 701. cocoș.

¹⁰ Vezi hărțile III 625. berbec, I 19. purice, IV 1208. cioareci, IV 1085. șoarece, III 903. nuc.

¹¹ Vezi hărțile IV 1102. bufniță, IV 1051. măceș, IV 1044. alun, V 1477. cărbune, IV 1047. frasin, I 8. pieptene, II 344. naș.

¹² Vezi hărțile IV 1033. stejar, V 1570. hoț, II 388. ginere, IV 1078. iepure, III 868. măr (copac), II 466. pari, I 1 MN. fir de păr, III 658. cioban, II 611. măgar, II 592. văcar, IV 1158. morar.

¹³ Vezi harta III 679. câine.

¹⁴ Vezi harta IV 1316. curcubeu.

¹⁵ Vezi harta III 660 porc.

¹⁶ Vezi harta III 903. nuc.

Vocale scurte finale se atestă și la substantive terminate în grup consonantic. Formele *țerbû*; *țerg* ‘cerb’ au o largă răspândire, fiind întâlnite în graiurile fărșerot și grabovean, unde se înregistrează și *keptû*; *kept* ‘piept’, *prămățefû*; *prămățef* ‘negustor’, *ursû*; *urși* ‘urs’. Adăugăm formele *porcû*; *porț* și *murmintû*; *mirmint* ‘mormânt’¹⁷, precum și formele de plural *dinț*, *munț*, *părinț*, *gorț* (copac) ‘gutui’ (cu sg. *dînti*, *mûnti*, *părinti*, *gorțû*)¹⁸. Se alătură *verđû*; *verđ* ‘varză’, *șerk* ‘șerpi’ (sg. *șărpi*), *zmelcû*; *zmelc* ‘melc’, *țermû*; *țern* ‘vierme’, *mușclû*; *mușcl* ‘mușchi’, *pinducľû*; *pinducľ* ‘păduchi’, *ocľû*; *ocľ* ‘ochi’, *ursû*; *urși* ‘urs’, *socrû*; *socr* ‘socru’, *cuscrû*; *cuscr* ‘cuscru’¹⁹. Harta IV 1075. arici e uniformă, cu *aricû*; *aric*. Pe harta I 138. neg situația e diferită, atestându-se forma de masculin *aricû*; *aric* la pindenii, la grabovenii; la grămostenii și fărșeroții apare atât forma de masculin *aricû*; *aric* cât și forma de neutru *aricû*; *arici* (*aricuri*), întâlnită și în 15. Gopeși (în Moloviște nu s-au înregistrat formele). Pe harta II 290 moș (om bătrân) s-a înregistrat forma de plural *aișî* și, izolat, *aișan* la pindenii (28, 29, 39, 40).

Substantive feminine

Semnalăm, mai întâi, formele *mă* ‘mamă’ (pl. *mumân*), întâlnită în câteva localități cu grai grămostean (3–5, 8, 10) și *fărnîă* ‘furnică’ (pl. *fărniz*), atestată în graiul din 15. Gopeși²⁰. De la pl. *lêpurî* ‘iepure’ (s.m.) s-a refăcut forma de singular feminin *lêpurî*, atestată izolat la grămostenii (11. Crușova)²¹. Lat. *uespa* s-a păstrat, izolat, sub forma *iaspi*²². Forma de plural lat. *uiridia* s-a păstrat ca *veărđă* ‘varză’ într-o singură localitate pindeană (41. Giurgea), în timp ce, în alte localități, s-a atestat forma refăcută *verđû*²³. Alături de forma general atestată *peaticû* ‘petec’ (< alb. *pet(ë)k*, tc. *petek*), s-a notat, izolat, în câteva localități, forma de singular feminin *peatică* (11, 14, 28), refăcută de la pl. *peatiți*²⁴. Notăm alte două forme atestate izolat, pl. *pâin* ‘pâini’ (sg. *pâni*) la pindenii (41. Giurgea) față de forma general răspândită *pân* și *lupăică*; *lupăike* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) (în restul localităților: *lupăni*; *lupăni*)²⁵.

¹⁷ Vezi hărțile IV 1070. cerb, I 149. piept, V 1553. negustor, II 1064 urs, III 660. porc, II 411. mormânt.

¹⁸ Vezi hărțile I 105. dinte, IV 1362. munte, II 281. părinte, II 873. păr (copac).

¹⁹ Vezi hărțile III 836. varză, IV 1088. melc, IV 1087. vierme, I 143. mușchi, I 20. păduche, I 29. ochi, IV 1064. urs, II 390. socru, III 398. cuscru.

²⁰ Vezi hărțile II 275. mamă și IV 1107. furnică.

²¹ Vezi harta IV 1078. iepure.

²² Vezi harta III 930. viespe.

²³ Vezi harta III 836. varză.

²⁴ Vezi harta V 1507. petec.

²⁵ Vezi hărțile IV 1028 pâine și IV 1088. lupoaică.

Din lat. *norus* 'noră' a rezultat *noră*, formă întâlnită, izolat, la grămosteni (5, 7, 8, 11, 17), la fărșeroți (18, 25, 52), precum și în graiul din Moloviște (16); în Gopeși (15) apare *nóră*, la fel ca în graiurile pindean, grămostean, fărșerot și grabovean²⁶. Izolat s-a înregistrat și *soră* 'soră' la grămosteni (2, 7, 11, 17) la fărșeroți (20, 38, 52, 54, 56), în graiul din Moloviște (16); în Gopeși (15) s-a atestat *sóră*, forma majoritar întâlnită în graiuri²⁷. Forma de plural *límbi*, *limbî* (20, 22, 33) (sg. *límbă*) e general atestată în graiuri, iar *lăngi* 'lămpi' (sg. *lămbă*) are o arie limitată la câteva localități cu grai pindean (28, 29, 36, 39) și grămostean (1, 4, 5, 9, 19), mult mai răspândită fiind, în aceste graiuri, forma de plural *lămbi*, întâlnită, de asemenea, în graiurile fărșerot, grabovean, din Gopeși (15) și Moloviște (16)²⁸. De la sg. *țálpă* 'urdoare' (cf. alb. *gjalpë*), forma de plural este *țálpi* la fărșeroți, graboveni, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) și *țálki* în graiurile pindean și grămostean. Aceeași distribuție dialectală se constată și la formele de plural *bárbi* 'bărbi' și *lămbi* 'lămpi', față de *bărgi* (*bărg*) și *lăngi*²⁹. De la sg. *cápră*, apare forma de plural *cápre* numai în graiul din Moloviște (16), cea general atestată, cu alternanță vocalică în radical, fiind *căpri* (*căpari*, *căpăr*)³⁰.

La substantivul terminat în *-că*, *fúrcă*, forma de plural este *fúrță* la grămosteni, *fúrți* la pindenii și *furț* la fărșeroți și graboveni; în graiul din Gopeși (15): *furți*, din Moloviște (16): *fúrki*. De la *póarcă* 'scroafă; purcea', forma general atestată în graiuri este *póarți*, alături de care se întâlnește, cu totul izolat, *póarkî* (trei atestări la fărșeroți). De la *zvércă* 'ceafă' (< alb. *zverk*), formele de plural sunt *zvértă* la grămosteni, *zvérti* la pindenii, *zverț* la fărșeroți și *zvérkî* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16); la graboveni apare *zvértă* în Nicea (21) și *zverț* în Greava (22)³¹. De la sg. *fálcă*, forma de plural este *făltă* la grămosteni, *fălti* (*făltî*) la pindenii, *fălt* la fărșeroți și graboveni și *fălti* (*făltî*) la pindenii (în graiul din Gopeși și Moloviște: *vilítă* < mac., bg. *vilica*)³². De la sg. *vácă*, pluralul este *văț* la grămosteni, fărșeroți, graboveni și *văți* la pindenii; în Gopeși (15): *văți*, în Moloviște (16): *vaț*, formă atestată, izolat, și la fărșeroții din Beala de Sus (13) și Beala de Jos (14)³³. De asemenea, de la sg. *núcă* forma de plural este *nuț* la grămosteni și fărșeroți, la grabovenii din Grabova (22) și în graiul din Moloviște (16), *nuți* la grabovenii din Nicea (21) și în graiul din Gopeși (15) (la pindenii: *cucóáși*)³⁴. De la formele de singular *pántică*, *mánică*, *foártică* 'foarfecă', *tiságă* 'desagă', distribuția formelor de plural e oarecum diferită. *Pántiț* apare, cu totul

²⁶ Vezi harta II 389. noră.

²⁷ Vezi harta II 283. soră.

²⁸ Vezi hărțile I 101. limbă, III 536. lampă.

²⁹ Vezi hărțile I 44. urdori, I 121. barbă, II 536. lampă.

³⁰ Vezi harta III 629. capră.

³¹ Vezi hărțile III 954. furcă, III 666. scroafă, I 135. ceafă.

³² Vezi harta I 72. falcă.

³³ Vezi harta II 572. vacă.

³⁴ Vezi harta II 572. nucă.

izolat, la grămosteni (2, 10) și la fărșeroți (52), mult mai răspândite fiind formele de plural *pântiți*, înregistrată la pindenii și fărșeroți și *pântiți*, notată la pindenii; în graiul din Gopeși (15): *pântiți*, în Moloviște (16): *pântiț* (la grabovenii nu s-au notat cuvintele)³⁵. Aceeași repartitie dialectală a formelor de plural se întâlnește la *tiságă* ‘desagă’ (sg.), cu *tisăđ* (pl.) în graiurile grămostean, fărșerot și grabovean și *tisăđđ* (pl.) în graiul pindean (în graiul din Gopeși și Moloviște s-au notat alte cuvinte)³⁶. De la forma de singular *foártică* ‘foarfecă’, s-au înregistrat formele de plural *foártiț* la grămosteni și fărșeroți, *foártiți* la pindenii și grabovenii; în Gopeși (15): *foártiți*, în Moloviște (16): *foártiț*³⁷.

Diferită e repartitia dialectală a formelor de plural de la sg. *mánică*: *mániți*, pl. se înregistrează numai în graiul pindean, în celelalte graiuri – grămostean, fărșerot, grabovean, din Gopeși (15) și Moloviște (16) – forma atestată fiind *mániț*³⁸. De la sg. *bășărică* (*bisărică*), pluralul este *bisériți* în graiul pindean, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) și *bisériț* în graiurile grămostean și fărșerot; la grabovenii: *bisériți* în Nicea (21) și *bisériț* în Greava (22)³⁹. De la sg. *fitică* ‘fetiță’, forma de plural *fitiți* e general atestată în graiuri; apare, izolat, *fitiț*, pl. la grămosteni (2, 6, 9, 11) și fărșeroți (20, 38, 52); în Gopeși (15): *fitiți*, în Moloviște (16): *fitiț* (la grabovenii: *feătă*; *feăti*)⁴⁰. De la forma de plural *mustăț* ‘mustăți’ s-a refăcut forma de singular *mustăcă*, întâlnită la grămosteni, la fărșeroții din Grecia, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), unde apare alături de *mustăță*, forma înregistrată la ceilalți fărșeroți și la grabovenii⁴¹.

La substantivele terminate în *-tă*: *poártă*, *númtă* ‘nuntă’, *băltă*, forma de plural este *poártă*, *númtă*, *băltă* în graiurile pindean, grămostean, din Gopeși (15) și Moloviște (16) și *poart*, *numț*, *bălt* în graiurile fărșerot și grabovean⁴². De la sg. *prăvdă* ‘vită’ (< bg. *pravda*) forma de plural este *prăvdi* în graiul pindean, *prăvdă* în graiul grămostean, în cel din Gopeși (15) și Moloviște (16) și *prăvd* în graiurile fărșerot și grabovean⁴³. De la sg. *gréndă* ‘grindă’ s-au notat formele de plural *grénđă* în graiurile pindean, grămostean, din Gopeși (15) și Moloviște (16), *grénd* în graiul fărșerot și *gréndi* în graiul pindean; la grabovenii: *pótănă* (*pótină*) (< bg. *poton*)⁴⁴. *Gľndă* (< lat. **glanda*) și *gľndură* (< lat. *glandula*) se folosesc atât cu sensul de ‘ghindă’ cât și cu sensul de ‘amigdală’. *Gľndă*, pl. *gľndi* (*gľnđă*, *gľnđ*)

³⁵ Vezi harta I 171. pânțete.

³⁶ Vezi harta III 1006. desagă.

³⁷ Vezi harta II 535. foarfecă.

³⁸ Vezi harta IV 1193. mănecă.

³⁹ Vezi harta II 414. biserică.

⁴⁰ Vezi harta II 311. fetiță.

⁴¹ Vezi harta I 71. mustăță.

⁴² Vezi hartile II 433. poartă, II 360. nuntă, IV 1356. băltă.

⁴³ Vezi harta II 589. vită.

⁴⁴ Vezi harta II 457. grindă (la casă).

se întâlnește în graiul grămostean, în timp ce *gľndură*, pl. *gľnduri* (*gľndurĩ*, *gľndur*) apare în graiul pindean, fărșerot, din Gopeși (15) și Moloviște (16); la graboveni s-a înregistrat *gľndă*, pl. *gľndi* în Greava (22) și *gľndură*, pl. *gľndur* în Nicea (21)⁴⁵.

De la formele de singular *frămți* 'frunte', *noăpti*, (*a*)*púnti* 'punte, pod', *cárti* 'scrisoare; carte; hârtie', s-au înregistrat formele de plural *frámțâ*, *nóptâ*, (*a*)*púntâ*, *cărțâ* în graiurile pindean, grămostean din Gopeși (15) și Moloviște (16) și *frâmț*, *nopt*, (*a*)*púnt*, *cărț* în graiurile fărșerot și grabovean⁴⁶. *Clăști* 'clește' e substantiv feminin, cu pluralul *clěștâ* în graiul grămostean și *clěști* (*clěștĩ*) în graiurile grabovean, din Gopeși (15) și Moloviște (16); în graiul grabovean, *clăști*; *clěști* (*clěștĩ*) e de genul masculin⁴⁷. *Báltă* are pluralul *bălțâ* la grămosteni și pindenii și *bălț* la fărșeroți și grabovenii; în Moloviște: pl. *bălțur* (în Gopeși nu s-a notat cuvântul)⁴⁸.

Această delimitare clară a ariilor e confirmată de opoziția *-dă / -đi* – care apare în *búđă*; *búđi*⁴⁹ –, atestată la fărșeroți, la grabovenii (21, 22), în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), în timp ce *búđă*; *búđă*, cu neutralitatea opoziției sg.; pl., se întâlnește în graiurile pindean și grămostean. Observăm că opoziția în discuție e marcată în graiurile care au un sistem vocalic format din șase vocale și se neutralizează în graiurile care au un sistem vocalic format din șapte vocale. La substantivele care realizează opoziția singular ~ plural *-tă / -ti*, formele în cauză – *țătă*; *țătĩ* 'țătă', *lță*; *lțĩ* 'lță', *păpútă*; *păpútĩ* 'pantof' – apar, în general, la fărșeroți, la grabovenii (21, 22) și în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), în timp ce formele *țătă*; *țătă*, *lță*; *lță*, *păpútă*; *păpútă*, cu omonimia sg; pl., se întâlnesc în graiurile pindean și grămostean⁵⁰. În cazul substantivului *crúti* 'cruce' se realizează opoziția singular ~ plural *crúti*; *cruț* la grămosteni, fărșeroți și la grabovenii din Greava (22), în timp ce *crúti*; *cruți* apare la pindenii, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) și la grabovenii din Nicea (21). La substantivele terminate, la singular, în *-kĩ*, opoziția singular ~ plural *-kĩ*; *-k* apare în graiurile grămostean, pindean și grabovean – *băbúkĩ*; *băbúk* 'mugur; boboc (de floare)' – în timp ce omonimia *băbúkĩ*; *băbúkĩ* apare la fărșeroți, ca și în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16)⁵¹.

⁴⁵ Vezi hărțile I 124. amigdală, IV 1035. ghindă.

⁴⁶ Vezi hărțile I 26. frunte, IV 1254. noapte, IV 1344. pod, V 1392. scrisoare, V 1377. carte, V 1390. hârtie.

⁴⁷ Vezi harta V 1464. clește.

⁴⁸ Vezi harta IV 1356. baltă.

⁴⁹ Vezi harta I 119. buză.

⁵⁰ Vezi hărțile I 160. țătă, III 980. iță, IV 1219. pantof.

⁵¹ Vezi hărțile II 493. cruce, IV 1024. mugur, IV 1055. boboc (de floare).

Forma de plural *bărgi* ‘bărbi’ se întâlnește la pindenii și grămostenii, în timp ce *bărbe* (*bărbi*) apare la fărșeroți, grabovenii, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16)⁵².

Omofonia sg. *frânđă* ‘frunză’, pl. *frânđă* se întâlnește în graiurile pindean, grămostean, din Gopeși (15) și Moloviște (16), în timp ce opoziția sg. *frânđă*, pl. *frânđi* apare la grabovenii; în graiul fărșerot s-a atestat atât sg. *frânđă*, pl. *frânđă* (*frânđ*) cât și sg. *frânđă*, pl. *frânđi*⁵³. La grabovenii s-a înregistrat și sg. *mânđă*, pl. *mânđi*⁵⁴. Mai bine marcată este opoziția sg.; pl. în *búđă*; *búđe*, care se întâlnește de obicei în graiuri. Lipsa opoziției – sg. *búđă*; pl. *búđă* – caracterizează graiul grămostean, fiind înregistrată, parțial, și în graiul pindean, în timp ce marcarea opoziției sg. *búđă*; pl. *búđe* se întâlnește în graiurile fărșerot, grabovean, din Gopeși (15) și Moloviște (16) și, parțial, în graiul pindean⁵⁵. Opoziția sg. *pułiță* (*pułiță*), pl. *pułiți* ‘puică’ e marcată în toate graiurile; omonimia sg. *pułiță*; pl. *pułiță* apare, cu totul izolat, în două localități (8, 39)⁵⁶. Omonimia sg. *țătă*; pl. *țătă* ‘țată’ se întâlnește în graiul grămostean, în timp ce opoziția sg. *țătă* (*țătă*); pl. *țătę* (*țătę*) apare în celelalte graiuri⁵⁷. Menționăm și forma *sânđă* (*sânđă*) ‘sânge’ înregistrată la grămostenii și, izolat, la fărșeroți (13, 14, 56), alături de *sânđi*, care apare în majoritatea localităților⁵⁸. *Sălți* ‘salcie’ (< lat. *salicem*) (pl. *sălți*), cu forma de singular refăcută, *sălță* (pl. *sălți*) se întâlnește în graiul pindean; *sălți* (pl. *sălțur*) apare, de asemenea, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) și în graiul grămostean: *sălți* (pl. *sălță*), în timp ce *sălță* (pl. *sălț*) se atestă la fărșeroți și la grabovenii⁵⁹. *Afrânđă* (*frânđă*) ‘fragă’ (< lat. *fraga*), pl. *afrânđi* (*frânđi*) e forma curentă în graiurile pindean, grabovean, din Gopeși (15) și Moloviște (16), în timp ce forma unică de singular și plural: (*a*)*frânđi* se întâlnește în graiul grămostean (la fărșeroți: *liliștrufă* < alb. *lylystrydhe*)⁶⁰. Situația e oarecum diferită în cazul formei *frânđă* ‘frunză’ (< lat. *frondia*), pl. *frânđi*, atestată în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) și în graiul fărșerot, în timp ce omonimia sg. *frânđă*, pl. *frânđă* se înregistrează în graiurile pindean, grămostean, precum și în graiul grabovean din Greava (22) (în Lunca: *peđji*; *pej*, et. nec.)⁶¹.

⁵² Vezi harta I 121. barbă.

⁵³ Vezi harta IV 1017. frunză.

⁵⁴ Vezi harta II 606. mână.

⁵⁵ Vezi harta I 119. buză.

⁵⁶ Vezi harta III 697. puică.

⁵⁷ Vezi harta I 160. țată.

⁵⁸ Vezi harta I 147. sânge.

⁵⁹ Vezi harta IV 1048. salcie.

⁶⁰ Vezi harta III 865. fragă

⁶¹ Vezi harta IV 1017. frunză.

De la sg. *căsă*, s-a notat *cási*, pl. în graiurile grămostean, fărșerot și grabovean. La pindenii forma de plural obișnuită este *căsi*, alături de care apar, izolat, *cási* (36. Aminciu) și *căși* (*cășuri*) (51. Livadi Olimpou); în graiul din Gopeși (15): *cășur*, din Moloviște (16): *cășuri*⁶². Substantivul *pălmă* ‘palmă’ are forma de plural *pălni* în graiul grămostean și *pălmi* în graiurile pindean, fărșerot, grabovean, precum și în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16). De la substantivul *iarnă* ‘iarnă’, formele de plural sunt *ierhi* (și *iernuri*) la pindenii, la grămosteni, *ierhi* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) și *ierni* în graiul grabovean⁶³.

De la sg. *inimă*, forma de plural este *inimi* (*inimi*) la fărșeroți, la grabovenii, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), care se întâlnește și în cele mai multe localități cu grai pindean, unde apare și *inih* în câteva localități (28, 29, 32). În cele 16 localități cu grai grămostean, cele două forme – *inimi* și *inih* – se repartizează în mod egal, fiecare cu opt atestări⁶⁴. Formele *nună*; *nuni* ‘nașă’, *vină*; *vinii* ‘vână’, cu închiderea vocalelor în poziție finală, se întâlnesc în graiurile pindean și grămostean, din Gopeși (15), în timp ce *nună*; *nune* și *vină*; *vine* apar la fărșeroți și în graiul din Gopeși (15); în graiul grabovean s-au notat formele intermediare *nună*; *nune* și *vină*; *vine*⁶⁵. Forma *lăcrih* ‘lacrimi’ (sg. *lăcrimă*) e aproape generală, *lăcrih* fiind notată în numai două localități cu grai pindean (32. Samarina, 36. Aminciu)⁶⁶. De la *ărpă* ‘aripă’, termen înregistrat la grămosteni, ca și în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), forma de plural este *ărpi*, dar și *ărki* la grămosteni⁶⁷. La substantivele *lindină* ‘lindină’, *săptămână* ‘săptămână’, *fântână* ‘fântână’ și *mărđină*, formele de plural *lindini*, *săptămâni*, *fântâni* și *mărđini* apar, cu totul izolat, în graiul pindean din Samarina (32), formele curente în graiuri fiind *lindih*, *săptămân*, *fântân*, *mărđin*⁶⁸.

De la forma de plural *náli* ‘miele’, atestată în toate graiurile, apare sg. *nălă* în graiurile pindean și grămostean, în graiul din 15. Gopeși (în 16. Moloviște lipsește cuvântul), și forma refăcută de singular, *năuă* (*náo*) în graiurile fărșerot și grabovean⁶⁹. De la sg. *stízmă* ‘perete’ (< gr. *στήσιμο*), forma de plural este *stízmi* în graiul pindean și *stízhi* în graiul grămostean; în graiul din Gopeși (15): *stízmi*, în graiul din Moloviște (16): *stízhi* (la fărșeroți și grabovenii: *mură* < lat. *murus*)⁷⁰.

⁶² Vezi harta II 416. casă.

⁶³ Vezi hărțile I 189. palmă, IV. 1270. iarnă.

⁶⁴ Vezi harta I 157. inimă.

⁶⁵ Vezi hărțile II 343. nașă, I 148. vână.

⁶⁶ Vezi harta I 49. lacrimă.

⁶⁷ Vezi harta III 706. aripă.

⁶⁸ Vezi hărțile I 21. lindină, IV 1239. săptămână, IV 1340. izvor, IV 1530. mal.

⁶⁹ Vezi harta III 632. mie.

⁷⁰ Vezi harta II 417. perete.

La substantivele *cále* și *vále*, formele de plural *căluri* și *văluri* au o largă răspândire, întâlnindu-se la pindenii, grămosteni, fărșeroți, graboveni, *călur* (pl.) și *vălur* (pl.) apărând, izolat, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), precum și la fărșeroții din Beala de Sus (13) și Beala de Jos (14)⁷¹.

De la formele de singular *scără* ‘scară; treaptă’ și *țigără*, formele de plural sunt *scări* și *țigări* în majoritatea localităților, dar *scăr*, *țigăr*, parțial, la fărșeroți și în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16). De asemenea, de la formele de singular *soră* și *noră*, formele de plural sunt *suróri* și *nuróri* în majoritatea localităților, dar *surăr* și *nurăr* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) ca și în unele localități de fărșeroți⁷². Menționăm formele etimologice de singular *sorú* ‘soră’ (< lat. *soror*) și *norú* ‘noră’ (< lat. *norus*), înregistrate în graiul din Moloviște (16), parțial la grămosteni și fărșeroți, alături de formele refăcute *soră* și *noră*, atestate la pindenii, la graboveni, la fărșeroții din 13. Beala de Sus și 13. Beala de Jos și, parțial, la grămosteni. De la sg. *gúră*, formele de plural sunt, aproape pretutindeni, *gúri* și *guri*, dar, cu totul izolat, apare *gur* la fărșeroți (30, 38), unde se înregistrează și formele de plural *căstúr* ‘bricege’ și *línur* ‘linguri’⁷³. Pentru *vără* ‘vară’, *sără*, *țără* ‘lumânare’, *mără*, *hără* ‘sat’ (< gr. *χώρα*), formele de plural sunt *verí*, *serí*, *țerí*, *morí*, *horí* în majoritatea localităților, dar *ver*, *ser*, *țer*, *mor*, *hor* în câteva localități de fărșeroți⁷⁴. De la *căpistări* ‘căpistere, covată’ apare, izolat, forma de plural *căpistér* la fărșeroții din Beala de Sus (13) și Beala de Jos (14), precum și în graiul din Moloviște (16), față de *căpistéri* în graiul din Gopeși (15), care este forma curentă în graiuri⁷⁵.

De la formele de singular *mără*, *sumsără* ‘subsuoară’, *niľără* ‘mioară’, *ȳmără* ‘măgăriță’ (< gr. *γομάρι*), *țigără*, s-au înregistrat formele de plural – cu alternanță în radical – *mor*, *sumsór*, *niľór*, *ȳmăr*, *țigăr* la fărșeroții din Beala de Sus (13), Beala de Jos (14), din R. Macedonia de Nord, precum și în unele localități de fărșeroți din Albania, față de *morí*, *sumsóri*, *niľóri*, *ȳmări*, *țigări*, formele înregistrate în celelalte graiuri⁷⁶. De la sg. *gúră* forma de plural este *gúri* la fărșeroți, precum și în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), alături de care apare *guri* în graiurile pindean și grabovean; în cele 16 localități cu grai grămostean, cele două forme – *guri* și *guri* – se repartizează în mod egal, fiecare cu opt atestări.

La substantivele feminine cu singularul în *-ri* – *nári* ‘nas’, *sudări*, *mulári* ‘femeie’, *păltári* ‘omoplat’ (< lat. **platalis*), *păduri*, *gustári* ‘mic dejun’, *stricături*

⁷¹ Vezi hărțile IV 1339. cale, IV 1351. vale.

⁷² Vezi hărțile II 450. scară, II 427. treaptă, V 1576. țigară, VI 283. soră, II 390. noră.

⁷³ Vezi hărțile I 73. gură, II 548. briceag, II 551. lingură.

⁷⁴ Vezi hărțile IV 1272. vară, IV 1253. scară, II 479. lumânare, IV 1157. moară, V 1436. sat.

⁷⁵ Vezi harta IV 1142. covată.

⁷⁶ Vezi hărțile IV 1157. moară, I subsuoară, III 626. mioară, II 612. măgăriță, V 1576. țigară.

‘strecurătoare’, *tămbări* ‘sarică’ (< lat. **tambarum*), *mulări* ‘catârcă’ (< gr. *μολάρι*), *ambăre* ‘hambar’ (< tc. *ambar*) –, formele de plural sunt *năr*, *sudór*, *mulér*, *păltăr*, *pădúr*, *gustăr*, *stricătór*, *mulăr*, *tămbăr*, *ambăr* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), la fărșeroții din Beala de Sus (13), Beala de Jos (14), R. Macedonia de Nord și, parțial, la cei din Albania, față de *nări*, *sudóri*, *muléri*, *tămbări*, *ambări* în localități de fărșeroți, precum și în celelalte graiuri⁷⁷. Substantivele terminate în *-li* – *cáli*, *váli* – au forma de plural *călur*, *vălur* și cuprind, alături de graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), numeroase localități cu grai fărșerot⁷⁸. Aceeași repartiție geografică au formele *hércur* ‘miercuri’ și *vínir* ‘vineri’⁷⁹.

Pentru sg. *cúscră*, forma de plural este *cúscri* (*cúscri*) în majoritatea localităților, *cuscre* (*cúscře*) întâlnindu-se izolat în graiuri: 11, 26 (grămosteni), 14 (fărșeroți), 32, 36 (pindenii)⁸⁰. Numai în aceste câteva localități se face distincția între formele de plural fem. *cúscře* și masc. *cúscri*; în majoritatea localităților există o singură formă de pl. masc. și fem. *cúscri*. De la sg. *cápră*, forma de plural este *căpri* (*căpări*), cu alternanța *á/ă* în radical, *căpre* apărând într-o singură localitate, în graiul din 16. Moloviște⁸¹. De la sg. *kátră* ‘piatră’, forma de plural este *kétari* (*kétări*) în graiurile majoritare – pindean, grămostean, fărșerot – și *kétrí* în graiul grabovean (21, 22) și în cel din Gopeși (15) și Moloviște (16)⁸².

Opoziția sg.; pl. se neutralizează în *úngli*; *úngli* ‘unghie; unghii’ în graiurile pindean, grămostean, din Gopeși (15) și Moloviște (16), dar se înregistrează în graiurile fărșerot și grabovean: *úngliă*; *úngli*⁸³. De la pl. *héli* ‘mieie’, forma de singular cea mai răspândită în graiuri este *háuă*, cu atestări izolate pentru *hálă* la pindenii (29, 32, 35, 40), la grămosteni (2, 19), în graiul din 15. Gopeși (în 16. Moloviște: *hélü* *háminü* ‘miel femelă’)⁸⁴. În aceleași graiuri se face diferența între sg. *urécľă* ‘ureche’ și pl. *urécľi*, în timp ce în graiurile pindean, grămostean, din Gopeși (15) și Moloviște (16) opoziția se realizează în radicalul cuvântului, între sg. *urécľi* și pl. *urécľi*⁸⁵.

Opoziția sg./pl. *căpúșă*; *căpúși* ‘căpușă’⁸⁶ e marcată, în general, la fărșeroți, inclusiv la cei din 13. Beala de Sus (în 14. Beala de Jos: *căpúșă*; *căpúșă*), la

⁷⁷ Vezi hărțile I 45. nas, I 146. sudoare, II 321. femeie, I 162. omoplat, IV 1007. pădure, IV 1162. prânz¹, III 649. strecurătoare, II 614. catârcă, IV 1204. sarică, III 759. hambar¹.

⁷⁸ Vezi hărțile IV 1339. cale și IV 1351. vale.

⁷⁹ Vezi hărțile IV 1243. miercuri, IV 1245. vineri.

⁸⁰ Vetii harta II 399. cuscră.

⁸¹ Vezi harta III 629. capră.

⁸² Vezi harta II 420. piatră.

⁸³ Vezi hărțile I 212. unghie, II 604. copită.

⁸⁴ Vezi harta III 632 mia.

⁸⁵ Vezi harta I 52. ureche.

⁸⁶ Vezi harta III 636. căpușă.

pindeni și la grabovenii din 22. Greava (*căpúșă*; *căpúș*), dar se neutralizează la grămosteni: *căpúși*; *căpúși*. Alături de forma general răspândită *cămeáși*; *căméși* ‘cămașă’, apare, izolat, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), *câmăși*; *cămeáși*. În schimb, *čirăși*; *čirăși* are o răspândire aproape generală, *čirășă*; *čiréș* întâlnindu-se în graiul grabovean (21, 22) și la fărșeroții din Beala de Sus (13) și Beala de Jos (14), R. Macedonia de Nord⁸⁷.

Pentru graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) sunt caracteristice formele de singular *stea*, *cățoa* ‘cățea’, *gițoa* ‘vițică’, *mășioa* ‘măsea’, *purțioa* ‘purcea (purcică)’, față de formele atestate în celelalte graiuri *stăuă*, *cățauă*, *gițauă*, *mășăuă*, *purțăuă*⁸⁸; în același grai apare și *oa* ‘ouă’, pentru *oăuă* în celelalte graiuri⁸⁹. De la sg. *mășăuă* ‘măsea’, forma de plural este *măséi* la pindeni, grămosteni, la fărșeroții din Grecia, R. Macedonia de Nord, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), și *mășáli* la graboveni și la fărșeroții din Albania⁹⁰. *Șârpe*; *șârpe*, cu o singură formă de singular și plural, este de genul feminin în graiul din 16. Moloviște⁹¹. Substantivul *sári* ‘sare’⁹² are forma articulată *sára* în câteva localități de fărșeroți din Albania (37, 38, 56), cu forma de singular refăcută, *sáră* (56, 57). *Kátră* ‘piatră’ are forma de plural *kétri* în graiurile pindean, fărșerot, grabovean, din Gopeși (15) și Moloviște (16) și *kétari* (*kétări*) în graiul grămostean, cu atestări izolate la fărșeroți (18, 20, 25, 52) și pindeni (29, 40, 38)⁹³.

Substantive neutre

Sg. *aráu* (*râu*, *rău*) ‘râu’ are forma de plural *aráuri* la pindeni și *răuri* la graboveni. La grămosteni se întâlnește, de obicei, *aráuri*, dar apare, izolat, și *aráuri* (7, 19), iar la fărșeroți s-a notat *răuri* (18, 38), *răuri* (20, 23–25, 50, 52) și *răur* (13, 14) (în graiul din 15. Gopeși și 16. Moloviște: *váli*; *văllur*)⁹⁴. De la sg. *úđărú* forma de plural este *úđări* în graiurile grămostean, fărșerot, grabovean și în cel din Gopeși (15). În graiurile pindean și în cel din Moloviște (16), forma de singular este *úđări*, identificându-se cu cea de plural⁹⁵. Sg. *țirú* ‘ciur’ are, în graiuri, pluralul *țiri*, alături de care s-a înregistrat *țiruri* în unele localități de grămosteni (5, 9, 10, 19), de pindeni (35, 36, 41) și de fărșeroți (52); la graboveni apare *țiri* în 21. Nicea

⁸⁷ Vezi hărțile IV 1190. cămașă, III 886. cireasă.

⁸⁸ Vezi hărțile IV 1305. stea, III 680. cățea, II 584. vițea, I 106. măsea, III 668. purcea.

⁸⁹ Vezi harta III 689. ou.

⁹⁰ Vezi harta I 111. măsea.

⁹¹ Vezi harta IV 1082. șarpe.

⁹² Vezi harta II 510. sare, art.

⁹³ Vezi harta II 420. piatră.

⁹⁴ Vezi harta IV 1342. râu.

⁹⁵ Vezi harta II 576. uger.

și *țiruri* în 22. Greava⁹⁶. De la sg. *péturǔ* ‘foaie de plăcintă’ (de la **péturǎ* < lat. *pittula*), forma de plural este *péturi* în graiurile pindean, grămostean și fărșerot, cu varianta *pétu*; *pétu* în graiul grabovean (21, 22); în graiul din Gopeși (15): *péturǔ*; *pétu*, din Moloviște (16): *pétu*; *pétu*⁹⁷.

De la sg. *patǔ*, forma de plural este *páturi* la grămosteni și la grabovenii din Nicea (21) și *pátu* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) (la pindenii, la fărșeroți și la grabovenii din 22. Nicea: *criváti* < gr. *κρεββάτι*)⁹⁸. De la forma de singular *skínirátǔ* ‘șira spinării’, pluralul este, în graiuri, *skíniráti* și, cu totul izolat, *skíniráturi* (5, 20, 29)⁹⁹. De la sg. *cotǔ* ‘cot’, pluralul este, în graiuri, *cǒati*, alături de care apare, izolat, *cóturi* (26, 28, 51); în Gopeși (15): *cǒati*, în Moloviște (16): *cóturi*¹⁰⁰. Sg. *skicǔ* ‘spic’ are forma de plural *skícuri* (*skícuri*) la pindenii, grămosteni și fărșeroți, *skícuri* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) și *skíti* în graiul grabovean¹⁰¹.

De la forma de singular *trupǔ*, pluralul este *trúpur* în graiul din Gopeși (15), din Moloviște (16), la fărșeroții din Beala de Sus (13) și Beala de Jos (14) și *trúpurǔ* în restul localităților¹⁰². De la sg. *čirǎpǔ* ‘cuptor’ (< pl. *črǎpǔ*), forma de plural întâlnită în graiuri este *čirǎpurǔ*, alături de care apare *čirǎpi* (*čirǎpi*) la grămosteni și la fărșeroți; la grabovenii: *čirǎpurǔ* (22. Greava), *čirǎpi* (21. Nicea) (în graiul din 15. Gopeși și 16. Moloviște: *fúrǎ*; la fărșeroții din 13. Beala de Sus și 14. Beala de Jos: *fúrnu* < lat. *furnus*)¹⁰³.

Sg. (*a*)*púťǔ* ‘puț; fântână’ are forma de plural, larg răspândită în graiuri, *púťuri*, față de *púťu* la fărșeroții din Beala de Sus (13), Beala de Jos (14), în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), R. Macedonia de Nord¹⁰⁴. Pentru sg. *braťǔ* ‘braț, mână’, *maťǔ* ‘maț’, *grumáďǔ* ‘grumaz; esofag’ se întâlnesc formele de plural *bráťǎ*, *máťǎ*, *grumáďǎ* la pindenii, grămosteni, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) și *bráti*, *máti*, *grumáďi* în graiurile fărșerot și grabovean¹⁰⁵.

De la sg. *ǧugǔ* ‘jug’, *lacǔ*, *focǔ*, *čocǔ* ‘ciocan’, forma de plural este – în graiul din Gopeși (15), Moloviște (16), dar și la grămostenii din Târnova (17), localități aflate în R. Macedonia de Nord – forma de plural este *ǧúgur*, *lácuri*, *fócuri*, *čócuri*¹⁰⁶. *Bușǔ*

⁹⁶ Vezi harta IV 1136. ciur.

⁹⁷ Vezi harta II 506. foaie de plăcintă.

⁹⁸ Vezi harta II 526. pat.

⁹⁹ Vezi harta I 167. șira spinării.

¹⁰⁰ Vezi harta I 186. cot.

¹⁰¹ Vezi harta III 743. spic.

¹⁰² Vezi harta IV 1020. tulpină.

¹⁰³ Vezi harta IV 1148. cuptor.

¹⁰⁴ Vezi harta II 468. fântână.

¹⁰⁵ Vezi hărțile I 181. mână, I 172. maț, I 136. esofag.

¹⁰⁶ Vezi hărțile II 559. jug, IV 1355. lac, II 477. foc, III 814. ciocan.

‘pumn’ (cf. alb. (m)bush ‘a umple, a rotunji’) are forma de plural *búși* la pindenii și grămosteni și *búșuri* (*búșuri*) la fărșeroți și la la grabovenii din 21 Nicea (*búșuri*) (la grabovenii din 22. Greava: *buși* s.m.)¹⁰⁷.

De la *gárdu* ‘gard’, s-a înregistrat, în graiuri, forma de plural *gárduri*, alături de care apare, izolat, *gárduri* la grămosteni (1–3, 7), la pindenii (36, 40) și fărșeroți (52); la grabovenii: *gárduri* în Greava (22) și *gárduri* în Nicea (21) (nu s-a înregistrat cuvântul în 15. Gopeși și 16. Moloviște¹⁰⁸. De la sg. *trástu* ‘traistă’ apare, în majoritatea localităților, *trásti*, care se întâlnește și în graiul din 16. Moloviște; în graiul din 15. Gopeși, cu totul izolat: *trástur*¹⁰⁹. De la sg. *prânđu* ‘prânz’, s-a notat, în graiuri, forma de plural *prânđuri* și, izolat, *prânđur* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16)¹¹⁰. De la sg. *đănúcflu* ‘genunchi’, *mănúcflu* ‘mănunchi, snop’, *țércflu* ‘cerc’, formele de plural sunt *đănúcfl*, *mănúcfl*, *țércfl*¹¹¹. *Múșcflu* ‘mușchi (la mână)’ apare, izolat, ca substantiv neutru, cu pl. *múșcfl* la grămosteni (6, 19), la fărșeroți (23, 25, 55) și la grabovenii din Nicea (21) și cu pl. *múșcflur* la grabovenii din Greava (22) (în majoritatea localităților: pl. *múșcfl* s.m.)¹¹².

CAZURILE

Substantivele m a s c u l i n e și n e u t r e nearticulate au o formă de singular și o formă de plural. O formă distinctă de *vocativ singular* în *-e*, moștenită din latină, apare la substantivele nume de persoană (inclusiv nume de ființe și obiecte personificate), unde *-e* nu se încheie la *-i* pentru că se accentuează prin intonație: *bărbáté, fráté, lùpé*. Prezintă, în continuare, cele două situații descrise mai sus:

- a) o singură formă cazuală de N. Ac. G. D. V. la singular și, respectiv, la plural:

	S i n g u l a r	P l u r a l
N. Ac. G. D. V. masc. :	<i>fićórŭ, boŭ, pulŭ</i> <i>amiráŭ, lálâ, sócru</i> neutru: <i>trupŭ, gárdu</i>	<i>fićóři, boi, puI</i> <i>amiráđ, lâlâń, sócri</i> <i>trúpurŭ, gárdurŭ</i>

¹⁰⁷ Vezi harta I 188. pumn.

¹⁰⁸ Vezi harta II 463. gard (de scânduri).

¹⁰⁹ Vezi harta III 1005. traistă.

¹¹⁰ Vezi harta IV 1163. prânz².

¹¹¹ Vezi hărțile I 227. genunchi, III 751. snop, V 1469. cerc (de butoi).

¹¹² Vezi harta I 143. mușchi (la mână).

- b) o formă de vocativ singular diferită de forma de N. Ac. G. D. singular; o singură formă de plural:

Singular		Plural
N. Ac. G. D.	Vocativ	N. Ac. G. D. V.
masc.: <i>bârbătŭ, nunŭ,</i> <i>cúscru, fráti,</i> <i>préftu, múnti</i> <i>cáni, șárpi, lálâ</i>	<i>bârbáte, núne,</i> <i>cúscre, fráte</i> <i>préfte, munte</i> <i>cáne, șárpe, lále</i>	<i>bârbát, nuń</i> <i>cúscri, fraț</i> <i>préftâ, múnțâ</i> <i>cân, șérkî, lâlân</i>
neutru: <i>súflitŭ</i>	<i>súflite</i>	<i>súfliti</i>

O formă de vocativ în -o, -e apare, în unele graiuri nordice, la numele proprii de persoană terminate în *ŭ, u, ı, i*: *Téyo, Hálco, Daúte, Dímce*, de la forma de nominativ *Teyŭ, Hálcu, Daútŭ, Dímci*. Vocalele o, e în poziție finală neaccentuată nu se închid la u, i pentru că se accentuează prin intonație: *bârbáté, fráté, Tèyó, Daùté*.

Substantivele f e m i n i n e nearticulate au, în general, la singular, o flexiune cazuală cu doi termeni: forma de G. D. (care se identifică cu forma unică de plural; vezi mai jos) se deosebește de forma de N. Ac. În această categorie intră majoritatea substantivelor feminine, cu excepția celor care nu disting singularul de plural (opозиția zero) sau formează pluralul în -urŭ, -ati (cf. grupele h), i) și n). Forma de vocativ este identică, în general, cu cea de N. Ac. Numai câteva substantive nume de persoană au, la singular, o formă de vocativ în -o (de origine slavă): *dádo* 'mamă', *sóro* (dar și *sorŭ*). La fel ca substantivele masculine și neutre, substantivele feminine nearticulate au, la plural, o formă unică de N. Ac. G. D. V.

Excepțând cele câteva forme de vocativ în -o menționate mai sus, flexiunea cazuală a substantivelor feminine se înfățișează astfel:

- a) o singură formă de N. Ac. G. D. V. la singular și, respectiv, la plural; în această categorie intră substantivele feminine cu pluralul în -urŭ și *ati*:

Singular	Plural
N. Ac. G. D. V. <i>đeánâ, váli, ȳrámâ</i>	<i>đénurŭ, vǎlŭrŭ, ȳrámati</i>

O subcategorie o constituie aici substantivele care nu deosebesc pluralul de singular (opозиția zero) și care au o formă unică de N. Ac. G. D. V. pentru ambele numere:

Singular	=	Plural
N. Ac. G. D. V. <i>búđâ, frándâ, máțâ, sǎátâ, híłŭ, lupǎrí, mǎási.</i>		

- b) o formă de singular (identică cu forma de plural) distinctă de forma de N. Ac. V. singular; o singură formă de plural.

	S i n g u l a r	P l u r a l
N. Ac. V.	G. D.	N. Ac. G. D. V.
<i>cásâ, gúrâ</i>	<i>cási, gurĩ</i>	<i>cási, gurĩ</i>
<i>vácâ, mâcări</i>	<i>văţ, mâcări</i>	<i>văţ, mâcări</i>
<i>câmăşi, cârti</i>	<i>câméşĩ, cârtâ</i>	<i>câméşĩ, cârtâ</i>
<i>fumăli, mulări</i>	<i>fumél', muléri</i>	<i>fumél', muléri</i>
<i>curáu, ploái</i>	<i>curăĩ, ploĩ</i>	<i>curăĩ, ploĩ</i>
<i>sorâ, stău</i>	<i>surări, stăli</i>	<i>surări, stăli</i>
<i>múmâ</i>	<i>múmân</i>	<i>mumán</i>

În graiuri se manifestă tendința de a deosebi vocativul de forma de N. Ac. (sau de N. Ac. G. D.) la substantivele din grupa *a*, prin modificarea desinențelor *-â, -i* în *-ă*, respectiv *-e*: voc. sg. *fxátă, líle* (față de N. sg. *fxátâ, líli*), voc. pl. *sqáţă, fxáte* (față de N. pl. *sqátâ, fxáti*). Aceeași este situația la numele proprii de persoană: vocativ *Tíncă, Maríe* (față de nominativ *Tíncă, Maríi*).

Particularități în folosirea substantivelor

Spre deosebire de dacoromână, în aromână *substantivele nume de persoană* nu sunt precedate, la acuzativ, de prepoziția *pe*:

ar. <i>u vedũ fxáta</i>	dr. <i>o väd pe fată (väd fata)</i>
<i>ălũ vedũ lani</i>	<i>il väd pe lani</i>
<i>âl' vedũ nipóşli</i>	<i>ii väd pe nepoţi (väd nepoşii)</i>
<i>li vedũ nipóştili</i>	<i>le väd pe nepoate (väd nepoatele)</i>

De asemenea, *acuzativul numelor de locuri* care arată direcția sau starea se construiesc fără prepoziție:

Mi ducũ Sârúnâ (Bucuręşti) 'Mă duc la Salonic (la Bucureşti)'.

Fuĩ Bítuli (Custánţa) 'Am fost la Bitolia (la Constanța)'.

Atributul substantival poate fi sintetic sau analitic. Pe harta II 445 *uşa casei* din ALAR II s-a notat forma sintetică *uşa căsălleĩ* în graiul pindean și forma analitică *uşa di căsă* în graiul fărşerot, ca și în graiul din Gopeşi și Molovişte; în graiul grămostean s-au înregistrat ambele forme, *uşa di căsă* și *uşa căsălleĩ*. La fărşeroţi apare *uşa ali căsi*.

GRAIURILE ACTUALE

Substantive masculine

- p; -pī: *pap*; *papī* 'bunic' (*pap* < lat. *pappus*, gr. *πάπος*) 37;
 -pū; -pī: *papū*; *papī* 'bunic' 52, 55;
 -pū; -k: *căsapū*; *căśák* 'măcelar' 10, 13, 14, 15, 16, 21, 22, *hăśápū*; *hăśák* (celelalte localități) (< tc. *kasap*), *lupū*; *luĳ* toate localitățile, *papū*; *paĳ* 'bunic' 3, 16, *36, *ĵapū*; *ĵaĳ* passim;
 -pū; -pañ: *26, 54;
 -pū; -pəñ: *papū*; *pápəñ* 'bunic' 39, 40, 47, 51;
 -pū; -pəni: *36;
 -pū; -pəñ: *papū*; *păpəñ* 1, 2, 4, 5, 7–15, 19, 21, 23–25, *26, 28, 29, *31, 33, 35, *36, 38, 41, 49, 58¹¹³;
 -b; -ġ: *ĵerb*; *ĵerġ* 'cerb' 50;
 -bū; -ġ: *ĵerbū*; *ĵerġ* 13, 18, 20, 21, 22, 23–25, 32, 33, 38;
 -bu; *ġi*: *ĵərbu*; *ĵerġi* (celelalte localități);
 -tū; -t: *alġatū*; *alġat* 1, 2, *6, 8, 10, 17, 19, 21, 31, 33, 35, 41, 58, *atū*; *aĵ* 'armăsar' (< tc. *at*) 17, *hatū*; *haĵ* 'armăsar' 13, *avucatū*; *avucat* 1–11, 13, 14, 16, 17, 38, *bărbātu*; *bărbat* (toate localitățile), *bratū*; *braĵ* 'brad', *căcótū* (*cucótū*); *căcót* (*cucót*) (toate localitățile), *cumnatū*; *cumnat* 'cumnat' (majoritatea localităților), *līcātū*; *līcāt* 'ficat' 4, 19, 22, 26, 32, 33, 35, *36, 51, 52, 58, 59, *nipótū*; *nipót* (majoritatea localităților), *skinirātū*; *skinirāt* 'șira spinării' 3, 4, 17, 24, 33, *stratiótū*; *stratiót* (< gr. *στρατιώτης*) 'soldat' 28, 29, 33, 35, 36, 38–41, 49–52¹¹⁴;
 -dū; -d: *bradū*; *braĵ* 'brad' (majoritatea localităților)¹¹⁵;
 -cū; -t: *birbécū*; *birbét* (majoritatea localităților), *fiĉricū*; *fiĉurí* (majoritatea localităților), *nucū*; *nuĵ* 'nuc' (majoritatea localităților), *púricū*; *púriĵ* 1–12, 18–20, 22–26, 30, 31, 35, 38, 50, 52, 54, 55, *puricū*; *purit* 13, 14, 17, 21, *26, 37, 56, 58, *porcū*; *porĵ* 'porc' 13, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 52, 54, *pricū*; *priĵ* 16, *șăáricū*; *șăárit* (majoritatea localităților), *șăárc*; *șorĵ* 56, 57;
 -cū; -ti: *birbécū*; *birbét* 15, 28, 29, 32, 34, 39–41, 49, *fiĉuricū*; *fiĉurit* 'băiețel' 26, 29, 39, 41, *fiĉurácū*; *fiĉuráti* 15, 39, 51, *nucū*; *nuĵi* 'nuc' 15, 32, 33, 47, *púricū*; *púriĵi* 26–29, 32–34, 36, 39, 41, 43, 49, 51, *porcū*; *porĵi* 3, 33, 41, *pricū*; *priĵi* 15, *șăáricū*; *șăáriti* 15, 26, 28, 29, 32, 33, 36, 39–41, 51;

¹¹³ Vezi hărțile II 289. bunic, III 630. ȣap, IV 1067. lup, V 1485. măcelar.

¹¹⁴ Vezi hărțile IV. 1070. cerb, IV 1143. aluat, II 609. armăsar, V 1454. avocat, II 293. bărbat (soț), IV 1029. brad, III 701. cocoș, II 394. cumnat¹, I 179. ficat, II 295. nepot, I 169. șira spinării, V 1406. soldat;

¹¹⁵ Vezi harta IV 1029. brad.

- c; -ț: *porc*; *porț* 20;
 -cu; -țâ: *pórcu*; *pórțâ* 1–12, 16;
 -cu; -ți: *pórcu*; *pórți* 14, 15, 28, 29, 36, 39, *40, 46, 49, 51, 60;
 -cu; -țî: *pórcu*; *porțî* 40;
 -cu; -c: *pórcu*; *porc*¹¹⁶;
 -gũ; -ğ: *fagũ*; *fağ* (majoritatea localităților);
 -gũ; -ğî: *fagũ*; *fağî* 28, 29, 32–34, 36, 39, 40, 49, 51;
 -g; -ğ: *fag*; *fağ* 21, 58;
 -cũ; -ț: *burécũ*; *burét* ‘rinichi’ 1–10, 17, 19, 25, 31, 52, *facũ*; *faț* ‘fag’ 1–3, 5–10, 12, *lucánicũ*; *lucáníț* ‘cârnat’ 1–12, 16, 19, 20, 31;
 -gũ; -ğ: *fagũ*; *fağ* 35;
 -gũ; -z: *fagũ*; *faz* 16;
 -faȳ; *fazî* (*fasî*) ‘fag’ 15¹¹⁷;
 -te (-ti); -ț: *fráte* (*fráti*); *frát* (toate localitățile)¹¹⁸;
 -nte (-nti); -nțâ: *dínte*; *dínțâ* ‘dinte’ 1–12, 14, 16, 17, 19, 25, 26, 28, 29, 39, 40, 51, *múnti*; *múnțâ* ‘munte’ 1–12, 14, 16, 17, 19, 31, 34, 39, 51, *murmínte*; *murmínțâ* ‘mormânt’ 1–7, 9–11, *17, 18, 29, 31, 39, *părínti*; *părínțâ* ‘părinte’ 1–12, 14, 17, 26, 36, *prínti*; *prínțâ* 15, 16, *17;
 -ndi; -nđâ: *múndi*; *múnđâ* ‘munte’ 20, 29, 34, 36, 40, 44, 51, *păríndi*; *părínđâ* ‘părinte’ 28, 29, 32, 40, 51, 60;
 -nti; -nț: *părínti*; *părínț* ‘părinte’ (majoritatea localităților), *prínti*; *prínț* 23;
 -ntu; -nțâ: *murmíntu*; *murmínțâ* ‘mormânt’ 12–16, 22–24¹¹⁹;
 -te (-ti); -ț: *frate*; *fraț* (toate localitățile)¹²⁰;
 -dũ; -de (-di): *nodũ*; *nđáde* (*nđádi*) (majoritatea localităților)¹²¹;
 -cũ; -c: *arícũ*; *aríc* ‘arici’ (majoritatea localităților), *arungácũ*; *arugác* ‘râncaci’ 1–9, 11, 12, 19, 20, 22, 25, 29, 40, *cupácũ*; *cupác* ‘stejar’ (majoritatea localităților), *cusácũ*; *cusác* ‘cosaș’ 1, 2, 4–7, 10, 11, 13–16, 22;
 -șũ; -șî: *bușũ*; *bușî* ‘pumn’ 4, 22, 26, 32, *ciréșũ*; *ciréșî* ‘cireș’ (majoritatea localităților);
 -țũ; -ț: *căstrăvéțũ*; *căstrăvét* ‘castravete’ (majoritatea localităților), *čirníțũ*; *čirníț* ‘dud’ 3, 4 (< bg. *černica*), *tarníțũ*; *tarníț* 1;
 -đũ; -đ: *mănđũ*; *mănđ* ‘mânz’ 13, 18, 21–25, 35, 28, 52, *néđũ*; *néđ* ‘miez’ 1, 10, 25, 31, *verđũ*; *verđ* ‘varză’ 20, 21, 23–25, 38, 52;

¹¹⁶ Vezi hărțile III 625. berbec, II 314. băiețel, III 903. nuc, I 19. purice, IV 1085. șoarece, III 660. porc.

¹¹⁷ Vezi hărțile I 180. rinichi, IV 1037. fag, III 674. cârnat.

¹¹⁸ Vezi harta II 282. frate.

¹¹⁹ Vezi hărțile I 105. dinte, II 281. părinți, II 411. mormânt, IV 1362. munte.

¹²⁰ Vezi harta II 282. frate.

¹²¹ Vezi harta I 204. ouăle picioarelor.

-fű; -fi: *bufű; bufi* 'bufniță' majoritatea localităților);
 -mű; -n: *pomű; poñ* 'pom, copac' 1–12, 17–19, 31, 32, 34, 36, 39, 40, 44, 51¹²²;
 -m; -n: *pom; poñ* 6, 15, 17, 20, 21, 31, 37, 38, 56–59;
 -nű; -n: *cusurinű; cusurin* 'văr' (majoritatea localităților), *hľnű; hľn* 'fin (grad de rudenie)' (majoritatea localităților), *nunű; nuñ* 'naș' (majoritatea localităților), *prunű; prun* 'prun' 12, 21, 22, 26, 28, 29, 34, 35, 39–41, 44, 45, 46, *skinű; skñ* (toate localitățile);
 -nű; -n: *călcăñű; călcăñ* 'călcâi' 22, 32, 54, 58, *gătűnű; gătűn* 'gutui' (majoritatea localităților);
 -lű; -l: *búvalű; búval* 'bivol' (majoritatea localităților), *căťălű; căťăl* 'cățel, dăscălű; dăscăl' (majoritatea localităților), *ďăscalű; ďăscăl* 'învățător' (< gr. *δασκαλος*) 13, 14, 22, 28, 33, *ňťălű; ŋťăl* 'vițel' (majoritatea localităților), *nelű; nel* 'miel' *purťělű; purťél* 'purcel' (majoritatea localităților), *sufřăntělű; sufřăntél* 'furuncul' (< lat. *furuncellus*) (majoritatea localităților)¹²³;
 -ľű; -l: *foľű; foľ* 'ou (în cuibar)' (< gr. *φώλι*) 12, 23, 32, 40, 41, *puľű; pul* 'pui de găină' (majoritatea localităților);
 -kű; -k: *aríkű; arík* 'rinichi' 24;
 -cu; -ť: *stafilicű; stafilicű; stafilű* 'omușor (în gât)' (< gr. *σταφυλίτης*) 4–6, 8, 9;
 -rű; -r: *căľlărű; căľlăr* 'herghelegiu' (der. de la *calű*) 1, 2, 5, 7, 8, 11, 12, 18, 19, *ćiripărű; ćiripăr* 'brutar' (der. de la *ćirěpű* 'cuptor' < sl. *črěpű*) 1, 2, 7, 10–12, 18–20, 25, 28, 29, 31, 34, 39, 52, 54, *fićórű; fićór* 'fecior, băiat' (majoritatea localităților), *fiturű; fitur* 'fluture' 1–3, 5–7, 9–11, 15, 19, *furű; fur* 'hoț' (majoritatea localităților), *γumárű; γumăr* 'măgar' (< alb. *gomar*, gr. *γομάρι*) 15, 21, 22, 49, 50, *γumărű; γumăr* 15, 21, *ġudicătórű; ġudicătór* 'judecător' 3–6, 15, 19, 20, 23–26, 29, 37, 52, *lingurárű; lingurăr* 'lingurar' (majoritatea localităților), *ľėpurű; ľėpur* 'iepure' (majoritatea localităților)¹²⁴, *lucrătórű; lucrătór* 'muncitor' 15, 21, 22, *luťăfırű; luťăfır* 'luceafăr' (majoritatea localităților), *ľėpurű; ľėpur* 'iepure' (majoritatea localităților), *mártirű; mártir* 'martor' (< gr. *μάρτυρας*) (majoritatea localităților), *murárű; murăr* 'morar' (majoritatea localităților), *násturű; nástur* 'nasture' 10 11, 49, *nicukírű; nicukír* 'soț' (< gr. *νοικοκύρις*) 1, 2,

¹²² Vezi hărțile I 138. neg, IV 1075. arici, II 619. râncaci, IV 1033. stejar, III 805. cosaș, I 188. pumn, III 887. cireș, III 843. castravete, III 910. dud, II 605. mănz, III 906. miez (de nucă), IV 1152. miez (de pâine), III 836. varză, IV 1102. bufniță, III 911. pom, IV 1016. copac.

¹²³ Vezi hărțile II 260 MN. văr primar, IV 1047. frasin, II 345. fin¹, II 344. naș, III 876. prun, IV 1052. ghimpe, I 234. călcâi, III 901. gutui, II 590. bivol, III 682. cățel, V 1375. învățător, II 583. vițel, III 631. miel, III 667. purcel, I 266. furuncul;

¹²⁴ Vezi hărțile III 700. cuibar², III 690. pui (de găină), I 180. rinichi, I 75. omușor, II 616. herghelegiu, V 1517. butar, II 313. băiat, IV 1115. fluture, V 1570. hoț, II 611. măgar, I 375. judecător, V 1480. lingurar, IV 1078. iepure.

6–8, 12, 18, 19, 22–25, 31, 51, *niyórũ*; *niyóri* ‘nor’ (majoritatea localităților), *númirũ*; *númiri* ‘umăr’ 1, 4, 5, 22, 24, 28, 32, *numtárũ*; *numtári* ‘nuntaș’ (der. de la *númtă*) 1, 3, 5, 9, 11, 15, 19, 21, 22, 25, 31, 52, 54, *parũ*; *pari* ‘par’ (majoritatea localităților), *perũ*; *peri* ‘pe cap’ (majoritatea localităților)¹²⁵, *piristérũ*; *piristéri* ‘porumbel’ (< gr. περιστέρα) (majoritatea localităților), *piscáru*; *piscári* ‘pescar’ 13, 15, 22–24, 26, *pištárũ*; *pištári* ‘pescar’ (der. de la *peăști* ‘pește’) 25, *purcárũ*; *pucári* ‘porcar’ (majoritatea localităților), *stâmnárũ*; *stâmnári* ‘olar’ (majoritatea localităților), *văcárũ*; *văcári* ‘văcar’ (majoritatea localităților), *verũ*; *veri* ‘văr’ 1–10, 36, 38, *zóyarũ* (*zóyirũ*); *zóyari* (*zóyiri*) ‘vievure’ (din **scantóyirũ* < gr. σκαντζοχοίρος) 1, 2, 4–9, 11, 18–20, 31;

-*rũ*; -*r*: *văcárũ*; *văcár* ‘văcar’ 13, 14, 16, 17, *picrárũ*; *picurár* ‘cioban’ 13, 14, 16;

kílo; *kílád* ‘kilogram’ 3, 19, 55, *muștirí*; *muștirád* ‘mușteriu, client’ 6, 8, 10¹²⁶;

-*cũ*; -*ț*: *băğinácũ*; *băğinát* ‘cumnat’ (< tc. *bacanak*) (majoritatea localităților), *bicũ*; *biț* ‘taur’ (< sl. *bikũ*, bg. *bik*) 1–10, 12, 14, 19, *cățălícũ* (*cățălácũ*); *cățălít* (*cățălát*) ‘cățeluș’ (majoritatea localităților), *limunicũ*; *limunít* ‘pepene verde’ (< gr. χειμωνκόν) (majoritatea localităților), *stafilícũ*; *stafilít* ‘omușor (la gât)’ (< gr. σταφυλίτης) 4–6, 8, 9¹²⁷;

-*ne* (-*ni*); -*n*: *cáni*; *cân* ‘câine’ (toate localitățile), *góni*; *gón* ‘flăcău’ (majoritatea localităților), *káptini*; *káptân* (*káptiñ*) ‘pieptene’ (majoritatea localităților), *káptini*; *káptiñ* 25, 26, 32, 38, 54, 61, *tućni*; *tućiñ* ‘tăciune’ (majoritatea localităților);

-*cľu*; -*cľ*: *ğănúcľu* (*ğnúcľu*); *ğănúcľ* (*ğnúcľ*) ‘genunchi’ (majoritatea localităților), *mănúcľu*; *mănúcľ* ‘mănunchi, snop’ (majoritatea localităților), *múșcľu*; *múșcľ* ‘mușchi (la mână)’ (majoritatea localităților), *ócľu*; *ócľ* ‘ochi’ (majoritatea localităților), *pidúcľu*; *pidúcľ* ‘păduche’ (majoritatea localităților);

-*cru*; -*cri*: *cúscru*; *cúscri* ‘*cuscru*’ (majoritatea localităților), *sócru*; *sócři* ‘*socru*’ (majoritatea localităților)¹²⁸;

-*că*; *cád*: *ucă*; *ucád* ‘kilogram’ (< tc. *okka*) (majoritatea localităților);

-*fă*; *fád*: *căľfă*; *căľfád* ‘calfă, ucenic’ (< tc. *kalfa*) (majoritatea localităților);

¹²⁵ Vezi hărțile V 1456. muncitor, IV 1307. luceafăr, IV 1078. iepure, II 376. martor, III 868. măr (pom), IV 1148. morar, IV 1197. nasture (la cămașă), II 255 MN. bărbat (soț), IV 1307. nor, I 187. umăr, II 362. nuntaș, II 466. par, I 6. păr (din cap).

¹²⁶ Vezi hărțile IV 1092. porumbel, IV 1120. pescar, III 661. porcar, V 1516. olar, II 592. văcar, II 297. văr, IV 1072. vievure, II 592. văcar, III 658. cioban, V 1564. litru, V 1551. cumpărător.

¹²⁷ Vezi hărțile II 395. cumnat², II 587. taur, III 683. cățeluș, III 858. pepene verde, I 75. omușor.

¹²⁸ Vezi hărțile III 679. câine, II 326. flăcău, I 8. pieptene, II 483. tăciune, I 227. genunchi, III 751. snop, I 143. mușchi (la mână), I 29. ochi, I 20. păduche, II 398. cuscru, II 390. socru.

- vă*; -*văḍ*: *cuvă*; *cuvăḍ* 'găleată' (< tc. *kova*) (majoritatea localităților);
- mă*; -*măḍ*: *căzmă*; *căzmăḍ* 'cazma' (< tc. *kazma*) 1, 4, 12, 19, 41, 46, 51, 52, 57;
- nă*; -*năḍ*: *zurnă*; *zurnăḍ* 'bot (la porc)' (< tc. *zurna*) (majoritatea localităților);
- lă*; -*lăḍ*: *băcălă*; *băcălăḍ* 'hangiu, vânzător' (< tc. *bakál*) 14, 18;
- dé*; -*déḍ*: *pirde*; *pirdeḍ* 'perdea' (< tc. *perde*) 1, 3–6, 8, 10, 12, 19, 31;
- șé*; -*șéḍ*: *mășé*; *mășéḍ* 'vătrai' (< tc. *maşa*) 12, 28, 29, 33, 39, 40¹²⁹;
- cé*; -*căḍ*: *băhce*; *băhceḍ* 'livadă, grădină' (< tc. *bahçe*) 1–4, 6, 14, 19–21, 23, 25, 28, 54, *pâcé*; *pâcăḍ* 'piftie' 1–4, 6–9, 11, 19, 22, 25, 28, 31, 35, 39;
- gi*; -*giḍ*: *ahci*; *ahciḍ* 'bucătar' 8, 1, 14, 15, 17, *avgi*; *avgiḍ* 'vânător' (< tc. *avci*) 1–8, 10–12, 25, 29, *kiraği*; *kirağiḍ* 'chirigiu, cărauș' (< tc. *kiraci*) 1, 3, 4, 9, 11, 12, 15–18, 23, 24, 29, 32, 39, 41, *măḡirgi*; *măḡirgiḍ* 'bucătar' (< gr. *μάγειρος* + *avgi*) 1–7, 9, 10, 12, 19, *tinikigi*; *tinikigiḍ* 'tinichigiu' (< tc. *tenekeci*) (majoritatea localităților);
- bó*; -*găḍ* (-*băḍ*): *grámbó*; *grangăḍ* (*grambăḍ*) 'mire' (< gr. *γραμματός*) (majoritatea localităților);
- γó*; -*γăḍ*: *ziγó*; *ziγăḍ* 'jug' (< gr. *ζυγός*) 40¹³⁰;
- lő*; -*lăḍ*: *scuolő*; *sculăḍ* 'școală' (< gr. *σκολειό*) 9, 12, 19, 28, 29, 33, 36, 39, 41, 60;
- lé*; -*lăḍ*: *argile*; *argilăḍ* 'herghelie' (< tc. *hergele*) 20, 47;
- ré*; -*r(ə)ăḍ*: *buhacé*; *buharăḍ* 'coș (la casă), horn' (< gr. *μουνχαρές*, tc. *buhar*) 12, 17, 19, 31, 33, 35, *buharé*; *buharăḍ* 36, 39, *tingiré*; *tingirăḍ* 'cratiță' 1–10, 17, 19, 28, 29, 31, 35, 39, 51;
- lë*; -*lăḍ*: *vâsilë*; *vâsilăḍ* 'ouăle picioarelor' (< gr. *βασιλέας*) 39, *vișclë*; *vișclăḍ* 28, 29, 40;
- ftu*; -*fîḍ*: *prămătéftu*; *prămătéftă* 'negustor' 1–5, 7, 9–11, 14, 16, 17, 19, 23, 27, 29, 41, 31, 34, 36, 47¹³¹;
- ne* (-*ni*); *n*: *cărbúne*; *cărbún* 'cărbune' (toate localitățile), *sfrăđini*; *sfrăđin* 'sfredel' 13, 15, 16, 21;
- re*; -*rî*: *đnirë*; *đnirî* 'ginere' (majoritatea localităților);
- pe*; -*kî*: *șărpe*; *șérkî* 'șarpe' 1, 2, 5, 8, 10, 11, 14, 15, 19, 31, 35, 36, 49, 51;
- tu*; -*ṭă*: *arăftu*; *arăftă* 'croitor' (< gr. *ρόφτη*) (majoritatea localităților);

¹²⁹ Vezi hărțile V 1563. kilogram, V 1520. ucenic, II 469. ciutură (la fântână), II 539. găleată, III 832. cazma, III 935. botul (porcului), V 1550. vânzător, II 447. perdea, II 484. vătrai¹.

¹³⁰ Vezi hărțile III 913. livadă, IV 1186. piftie, IV 1180. bucătar, V 1062. vânător, II 567. cărauș, IV 1180. bucătar, V 1519. tinichigiu, I 385. miere, II 559. jug.

¹³¹ Vezi hărțile V 1369. școală, II 615. herghelie, II 455. coș (la casă), II 553. cratiță, I 204 MN. ouăle picioarelor, I 1553. negustor.

- su; -și: *úrsu; úrși* 'urs' 14, 28, 29, 40;
 -su; *și*: *úrsu; urși* 'urs' 21, 24, 25, 32, 52;
 -tu; -tâ: *górțu; górtâ* 'păr (pom)' (< bg. *gorec*) (majoritatea localităților);
 -cu; -tâ: *gúncu (júncu); gúntâ (júntâ)* 'junc' 14–16, *péscu; péștâ* 'pește' 1, 3–9, 19, 29, 31, 40;
 -cû; -cî: *zmélcû; zmélcî* 'mele' (majoritatea localităților)¹³²;
 -cû; -t: *patarócû; patarót* 'rățoi' (< bg. *patarok*) 6, 8, 13, 14, 19;
 -spe; -ștâ: *șáspe; -șestâ* 'viespe' 13, 18, 20, 23, 24, 52;
 -spe; -șkî (-skî) 'viespe' 10, 12;
 -rmu; -rni: *jérmu; jérni* 'vierme' (majoritatea localităților);
 -rmû; -rñ: *jermû; jern* 'vierme' 18, 20–25, 32, 33, 38, 52, 54, 59;
 -béy; -bej: *curcubéy; curcubéj* 'curcubeu' (majoritatea localităților);
 -béy; -bejâ; *curcubéy; curcubéjâ* 'curcubeu' 2, 7, 9, 10, 12, 19, 31;
 -béy; bé!': *curcubéy; curcubél'* 'curcubeu' 21;
 -oáspe; -oáspiț 'prieten, musafir' (majoritatea localităților);
 -tâtă; -tătân 'tată' (majoritatea localităților)¹³³;
lálă; lălân 'unchi' (< alb. *lalë*, gr. *λαλάς*) (majoritatea localităților);
láli; lălân 'unchi' 1–10, 13, 15, 16, 18–20, 23, 26, 30, 31, 37, 38, 50, 52, 56, 58, 59;
boŷ; boj 'bou' (majoritatea localităților);
boŷ; bói 'bou' 36;
boŷ; bo! 'bou' 13¹³⁴.

La numele proprii de persoană, forma de plural, terminată în *-an* sau *-ađ*, are valoare de substantiv colectiv: *Bárbañ* 'totalitatea persoanelor cu numele *Bárba*', *Badralexáđ* 'totalitatea persoanelor cu numele *Badraléxi*'. Același sens îl capătă și numele de persoană când primesc aceste terminații: pl. *člnicáđ* 'mulțimea stăpânilor' (sg. *člnic* 'stăpân' < sl. *čelnik*), *pápoñ* 'mulțimea bunicilor, a strămoșilor' (sg. *papŷ* 'bunic' < lat. *pappus*), față de pl. *čelniț* 'stăpâni', pl. *pápán* 'bunici'.

Substantive feminine

- pă; -pe (-pi): *jápă; jápe* (toate localitățile), *prósupă; prósupé (prósupi)* 'față' (< gr. *πρόσωπο*) 2–6, 8–11, 14, 15, 17, 20, 25, 38, *púlpă; púlpe* 'pulpă' (toate

¹³² Vezi hărțile V 1477. cărbune, V 1463. sfredel, II 388. ginere, IV 1082. șarpe, V 1487. croitor, IV 1064. urs, III 873. păr (pom), II 585. junc, IV 1116. pește, IV 1088. melc.

¹³³ Vezi hărțile III 686. rățoi, III 928. albină, III 930. viespe, IV 1087. vierme, IV 131. curcubeu, V 1405. prieten, II 277. tată.

¹³⁴ Vezi hărțile II 286. unchi¹, II 288. unchi², II 586. bou.

localitățile), *scărpă*; *scărpi* ‘așchie’ (< alb. *shkarpë*) 1, 5, 10, 11, 13, 15, 17, 18, 22, 58, *tápă*; *tápi* ‘dop’ (< alb. *tapë*, gr. *ταπα*) (majoritatea localităților), *ťálpă*; *ťálpę* ‘urdori’ (< tc. *salpe*, alb. *gjalpë*) 2, 5, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 19, 20, 23, 24;

-*bă*; -*bę* (-*bi*): *bárbă*; *bárbi* ‘barbă’ 3, 4, 6, 11–18, 20–25, 54, 55, 58, *gúmbă*; *gúmbi* ‘uimă; cucui’ (< tc. *uimba*) 13, 14, 18, 20, 24, 25, 54, 55, *ízbă*; *ízbe* ‘pivniță’ (< bg. *izba*) 1, 6, 19, *lámă*; *lámbi* ‘lampă’ (majoritatea localităților), *límbă*; *límbi* ‘limbă’ (majoritatea localităților), *sóbă*; *sóbi* ‘sobă’ (majoritatea localităților)¹³⁵;

-*ťă* (-*tâ*); -*ti*: *căstă*; *căsti* (toate localitățile), *jgľăťă*; *jgľăťi* ‘pas’ (et. nec.) 1–10, 12, 17, 19, 31, *cuvértă*; *cuvérti* ‘pătură’ (< gr. *κουβέρτα*, alb. *kuvertë*) 59;

-*ťă*; -*ť*: *bucátă*; *bucăt* ‘bucată, ciob’ 11–13, 15, 21, 22, 24, 37, 58, *cumătă*; *cumăt* ‘bucată’ (< gr. *κόμματα*) (majoritatea localităților), *cuvătă*; *cuvăt* ‘piuliță’ 1–3, 6–9, 11–13, 17, 18, 25, *găľăťă*; *găľét* ‘găleată’ (majoritatea localităților), *ľupătă*; *ľupăt* ‘ľopată’ (majoritatea localităților);

-*ti*; -*ť*: *búti*; *buť* ‘șold’ (< gr. *μπουτι*, tc. *but*), *criváti*; *crivăt* ‘pat’ (< gr. *κρεβάτι*) 15, 19, 22–24, 33, 39, 41, 52, 56, 60, *frámťi*; *frámť* ‘frunte’ 6, 30, 38, 54, 55;

-*ti*; -*ťă*: *frámťi*; *frámťă* 1, 3, 9, 10, 14, 17, 19, 31, 34;

-*dă*; -*ď*: *ľilicúdă*; *ľilicúd* ‘surcea’ 1, 2, 5, 8, 11, 19, 26, 28, 29, 60;

-*dă*; -*dę* (-*di*): *gľíndă*; *gľíndę* (*gľíndi*) ‘ghindă, amigdală’ 1, 3, 5, 7, 9, 19, 22¹³⁶;

-*ťă* (-*ťâ*); -*ť*: *alběťă*; *albět* ‘albul ochiului’ 2, 6, 8, 19, 23, 25, 29, 38, 40, 42, 51, 52, 54, *caróťă*; *caróť* ‘căruță’ 41, 49, *ľăťă*; *ľăť* 7, 10, 12–14, 21, 28, 29, 36, 39, *puliťă*; *puliť* ‘poliță’ 3, 6, 9, 14;

-*ťă* (-*ťâ*); -*ťi* (-*ťę*): *alběťă*; *alběťi* ‘albul ochiului’ 3, 11–15, 18, 21, 22, 24, 26, 27, 35, 39, *bucľľăťă*; *bucľľăťę* ‘fedeleș’ 1, 2, 4, 5, 7, 10–12, 16, 17, *caróťă*; *caróťi* ‘căruță’ 9, 10, 20, 23–25, 32, 35, 37, 39, 40, 52, 54, *ľăťă*; *ľăťi* ‘obraz’ 4–7, 12, 15, 22–26, 33, 35, *puliťă*; *puliťę* ‘poliță’ 1, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 12, 16, 18, 21, 22, 29, 31, 35, 40, *spíťă*; *spíťi* ‘spiță’ 3, 4, 9, 11, 13, 15–18, 21, 23–25, 52, *ťăťă*; *ťăťę* ‘ťăťă’ (majoritatea localităților);

-*ďă*; -*ďi*: *búďă*; *búďi* ‘buză’ 1, 2, 5, 7, 9, 12–14, 17, 18, 21, 22, 26, 32, 35, 38, 49, 54, 55, 59, *mánďă*; *mánďi* ‘mânză’ 10, 12, 20–22, 25;

-*ďă*; -*ďă*: *búďă*; *búďă* ‘buză’ 3, 4, 6–11, 17, 19, 25, 28, 31, 36, 39–41, 51;

-*dă*; *ďă*: *právdă*; *právdă* ‘vită’ (< bg., mac. *pravda*) (majoritatea localităților)¹³⁷;

¹³⁵ Vezi hărțile II 692. iapă, I 57. față, I 231. pulpa piciorului, II 480. așchie, II 516. dop, I 44. urdori, I 121. barbă, I 268. uimă, II 343. pivniță², II 536. lampă, I 101. limbă, II 475. sobă¹, II 476. sobă².

¹³⁶ Vezi hărțile I 155. coastă, I 226. pas, II 533. pătură, II 503. ciob. II 558. piuliță², II 557. găleată, II 485. vătrai², II 221. șold, II 526. pat, I 26. frunte, II 481. surcea, I 134. amigdală¹.

¹³⁷ Vezi hărțile I 40. albul ochiului, II 601. căruță, I 58. față, II 537. poliță, II 540. fedeleș, II 562. spiță, I 160. țăță, I 119, buză, II 606. mânză, II 589. vită.

-*ță* (-*țâ*); -*ță* (-*țâ*): *albăță*; *albăță* 'albul ochiului' 16, 17, *bucăță*; *bucăță* 'fedeleș' 2, 3, 8, 19, *carótă*; *carótă* 'căruță' 8, 36, *făță*; *făță* 'obraz, față' (majoritatea localităților), *puliță*; *puliță* 'poliță' 3, 28, *spiță*; *spiță* 'spiță' 13, 14;

-*dă*; -*d*: *právdă*; *právdă* 'vită' 13, 18, 20–25, 32, 37, 38, 50, 52, 54, 58;

-*că*; -*ț*: *bișică*; *bișit* 'bășică, cucui' 5, 10, 16, 27, *căsică*; *căsit* 'căsuță' 2, 3, 6, 9, 18, 20, 23–25, 31, 38, *falcă*; *fălt* 'falcă' 4, 13, 18, 20–24, 30, 38, 52, 54, 55, *foartică*; *foartit* 'foarfecă' 1–11, 14, 16, 20, 23–25, 31, 38, 51, 52, *măndică*; *măndit* 'mânză' 2, 6, 23, 24, 31, *măsică*; *măsit* 'măsuță' 2, 3, 7, 9, 10, 19, 24, 25, 31, 52, *mustăcă*; *mustăț* 'mustață' (majoritatea localităților), *pântică*; *pântit* 'pântece' 10, 15, 16, 32, 52, *vacă*; *văț* 'vacă' (majoritatea localităților), *vacă*; *vaț* 14, 16, 53, *zvercă*; *zvert* 'ceafă' (< alb. *zverk*) 13, 18, 20, 22, 23, 38, 52¹³⁸;

-*kî* (-*kę*); -*k*: *dușekî*; *dușek* 'saltea' (< tc. *döşek*) 1–10, 19, 29, *pârmákî*; *pârmák* 'gard (de nuiete)' (< tc. *parmak*, alb. *parmak*) 28, *sufărlăkî*; *sufărlăk* 'față de masă' (der. de la *sufră* 'sofra, masă' < tc. *sofra*) 1, 11, *sindúkî*; *sindúk* 'ladă' (< tc. *sanduk*) 12, 26, 29, 31, 33, 35, 40, 42, 49, 51, *sfindúkę*; *sfindúk* 'ladă' 1–11, 19, 20, 23, 25, 28, 52;

-*kî*; -*kî*: *kélkî*; *kélkî* (< alb. *qelqe*) 'pahar' 1–10, 19, 21;

-*ă*; -*ę*: *scáfă*; *scáfe* 'pahar' (< gr. *σκάφη*) 11, 13–17, 26, 34;

-*fi*; -*li*: *călúfi*; *călúh* 'dos de pernă' (< tc. *kilif*) 1, 28, *(cu)suráfi*; *(cu)surálh* (< gr. *ζουράφι*) 'brici' (majoritatea localităților);

-*să*; *sę*: *masă* (*măsă*); *măse* (*măsę*) 'masă' (majoritatea localităților);

-*ză*; -*zi*: *kélăză*; *kélăzi* 'cerul gurii' (< alb. *qiellzë*) 21;

-*nă*; -*nę* (-*ni*): *pătúnă*; *pătúni* 'talpă' (< gr. *πατούνα*), *păănă*; *păáni* 'pană' (toate localitățile)¹³⁹;

-*nă* (-*nâ*); -*nę* (-*ni*): *đeănă*; *đeáni* 'sprânceană' (< lat. **genna*) 12, 28, 29, 32–36, 39, 40, 42, 43, 45, 47, 51, 61, *glavínă*; *glavíni* 'butuc (la roată)' (< bg., mac. *glavina*) 5, 16, *lindină*; *lindíni* 'lindină' 5, 7, 12, 16, 17, 19, 23, 24, 26, 28, 30, 31, 35, 40, 43, 55, 56, *sfínă*; *sfíni* 'felie' (< gr. *σφήνα*) 18, 23, 24, 31, *stámnă*; *stámni* (< gr. *στάμνα*) 'ulcea' 10, 49, *şínă*; *şíni* 'şină' 3–5, 8, 9, 14, 16, 17, 19, 24, 25, *vínă*; *víni* 'vână' (toate localitățile);

-*nă*; -*n*: *cánă*; *căn* 'cană' 1, 5, 9, 16, 24, 38, 52, *damağană*; *damağén* 'damigeană' 1, 4, 6, 8, 9, 12, 13, 17, 18, 24, 28, 38, 52, *lindină*; *lindín* 1–3, 6, 8, 11, 13, 14, 18, 20, 22, 24, 25, 30, 31, 35, 40, 43, 55, 56¹⁴⁰;

¹³⁸ Vezi hărțile I 40. albul ochiului, II 540. fedeleș, II 601. căruță, I 58. obraz, II 531. poliță, II 52. spiță, II 589. vită, I 5 cucui, II 336 MN. căsuță, I 72. falcă, II 535. forfecă, II 606. mânză, II 356 MN. măsuță, I 71. mustață, I 171. pântece, II 572. vacă, I 129. ceafă.

¹³⁹ Vezi hărțile II 531. saltea, II 347 MN. gard (de nuiete), II 520. față de masă, II 521. ladă, II 554. pahar, II 529. dos de pernă, I 126. brici, II 518. masă, I 74. cerul gurii, I 233. talpă, I 47. geană.

¹⁴⁰ Vezi hărțile I 48. sprânceană, II 564. butuc (la roată), I 21. lindină, II 550. felie, II 502. ulcea, II 563. şină, I 148. vână, II 502. ulcea, II 541. damigeană, I 21. lindină.

-*ră*; -*re* (-*ri*): *căstură*; *căsturi* 'briceag' (majoritatea localităților), *gură*; *guri* 'gură' (majoritatea localităților), *ȳmără*; *ȳmare* 'măgăriță' (majoritatea localităților), *lingură*; *lingure* 'lingură' 7, 16, 17, 31, 33, *sumsora*; *sumsore* 'subsuoară' 11, 14, 22, 24, 32, 37, 39, *vără*; *văre* 'verișoară' 1–4, 7–10;

-*re* (-*ri*); -*ri*: *ahuri*; *ahuri* 'grajd' (< tc. *ahir*) (majoritatea localităților), *ăiire* (-*ăiire*); *ăiiri* (-*ăiiri*) 'izlaz' 1, 2, 4, 6, 11, 19, 21, 23, 28, 29, 31, 38, 54, *mănari*; *mănari* 'plăsele' (< it. *mannara*), 1–6, 8–11, 13, 16, 18–20, 22–25, 38, *mulari* (*mlari*); *muleri* (*mleri*) 'femeie' (majoritatea localităților), *nari*; *nari* 'nas' (majoritatea localităților), *paltare*; *paltari* 'omoplat' (< lat. **platolis*) (majoritatea localităților), *sturnare*; *sturnari* 'cremene' (< gr. *στουρνάπι*) (majoritatea localităților), *sudore*; *sudori* 'sudoare' (majoritatea localităților), *vări*; *veri* 'cercel' (< lat. *uiria*) 23, 28, 29, 42, 52;

-*ră*; -*ri*: *căstură*; *căsturi* 'briceag' 15, 22–24, 33, 35¹⁴¹; *gura*; *guri* 1, 4, 6, 10, 20–22, 26, 27, 31–34, *ȳmără*; *ȳmari* 'măgăriță', *lingură*; *linguri* 'lingură', *sumsora*; *sumsori* 'subsuoară' (majoritatea localităților), *țără*; *țeri* (majoritatea localităților);

-*căstură*; *căstur* 'briceag' 13, 38;

-*re* (-*ri*); -*r*: *ăiiri*; *ăiiri* 'izlaz' 24, *gura*; *gur* 'gură' 38, *ȳmără*; *ȳmar* 'măgăriță' 38, *lingură*; *lingur* 'lingură' 13–15, 38, *mănari*; *mănari* 'plăsele' 13, 16, 38, *nari*; *nari* 'nas' 13–17, 23, 30, 37, 38, 53, *paltare*; *paltari* 'omoplat', 7, 13–17, 38, 55, 59, *sturnare*; *sturnari* 'cremene' 24, *sudore*; *sudori* 'sudoare' 13–16, 20, 54, 55, *sumsora*; *sumsori* 'subsuoară' 17, *țără*; *țeri* 'lumânare' 13, 14, 17, 21, 38¹⁴²;

-*lă*; -*le* (-*li*): *ȳngălă* (*ȳngălă*); *ȳngăle* (*ȳngăle*) 'chingă' (< gr. *ύγγλα*) (toate localitățile), *jambulă*; *jambule* 'pătură' (< alb. *jamulli*) 1, 8, 10, 11, *mula*; *muli* 'catârcă' (< it. *mula*) 1, 28, 29, 34–36, 39–41, 49, 51, 61, *oală*; *oale* 'oală' (majoritatea localităților);

-*li*; -*l*: *misali*; *misali* 'față de masă' (< gr. *μεσάλι*) 18, 20–24, 29, 38, 41;

-*lă*; -*l*: *buvălă*; *buvăli* 'bivoliță' 1, 2, 4, 6–9, 18, 19, 28, 29, 39, *șălă*; *șăli* 'sucitor' 1, 2, 4, 6–9, 17, 23, 28, 29, 31, 40¹⁴³;

-*nă*; -*n*: *glavină*; *glavină* 'butuc (la roată)' (< bg., mac. *glavina*) 7, 11, 14, *luînă*; *luînă* 'pupila' 13, 14, 18, 20, 23, 24, 38, 54, 58, *mână*; *mână* 'mână' (majoritatea localităților);

¹⁴¹ Vezi hărțile II 548. briceag, I 73. gură, II 612. măgăriță, II 551. lingură, I 185. subsuoară, II 261 MN. vară (verișoară), II 568. grajd, II 593. izlaz, II 549. plăsele, II 257 MN. soție, II 327. muiere, I 65. nas, I 162. omoplat, II 472. cremene, I 164. sudoare, I 53. cercel.

¹⁴² Vezi hărțile II 62. măgăriță, II 551. lingură, I 185. subsuoară, II 479. lumânare, II 548. briceag, II 593. izlaz, I 73. gură, II 612. măgăriță, I 551. lingură, II 549. plăsele, I 65. nas, I 162. omoplat, II 472. cremene, I 164. sudoare, I 185. subsuoară, II 479. lumânare.

¹⁴³ Vezi hărțile II 622. chingă, II 533. pătură, II 614. catârcă, II 501. oală, II 520. față de masă, II 591. bivoliță, II 507. sucitor.

-*ni*; -*n*: *cupáni*; *cupân* 'copaie, albie, troacă' (majoritatea localităților);
 -*ni*; -*n*: *căvâni*; *căvân* 'piuliță' (< tc. *havan*) 25, 52, *juráne*; *jurân* 'plapumă' (< tc. *yoran*) 1–5, 7, 11, 12, 19, 29, 31, *ligéni* (*liyéni*); *ligén* (*liyéni*) 'lighean' (majoritatea localităților), *miráculi* (*miráhuni*); *mirácul* (*miráhu*) 'arcer' (< gr. *ακόνη*) 1, 3, 4, 6, 8–10, 19, *săpúni*; *săpún* 'săpun' (majoritatea localităților);

-*li*; -*l*: *distiméli*; *distimél* 'prosop' 1, 3, 4, 6, 8, 10, 11, 14, 17, 21, 22, *káli*; *kel* 'piele' (majoritatea localităților), *scântǎli*; *scântél* 'scânțeie' 6, 15, 28, 35, 36¹⁴⁴;

-*le* (-*l*); -*le* (-*l*): *úngle* (*úngl*); *úngle* (*úngl*) 'unghie' (majoritatea localităților);

-*mă*; -*m* (-*mi*): *mámă*; *mámi* 'gușă' (majoritatea localităților), *stízmă*; *stízme* (*stízmi*) 'zid' (< gr. *στήσιμο*) 7, 12, 15, 18, 28, 31, 33, 34, 39;

-*șe* (-*și*); -*șe* (-*și*): *gúșe* (*gúși*); *gúșe* (*gúși*) 'gât' 2, 3, 5, 7–9, 11, 15–18, 29, 31, *mănúșe* (*mănúși*); *mănúșe* (*mănúși*) 'mănușă' 1, 8, 10, 19, 39;

-*șe* (-*și*); -*și*: *gúșe*; *guși* 'gât' 1, 4, 6, 10, 12, 26, 32, 33, 41, *mănúși*; *mănúși* 'mănușă' 2, 4, 6, 9, 20, 24, 25, 52;

-*șă*; -*și*: *gúșă*; *gúși* 'gât' 35, *mănúșă*; *mănúși* 'mănușă' 21, 37, 55;

-*li*; -*li*: *stumáli*; *stumál* 'stomac' (< gr. *στομάχι*) (majoritatea localităților)¹⁴⁵;

-*ǎlă*; -*ǎle*: *mărdǎlă*; *mărdǎle* 'pupilă' (< lat. *margella*) (majoritatea localităților), *sufrăntǎlă*; *sufrăntǎle* 'sprânceană' (< lat. **subfronticella*) (majoritatea localităților), *șáulă*; *șále* 'șa' 4, 11–13, 18, 20, 25, 52;

-*că*; -*k*: *șúșcă*; *șúșk* 'gușă' (< bg., mac. *šuska*) 5, 7, 12;

-*să*; -*s*: *cǎpsă*; *cǎpse* 'coapsă' (majoritatea localităților);

-*mă*; -*m* (-*mi*): *mámă*; *mám* (*mámi*) 'gușă' (majoritatea localităților);

-*íle* (-*íli*); -*í*: *cupíle*; *cupíli* 'cireadă, turmă' 1–4, 6–9, 11–13, 21, 31, 32, 36, 38, 40, 52, 54, *filíli*; *filíli* 'felie' 10, 11, 14, 21, 22, 25, 33, 35, 46, 56, *păhníle*; *păhníli* 'iesle' (< gr. *παχνί*) (majoritatea localităților), *psufíle*; *psufíli* 'bricag' (< gr. *ζίφος*) 1, *spițǎríli*; *spițǎríli* 'farmacie' (< gr. *σπετσαρία*) 18, 20, 24, 29, 31, 36¹⁴⁶;

frámti; *frámtur* 'frunte' 4, 19;

frámti; *frámti* 'frunte' (majoritatea localităților)¹⁴⁷;

¹⁴⁴ Vezi hărțile II 564. butuc (la roată), I 41. pupilă, I 181. mână, II 491. troacă, II 492. albie, II 557. piuliță¹, II 532. plapumă, II 513. lighean, I 127. arcer, II 495. săpun, II 534. prosop, I 131. piele, II 470. scânțeie.

¹⁴⁵ Vezi hărțile II 604. copită, I 133. gușă, II 337 MN. zid, I 130. gât, I 213. mănușă, I 170. stomac.

¹⁴⁶ Vezi hărțile I 41. pupilă, I 48. sprânceană, II 621. șa, I 133. gușă, II 594. cireadă, II 55. felie, II 569. iesle, II 548. briceag, I 253. farmacie.

¹⁴⁷ Vezi harta I 26. frunte.

Substantive neutre

-bu; -bi: *stúmbu; stúmbi* 'pisălog' (< gr. *στούμπος*) 2, 15, 17, 36;

-bũ; -buri: *stumbũ; stúmburi* 'pisălog' 29, 51;

-bũ; -bur: *stumbũ; stúmbur* 'pisălog' 15;

-bũ; -burĩ: *stumbũ; stúmburĩ* 'pisălog' 33;

-tũ; -te (-te, -ti): *alǒátũ; alǒáte* 'aluat' 7, 12, 16, 24, 25, 54, *cǎřútũ; cǎřúti* 'cuțit' (majoritatea localităților), *cotũ; cǒátĩ* 'cot' (majoritatea localităților), *đǎđĩtũ; đǎđĩti* 'deget' 18, 20–25, 51, 52, 55, 58, *lĩcátũ; lĩcátĩ* 'ficat' (majoritatea localităților), *Képtu; Képte* 'piept' 14, 16, *płatũ; płáte* 'farfurie' (< gr. *πίατο*, it. *piatto*) (majoritatea localităților)¹⁴⁸, *skĩnirátũ; skĩnirátĩ* 'șira spinării' (majoritatea localităților);

-đũ; -đǎ: *gurmáđũ; gurmáđǎ* 'grumaz' 1–7, 9, 11, 12, 14, 19, 23, 25, 36, 52, *ńǎđũ; ńǎđǎ* 'miez' 13, 19, *vérđũ; vǎárđǎ* 'varză' 1, 3, 4, 9, 11, 13, 15, 17;

-țũ; -țǎ: *brațũ; brátǎ* 'braț; mână' 2, 4–6, 9, 12–14, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 55, 58, *mațũ; máťǎ* 'maț' (majoritatea localităților);

-țũ; -țĩ: *brațũ; brátĩ* 'braț' 22, 25, 54, *mațũ; máťĩ* 'maț' 18, 21, 22, 25, 33, 37, 55, 59;

-sũ; -si: *osũ; ǒási* 'os' (majoritatea localităților), *vasũ; vási* 'vas' (majoritatea localităților);

-s; -si: *os; ǒási* 'os' 14, 37, 38, 58, 59;

-șũ; -și: *bușũ; búși* 'pumn' (< ?) (majoritatea localităților)¹⁴⁹;

-cũ; -țe (-țe, -țĩ): *buburécũ; buburǎțe* 'rinichi' (< lat. *boletus*) 11, 12, 36, *cǎčĩmácũ; cǎčĩmátǎ* 'mămăligă' (< tc. *kaçamak*) 1, 11, 18, 29, *cǎmșícũ; cǎmșĩťĩ* 'bici' (< tc. *kamçik*) 1, 5–10, 19, *scǎmnicũ; scǎmniťĩ* 'scăunel' 2, 7, 19, 29, 39, 40, *stulícũ; stuliťĩ* 'scăunel' (der. de la *stolũ* 'scaun' < gr. *στόλος*) 1, 3, 5, 6, 8–10;

-cũ; -curĩ: *focũ; fǒcurĩ* 'foc' (majoritatea localităților);

-cũ; -curi: *focũ; fǒcuri* 'foc' 3, 7, 9, 21, 22, 36–40;

-cũ; -cur: *focũ; fǒcur* 'foc' 13–17, 24;

-cũ; -cē (-cē): *arícũ; arícē* 'neg' 2, 3, 8, 9, 11, 13, 18, 23–25, 54, 55, *cupáacũ; cupáacē* 'stejar' 11;

-nu; -ne (-ni): *lémnu; lǎámne* 'copac' 14, 15, *sémnu; sǎámni* 'aluniță' 2–4, 6–9, 13, 14, 19, 31, 41¹⁵⁰, *sémnu; sǎámni* 'vaccin' 3–7, 9–11, 14, 15, 19, 26, 29, 31, 35;

¹⁴⁸ Vezi hărțile II 365 MN. pisălog, IV 1143. aluat, II 547. cuțit, I 186. cot, I 210. deget, I 179. ficat, I 149. piept, II 500. farfurie.

¹⁴⁹ Vezi hărțile I 167. șira spinării, I 136. esofag, I 153 MN. grumaz, III 906. miez (de nucă), IV 1152. miez (de pâine), II 836. varză, I 181. mână, I 172. maț, I 144. os, I 523. vas, I 188. pumn.

¹⁵⁰ Vezi hărțile I 180. rinichi, IV 1125. mămăligă, II 623. bici¹, II 357 MN. scăunel, II 477. foc, I 138. neg, IV 1033. stejar, IV 1016. copac, I 132. aluniță.

-*ñũ*; -*ñi*: *călcăñũ*; *călcăñi* ‘călcâi’ (majoritatea localităților), *căpităñũ*; *căpităñi* (< lat. *capitaneum*) 13–16, 21, 22, 35, 39, 49, *gruñũ*; *grúñi* ‘bărbie’ 13–16, 21, 22, 54, 55, 58;

-*țelũ*; -*țáli*: *sufărăñțelũ*; *sufărăñțáli* ‘furuncul’ (< lat. **furuncellus*) 18, 40, 51;

-*rũ*; -*re* (-*ri*): *cărpitorũ*; *cărpitorăre* ‘fund (pe care tai tăiteii)’ (< lat. *cooperatorium*) (majoritatea localităților), *ăcôrũ* (*ăcorũ*); *ăcărre* (*ăcări*) ‘picior’ (majoritatea localităților), *fluérũ*; *fluări* ‘fluierul piciorului’, *tálarũ*; *tálari* ‘putină; butoi’ (< gr. *ταλαρος*) (toate localitățile) *úđărũ*; *úđăre* ‘uger’ (majoritatea localităților);

-*stu*; -*ste*: *căpréstũ*; *căprăstă* ‘căpăstru’ 7–12, 14–17¹⁵¹.

Numeroase împrumuturi din alte limbi s-au încadrat în tipurile stabilite de cuvintele din fondul lexical moștenit:

s u b s t a n t i v e m a s c u l i n e:

ărȳátũ; *ărȳat* ‘argat’ (< gr. *εργάτης*), *culácũ*; *culáři* (*culát*) ‘colac’ (< bg. *kolakũ*), *xéracũ*; *xérat* ‘arbore uscat’ (< gr. *ξερakas*), *gũșũ*; *gũși* ‘bunic’ (< alb. *gyjush*), *mingũșũ*; *mingũși* ‘cercel’ (< tc. *mengjyus*), *aslánũ*; *aslán* ‘leu’ (< tc. *aslan*), *dáscaľ*; *dáscaľ* ‘dascăl; învățător’ (< gr. *δάσκαλος*), *gumarũ*; *gumarĩ* ‘măgar’ (< gr. *γομάρι*), *aráftũ*; *aráftă* ‘croitor’ (< gr. *ράπτης*);

s u b s t a n t i v e f e m i n i n e:

étă; *éti* ‘viață’ (< alb. *jetë*), *ľupátă*; *ľupăt* (< sl. *ľopata*), *dádă*; *dádi* ‘mamă’ (cf. bg., sl. *dada*, alb. *dadë*), *răřă*; *răřă* ‘națiune’ (< it. *razza*), *arásă*; *arási* ‘ciucur’ (< sl. *rěsa*), *avđělă*; *avđeli* ‘lipitoare’ (< gr. *αβδέλλα*), *gělă*; *geli* ‘mâncare gătită’ (< alb. *gjellë*), *řingăľă*; *řingăľi* ‘chingă’ (< gr. *ύγγλα*), *xéră* ‘secetă’ (< gr. *ξέρα*), *adéti*; *adét* ‘obicei’ (< tc. *adet*), *ayrimi*; *ayriň* ‘sălbăticiune, fiară’ (< gr. *αγρίμι*), *prióni*; *prión* ‘ferăstrău’ (< gr. *πριόνι*), *řuryáni*; *řuryán* ‘plapumă’ (< tc. *yorgan*), *ahcőáni*; *ahcőáni* ‘bucătăreasă’ (< tc. *ahci*), *hári*; *hări* ‘har, grație’ (< gr. *χάρις*), *askéri*; *askerĩ* ‘armată’ (< tc. *asker*), *bácră*; *băcri* ‘aramă; vas de aramă’ (< tc. *bakır*), *turášti*; *turášti* ‘târlă’ (cf. alb. *turishte*), *azvésti* ‘var’ (< gr. *ατβέτης*), *sóje*; *soj* ‘neam; rudă’ (< tc. *soy*);

s u b s t a n t i v e n e u t r e:

aróputũ; *aróputi* ‘ropot’ (< bg. *ropotũ*), *şóputũ*; *şóputi* ‘şipot; cişmea’ (< sl. *šipotũ*), *edécũ*; *edécuri* ‘edec’ (< tc. *yedek*), *fărmácũ*; *fărmáři* ‘otravă, venin’ (< gr. *φαρμάκι*), *uğácũ*; *uğáři* ‘ogeac, vatră’ (< tc. *ocak*), *gumũ*; *gumi* (*gumuri*) ‘vas de metal pentru apă’ (< tc. *güm*), *nomũ*; *nómurĩ* ‘lege’ (< gr. *νόμος*), *cúrmũ*; *cúrmuri* ‘curm’ (cf. alb. *kurm*, gr. *κορμός*), *şpirtũ*; *şpirturi* ‘chibrit’ (< it. *spir(i)to*).

¹⁵¹ Vezi hărțile I 247. vaccin, I 234. călcâi, II 528. pernă, I 122. bărbie¹, I 266. furuncul, II 509. fund², I 219. picior, I 230. fluierul piciorului, II 538. putină, II 576. uger, II 617. căpăstru.

Tipuri noi de alternanțe pentru a marca opoziția de număr singular-plural au apărut la cuvinte împrumutate din alte limbi.

substantive masculine:

guvójdū; guvójdā 'găvozd' (< sl. *gvozďū*), *aféndū; afénđā* 'stăpân; preot' (< gr. *αφέντης*), *ázvu; ázýi* 'viezure' (< gr. *ασβ(ι)ος*), *aféndi; afindáđ* 'preot', 'tată' (< gr. *αφέντης*), *dispótī; disputáđ* 'arhieru' (< gr. *δεσπότης*), *ázvu; ázvu; ázýi* 'viezure' (< gr. *ασβ(ι)ος*), *áspru; áspri* 'piastru' (< gr. *άσπρος*), *játtru; játřā (játtri)* 'medic; doctor' (< gr. *ιατρός*), *dispótī; disputáđ* 'arhieru' (< gr. *δεσπότης*), *amirā; amiráđ* 'împărat' (< gr. *αμυράς*), *căšābā; căšābáđ* 'oraș' (< tc. *kasaba*), *gailē; gaḷḡáđ* 'grijă' (< tc. *gaile*), *γράμβό; γrambáđ (γranǵáđ)* 'mire' (< gr. *γαμβρός*), *abaǵi; abaǵáđ* 'abagiu' (< tc. *abaci*), *zmeu; zmej* 'zmeu' (< sl. *zmij*), *arḡierēu; arḡierēj* 'arhieru', (< gr. *αρχιερεύς*), *caḡmó; caḡmáđ* 'durere sufletească' (< gr. *καῦμός*);

substantive feminine:

angúsa; angúsi 'mâhnire' (< gr. *αγκούσα*), *αγόγι; aǵóǵ* 'chirie' (< gr. *αγόγι*), *zánā; závi* 'copcă (la haină)' (< gr. *ζάβα*), *amáxi; amáxi* 'căruță' (< gr. *αμάξι*), *gugúci; gugúci* 'guguștiuc' (< alb. *guguçe*), *xuráfi; xuráfi* 'brici' (< gr. *ξουράφι*), *amóni; amóni* 'nicovală' (< gr. *αμόνι*), *γυργάνι; γυργάν* 'plapumă' (< tc. *yorgan*), *căpúfi; căpúfi* 'crupă' (< gr. *καπούλια*), *lumákī; lumák* 'creangă; cracă' (< gr. *λουμάκι*), *δίπλι; dípli* 'pliu' (< gr. *δίπλα*), *anángi; anángi* 'nevoie' (< gr. *ανάγκη*), *lámni; lámni* 'balaur' (< gr. *λάμια*), *turáști; turáști* 'târlă' (< alb. *turishte*), *buǵáya; buǵéi* 'vopsea' (< tc. *boya*), *amárti; amárti* 'păcat' (< gr. *αμαρτία*), *šamie; šamíi* 'batistă' (< alb. *shami*);

substantive neutre:

bobū; bǵábi 'bob' (< bg. *bob*), *avrágu; avrágu* 'brazdă' (< sl. *vrahū*, alb. *vrah*), *duhū; dúhurī* 'duh; respirație' (< sl. *duhū*), *arózū; arǵázi* 'nod (pe creangă, pe pom)' (< gr. *ρόζος*), *plazū; plázurī* 'plaz' (< bg. *plaz*), *gugúci; gugúci* 'știulete' (< bg. *guguči*), *arónū; arónurī* 'soi de linte' (< *ρόβι*), *puclónū; puclónurī* 'țesătură din păr de capră' (< sl. *pokrovū*), *puhū; púhurī* 'praf; fulg' (< bg. *puhū*), *șalū; șálurī* 'șal' (< tc. *șal*), *zvolū; zvolurī* 'tufă de iarbă' (< gr. *σβόλος*), *săcúfi; săcúfi* 'săculeț' (< gr. *σακούλι*), *čingéfi; čingáfi* 'croșetă' (< tc. *çengel*), *tupórū; tupǵará* 'topor' (< sl. *toporū*), *gárdu; gárdurī* 'gard' (cf. alb. *gardh*), *țarc; țarcurī* 'țarc' (cf. alb. *thark*).

Există unele deosebiri determinate de particularitățile fonetice ale graiurilor precum și de structura silabică.

Unele particularități se întâlnesc în graiul fărșeroților, fiind înregistrate în atlasul lui Petru Neiescu (Neiescu 1997) și în monografia despre graiul fărșeroților din zona Saranda, Albania (Poçi 2009). Forma de plural *lupî* ‘lupi’ (în loc de *luk*) s-a notat, izolat, în graiul din Tirana (N1), iar forma de singular *soț* ‘tovarăș’ (în loc de *soțu*) apare în două localități de fărșeroți din Albania: Shqepur (N4) și Corcea (N5). Alte particularități înregistrate în graiul fărșeroților:

- lipsa lui *u* final asilabic după consoană: *soț* ‘tovarăș’ N 4, 5, *ok* ‘ochi’ N 4, Poçi 111, *prun* N 1, 3, *părún* ‘prun’ N 2, 4, *pur* ‘prun’ N 7, *nun* ‘naș’ N 5, *nel* ‘miel’ N 12, *vițál* ‘vițel’ N 1, 5, *fićór* ‘fecior, băiat’ Poçi 111, *murár* ‘morar’ N 4, 5, 11, 12; *gorț* ‘păr (copac)’ Poçi 111;
- lipsa lui *u* final plenison după grup consonantic: *preft* ‘preot’ Poçi 111, *oclŭ* ‘ochi’ N 5, 7, *zînúclŭ* N 6, *đânúclŭ* N 5;
- lipsa lui *â* final plenison după grup consonantic, în forme de plural: *mănd* ‘mânji’ N 2, *dinț* ‘dinți’ N 1, 2, Poçi 110, *munț* ‘munți’ N 1–5, 7, 8, Poçi 110, *părínț* ‘părinți’ N 2–5, 7–10, Poçi 110, *preft* ‘preoți’ Poçi 111, *gorț* ‘peri’ Poçi 111;
- lipsa lui *i* final asilabic după consoană în forme de plural: *pur* ‘pruni’ N 7, *fićór* ‘băieți, feciori’ Poçi 111, *murár* ‘morari’ N 180 / 4;
- lipsa lui *i* final plenison, după grup consonantic, în forme de plural: *đânúcl* ‘genunchi’ N 151 / 5, *pidúcl* ‘păduchi’ N 147 / 4, *ocl* ‘ochi’ N 117 / 5, 7.

În urma reducerii consoanei /l/ la *ǰ* s-a ajuns la neutralizarea opoziției singular : plural în *puǰ*; *puǰ* ‘pui’ N 135 / 4, Poçi 111. Notăm și opoziția, consemnată izolat, *omŭ*: *omi* ‘om; oameni’ N 114 / 1, 4.

La substantivele feminine, semnalăm, mai întâi, formele de plural *cășuri* ‘case’ și *mășuri* ‘mese’, care apar, în atlasul lui Petru Neiescu, la grămostenii din 11. Târnava și 12. Crușova, R. Macedonia de Nord. Notăm, de asemenea, formele de plural, din același atlas, *pîdúr* ‘păduri’ (N 175 / 4, 7, 8, 10), *țer* ‘lumânări’ (N 119 / 4, 7, 6), *ser* ‘seri’ (N 35 / 1, 4, 6–10), la care se adaugă cele atestate de Spiridhulla Poçi în graiul fărșeroților din zona Saranda, sudul Albaniei: *hor* ‘sate’ (sg. *hóră* < gr. *χώρα*), *muǰér* ‘femei’, *pădúr* ‘păduri’ (Poçi 110). De la formele de singular *búđâ* ‘buză’ *țâțâ* ‘țâță’, formele de plural mai des întâlnite sunt, în atlasul lui Petru Neiescu, *búđi* (1–6, 9, 10), *țâți* (1–5, 10), alături de *búđâ* (7, 8, 11, 12), *țâțâ* (7, 11).

Sg. *púnti* ‘punte’ are, în atlasul lui Petru Neiescu, forma de plural *púnți* (N 3–4, 8–12), *punț* (5, 7), dar și *púnți* (1, 2). O situație foarte diversificată se întâlnește la *frămti* (frămti) ‘frunte’ sg., cu formele de plural *frămt* (7, 10), *frămturi* (11, 12), *frămti* (2, 8) (identică cu cea de singular) și cu forma refăcută de singular

frámtâ, pl. *frámti* (1, 3, 4). În graiul fărșeroților din zona Saranda, sudul Albaniei, se atestă formele de plural *cărt* ‘scrisori’, *porț* ‘porți’, *punț* ‘punți’, față de *cărtâ*, *pórță*, *púnță*, în alte graiuri, de la formele de singular *cărți*, *pórtă*, *punti* (Poçi 10). De la sg. *fránđâ* (*fránđă*) ‘frunză’, forma de plural este *fránđi* ‘frunza’ la fărșeroții din Albania (1–6) și *fránđâ* în graiurile din Macedonia de Nord (8–12). La fărșeroții din zona Saranda, sudul Albaniei, s-au înregistrat și formele de plural *punđ* ‘pungi’ și *strunđ* ‘strungi’ (sg. *púnğă*, *strúngă*) (Poçi 109). Pentru sg. *úșă* s-au notat, în atlasul lui Petru Neiescu, formele de plural *úși* (1–3, 7), *uși* (4, 5, 8, 9), dar și *úșă* (11), formă unică de singular și plural, la fel ca în *úși*; *úși* (10; 12). De la sg. *aŷňi* ‘vie’, forma de plural este, în majoritatea localităților, *aŷňi* (3–5, 7, 9, 12), identică cu cea de plural, dar și *aŷň* (2, 6, 8). În schimb, de la sg. *alǵínă* s-a notat, mai frecvent, *alǵín* (5, 9–12) decât *alǵini* (7, 8) (*stupű*; *stúk* 1–4).

La *substantivele neutre* sunt puține particularități de semnalat în atlasul lui Petru Neiescu. De la forma de singular *lierű* ‘fier’, care apare în toate localitățile (N 22. fier), pluralul este, predominant, *lári* (1, 3, 5, 6, 9–12) și, izolat, *lárâ* (2, 4, 7). Sg. *ăcôrű* ‘picior’ (N 5. picior) are forma de plural *ăcôări* și, izolat, *ôri* (4). Tot izolat s-a notat, pe harta 115. os, forma *ósu* (3), față de *osű* (*os*) în celelalte localități. Pe harta N 4. piept apare *képtű* în majoritatea localităților, cu totul izolat atestându-se *keptű* (5).

Substantive masculine

Alături de forma de plural răspândită *căcót* ‘cocoși’, apare *căcôți* (sg. *căcótű*) la grabovenii din Nicea (21)¹⁵². Mai multe sunt formele de plural terminate în *-ți* la substantivele cu forma de singular terminată în *-cű* se întâlnesc, în mod regulat, la pindenii, dar sunt atestate și în graiul din Gopeși (15): *birbėti* ‘berbeci’, *puriți* ‘pureci’, *ôăriți* ‘cioareci’, *șôăriți* ‘șoareci’, *nuți* ‘nuci’, dar și *birbéc*, *șôăriéc*, izolat, la pindenii din Turia (35), Livadi și Olimpou (51), alături de *birbét*, *puriț*, *ôariț*, *șôariț*, *nuț* în restul dialectului¹⁵³. De la forma de singular *bufű* ‘bufniță’, larg răspândită e forma de plural *bufi*, întâlnită în toate graiurile, alături de *buł*, atestată în graiul din Moloviște (16) și, cu totul izolat în celelalte graiuri. De la forma de singular *cócazű* (*cocasű*) ‘măceș’, mai răspândită e forma de plural *cócaji* (*cocași*), alături de care apare, izolat, *côcăczi*. De la formele de singular *alúnű* ‘alun’, *cărbúne* ‘cărbune’, *frápsinű* ‘frasin’, *káptinű* ‘pieptene’, *nunű* ‘naș’ s-au înregistrat, izolat, formele de plural *alúni*, *káptini*, *nuní*, *cărbúni*, *frápsini*¹⁵⁴. De la formele de singular terminate în *-rű* (*-r*), *-ri* se întâlnesc forme de plural în *-r* în graiul din

¹⁵² Vezi harta III 701. cocoș.

¹⁵³ Vezi hărțile III 625. berbec, I 19. purice, IV 1208. cioareci, IV 1085. șoarece, III 903. nuc.

¹⁵⁴ Vezi hărțile IV 1102. bufniță, IV 1051. măceș, IV 1044. alun, IV 1047. frasin, V 1477. cărbune, pieptene, II 344. naș.

Gopeși (15) și Moloviște (16) dar, izolat, și în graiul fărșerot: *árbur* ‘stejar’, *fur* ‘hoți’, *đnir* ‘gineri’, *lěpur* ‘iepure’, *mer* ‘meri’, *par* ‘pari’, *per* ‘fire de păr’, *picurár* ‘ciobani’¹⁵⁵. De la forma de singular *cáni* s-a înregistrat, izolat, forma de plural *câjñ* în graiul pindean din Giurgea (41)¹⁵⁶. Adăugăm un substantiv terminat în semivocală, *curubéu* ‘curcubeu’ cu forma de plural, curentă în graiuri, *curcubéj* – înregistrat și cu variantele de plural *urcubéjđ* și *curcubél’* (de la care s-a refăcut forma de singular *curcubélũ*)¹⁵⁷.

Vocale scurte finale se atestă și la substantive terminate în grup consonantic. Formele *terbũ*; *terg* ‘cerb’ au o largă răspândire, fiind întâlnite în graiurile fărșerot și grabovean, unde se înregistrează și *keptũ*; *kept* ‘piept’, *prămăteftũ*; *prămăteft* ‘negustor’, *ursũ*; *urșĩ* ‘urs’. Adăugăm formele *porcũ*; *porț* și *murmintũ*; *mirmint* ‘mormânt’¹⁵⁸, precum și formele de plural *dint*, *munt*, *părint*, *gorț* ‘păr (pom)’ (cu sg. *dinti*, *múnti*, *părinti*, *górțu*). Se alătură *verđũ*; *verđ* ‘varză’, *șerk* ‘șerpi’ (sg. *șárpĩ*), *zmelcũ*; *zmelc* ‘melc’, *ýermũ*; *ýern* ‘vierme’, *mușclũ*; *mușcl’* ‘mușchi’, *pidúcũ*; *pidúc’* ‘păduche’, *ocľũ*; *ocľ’* ‘ochi’, *ursũ*; *urșĩ* ‘urs’, *socrũ*; *socrĩ* ‘socru’, *cuscrũ*; *cuscrĩ* ‘cuscru’¹⁵⁹.

Substantive feminine

Alături de forma general răspândită *cămăși*; *căméșĩ* ‘cămașă’, apare, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) *cámăși*; *cámeási*. În schimb, *čirăși*; *čirəsi* are o răspândire aproape generală, *čirəsi* întâlnindu-se în graiul grabovean (21, 22) și la fărșeroții din Beala de Sus (13) și Beala de Jos (14), R. Macedonia de Nord¹⁶⁰.

La substantivele care realizează opoziția singular ~ plural *-țã/-ți*, formele în cauză – *țãțã*; *țãți* ‘țată’, *ľtã*; *ľti* ‘iță’, *păpútã*; *păpúti* ‘pantof’ – apar, în general, la fărșeroți, la graboveni (21, 22) și în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), în timp ce formele *ťãťã*; *ťãťã*, *ľťã*; *ľťã*, *păpútã*; *păpúťã*, cu omonimia sg.; pl., se întâlnesc în graiurile pindean și grămostean¹⁶¹. În cazul substantivului *crúti* ‘cruce’ se realizează opoziția singular plural *crúti*; *cruť* la grămosteni, fărșeroți și la

¹⁵⁵ Vezi hărțile IV 1033. stejar, V 1570. hoț, II 388. ginere, IV 1078. iepure, III 868. măr (copac), II 466. par, I 1 MN. fir de păr, III 658. cioban.

¹⁵⁶ Vezi harta III 679. câine.

¹⁵⁷ Vezi harta IV 1316. curcubeu.

¹⁵⁸ Vezi hărțile IV 1070. cerb, I 149. piept, V 1553. negustor, II 1064. urs, III 660. porc, II 411. mormânt.

¹⁵⁹ Vezi hărțile I 105. dinte, IV 1362. munte, II 281. părinte, III 873. păr (copac), III 836. varză, IV 1088. melc, IV 1087. vierme, I 143. mușchi, I 20. păduche, I 29. ochi, IV 1064. urs, II 390. socru, III 398. cuscru.

¹⁶⁰ Vezi hărțile IV 1190. cămașă, III 886. cireasă.

¹⁶¹ Vezi hărțile I 160. țată, III 980. iță, IV 1219. pantof.

grabovenii din Greava (22), în timp ce *crúți*; *cruți* apare la pindenii, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) și la grabovenii din Nicea (21). La substantivele terminate, la singular, în *-ki*, opoziția singular ~ plural *-ki*; *-k* apare în graiurile grămostean, pindean și grabovean – *băbúki*; *băbúk* ‘mugur, boboc (de floare)’ –, în timp ce omonimia *băbúki*; *băbúki* se întâlnește la fărșeroți, ca și în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16)¹⁶².

Forma de plural *límbi* ‘limbi’ (sg. *límbă*) este general atestată în graiuri, în timp ce *lăngi* ‘lămpi’ (sg. *lămbă*) are o arie limitată la unele localități de pindenii și grămosteni, mult mai răspândită fiind forma de plural *lámbi*, întâlnită la fărșeroți, grabovenii, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16).

La substantivele *cále* ‘cale’ și *vále* ‘vale’, formele de plural *căľuri* și *văľuri* au o largă răspândire, întâlnindu-se la pindenii, grămosteni, fărșeroți, grabovenii, *căľur* (pl.) și *văľur* (pl.) apărând, izolat, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), precum și la fărșeroții din Beala de Sus (13) și Beala de Jos (14)¹⁶³.

Pentru substantivul *cásă* ‘casă’, forma de plural cu largă răspândire este *cási*, întâlnindu-se, izolat, *cășuri* (*cășur*) în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) și *căsi* în două localități cu grai pindean (40. Avdela și 49. Cuțufleani). La substantivele *lindină* ‘lindină’, *stămână* ‘săptămână’, *fândână* ‘fântână’ și *mărđină*, formele de plural *lindini*, *stămăni*, *fândăni* și *mărđini* apar, cu totul izolat, în graiul pindean din Samarina (32), formele curente în graiuri fiind *lindiń*, *stămăń*, *fândăń*, *mărđń*¹⁶⁴.

La substantivele terminate în *-tă*: *póártă*, *núntă*, *báltă*, *-te*: *cárte* ‘carte; hârtie; scrisoare’, *frunte*, *nóapte*, (*a*)*púnte* forma de plural este *pórtă*, *núntă*, *báltă*, *frámťă*, *nóptă*, (*a*)*púntă* în graiurile pindean, grămostean, din Gopeși (15) și Moloviște (16) și *port*, *nunť*, *bált*, *frámť*, *nopt*, (*a*)*púnt* în graiurile fărșerot și grabovean. La substantivul terminat în *-că*, *fúrcă*, formele de plural sunt *fúrtă* la grămosteni, *fúrťi* la pindenii și *furť* la fărșeroți și grabovenii¹⁶⁵; în graiul din Gopeși (15): *furťi*, din Moloviște (16): *fúrkí*. De la substantivul *póárcă* ‘scroafă; purcea’, forma general atestată în graiuri este *póárťi*, alături de care se întâlnește, cu totul izolat, *póárkí* (trei atestări la fărșeroți). De la *zvércă* ‘ceafă’ (< alb. *zverk*), formele de plural sunt *zvértă* la grămosteni, *zvérti* la pindenii, *zverť* la fărșeroți și *zvérkí* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16); la grabovenii, apare *zvértă* în Nicea (21) și *zverť* în Greava (22)¹⁶⁶. Substantivul *páľmă* ‘palmă’ are forma de plural *páľni* în graiurile pindean și

¹⁶² Vezi hărțile II 413. cruce, IV 1024. mugur, IV 1055. boboc (de floare).

¹⁶³ Vezi hărțile I 101. limbă, III 536. lampă, IV 1339. cale, IV 1351. vale.

¹⁶⁴ Vezi hărțile II 406. casă, I 21. lindină, IV 1239. săptămână, IV 1340. izvor, IV 1530. mal.

¹⁶⁵ Vezi hărțile II 433. poartă, II 360. nuntă, IV 1356. baltă, V 1377. carte, V 1390. hârtie, V 1392. scrisoare,

¹⁶⁶ Vezi hărțile III 954. furcă, III 666. scroafă, I 135. ceafă.

grămostean și *pálmi* în graiurile fărșerot, grabovean, precum și în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16). De la substantivul *járňă* 'iarnă', formele de plural sunt *járňi* (și *járňuri*) la pindenii, la grămostei, *járňi* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16) și *járňi* în graiul grabovean¹⁶⁷.

De la formele de singular *scără* 'scară; treaptă' și *țigără*, formele de plural sunt *scări* și *țigări* în majoritatea localităților, dar *scăr*, *țigăr*, parțial, la fărșeroți și în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16). De asemenea, de la formele de singular *sóră* și *nóră*, formele de plural sunt *surări* (*suróri*) și *nurări* (*nuróri*) în majoritatea localităților, dar *surăr* și *nurăr* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), ca și în unele localități de fărșeroți¹⁶⁸. De la sg. *gúră*, formele de plural sunt, aproape pretutindeni, *guri* și *guri*, dar, cu totul izolat, apare *gur* în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), dar și în câteva localități de fărșeroți, unde se înregistrează și formele de plural *căștúr* 'bricege' și *línur* 'linguri'. Pentru *sără*, *vără* 'vară', *țără* 'lumânare', *mără*, *hără* 'sat' (< gr. *χώρα*), formele de plural sunt *seri*, *teri*, *mor*, *hor* în majoritatea localităților, dar *ser*, *ter*, *mor*, *hor* în câteva localități de fărșeroți¹⁶⁹. La substantivele feminine cu singularul în *-ri* – *nári* 'nas', *păduri*, *ambári* 'hambar', *mulári* 'femeie', *gălbínari* 'gălbenuș' –, formele de plural în *-r* sunt mult mai numeroase, cuprinzând, alături de graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), cele mai multe localități cu grai fărșerot: *năr*, *pădúr*, *ambăr*, *mulér*, *gălbínăr*, alături de care, se întâlnesc, în majoritatea localităților, *nări*, *păduri*, *ambări*, *muléri*, *gălbínări*. Se adaugă substantivele terminate în *-li* – *cáli*, *váli* –, ale căror forme de plural *călur*, *vălur* cuprind, alături de graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), numeroase localități cu grai fărșerot¹⁷⁰. Menționăm formele *nércur* 'miercuri' și *vinir* 'vineri', care, în afară de graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), se întâlnesc în multe localități de fărșeroți.

F o r m e n e r e g u l a t e : *mă*; *mumán* 'mamă', în unele localități de fărșeroți și grămosteni¹⁷¹.

S u b s t a n t i v e n e u t r e

De la sg. *căpéstru* 'căpăstru', forma de plural general întâlnită este *căpăstri*; varianta *căpéstru*, cu pl. *căpésturi* se întâlnește, izolat, la fărșeroți (54).

¹⁶⁷ Vezi hărțile I 189. palmă, IV 1270. iarnă.

¹⁶⁸ Vezi hărțile II 450. scară, II 427. treaptă, V 1576. țigară, II 283. soră, II 389. noră.

¹⁶⁹ Vezi hărțile I 73. gură, II 546. briceag, II 551. lingură, IV 1272. vară, IV 1253. seară, II 479. lumânare, IV 1157. moară, V 1436. sat.

¹⁷⁰ Vezi hărțile I 65. nas, IV 1007. pădure, III 759. hambar¹, II 321. femeie, III 691, gălbenuș, IV 1339. ale, IV 1351. vale.

¹⁷¹ Vezi hărțile IV 1243. miercuri, IV 1245. vineri, II 275. mamă.

Cristalopiyi). De la formele de singular *mănúclu* ‘mănunchi; snop’, *đănúclu* ‘genunchi’ și *țercflu* ‘cerc’, formele de plural atestate sunt *mănúcli*, *đănúcli*, *țercfi*; forma de plural de la sg. *sémnu* ‘seemn’ este, pretutindeni, pl. *səámni*¹⁷². *Múșclu* ‘mușchi (la mână)’ are forma de plural *múșcli*, alături de care se înregistrează, izolat, *múșcluri* în graiul grabovean din Greava (20).

De la forma de singular *ăřăpŭ* ‘cuptor’ (< sl. *črěpŭ*), cea de plural mai răspândită este *ăřăpuri*, alături de care apare *ăřăpi*, întâlnită, îndeosebi, la grămosteni, și *ăřăpi*, atestată la pindenii și fărșeroți; la graboveni: *ăřăpuri* (22. Greava), *ăřăpi* (21. Nicea) (în graiul din 15. Gopeși și 16. Moloviște: *fŭrnă*; la fărșeroții din 13. Beala de Sus și 14. Beala de Jos: *fŭrnu* < lat. *furnus*)¹⁷³.

Sg. *gŭgŭ*, *lacŭ* și *focŭ* au, în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), precum și la fărșeroții din Beala de Sus (13) și Beala de Jos (14), dar și la grămostenii din Târnova (17), localități aflate în R. Macedonia de Nord, pl. *gŭgur*, *lăcur*, *fôcur*, față de formele mai răspândite *gŭguri*, *lăcuri*, *fôcuri*. Pentru sg. *brațŭ* ‘braț, mână’, *mațŭ*, *grumăđŭ* ‘grumaz; esofag’ se întâlnesc formele de plural *brăță*, *măță*, *grumăđă* la pindenii, grămosteni, în graiul din Gopeși și Moloviște, dar *brăți*, *măți*, *grumăđi* în graiurile fărșerot și grabovean¹⁷⁴. De la sg. *(a)pŭțŭ* ‘puț; fântână’, forma de plural larg răspândită în graiuri este *(a)pŭțuri*, față de *pŭțur* la fărșeroții din Beala de Sus (13), Beala de Jos (14), în graiul din Gopeși (15) și Moloviște (16), R. Macedonia de Nord¹⁷⁵.

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș 2007, 2008 – Grigore Brâncuș, *Studii de istorie a limbii române*, București, I, 2007; II, 2008.
 Brâncuș 2013 – Grigore Brâncuș, *Aromâna – dialect arhaic*, în „Fonetică și dialectologie”, XXXII, 2013, p. 5–11.
 Capidan 1931 – Th. Capidan, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, Cluj, 1931 (extras din „Dacoromania”, VI).
 Capidan 1932 – Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932.
 Capidan 1936 – Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, Academia Română. Discursuri de recepție, LXVII, București, 1936.
 Caragiu-Marioțeanu 1962 a – Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Liturghier aromânesc. Un manuscris anonim inedit*, Editura Academiei, București, 1962.
 Caragiu-Marioțeanu 1962 b – Matilda Caragiu-Marioțeanu, *În legătură cu articolul enclitic al masculinelor în aromână (cu privire specială la graiul fărșeroților)*, în FD, IV, 1962, p. 95–100.
 Caragiu Marioțeanu 1968 – Matilda Caragiu Marioțeanu, *Fono-morfologie aromână*, București, 1968.

¹⁷² Vezi hărțile II 617. căpăstru, III 751. snop, I 227. genunchi, V 146. cerc (de butoi), III 628. semn.

¹⁷³ Vezi hărțile I 143. mușchi (la mână), IV 1148. cuptor.

¹⁷⁴ Vezi hărțile II 559. jug, IV 1355. lac, II 477. foc, I 181. mână, I 172. maț, I 136. esofag.

¹⁷⁵ Vezi harta II 468. fântână.

- Codex Dimonie 1894, 1897–1899 – *Codex Dimonie*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache”, Leipzig, I, 1894; IV–VI, 1897–1899 (editor: Gustav Weigand).
- Goľab 1984 – Zbigniew Goľab, *The Arumanian Dialect of Kruševo in SR Macedonia, SFR Yugoslavia*, Skopje, 1984.
- Nevaci 2009 – Manuela Nevaci, Enquêtes sur l’aroumain parlé aujourd’hui en Albanie, în revista internațională « Géolinguistique », n° 11/2009, Service Ellug, Université Stendhal, Grenoble, p. 223–237.
- Nevaci 2011 – Manuela Nevaci, *Graiul aromânilor fărșeroți din Dobrogea*, Editura Universitară, București, 2011.
- Nevaci 2013 a – Manuela Nevaci, *Identitate românească în context balcanic*, București, 2013.
- Nevaci 2013 b – Manuela Nevaci, *Graiurile aromânești din Peninsula Balcanică. Situația actuală*, în „Fonetică și dialectologie”, XXXII, 2013, p. 103–127.
- Nevaci 2017 – Manuela Nevaci (coord.), Carmen-Irina Floarea, Ionuț Geană, Teodora Toroipan, *Convergențe lingvistice balcano-romanice în dialectele românești sud-dunărene*, Editura Universității din București, 2017.
- Papahagi P. 1909 – Per. Papahagi, *Scritori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, București, 1909.
- Papahagi T. 1923 – Tache Papahagi, *O problemă de romanitate sud-ilirică*, în „Grai și suflet”, I, 1923, nr. 1, p. 72–99.
- Papahagi T. 1930 – Tache Papahagi, *Originea muloviștenilor și gopeșenilor în lumina unor texte*, în „Grai și suflet”, IV, 1930, nr. 1, p. 195–256.
- Papahagi T. 1932 – Tache Papahagi, *Aromânii. Grai, folklor, etnografie. Cu o introducere istorică (curs litografiat)*, București, 1932.
- Papahagi T. 1974 – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ediția a doua augmentată, București, 1974.
- Pușcariu 1940 – Sextil Pușcariu, *Limba română, I. Privire generală*, București, 1940.
- Récatas 1934 – B. Récatas, *L’État actuel du bilinguisme chez les Macédo-Roumains du*
- Saramandu 1979 – Nicolae Saramandu, *Le parler aroumain de Kruševo (R. S. de Macédoine)*, în „Revue des études sud-est européennes”, XVII, 1979, nr. 1, p. 153–162.
- Saramandu 1984 – Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în „Tratat de dialectologie românească”, Craiova, 1984, p. 423–476.
- Saramandu 1988 – Nicolae Saramandu, *Harta graiurilor aromâne și meglenoromâne din Peninsula Balcanică*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXXIX, 1988, nr. 3, p. 225–245.
- Saramandu 2003 – Nicolae Saramandu, *Studii aromâne și meglenoromâne*, Constanța, 2003.
- Saramandu 2004 – Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, București, 2004.
- Saramandu 2007 – Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, București, 2007.
- Saramandu 2017 a – Nicolae Saramandu, *Structura dialectală a aromânei actuale. Graiul pindean*, în SCL, LXVIII, 2017, 1, p. 3–23.
- Saramandu 2017 b – Nicolae Saramandu, *Considerații asupra graiului aromânilor fărșeroți*, în „Fonetică și dialectologie”, XXXVI, 2017, p. 127–139.
- Saramandu/Nevaci 2006 – Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *The South-Danubian Romanian Dialects from the Spatial Perspective*, în „Revue des études sud-est-européennes”, XLIV, 2006, nr. 1–4, p. 367–383.
- Saramandu/Nevaci 2013 – Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Sinteze de dialectologie română*, Editura Universitară, București, 2013.
- Nicolae Saramandu, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, vol. II, (editor: Manuela Nevaci), Editura Academiei Române, București, 2014.
- Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, vol. II, Editura Academiei Române, București, 2020.

M O R P H O L O G Y O F T H E A R O M A N I A N D I A L E C T . T H E N O U N

Abstract

In this paper, we present a detailed description of the morphology of the Aromanian dialect (the noun), based on existing corpora, in relation to current dialects, as shown in ALAR I and ALAR II. As in the other dialects of the Romanian language, nouns are divided into three genders: masculine, feminine and neuter, changing their form according to number and case. In texts from the 18th century, we encounter noun forms that we find in the Aromanian dialects spoken today.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din București
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
nicolaesaramandu@yahoo.com

LES DÉSIGNATIONS ROMANES POUR 'LE SOLEIL SE LÈVE'

NICOLAE SARAMANDU
MANUELA NEVACI
ROZALIA COLCIAR

0. Nous nous proposons, dans notre présentation, de poursuivre les désignations romanes pour la notion 'le soleil se lève', à la base du matériau que nous avons à la disposition dans ce moment et qui sera complété ultérieurement avec des données reçues des comités nationaux de l'ALiR. Il s'agit donc d'une phase préliminaire du travail.

Nous ne pouvons pas commencer notre démarche sans rappeler une légende roumaine concernant *le Lever et le Coucher du Soleil*. On raconte qu'au commencement du monde, le Soleil n'était qu'un seul astre, brillant sans cesse, ignorant la nuit. Mais les Dieux du Ciel décidèrent que le monde avait besoin de repos, de rêve et de répit. Alors, ils divisèrent le Soleil en deux âmes jumelles : **l'Aube** et **le Crépuscule**. **L'Aube** était jeune, pleine d'énergie et animée du désir d'inonder le monde de lumière. Chaque matin, elle levait ses bras de feu au-dessus de l'horizon, éveillant les forêts, les rivières et les oiseaux. Elle étalait ses couleurs sur le ciel tel un peintre divin, emplissant le cœur des hommes d'espérance et de renouveau. **Le Crépuscule** était doux et rêveur. Il laissait ses rayons glisser lentement sur les eaux et les montagnes, baignant la terre d'une aura d'or et de pourpre. Il savait que le repos est aussi précieux que l'éveil, et chaque soir, il enveloppait le monde de calme et de tendresse.

Mais les deux frères étaient destinés à ne jamais se rencontrer. Lorsque l'Aube se levait, le Crépuscule s'éteignait, et quand le Crépuscule descendait, l'Aube entreprenait déjà son chemin. Pourtant, ils se laissaient des messages, à travers les couleurs du ciel. Le matin, l'Aube envoyait des tons chauds d'orange et de rose, promettant d'illuminer le jour. Et le soir, le Crépuscule lui répondait avec des nuances de pourpre et d'or, lui murmurant qu'il l'attendait au bout du monde. Parfois, à l'aube ou au crépuscule, lorsque le ciel devient un mystique mélange de teintes, on dit que les deux âmes parviennent à se frôler un instant. Dans ces moments suspendus entre jour et nuit naît la magie – les rêves deviennent réalité, les souhaits prennent leur envol, et le cœur du monde bat plus fort.

Alors, chaque fois qu'on regarde un lever ou un coucher de soleil, on se souvient : ce sont deux âmes éprises, qui se cherchent sans cesse, vivant dans la lumière l'une de l'autre, bien qu'elles ne puissent jamais s'étreindre.

1. Comme on pourra constater ci-dessous, les désignations romanes pour 'le soleil se lève' incluent toujours les idées de « naissance », de « commencement », de « croissance » ou « fracture et séparation entre deux états ». Il s'agit donc d'une multitude de formes ayant ces connotations, telles :

1.1. Les dérivés du latin *levāre* « alléger, soulever », provenant de *lēvis* « léger » :

- fr. **se lève** (3e personne sing.):
- en France gallo-rom. [lev]: 2–203, 301, 401
- en Belgique-Wallonie [il sɔ lõv] : 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109
- N.C.S.It. **leva** (3e personne sing.) : 1–5, 7–11, 13–15, 17–19, 22–27, 34, 69, 74, 75, 79, 83, 86, 87; 33, 42, 82, 84
- occitan **leva** (3e personne sing.) : 405; 402
- N.C.S.It. **si leva** (3e personne sing.) : 12, 16, 20, 21, 28, 29, 31, 32, 33, 35–60, 63–68, 70–73, 76–78, 81, 82; 23, 62, 84, 92, 108
- francoprovençal **si leva** (3e personne sing.) : 402
- occitan **si leva** (3e personne sing.) : 403

1.2. Les dérivés du latin tardif *pūncta(m)* 'extrémité de coup' et, par métonymie, 'pointe' :

- avec le préfixe intensif *s-*, le sens 'se lever' provient de 'apparaître par la pointe' :
 - N.C.S.It. **spunta** (3e pers. sing.) : 30, 96, 102, 108, 110, 113, 120, 128, 131–133, 135, 136, 139, 140, 142, 144, 201, 203; 36, 37, 46, 57, 85, 93, 129, 147
 - occitan **spunta** (3e pers. sing.) : 405
 - cat. [ap'unte]. 214, 215
- < *apuntar* 'se lever' ou 'l'aube' < préfixe *a-* + verbe *puntar* 'marquer un point', 'indiquer', 'viser'. Le préfixe *a-* en catalan (comme en espagnol ou dans d'autres langues romanes) peut avoir la valeur de proximité ou de commencement, donc *apuntar* peut initialement avoir le sens de 'commencer à montrer un point', c'est-à-dire 'commencer à apparaître' – dans ce cas, en se référant à la lumière du jour, c'est-à-dire le lever du soleil. Ainsi, le sens figuré 'se lever' ou 'l'aube' dérive de l'idée de « commencer à montrer un point de lumière ». L'expression *ja apunta el dia* (« le jour se lève déjà ») est usuelle de Barcelone jusqu'aux Pyrénées centrales (exemples : *apúnte l dia*, à Tor, *piintd l dia*, à Àreu, dans la Vall Ferrera).

1.3. Les dérivés du latin *salire* 'sauter' :

- francoprovençal [s'aʎə] (3e pers. sing.) : 406
- < fpr. *sallir* ; cf. fr. *saillir* 'jaillir, sortir, s'élancer'
- occitan [s'aʎə] (3e pers. sing.) : 407

1.3.1. Les dérivés du lat. **resalīre* (DLR, Pușcariu 1440, REW 7540, Densusianu, GS, II, 322, CIORĂNESCU, s.v.):

– drou. **răsare** [rəs'are]: 1–14, 23, 34, 37, 41, 44, et ses variantes phonétiques :

– drou. **răsăre** [rəs'əre]: 109, 112

– drou. **răsere** [rəs'ere]: 21, 22, 42, 45, 46, 62, 63, 90, 93, 94, 97, 101

– var. drou. **răsărește** [rəsər'ește] : 27 (*răsare* + suff. *-ește*)

1.4. Les dérivés des latins classiques *sortīrī* et *surgere* :

– en France gallo-rom. **sort** [sɔr]: 202 ; 402

< *sortir* a. 'tirer au sort, fixer par le sort, obtenir par le sort', 'obtenir du sort, de la destinée', 'choisir' (lui-même dér. de *sors*, v. *sort*); le développement du sens de 'passer du dedans au dehors', propre au fr. et qui a évincé, à partir du xvi^es., *issir**, est difficile à expliquer; probablement, un rapprochement sémantique avec *ressortir** au sens ancien de 'rebondir', v. *ressortir*^{1*} (J. Storm ds *Romania* t. 5, p. 183).

– Espagne-catalan **surt** [s'urt]: 201, 203–205, 207–213, 223–225 et la variante **sur** [s'ur]: 202, 206, 216

< l'esp. *surtir* 'jaillir', un dérivé de **surctus* < lat. class. *surrectus*, part. passé de *surgere* 'jaillir'. On parle aussi d'une possible combinaison du verbe *sorgir* (< *surrectus*) avec *sortir* (< *sortīrī*). Cf. EWFS²

1.5. Les dérivés du latin *exīre* 'aller dehors, sortir' < préfixe *ex-* 'dehors, hors de' + *īre* 'aller' :

– C.S.It. [eʃʃe] (3e pers. sing.) : 80, 84, 85, 88–93, 95, 97–101, 103–106, 109, 111, 112, 117–119, 121, 123–127, 129, 143, 145–153; 75, 132, 139

< it. *uscire* 'sortir'

– Espagne-catalan ix [iʃ] : 217, 218, 220–222 et [is] : 215, 219.

< cat. *eixir* 'sortir'

– mrou. **easi** [e'asi] : 117, istrorou. **iese** [ie'se] : 1201, 1211

< a *ieși* 'sortir'

1.6. Les dérivés du latin *nascēre* (le lat. *nāsci*) 'naître, venir au monde' :

– prt. (o sol) **nasce** / **está a nascer** :

[náʃi] : 8, 10, 12, 15, 21, 23, 25, 28, 31, 33, 35–40, 44, 45, 47, 48, 51–53,

[nási] : 1–7, 9, 11, 13, 14, 17–20, 22, 24, 26, 28–30, 32, 34, 39, 41–43, 46, 49, 54

– S. It. **nasce** [n'aʃʃe] (3e pers. sing.) : 122

1.7. Les dérivés du latin *rumpere* 'rompre, casser, briser' :

– prt. **rompe** [ç'upi]: 16, 27

< prt. *romper*, qui conserve le sens originel latin, lié à l'idée de rupture ou de cassure.

1.8. Le dérivé du latin **excappare* < *cappa* ‘capuchon, cape’, avec le préfixe *ex-* signifiant ‘libérer du capuchon, lâcher’ et valeur intransitive « se débarrasser du capuchon, s’échapper » :

S. It. **schiazza** [sk'appa] (3e pers. sing.) : 74, 79, 87

1.9. Forme réflexive dérivée du latin *altiāre* < *altus* ‘haut’ :

S.C.It. **si alza** (3e personne sing.) : 61, 62, 94, 130, 152; 34, 36, 73

1.10. L’arou. **ancriești** [ancri'ești] : 118

< *a* protétique + *creaști* « croître, s’agrandir » < lat. *crescere* ‘naître, grandir’

1.11. Le drou. **dă soarele** [də sɔ'arele] : 37, 84, 94

Le syntagme verbal *dă soarele* est formé du verbe *dă*, ind. prés. III-ème pers. sg. du verbe *a da*, ayant ici le sens de commencer, émettre, se produire”, du lat. *dāre* + le nom masc. sg. art. *soarele* « le soleil », cette expression étant synonyme au verbe (*le soleil*) *se lève*.

L’arou. **da soarăli** [da sɔ'arəli] : 100–114

1.12. Forme dérivée du latin *venīre* ‘venir’ :

N. It. **ven** [vɛɲ] (3e pers. sing.) : 6; 23

1.13. Forme dérivée du latin tardif *facīa(m)* (latin classique *fācīēs -ēi*) :

S. It. **affaccia** [aff'atʃʃa] (3e pers. sing.) : 134, 137, 138, 202

< *a* prot. + *faccia* ‘visage’ au sens de ‘se montrer’

1.14. Forme dérivée du latin *albescere* ‘blanchir, devenir jour’, dérivé de *alba* ‘aube’ :

Sarde [est orbeʃ'endu] ‘il devient jour’ : 154, 155

1.15. Forme dérivée du latin *diŭrnum* ‘du jour, du temps de la journée’
S. It. [n'orna] (3e pers. sing.) : 141

1.16. France gallo-rom.[eflur'et] : 177

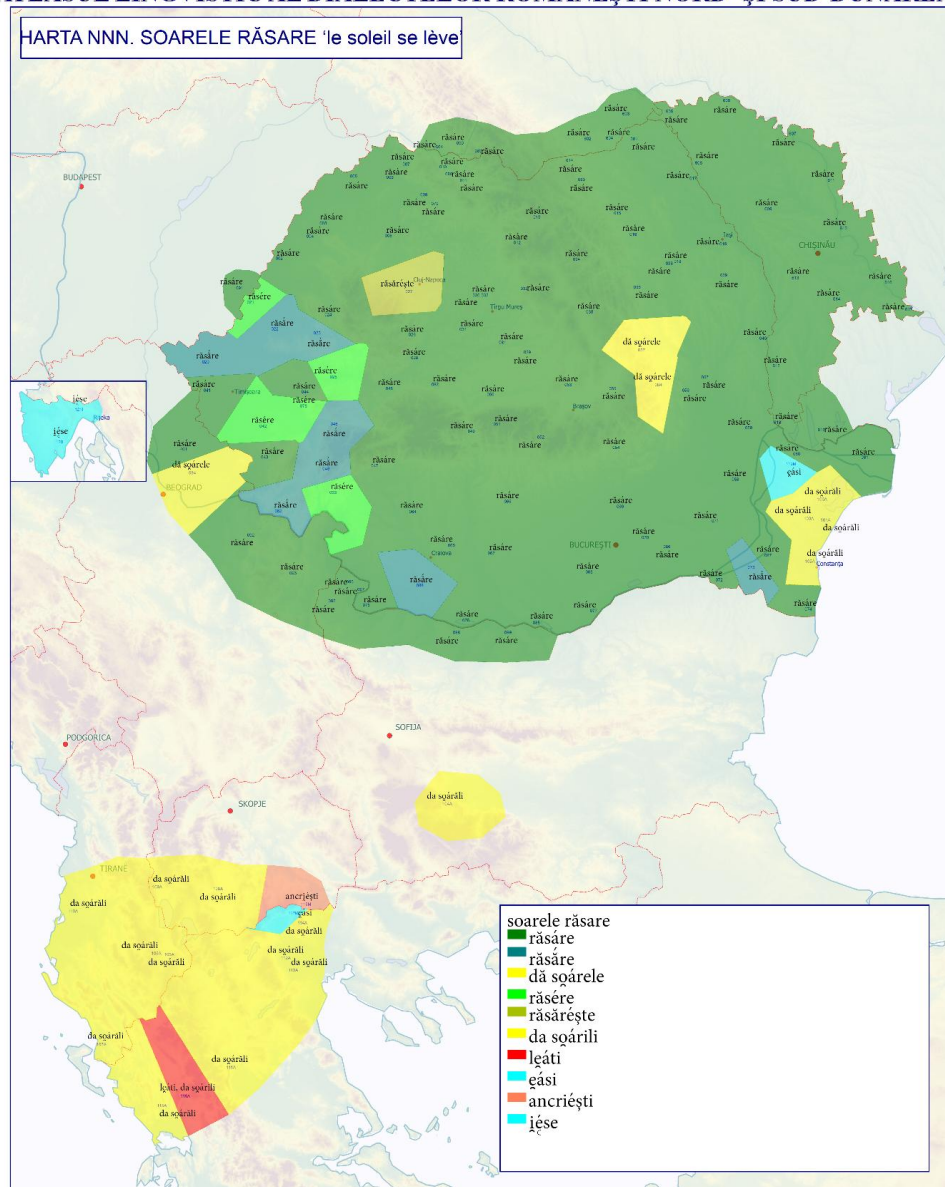
< *effleurir* ‘devenir efflorescent’ < préf. *é-* + *fleurir*

1.17. France gallo-rom.[ezarn'et] : 190

< lat. *ex-germinare* ‘germiner, bourgeonner’

Pour ce moment du travail, nous présentons la carte de la distribution des formes roumaines pour la notion ‘le soleil se lève’:

ATLASUL LINGVISTIC AL DIALECTELOR ROMÂNEȘTI NORD- ȘI SUD-DUNĂRENE

2. Conclusions

Comme on peut constater ci-dessus, les désignations romanes pour la notion ‘le soleil se lève’ sont exprimées par des termes d’origine latine et renvoient toujours à l’idée de « naissance », de « commencement », de « croissance » ou de « fracture et séparation entre deux états ». À la base des cartes motivationnelles se trouve « la mentalité commune » des locuteurs de langues différentes, appartenant à la même famille ou à plusieurs familles linguistiques. Elles ont le but de refléter la dynamique de la langue, en relevant un aspect moins connu ou moins approfondi jusqu’à présent, notamment la motivation et la « remotivation » du signe linguistique par les locuteurs. La situation linguistique de l’Europe actuelle nous enseigne qu’il y a dans chaque langue diverses couches lexicales superposées dans le temps, à partir de la plus haute antiquité et même de la préhistoire.

SOURCES

- ALDRO = Nevaci, Manuela, Nicolae Saramandu, Irina Floarea, Silviu-Ioan Bejinariu, Ioan-Mircea Farcaș, Francisco R. Constantin, Marinela Bota, Emil Țîrcomnicu, *Atlasul Lingvistic al Dialectelor Românești din Nordul și din Sudul Dunării* (ALDRO), Editura Universității din București, 2024.
- Battisti, Carlo/ Alessio, Giovanni, *Dizionario etimologico italiano*, Florența, 1950.
- Corominas, Joan, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Madrid, 1954.
- Corominas, Joan, *Diccionari etimologic de la llengua catalana*, Barcelona, 2000.
- DA = Dicționarul limbii române (Academia Română), sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Tomul I. Partea I (A–B), Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; Partea II (C), București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; Partea III. Fascicula I: D–De, București, Universul Intreprindere Industrială a Statului, 1949; Tomul II. Partea I (F–I), București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934; Partea II (J–Lacustru), București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1937; Partea II. Fascicula II: Ladă–Lepăda, București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1940; Partea II. Fascicula III: Lepăda–Lojniță; București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1948.
- Garcia Mouton, Pilar, *Atlas Lingüístico de Castilla-La Mancha*, Madrid, 2003–2005.
- González González, Manuel, *Atlas Lingüístico Galego*, Santiago de Compostela, 1990.
- Kristol, Andres / Diémoz, Federica, *Atlas Linguistique Audiovisuel du Francoprovençal Valaisan* – ALAVAL, Neuchâtel, 2000.
- Machado, José Pedro, *Dicionário etimológico da língua portuguesa*, ediția a 3-a, Lisabona, 1977.
- REW = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Carl Winter’s Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1911.
- Sobrero, Alberto / Miglietta, Annarita, *Nuovo Atlante dei Dialetti e dell’Italiano Regionale* – NADIR, Lecce, 2001.
- Wartburg, Walther von, *Französisches etymologisches Wörterbuch: eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes*, Bonn, 1929 ș.u.
- Materialul inedit pentru spațiul romanic a fost furnizat de: G. Vitorino (Lisabona), M. Gonzáles Gonzáles (Santiago de Compostela), P. García Mouton (Madrid), J. E. Gargallo Gil et J. Veny (Barcelona), Michel Contini (Grenoble), M. Wilems (Liège), H. Gassmann (Neuchâtel), N. Vincenti (Torino), N. Saramandu (București), I. Faiciuc (Cluj-Napoca), V. Pavel (Chișinău).

THE ROMANCE DESIGNATIONS FOR 'THE SUN RISES'

Abstract

As can be seen above, the Romance language designations for the notion of 'the sun rises' are expressed using terms of Latin origin and always refer to the idea of 'birth,' 'beginning,' 'growth,' or 'fracture and separation between two states.' At the heart of motivational maps lies the 'common mentality' of speakers of different languages, belonging to the same or several language families. Their purpose is to reflect the dynamics of language, highlighting a lesser-known or less thoroughly explored aspect, namely the motivation and 'remotivation' of the linguistic sign by speakers. The current linguistic situation in Europe teaches us that within each language there are various lexical layers superimposed over time, dating back to antiquity and even prehistory.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”
al Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca
Str. Emil Racoviță, 21, Cluj-Napoca, România
nicolaesaramandu@yahoo.com
elanevac@yahoo.com
rozaliac@yahoo.com

**DIN LEXICUL AROMÂN AL AFECTIVITĂȚII.
TERMENI PENTRU RUȘINE ȘI MÂNDRIE.
ANALIZĂ LEXICAL-SEMANTICĂ ȘI ETIMOLOGICĂ**

GABRIELA STOICA

1. PRELIMINARII

Lucrarea de față face parte dintr-un studiu mai amplu care are în vedere vocabularul afectivității din aromână, din perspectivă istorică, în comparație cu lexicul corespunzător din dacoromână. Propunem o analiză a unui domeniu conceptual și lexical particular, urmărind configurarea diacronică și aspectele specifice din punct de vedere lexical-semantic și etimologic. O astfel de cercetare poate reliefa convergențele și divergențele în raport cu dacoromâna: fondul lexical comun, de origine latină, din perioada românei comune, primele împrumuturi vechi slave, precum și diferențierile ulterioare separării dialectale, prin diversele elemente de adstrat, care s-au adăugat treptat. Lexicul afectivității astfel constituit ilustrează în mod reprezentativ profilul istoric al aromânei, în general, și al lexicului ei, în particular (Papahagi 1926–1927, Capidan 2005 [1932], *passim*, Brâncuș 2007 [2003–2004], Saramandu 1984: 466–474, Saramandu 2021, *passim* etc.; pentru o sinteză, vezi Stoica 2022: 206–208). În egală măsură, un obiectiv complementar al cercetării este identificarea particularităților de conceptualizare a afectivității în aromână (ca parte a unui model cultural supraordonat), reflectate prin lexicalizarea specifică (emoții hiperconceptualizate¹; ipostaze conceptuale particulare; motivare cultural-specifică pentru prezența unor termeni sau pentru dezvoltarea diacronică a unor semnificații afective). Datele obținute în acest sens se pot corela (și compara) cu rezultatele unor analize similare realizate pentru dacoromână (Stoica 2012/2022, 2015).

În articolul de față, ne oprim asupra termenilor care desemnează două afecte pereche: RUȘINE și MÂNDRIE. Cercetarea este complementară unor studii similare, care au urmărit vocabularul aromân pentru TRISTEȚE, BUCURIE (Stoica 2022), DRAGOSTE (Stoica 2023a), URĂ/INVIDIE (Stoica 2023b), MÂNIE (Stoica 2024a) și FRICĂ (Stoica 2024b).

¹ Emoțiile hiperconceptualizate (vs emoții hipoconceptualizate, vezi distincția la Levy 1984) sunt afectele predilect conceptualizate în cadrul unui culturi, indicate printr-un vocabular bogat, divers, nuanțat semantic și frecvent actualizat.

Din punct de vedere metodologic², analiza are în vedere un inventar al termenilor desemnând afectele în discuție, stabilit pe baza a două tipuri de corpus, corelate: (a) dicționarul lui T. Papahagi, DDA, lucrare de referință, utilizată atât pentru identificarea și selecția termenilor, cât și pentru contextele ilustrative – esențiale pentru înțelegerea sensurilor – și pentru indicațiile etimologice; (b) corpus de texte dialectale (Kokka 1992, Saramandu 2007, Nevaci 2013, Nevaci, Floarea 2018, Saramandu *et al.* 2018, 2019), din care au fost extrase lexemele cu sens afectiv, în contextul concret de utilizare (în unele cazuri, acesta poate atesta semnificații noi sau altele decât cele înregistrate lexicografic). În măsura posibilului, au fost extrase toate cuvintele consemnate ca denotând cele două concepte analizate, atât lexeme utilizate în mod curent, cât și termeni învechiți sau cu răspândire regională. Dat fiind că obiectivul cercetării noastre extinse este conturarea profilului cultural-istoric al lexicului afectivității, am considerat semnificative toate cuvintele înregistrate în dicționar, indiciu al relevanței lor, cel puțin într-o etapă istorică sau într-o anumită arie a aromânei.

Inventarul lexical astfel delimitat a fost analizat din două perspective: (a) **etimologic**, urmărindu-se originea și stratificarea în timp a termenilor (cuvinte moștenite din latină; termeni de superstrat slav; termeni de adstrat, în principal, de sursă greacă, turcă și albaneză); (b) **lexical-semantică**, luându-se în discuție aspecte precum: conturarea diacronică a unor serii de cvasisinonime, de diferite origini; dinamica semantică specifică unor lexeme afective: schimbări semantice în raport cu etimonul; sensuri afective originare sau dezvoltate în timp; sensuri particulare actualizate în context.

2. TERMENI PENTRU RUȘINE ȘI MÂNDRIE

Din punct de vedere psihologic, RUȘINE și MÂNDRIE se încadrează în categoria emoțiilor sociomorale. Acestea reprezintă o clasă particulară de stări/procese afective, care implică evaluarea unui eveniment stimul prin raportare la un set de standarde (etice) validate sociocultural în cadrul unei comunități lingvistice. Emoțiile sociomorale sunt dependente cultural, reflectând normele de grup. Cercetările anterioare dedicate conceptualizării și lexicalizării acestor emoții în dacoromână – privind, în mod particular, RUȘINEA (Stoica 2010, 2021) și MÂNDRIA (Stoica 2017), au indicat o zonă sensibilă de conceptualizare/desemnare, cu un vocabular specific, divers și frecvent actualizat. Analiza de față își propune completarea acestor date, prin cercetarea comparativă a lexicului corespondent din aromână.

² Aceste aspecte teoretic-metodologice au fost discutate și în lucrările preexistente amintite, dedicate lexicalizării celorlalte concepte afective.

2.1. Termeni pentru conceptul afectiv RUȘINE

RUȘINE este unul dintre afectele centrale ale modelului cultural afectiv al românei, cu o lexicalizare frecventă și consistentă cantitativ. Se pot delimita mai multe forme de reprezentare conceptuală, conturate ca atare în diacronie, cu dezvoltarea unei vocabular corespunzător: (a) RUȘINE – ipostază prototipică; în această formă, este o emoție primară, negativă, considerată în unele studii ca având un caracter „universal” (Ekman 1992), rezultând dintr-o inadecvare la norme sociomorale validate societal, cu afectarea sinelui individual. Din varianta prototipică, se diferențiază scheme afective derivate, secundare, motivate cultural: (b) RUȘINE-TIMIDITATE (apropiat de conceptul afectiv FRICĂ), implicând o raportare deferent-ierarhică în relațiile interpersonale; (c) RUȘINE-JENĂ, implicând o inadecvare la standarde de comportament social, cu afectarea imaginii publice; (d) RUȘINE-VINOVĂȚIE, implicând o inadecvare la norme/standarde de comportament atât colectiv-sociale, cât și individual-personale (pentru diferențierile conceptuale, vezi Haidt 2002, Lewis 2008, Stoica 2021).

2.1.1. Inventarul lexical consemnat de DDA (vezi *infra*) și confirmat, parțial, de materialele dialectale consultate reflectă acest profil conceptual-semantic.

(a) RUȘINE – ipostaza prototipică

Pentru desemnarea ipostazei prototipice a conceptului, în latina dunăreană, în româna comună și, ulterior, în fiecare dintre cele patru dialecte istorice, s-a impus un termen specific, lat. **rosionem*, o selecție lexicală individualizatoare în context romanic: dr. *rușine*, ar. *arușine* (var. *arșine*, *arușune*, *arșăne*), mr. *rușoni*, ir. *rușire*.

Pentru originea termenului s-au propus mai multe ipoteze explicative, convergente în esență: (a) *rușine* este raportat un lat. **rosionem* (DDA, CADE, SDLR) / **russionem* (Pascu 1924: 43), derivat reconstituit de la *roseus* ‘rozaliu, trandafiriu’; nesigur, cf. lat. *roseus* (DEX, DLR); REW 7382, PEW 1488 îl leagă de un lat. **rosinus* ‘trandafiriu’; CDER 7294 îl consideră un derivat de la *rușina*, acesta provenind, la rândul său, din *roși* + *-ina*. Pușcariu (1940: 40) îl discută, de asemenea, ca un derivat de la *roșu*, cu un sens primar ‘roșeață’, pornind de la expresia ‘să-ți fie rușine obrazului’, care însemna la origine ‘să ți se înroșească obrazul’; prin simplificare, aceasta ar fi devenit ‘să-ți fie rușine’ (vezi și Stoica 2012/2022: 190–191). Originea cuvântului reflectă, astfel, expresia somatică diagnostică asociată emoției în cauză (vascularizarea intensă a feței), termenul implicând o evoluție semantică de ordin metonimic (efect pentru cauză), dinspre concret spre abstract.

Toate aceste ipoteze etimologice ilustrează statutul de excepție al românei în context romanic, cuvântul de origine fiind păstrat/dezvoltat ca atare în mod particular în aria dunăreană a latinei orientale. Termenii corespondenți din limbile romanice occidentale continuă lat. *verecundiam* > it. *vergogna*, engad. *verguogna*,

friul. *vergondze*, fr. *vergogne*, occ. *vergonha*, cat. *vergonya*, sp. *vergüenza*, ptg. *vergonha* (REW 9225, vezi și Stoica 2020: 379).

Dincolo de forma exactă a etimonului latin, atât în dacoromână, cât și în aromână, termenul este extrem de bine reprezentat ca frecvență, distribuție spațială, putere de derivare: *Arușine n'-i-eaște, maie* 'bunică, mi-e rușine' (PAnt. 303); *nu si-alăsa' s'u măcă' arușinea* 'nu se lăsa (nu suferea) să o înghită rușinea' (PB 156); *Cari u kirú arșinea s'u-ăfli tine?* 'cine a pierdut-o, rușinea, pentru ca să o găsești tu' (PGr. 18); *lu ngrupă' loclu di-arșine* 'l-a înghițit pământul de rușine' (PB 97); *ti-arșine mi fâteși* 'm-ai făcut de rușine' (Pant. 304); *Oh, că ți arșăne! Oh, că ți muștinăre!* 'O, că ce rușine! O, că ce răsplată' (Cod. 44) (apud DDA, s.v.).

Cuvântul dezvoltă, totodată, o familie lexicală bogată: *ar(u)șinedzu (mi)* / *aruș(u)nedzu* 'a se rușina': *ăsândzi niți feătili nu si-arušinedză* 'astăzi nici fetele nu se rușinează', *ar(u)șināre*, *aruș(i)naț* 'făcut de rușine, rușinat', *ar(u)șinoș* 'rușinos, timid' (apud DDA, s.v.).

De asemenea, la fel ca în dacoromână, lexemelor care desemnează emoția propriu-zisă, li se asociază și cele care indică reacția somatic-expresivă specifică, înrudite etimologic: *arușescu* 'a roși' / *arușăscu*, *rușescu* < *aroșu*; *arușire* 'roșire', *arușit* 'roșit', *arușitură* 'roșeală', *aroșeață* 'roșeață': *nășă arușea' ca mērlu cōptu* 'dânsa se roșea ca mărul copt' (PAnt. 226, apud DDA, s.v.), cf. dr. *roși*, *roșit* etc.

Seria termenilor vechi, de origine latină, este completată în timp de câteva cvasisinonime de origine **turcă**. Acestea au, însă, răspândire regională sau/și utilizări contextuale particulare:

– *iazâke* / *yeazâc* / *yeazâcă* / *yeazâke*, înregistrat cu două sensuri: 'rușine; păcat' < tc. *iazyq* '(e) păcat'; sensul afectiv este o inovație pe baza celui original, moral-comportamental: *iazâke s'ți hibă* 'rușine să-ți fie' (Lum. 192); *yeazâc*, *yeazâc di voi, giunaime* 'rușine, păcat de voi, tineret' (W II, 58) (apud DDA, s.v.).

– *aîpe* 'rușine' < tc. *aib*, cu același sens, termen înregistrat în aria nordică a aromânei (DDA, s.v.).

Lexemelor care desemnează emoția propriu-zisă li adaugă un cuvânt socioafectiv, învechit: *arizile* 'care este de răs, batjocură' < tc. *rézil* 'de reputație proastă; revoltător', cu dimensiunea sociomorală 'discreditare publică' hipermarcată: *ti fați tuță arizile* 'te faci toată de batjocură' (PLit. 847, apud DDA, s.v.).

În dacoromână, termenii corespondenți sunt elemente de origine latină: *batjocură* s.f., provenit din pluralul *batjocuri*, al formei primare *batjoc* (DA, CADE, DEX) s.n. (inv.) 'luare în răs a cuiva', având la bază expresia *a-și bate joc* (DELR) – *batjocori*.

Dacă pentru desemnarea emoției de bază, primare, se folosesc termenii vechi, moșteniți din latină, pentru indicarea schemelor afective complementare, derivate, se adaugă împrumuturi ulterioare din **turcă** și **greacă**. În dacoromână, acestora le corespund împrumuturi mai vechi din **slavă** sau mai recente, de sursă **latino-romanică**:

(b) RUȘINE-TIMIDITATE

În aromână, această ipostază conceptuală poate fi desemnată atât de termeni de origine latină (cu decodarea semantică specifică, în context), cât și printr-o serie de cuvinte, formate pe baza termenului **turcesc** *ruchd* ‘corectitudine; comportament potrivit; dreptate’: **arușdie** ‘timiditate’ și derivatele corespunzătoare: **arușdieșcu** (*mi*) (**arușteșcu**, **rușteșcu**) ‘a fi timid, a se rușina, a se jena’, **arușdisire** ‘timiditate’, **arușdisit** ‘timid’ (apud DDA, s.v.). Prin raportare la etimon, se constată dezvoltarea sensului afectiv, pe baza celui originar, care implică exclusiv dimensiunea sociomorală și comportamentală.

În dacoromână, lexicul corespunzător include termeni de origine **veche slavă**: *sfială*; *a se sfii* < *svēniti sen* (DEX, DLR, CDER 7731) ‘a se abține’ (SDLR), atestat în româna veche cu două semnificații afective: ‘a se teme; a se rușina’ (vezi Stoica 2012/2022: 226–227), și împrumuturi **latino-romanice** mai recente (atestare începând cu secolul al XIX-lea): *timid* (< lat. neol. *timidus*, fr. *timide*) – *timiditate* (< fr. *timidité*, lat. neol. *timiditas*, -atis, SDLR, DEX, DLR), înregistrate în Negulici (1848) cu sensurile ‘fricos’, respectiv ‘frică’.

(c) RUȘINE-JENĂ

Această ipostază conceptuală este desemnată în aromână printr-un împrumut din **greacă**: **(a)ndir(i)se** ‘jenă, timiditate’ < gr. *ἀντιρρησις* ‘contradicție’; cf. și termenii înrudiți, dezvoltați pe baza verbului corespondent, împrumut paralel din aceeași familie: **(a)ndir(i)seșcu** ‘a se rușina; a se jena’ < gr. *ἀντιρριπνυμαι*, cu același sens, **andirsit** ‘timid; jenat’, **andirsire**: *feata si ndirisea* ‘fata se jena’ (Cal. 1911, 176), *mi ndiriseșcu* ‘mă jenez’ (BNA III, 24) (apud DDA, s.v.).

În context, termenul **(a)ndir(i)se** apare recurent în colocație cu **arșine**: *s’lă hibă arșine și andirse di tine* ‘să le fie rușine și jenă de tine’ (PenB VII, 57); *lă era ndirise și arușine* ‘le era jenă și rușine’ (GrB, 222) (apud DDA, s.v.). Asocierea sintagmatică și desemnarea prin termeni distincți, specifici, evidențiază diferențierea conceptual-semantică între JENĂ și RUȘINE (afectarea imaginii de sine – evaluare auto-orientată vs. afectarea sinelui – evaluare hetero-orientată, vezi și *supra*, 2.1³).

Cu un sens apropiat, se poate nota și termenul **ticlife**, pentru care semnificația afectivă este, însă, estompată: ‘jenă; rezervă, scrupul’, împrumut din tc. *teklif* ‘contribuție; impozit’ (cf. alb. *teklif* ‘rezervă, reținere’): *s’hibă fără ticlife* ‘să fie fără jenă’ (Cod. 35); *si spunim fără ticlife și fără arșine la prământicolu* ‘să spunem fără rezervă și fără rușine duhovnicului’ (Cod 35); *era fără tiklife* ‘era fără rușine’ (PB 94) (apud DDA, s.v.).

În dacoromână, acestor termeni le corespund împrumuturile relativ târzii (mijlocul secolului al XIX-lea), cu sens specific, din **franceză**: *jenă* (< *gêne*) – *jena* (< *gêner*) (SDLR, DEX, DLR).

³ Pentru diferențierea conceptuală între JENĂ și RUȘINE, vezi Haidt 2002: 859.

(d) RUȘINE-VINOVĂȚIE

Pentru denotarea acestei ipostaze conceptuale, DDA nu consemnează niciun termen specific. Lexemele apropiate semantic care sunt înregistrate – împrumuturi variate ca origine – au doar sensurile non-afective ‘eroare; culpă, vină’, fără a desemna și emoția declanșată într-un astfel de context, cf. dr. *vinovăție*:

– *stěpsu* ‘vină; culpă; delict’: *om fără niți un stěpsu* ‘om fără nicio vină’ (Cal. 1911), formă nordică – *stipsescu* ‘a fi de vină’ < **ptiseșcu* < gr. *πταιώ* ‘a face o greșeală’ – *stipsiț* ‘vinovat’, cf. și *ftexim* ‘vină; greșeală’ < gr. *φταιζιμον* ‘idem’ (apud DDA, s.v.);

– *fa(i)e* ‘vină, delict, păcat’ < alb. *faj* ‘vină, păcat’: *arucără faia pe patriți* ‘aruncară vina pe patricieni’ (Mac. 93, apud DDA, s.v.);

– *căbate* ‘vină’ < tc. *qahâbat* ‘vină; greșeală’: *nu ești căbate* [nu ai căbate] ‘nu ești de vină’ (Cal. 1911, 61, apud DDA, s.v.).

De altfel, și în dacoromână, termenii *vină*, *vinovat*, *vinovăție* sunt atestați relativ târziu cu sens afectiv. În perioada veche, aceștia apar exclusiv cu sens non-afectiv, juridic. Ipostaza conceptuală RUȘINE-VINOVĂȚIE pare a se delimita abia în epoca premodernă, desemnată prin termenii amintiți, care își extind, astfel, sensul originar (Stoica 2015: 113–114). Spre deosebire de RUȘINE, care are un caracter hetero-orientat, indicând incompatibilitatea cu normele colective, VINOVĂȚIE este auto-orientat, indicând incompatibilitatea atât cu normele comunitare, cât și cu cele proprii, personale, și se actualizează în special în culturile de tip individualist (Walbott, Scherer 1995: 470). În culturile ierarhice, de tip colectivist, RUȘINEA, VINOVĂȚIA și JENA sunt percepute global, ca un unic afect, nediferențiate conceptual și desemnate printr-un lexem unic (cf. și Stoica 2021: 82–84). Pentru spațiul românesc nord-dunărean, diferențierea conceptelor VINOVĂȚIE și JENĂ în epoca premodernă indică rafinarea conceptualizării afective și reorientarea către un model cultural de tip occidental. Prin comparație, absența discriminării clare a acestei ipostaze conceptuale în aromână indică un profil cultural afectiv mai conservator.

2.1.2. Inventarul lexicografic al termenilor desemnând conceptul RUȘINE este numai parțial confirmat în textele dialectale actuale consultate. Acestea atestă exclusiv termenii vechi, de origine latină, în mod recurent, frecvent: *arșini* ‘rușine’ / *rușăni*, *rușene*, *rușini*: *n-o-arșini* ‘mi-e rușine’ S2/22; *l’deadi de-arșini* ‘l-a făcut de rușine’ S3/35; *arușinoș* S1/29-30; *arușunédz* ‘rușina; necinști, viola’ S1/14, 3/1, 32/415 / *rușunédz* K 13/30 (apud Saramandu 2007).

În textele dialectale din Dobrogea, se înregistrează și termenii *vină* și *vinovat* (considerate împrumuturi din dacoromână), alături de împrumuturile *căbate* și *stipsescu*, toate, însă, fără sens afectiv: ‘vină, faptă condamabilă’; ‘a fi de vină’: *ș-nu eara vinovaț ei ... cări sâ ștea’ câ eara vinovaț* / *u ușkîrâ* (Ca 8/21–23); *no-avea’ căbati el’* ‘ei nu aveau (nicio) vină’ (Te 14/10); *voi stipsiț* ‘ca s-mi

pindzeăț căma nuñtru [tu-apă], vreă s-am scoasă alte ahânti oi „voi ați fost de vină, dacă mă împingeați mai înăuntru [în apă], aș fi scos oi încă pe atâtea” (S 11/16–17) (apud Saramandu 2007).

2.2. Termeni pentru conceptul afectiv MÂNDRIE

Prototipic, MÂNDRIE este emoția sociomorală opusă și complementară RUȘINII. MÂNDRIE este un afect care presupune auto-evaluare și auto-validare prin raportare la un set de standarde/norme personale și/sau colective, determinate cultural. Conceptual, se disting două ipostaze (Tangney 1999): (a) MÂNDRIE *pozitivă*, care se referă la un succes într-o anumită acțiune sau comportament (*pride in behavior*, ‘beta’ *pride*), și (b) MÂNDRIE *negativă*, MÂNDRIE *hybris* (*pride in self*, ‘alpha’ *pride*), care se referă la un succes al sinelui în general, „mândrie sau încredere în sine exagerată” (Lewis 2008: 749, trad. n.).

În dacoromână, lexicul desemnând MÂNDRIE este divers, dezvoltat diacronic treptat, indicând nuanțat cele două ipostaze conceptuale (vezi Stoica 2017). În aromână, însă, această diferențiere conceptuală este mai puțin clară. În general, termenii corespunzători – indiferent de vechime și de origine, desemnează compact ambele ipostaze semantice.

2.2.1. Lexemele primare, cronologic, sunt o serie de derivate de origine **latină** de la adjectivul *mare* < lat. *mas*, *maris*, cu dezvoltarea sensului afectiv, printr-un mecanism de abstractizare semantică. Mutația semantică implică o evaluare pozitiv-superlativă a unei dimensiuni descriptive a referentului (cf. și v.dr. *înălțime* ‘mândrie’ < *înalt* < lat. *in altum*), realizându-se, astfel, transferul conceptual metaforic dinspre concret spre abstract:

– **măreață** ‘mândrie; orgoliu’; evaluare pozitivă: *mușeaților Armăne măreața cum lă prinde* ‘frumoaselor aromâne cum le stă bine mândria’ (PAnt. 269); evaluare negativă: *trădze măreț multe* ‘etalează multe îngâmfări’ (apud DDA, s.v.);

– **măreșcu** – bivalent semantic, concret și abstract-afectiv: ‘a se mări, a crește; a se mândri’: *voi un ăioñe s’mi măreșcu* ‘vreau un flăcău mire *ca să mă mândresc*’ (PLit, 832, apud DDA, s.v.);

– **mărițe**, derivat, cu sensuri apropiate: ‘mărire; renume; grandoare; glorie, demnitate’: *va s’ți scădz multu mărițea* ‘o să-ți scazi mult renumele’ (Velo, 63); *dzilile di mărițe a străaușilor* ‘zilele de glorie ale străbunilor’ (Fl. II, 6); *gaia...nu zbura’ cu ținiva’ di mărițe* ‘cioara...din grandomanie nu vorbea cu nimeni’ (Lum. IV, 296) (apud DDA, s.v.).

Termenii sunt consemnați în uz și în textele dialectale actuale:

– **măreață** ‘mândrie’: *dzâțed’ așî: „io cu nveăst-aéstă.../ măreața tută cu ea mașⁱ u trapșu // mări măreață trapșu”* (R 19/13);

– **mâreşcu** ‘a se mândri’: *nicukîra ş-lu plândzi cum bână’ cu el^u / cum ş-criscu’ fčorlî cu el^u /... cumu s-mârea’ / cumu .. săltănată trădzea’ cu el^u* (C 14/27) (apud Saramandu 2007).

Spre deosebire de aromână, termenii corespondenți din dacoromână au ieșit treptat din uzul curent standard, fiind concurați de împrumuturi ulterioare (vezi *infra*, 2.2.2). În dacoromâna veche, *măreț*, *măreață*, *mărie* atestă sensurile ‘mândru’, ‘mândrie’, ‘a se mândri’ (Stoica 2012/2022: 135). Adjectivul *măreț* își dezvoltă ulterior semnificația actuală: ‘care impresionează prin calități deosebite’.

2.2.2. În aromână, termenii vechi, de origine latină, sunt concurați și completați din punct de vedere semantic de o serie de împrumuturi succesive, din **slavă** (a), **greacă** (b) sau **turcă** (c), conturându-se serii de cvasisinonime, diverse etimologic.

(a) Un împrumut timpuriu, din **slava veche**, posibil realizat în etapa de unitate dialectală, este **făleşcu (mi)** < v.sl. *hvaliti* ‘a se lăuda’ (DDA, s.v.), cu două sensuri: unul etimologic, declarativ-afectiv: ‘a se lăuda’, celălalt dezvoltat suplimentar, afectiv propriu-zis: ‘a se mândri’: *va tra si s-fălească și-arănea nu lu-alasă* ‘vrea să se fălească și râia nu îl lasă’ (PLit. 494, apud DDA, s.v.).

Termenul implică o dimensiune semantică *dicendi* originară, estompată în semantismul termenilor de azi. Dinamica semantică presupune, așadar, trecerea dinspre un sens primar *declarativ-afectiv* (implicând validarea verbală a unor calități) spre sens afectiv propriu-zis. Cu sensul inițial, etimologic, împrumutul de sursă slavă este un sinonim pentru *alăvdu (mi)* ‘a se lăuda; a se mândri (verbal) cu’, cuvânt moștenit din latină (< lat. *laudare*, cf. dr. *lăuda*), care păstrează, însă, principal, sensul *dicendi* originar.

Împrumutul din slavă are un corespondent în dacoromână: *făli* (< v.sl. *hvaliti* SDLR, DEX, DA), alături de substantivul *fală* (< v.sl. *hvala* ‘laudă’ SDLR, DEX, DA) (cf. și derivatele: *fălos*, *făloși*, *făloșenie*); spre deosebire de dacoromână, aromâna nu înregistrează și împrumutul formei nominale.

În dacoromână, sensurile inițiale sunt cele etimologice, *dicendi*, pozitive: ‘laudă, slăvire, glorie; strălucire, alai, pompă’; ‘a slăvi, a lăuda’. Dezvoltarea unui sens afectiv propriu-zis este consemnată începând cu secolul al XVII-lea, inițial peiorativ: ‘trufie; laudă de sine’ (vezi cca. 1650, *Anonymus Caransebensis*, unde *fală* este glosat prin *superbia* ‘trufie’), ulterior și pozitiv (pentru detalii, vezi Stoica 2017).

(b) În comun cu dacoromâna, aromâna înregistrează o altă serie de cuvinte, împrumuturi din **turcă**, realizate, însă, în contexte istorice și culturale diferite:

– **fudul**, cu dublă lectură semantică – pozitiv și negativ: ‘mândru; arrogant’ < tc. *fodoul*, cu același sens: *mult fudul tu trup nîs eaște* ‘tare mândru e dânsul la corp’ (PAnt 298, apud DDA, s.v.). Termenul își dezvoltă o bogată familie

derivativă: **fuduleață** ‘mândrie; aroganță’, consemnat cu sens exclusiv negativ: *mnațlu di fuduleață* ‘umblatul de trufie’ (Fl. I, 1, 14); **fuduleț** *nu vor l-armâni* ‘la aromâni nu au ce căuta aroganțe’ (Velo 27); **fuduleața** *voastră* ‘aroganța voastră’ (Velo 55) (apud DDA, s.v.); **fuduliē** ‘mândrie; orgoliu’; **fuduleșcu** ‘a fi mândru; a se înfumura, împăuna’: **fuduleaște-te tine**, *muimă* ‘tu, mamă, mândrește-te’ (Cal. 1912, 78); cf. și **fudulire**, **fudulit** ‘arogant’, înregistrate doar în sens negativ; – **fudulike**, **fudulike** < tc. *fodouliyk* ‘mândrie; aroganță’.

Termenii desemnează atât ipostaza pozitivă, cât și cea negativă a MÂNDRIEI, spre deosebire de lexemele corespunzătoare din dacoromână: **fudul** (< tc. *fodul*) – **fudulie** – **fuduli**, cu sens exclusiv negativ: ‘mândru, îngâmfat și închipuit (mai ales de exteriorul și îmbrăcămintea sa)’ (DA, s.v.).

Pentru aromână, se pot adăuga alte câteva împrumuturi de origine **turcă**:

– **dai** ‘mândru; orgolios’⁴ < tc. *daïy* ‘titre qu’on donne surtout à des personnes du peuple qui ont un certain âge et un air guerrier’ (DDA, s.v.), cu inovația sensului afectiv: *îmnă dai* ‘umblă mândru’; cf. și împrumutul paralel din albaneză, cu sens exclusiv pozitiv, non-afectiv: **daïlean** ‘chipeș, mândru de frumos’ < alb. *djal-an: dăïleânile di-armâne* ‘chipeșele de aromâne’ (PAnt. 297), cu varianta etimologică **daleân**: *hiț dăïleâne* ‘sunteți mândre, voinice’ (PLit. 853), cf. gr. *νταλιάνι*, apud DDA, s.v.;

– **daïțcu** ‘orgolios’, derivat cu sufix grecesc < *daï* + *-τικός*, cu sens exclusiv negativ;

– **dăïlike** / **dăïlake** ‘mândrie, orgoliu’ < tc. *daïlyq* ‘situație, caz de dai’;

– **săltănață**, împrumut din tc. *saltanat* ‘pompă’, consemnat în DDA cu un sens afectiv secundar, pe lângă cel etimologic: ‘ceremonie, pompă; mândrie’: *nu cu săltănațe, nu cu pirifâne* ‘nu cu fast, nu cu mândrie’ (Lum. III, 69), cf. și alb. *saltanat* ‘pompă, fast’, apud DDA, s.v.

Dintre toate împrumuturile, termenul **săltănață** este singurul înregistrat în textele dialectale consultate, cu sensul exclusiv afectiv: ‘mândrie, semeție’ (C 14/27, apud Saramandu 2007).

(c) În egală măsură, lexiconul aromân pentru MÂNDRIE este îmbogățit printr-o serie de împrumuturi din **greacă**, care, de asemenea, nu disting între ipostaza pozitivă și cea negativă a conceptului, desemnându-l global; diferențierea evaluativă se face strict contextual:

– **cămară** / **cămară** ‘mândrie; glorie’ < *καμάρι* ‘mândrie, orgoliu’; termenul are o dublă lectură semantică: – pozitiv: *hiț...ca pășe*, **cămară-a li ġunáme** ‘ești...ca pașe, mândria (gloria) tineretului’ (BNA II, 32); *mi țâneam pi cămări* ‘mă mândream’ (PLit. 891); **cămară s-nu lă trădzit** ‘să nu vă mândriți cu ele’ (PLit. 995) (apud DDA, s.v.); – negativ: *di cămară... agărșiră di sufată* ‘din cauza

⁴ Cf. și dr., înv., *dahiu*, *-ie* ‘șiret, abil; genial; nebun’ < tc. *dahí* ‘talentat; genial’ (DELR s.v.; Suciu 2010: 281).

orgoliului...uitară de tovărășie’ (Fl. I, 1, 14); *cămăra* va vă *măcă baňa* ‘orgoliul vă va mânca viața’ (apud DDA, s.v.).

Împrumutul verbal corespunzător, *cămărușescu* ‘a se mândri cu ceva; a se înfumura, a se împăuna cu’ (< *καμαρόνω*, cu același sens) are o configurație semantică similară: – sens pozitiv: *să s’cămărușească* ‘să se mândrească’ (PB, 34a); *va si s’cămărușească cu dzîhirile țe lu-aleăpse* ‘o să se mândrească cu ginerele pe care l-a ales’ (PenB, Vi, 141); – sens negativ: *ca multu vă cămărusiț* ‘cam mult vă îngâmfați’, apud DDA, s.v., cf. și derivatele *cămărusire* ‘mândrire’; *cămărusiț* ‘mândru; împăunat’: *oile...mproaște ca niște niveaște cămărusițe* ‘oile...drepte în picioare ca niște mirese înmândrite’ (Fl. I, 6) (apud DDA, s.v.). DDA s.v. înregistrează și o variantă din aria nordică, *cărmășescu* (*cărmășire*, *cărmășiț*), cu un sens specific: ‘a fi mândru de cineva sau ceva’: *va s-easă a primnăre cărmășiță* (BNoi 6).

– *pirifan* ‘mândru; orgolios’ – *pirifănē*, *pirifănile* ‘mândrie; orgoliu’, împrumuturi din gr. *ὑπερήφανος*, respectiv *ὑπερηφανία*, cu un dublu sens, pozitiv și negativ, etimologic;

– *fândăxescu (mi)* ‘a-și imagina; a se mândri’, împrumut din gr. *φανταζω*, cu aceleași sensuri, alături de termenii derivați: *fândăxire* ‘închipuire; înfumurare’ (cf. și *fândășiē*⁵ ‘fantezie, imaginație, închipuire’ < *φανταζία*, cu aceleași sensuri); *fândăxiț* ‘prezumțios; mândru’. În acest caz, termenii au două sensuri, semnificația afectivă fiind secundară.

Acestor termeni, desemnând propriu-zis emoția în discuție, li se adaugă împrumutul verbal *pinîșescu* ‘făli’ < gr. *παίνομαι*, cu același sens, care dublează sinonimic termenii mai vechi *alăud* și *fălisescu*; cf. și *pinîșire* ‘lăudăroșenie’ (DDA, s.v.).

În comparație, în dacoromână (pe lângă termenii comuni – de origine latină și veche slavă: *mări* – *mărire* – *mărire* – *măreț* – *măreață*; *făli* – sau apropiati – împrumuturi paralele din turcă: *fudul* – *fudulie* – *fuduli*) (vezi *supra*), lexicul pentru MÂNDRIE se diversifică și se nuanțează conceptual, diferențiind treptat între ipostaza pozitivă și cea negativă a emoției în cauză.

Seria de lexeme prototipice care se impune în dacoromână este *mândru* – *mândrie* – *a se mândri*, de origine slavă, cu dezvoltarea treptată a sensului afectiv. *Mândru* (alături de derivatele sale nominale și verbale) este polisemantic în limba veche, atestând pentru o perioadă atât sensul etimonului său, *mondrŭ* – ‘înțelept’, cât și sensul afectiv (pentru exemple, vezi Stoica 2012/2022: 192). O altă serie lexicală bine reprezentată este *trufă* (< lat. *trufa* DEX, DLR) – *trufie* – *trufaș* – *a se trufi* – *trufăși* – *trufășie*; termenii sunt frecvent actualizați, lexicalizând strict ipostaza negativă a afectului în discuție. Se poate adăuga și serie lexicală, recurent consemnată în limba veche, *semeț* (< cf. v.sl. *sŭmetŭ* SDLR, DEX, DLR) – *semeție* –

⁵ Cf. și dr. *fandășie*, împrumut învechit din ngr. *φανταζία*, cu sensurile ‘închipuire, fantezie; capriciu’ și, impropriu, popular (sec. XIX), ‘fanfaronadă, fală, fudulie’ (SDLR).

semeți, termeni polisemantici, înregistrând și sensul afectiv, pozitiv, etimologic: ‘îndrăzneț, curajos’. În epoca premodernă, MÂNDRIA de tip *hybris* ajunge să fie desemnată și prin câteva derivate de origine latină, termeni vechi, care dobândesc în această perioadă semnificația afectivă respectivă: *îngâmfa* – *îngâmfare* – *îngâmfat*, inițial cu sens concret, etimologic “a se umfla” (< *gâmfa* < lat. *conflare* DEX, DA); *înfumura* – *înfumurare* – *înfumurat*; *încrezut* (pentru exemple și discuții, vezi Stoica 2012/2020, Stoica 2017).

3. CONCLUZII

Analiza lexical-semantică și etimologică a termenilor pentru RUȘINE și MÂNDRIE din aromână aduce în prim plan un inventar variat de termeni, având la bază vocabularul vechi, moștenit din latină, îmbogățit ulterior de împrumuturi din principalele limbi de contact istoric și lingvistic: slavă veche, turcă și greacă. Aceste date lexical-etimologice reflectă stratificarea etimologică și lingvistic-culturală a aromânei în general (vezi și rezultatele similare ale cercetărilor anterioare, dedicate termenilor pentru conceptele BUCURIE, TRISTEȚE, Stoica 2022, DRAGOSTE, Stoica 2023a, URĂ, Stoica 2023b, și MÂNIE, Stoica 2024a, FRICĂ, Stoica 2024b).

(a) Din punct de vedere *lexical-etimologic*, se remarcă locul central deținut de cuvintele din fondul lexical vechi (latin), care desemnează ambele emoții: *arușine* – *arușinedzu*, respectiv *măreață* – *măreșcu*. Termenii satisfac condițiile generale de apartenență la vocabularul fundamental al aromânei: sunt vechi; sunt productivi, dezvoltând familii lexicale bogate; sunt frecvent înregistrați – a se vedea atestările lexicografice și din corpusurile dialectale actuale; au răspândire generală. Din punct de vedere etimologic, se remarcă natura particulară a acestor termeni în context romanic, evidențiind o selecție/dezvoltare lexical-semantică specifică latinei dunărene: (*a*)*rușine* din lat. **rosionem*, un derivat continuat doar în română, respectiv *măreață* – *mări* – cu inovația sensului afectiv, de la adjectivul *mare* < lat. *mas*, *-maris*, la rândul său, selectat în mod particular de latina dunăreană și păstrat mai departe de română (comună).

Termenii latini de bază sunt concuși de împrumuturi ulterioare de superstrat slav sau, mai ales, de adstrat. În acest sens, se poate constata o mai mare diversitate lexicală pentru desemnarea emoției MÂNDRIE. Se pot delimita, astfel, câteva serii de cvasisinonime, diacronic înregistrate:

- *măreață* – *mările* (< lat.) – *fuduleață* – *fudulié* – *fudulike* – *dăilike* – *săltănată* (< tc.) – *cămară* – *pirifanie* / *pirifăniile* – *făndăxire* – *pinisire* (< gr.);
- *măreșcu* (< lat.) – *făleșcu* (mi) (< sl.) – *fuduleșcu* (< tc.) – *cămaruseșcu* – *făndăxeșcu* (mi) – *piniseșcu* (< gr.);
- *fudul* – *daï* – *daïtcu* (< tc.) – *cămărusit* – *pirifan* – *făndăxit* – *pinisit* (< gr.).

În comparație, inventarul de termeni pentru RUȘINE este mai puțin variat, însă mai nuanțat conceptual-semantic, acoperind în desemnare mai multe ipostaze conceptuale particulare: RUȘINE – prototipic, dar și RUȘINE-TIMIDITATE, RUȘINE-JENĂ. Dacă termenii de origine latină pot denota oricare dintre aceste ipostaze semantice, împrumuturile din turcă și greacă desemnează mai degrabă ipostazele conceptual-semantice secundare: RUȘINE-TIMIDITATE și RUȘINE-JENĂ. Această configurație lexical-semantică ilustrează poziția dominantă a termenilor latini în desemnarea conceptului afectiv în discuție:

- *arușine* (< lat.) – *iazâke* / *yeazâc* / *yeazâcă* / *yeazâke* – *aipe* – *arușdie* ‘timiditate’ (< tc.) – *(a)ndîr(i)se* ‘jenă, timiditate’ (< gr.);
- *ar(u)șinédzu* (mi) (< lat.) – *arușdisescu* (mi) (< tc.) – *(a)ndir(i)seșcu* ‘a se rușina; a se jena’ (< gr.);
- *ar(u)șinoș* (< lat.) – *arușdisî* ‘timid’ (< tc.) – *andirsî* (< gr.).

(b) Din punct de vedere **conceptual-semantic**, semnificația afectivă a cuvintelor analizate este fie originară, fie dezvoltată pe baza sensului primar al etimonului. În acest caz, se pot delimita următoarele direcții de schimbare semantică:

- de la un **sens concret** la un **sens abstract afectiv**; ex.: lat. **rosionem* > *arușine* – mecanism de schimbare semantică de tip metonimic – *efect* pentru *cauză* (reacție somatic-expresivă a emoției → emoție); lat. *mas*, *maris* > *mare* > *mări*, *măreață* – mecanism de schimbare semantică de tip metaforic (dimensiune descriptivă a referentului → dimensiune evaluativ-afectivă);

– de la un **sens abstract, non-afectiv** la **sens abstract, afectiv**:

- **sens moral-evaluativ** originar (implicând încălcarea/respectarea unei norme de comportament sociomoral) → **sens afectiv**; ex.: tc. *iazyq* ‘păcat’ → *iazâke* ‘rușine; păcat’; tc. *rézil* ‘de reputație proastă’ → *arizile* ‘care este de răs, batjocură’; tc. *ruchd* ‘corectitudine; comportament potrivit; dreptate’ → *arușdie* ‘timiditate’; gr. *ἀντίρρησις* ‘contradicție’ → *andîr(i)se* ‘jenă, timiditate’;
- **sens declarativ-afectiv** originar → **sens afectiv**; ex.: v.sl. *hvaliti* ‘a se lăuda’ → *făleșcu* (mi) ‘a se lăuda; a se mândri’.

În general, semnificația afectivă este originară pentru termenii mai recentți, de adstrat (din turcă și greacă), aceștia fiind preluați cu sensul din limba sursă: *aipe* ‘rușine’ < tc. *aib* ‘idem’; *fudûl* ‘mândru; arogant’ < tc. *fodoul* ‘idem’; *cămară* ‘mândrie’ < *καμάρι* ‘mândrie, orgoliu’ – *cămărușescu* ‘a se mândri cu ceva’ < *καμαρόνω* ‘idem’; *pirifân* ‘mândru; arogant’ < *ὑπερήφανος* ‘idem’ – *pirifâné*, *pirifânile* ‘mândrie; orgoliu’ < *ὑπερηφανία* ‘idem’; *fândăxescu* (mi) ‘a-și imagina; a se mândri’ < gr. *φανταζω* ‘idem’; *pinisescu* ‘făli’ < gr. *παινέω* ‘idem’.

(c) Analiza **comparativă** cu vocabularul corespondent din **dacoromână** pune în evidență deopotrivă convergențe și divergențe lexical-etimologice, care reflectă originea comună, dar și evoluția istorică specifică fiecărui dialect.

În ambele dialecte, se regăsesc termenii vechi, parte din vocabularul comun din perioada anterioară separării dialectale (*arușine* – *rușine*; *arușinédzu* – *rușina*; *arușinós* – *rușinos*; *măréscu* – *a se mări*; *măril'e* – *mărie*; *măreață*). În dacoromână, însă, termenii de origine latină pentru MÂNDRIE vor fi treptat înlocuiți în uzul curent de lexemele de origine slavă: *mândru* – *mândrie* – *mândri*, cu dezvoltarea sensului afectiv. Totodată, ambele dialecte păstrează termenii de origine veche slavă, *făli* – *fălěscu*, posibil parte din inventarul lexical împrumutat în etapa românei comune, de asemenea cu inovația semnificației afective de la cea de tip declarativ, originară, 'a lăuda'. Ulterior separării dialectale, fiecare dialect va îmbogăți inventarul lexical cu împrumuturi din surse specifice contextului istoric de evoluție (vezi *supra*): în aromână, din turcă și greacă, căroră, în dacoromână, le corespund împrumuturi din slavă (*sfială*; *mândru* – *mândrie*, *semeț*) sau împrumuturi latino-romanice (*timid* – *timiditate*, *jenă*; *orgoliu* – *orgolios*). Spre deosebire, însă, de aromână, în dacoromână se mai păstrează un termen de origine latină, cu o familie lexicală diversă: *trufă*, iar în epoca premodernă, se conturează un nou inventar de termeni, derivate de origine latină, care dezvoltă noul sens afectiv: *îngâmfa* – *înfumura* – *încrezut*.

În comun, dacoromâna și aromâna au și împrumuturile din turcă *fudul* – *fudulie* – *fuduli*, realizate, însă, în paralel, în contexte cultural-istorice distincte, și având o evoluție semantică diferită (în dacoromână, termenii au sens exclusiv negativ, în timp ce, în aromână, pot actualiza și ipostaza pozitivă a emoției în cauză).

Diferențele de inventar lexical între aromână și dacoromână reflectă și diferențe de conceptualizare a celor două afecte analizate, ilustrate atât de sensurile termenilor, consemnate lexicografic, cât și de actualizările contextuale. În dacoromână, reprezentarea conceptuală a celor două emoții este mai rafinată, mai nuanțată, distingând treptat, mai clar semantic și mai precis lexical, între diferite ipostaze conceptuale: a se vedea ipostaza RUȘINE-VINOVĂȚIE, care nu este desemnată printr-un termen specific în aromână, sau diferențierea între cele două ipostaze ale MÂNDRIEI – *negativă* și *pozitivă*, care ajung să fie indicate treptat de termeni specifici. În aromână, lexiconul MÂNDRIEI nu este diferențiator în acest sens, dimensiunea pozitivă sau negativă a afectului fiind decodabilă strict contextual.

(d) Textele dialectale consultate înregistrează aproape exclusiv cuvintele vechi de origine latină, pentru desemnarea ambelor concepte afective. Lexemele pentru RUȘINE sunt în mod particular atestate, recurent, ceea ce indică o zonă sensibilă de conceptualizare. Se adaugă împrumutul de sursă turcească, *săltănată* 'mândrie', înregistrat exclusiv cu sens afectiv (cf. DDA, unde semnificația afectivă este indicată ca secundară, derivată din cea de bază „pompă, fast, ceremonie”).

Analiza propusă în lucrarea de față confirmă în mare parte și completează datele obținute în studiile complementare deja realizate pentru celelalte subdomenii

conceptual-semantică ale afectivității (vezi *supra*, 1.). Subiectul rămâne în continuare deschis pentru cercetări suplimentare, care ar putea avea în vedere și alte arii lexical-semantică și conceptuale ale afectivității, un corpus mai amplu sau/și lexicul corespondent din celelalte dialecte istorice sud-dunărene.

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș 2007 [2003–2004] = Grigore Brâncuș, „Evoluția lexicului latin în aromână”, în *Studii de istoria limbii române*, București, Editura Academiei, p. 91–98.
- Capidan 2005 [1932] = Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, Editura Fundației Culturale Aromâne „Dimândarea părintească”.
- CADE = Ioan-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, Editura Cartea Românească, 1931.
- CDER = Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I.O., 2002 [1958-1966].
- DA = *Dicționarul limbii române*, 1913-1948, București, Librăriile Socec & Comp./Tipografia Ziarului „Universul”.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, Editura Academiei, 2013 [1963].
- DELR = Ion Giurgea, Cristian Moroianu (coord.), *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I, partea a 2-a, Litera B, serie nouă, București, Editura Academiei, 2024.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2016.
- Ekman 1992 = Paul Ekman, „An argument for basic emotions”, *Cognition and Emotion* 6, p. 169–200.
- Haidt 2002 = Jonathan Haidt, „The moral emotions”, în R.J. Davidson, H.H. Goldsmith, K.R. Scherer (eds.), *Handbook of affective sciences*, Oxford, Oxford University Press, p. 852–870.
- Kokka 1992 = Maria Kokka, *Texte aromâne*, București, Tipografia Universității din București.
- Levy 1984 = R. I. Levy, „The emotions in comparative perspective”, în Klaus Scherer, Paul Ekman (eds.), *Approaches to emotions*, Hillsdale, NJ, Erlbaum, p. 397–412.
- Lewis 2008 = M. Lewis, „Self-Conscious Emotions. Embarrassment, Pride, Shame, and Guilt”, în M. Lewis, J.-M. Haviland-Jones, L. Feldman Barrett (eds.), *Handbook of Emotions*, New York, Guilford Press, p. 742–756.
- Negulici 1848 = I. D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune...*, București, Tipografia Colegiului.
- Nevaci 2013 = Manuela Nevaci, 2013, *Identitate românească în context balcanic*, București, Editura Muzeul Literaturii Române.
- Nevaci, Floarea 2018 = Manuela Nevaci, Carmen Irina Floarea, „Texte dialectale. Dialectul aromân”, în Manuela Nevaci coord., *Convergențe lingvistice balcano-romane în dialectele românești sud-dunărene*, București, Editura Universității din București, p. 149–185.
- Papahagi 1926-1927 = Tache Papahagi, *Dispariții și suprapuneri lexicale*, manuscris, curs litografiat, Universitatea din București, Facultatea de Litere și Filosofie.
- Pascu 1924 = G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain. I. Les éléments latins et romans*, Iași, Cultura Națională.
- PEW = Pușcariu, S., *Etymologisches Worterbuch der rumanischen Sprache*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.
- Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, Editura Minerva.
- REW = Wilhelm Meyer-Lubke, *Romanisches Etymologisches Worterbuch*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1935.
- Saramandu 1984 = Nicolae Saramandu, „Aromâna”, în V. Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, p. 423–474.

- Saramandu 2007 = Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale și glosar*, București, Editura Academiei Române.
- Saramandu 2021 = Nicolae Saramandu, *Limba română. Originile*, București, Editura Academiei Române.
- Saramandu et al. 2018 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Emil Țârcomnicu, Cătălin Alexa, „*Lecturi vizuale*” etnolingvistice la aromânii din Republica Macedonia, București, Editura Universității din București.
- Saramandu et al. 2019 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Emil Țârcomnicu, Cătălin Alexa, „*Lecturi vizuale*” etnolingvistice la aromânii din Bulgaria, București, Editura Universității din București.
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, Institut de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- Stoica 2010 = Gabriela Stoica, „Lexicul socio-afectiv în româna veche. Studiu de caz – rușine”, în Rodica Zafiu, Alexandru Nicolae, Adina Dragomirescu (eds.), *Limba română: Controverse, delimitări, noi ipoteze (I)*, București, Editura Universității din București, p. 355–366.
- Stoica 2012/2022 = Gabriela Stoica, *Afect și afectivitate. Conceptualizare și lexicalizare în româna veche*, București, Editura Universității din București; reeditare 2022.
- Stoica 2015 = Gabriela Stoica, *Modele ale afectivității în cultura română premodernă (1780–1840)*, București, Editura Muzeul Literaturii Române.
- Stoica 2017 = Gabriela Stoica, „Mândrie și dragoste de sine: ipostaze conceptuale noi în epoca română (pre)modernă”, în Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, Camelia Stan, Rodica Zafiu (eds.), *Sintaxa ca mod de a fi*, București, Editura Universității din București, p. 387–400.
- Stoica 2020 = Gabriela Stoica, „Din lexicul moștenit al limbii române. Termeni afectivi în context romanic”, în Carmen Mirzea-Vasile, Mădălina Naidinoia Tăbăcitu, Isabela Nedelcu (eds.), *Româna în context romanic*, București, Editura Universității din București, p. 373–387.
- Stoica 2021 = Gabriela Stoica, „Conceptualizing SHAME in Old Romanian: A cultural and historical-semantic analysis”, în Hans-Georg Wolf, Denisa Latic, Anna Finzel (eds.), *Cultural-Linguistic Explorations into Spirituality, Emotionality, and Society*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, p. 79–104.
- Stoica 2022 = Gabriela Stoica, „Din lexicul aromân al afectivității. Termeni pentru BUCURIE și TRISTEȚE. Analiză lexical-semantică și etimologică”, în „Fonetică și dialectologie”, XLI, p. 205–217.
- Stoica 2023a = Gabriela Stoica, „Din lexicul aromân al afectivității. Termeni pentru DRAGOSTE. Analiză lexical-semantică și etimologică”, în „Fonetică și dialectologie”, XLII, p. 207–226.
- Stoica 2023b = Gabriela Stoica, „Termeni afectivi disforici în aromână. Analiză lexical-semantică și etimologică”, în Cezar Bălășoiu, Claudia Ene, Isabela Nedelcu, Cristina-Alice Toma (eds.), *Lingvistică sincronică, diacronică și tipologică. Actele celui de-al XXII-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică (București, 18–19 noiembrie 2022)*, București, Editura Universității din București, p. 265–274.
- Stoica 2024a = Gabriela Stoica, „Terms for ANGER in the Aromanian dialect. A lexical-semantic and etymological analysis”, în Nicolae Saramandu et al. (eds.), *Proceedings of the Xth Congress of the International Society for Dialectology and Geolinguistics*, Alessandria, Edizioni dell’Orso, p. 651–664.
- Stoica 2024b = Gabriela Stoica, „Din lexicul aromân al afectivității. Termeni pentru FRICĂ. Analiză lexical-semantică și etimologică”, în „Fonetică și dialectologie”, XLIII, p. 139–161.
- Suciu 2010 = Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române. Vol. II. Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române.
- Tangney 1999 = J.P. Tangney, „The self-conscious emotions: Shame, guilt, embarrassment and pride”, în T. Dalgleish, M. Power (eds.), *Handbook of cognition and emotion*, Chichester/New York, Wiley, p. 541–568.
- Walbott, Scherer 1995 = Harald G. Walbott, Klaus R. Scherer, „Cultural determinants in experiencing shame and guilt”, în J. P. Tangney, K.W. Fischer (eds.), *Self-conscious emotions: the psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride*, New York, Guilford Press, p. 465–487.

**ON THE AROMANIAN VOCABULARY OF AFFECTIVITY.
TERMS FOR *SHAME* AND *PRIDE*.
A LEXICAL-SEMANTIC AND ETYMOLOGICAL ANALYSIS**

Abstract

The paper is part of a broader research which examines the Aromanian vocabulary of affectivity from a historical lexical-semantic and etymological perspective, aiming to highlight the specificity of its diachronic configuration, with constant reference to the related Dacoromanian lexis. The current analysis deals with the historical development of the lexicon that denotes the sociomoral emotions *SHAME* and *PRIDE*. One can notice the centrality of the old words, of Latin origin, in designating both emotion concepts, while also conveying particular conceptual-semantic facets, contextually deciphered as such (especially in the case of *SHAME*); the terms have direct counterparts in the Dacoromanian vocabulary: Ar. *aruşine* – *aruşinedzu* – *aruşinos*, cf. Dr. *ruşine* – *ruşina* – *ruşinos*; Ar. *mărescu* – *măreaţă* – *măril'e*, cf. Dr. *a se mări* – *mărie/mărire* – *măreaţă*. The words of Latin origin are widely spread, frequent in use (see their occurrences in the present-day dialectal texts), and productive, developing various cognates. This basic lexicon is diachronically enriched and diversified by loanwords from various languages of historical contact: Slavic (*făleşcu*), Greek ((*a*)*ndîr(i)**se* – *cămară* – *pirîfăne* – *fândăxîre* – *pinîsîre*, etc.), or Turkish (*yeazâc* – *aîpe* – *aruşdie*; *fuduleağă* – *fudulîe* / *fudulike* – *dăîlike* – *săltănată*, etc.), thus resulting a consistent and etymologically divers lexicon of the two emotions under scrutiny. The analysis also highlights the dynamic nature of the affective meaning, which often represents an innovation as compared to the original meanings of the etyma.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
gabriela.stoica@litere.unibuc.ro

BUTE (BUTOI, POLOBOC).

**DIFFÉRENCIATIONS DIALECTALES SOUS
LA FORME D'UNE SYNONYMIE LEXICALE**

LILIANA AGACHE

Dans l'analyse diachronique de certains termes attestés depuis longtemps, largement diffusés et encore très viables, on observe l'apparition spontanée de séries synonymiques issues naturellement de différenciations dialectales. Ces séries, au fur et à mesure qu'elles s'étendent ou qu'elles élargissent leur aire de diffusion, deviennent si stables qu'il devient difficile d'identifier, dans l'usage, la différence sémantique initiale.

Nous présentons ci-dessous, d'un point de vue diachronique, l'évolution sémantique des termes *bute*, *butoi*, *poloboc*, telle qu'elle se dégage des documents roumains originaux de l'époque ancienne.

BUTE (« *grand récipient en bois servant à entreposer et à conserver les liquides* »)

« *Pre viile soacrăi mele, în dzilelele Radului vodă, dat-am Neculei visternicul doa buți de vin și am scos viile* »(1619, DIR, XVII, Mold., IV, doc. 394 ; voir aussi 1641–1644, DRH, XVII, A., Mold., XXVI, doc. 44)

Dans les ouvrages lexicographiques consultés¹, *bute* est enregistré avec le sens de: « grand récipient en bois servant à la conservation des liquides (surtout du vin), plus large au milieu qu'aux extrémités, formé de douves (généralement de chêne) maintenues par des cercles de bois ou de fer, fermé à ses deux bouts par des fonds de bois. Sur le fond antérieur se trouve un orifice (par lequel s'écoulent les liquides), obturé par une bonde et où l'on peut adapter un robinet, un tuyau; un autre orifice (appelé *vrana*, *poarca*, *preduful*), pratiqué dans la douve supérieure, sert d'évent et se ferme avec un bouchon de bois; c'est par cette ouverture que le liquide est versé dans la *bute* et que l'on le retire à l'aide d'une calebasse (*tâlv*). »

Le terme *bute* s'intègre également dans la série des appellations désignant une unité de mesure pour les liquides, et, plus généralement, pour tout type de produits conservés. On trouve des attestations du terme dès le XVIe siècle:« ...Cică

¹ DA, s.v., DLRLV, s.v.

bucatele și vinul și de alte vase: 1 maje de morun, 1 berbențe de brânză, 1 maje de crap, 1 bute de miere... »²; voir aussi *bute de vin*³, *bute de oțet*⁴. Aux siècles suivants, on peut également constater une diffusion assez large du terme, attesté avec le même sens dans l'*Anonymus Caransebesiensis*.

Des occurrences du mot apparaissent encore dans des documents du milieu du XIXe siècle: «Objets trouvés : – un bon tonneau, c'est-à-dire un, – une charrette ferrée, c'est-à-dire une, – un carrosse cassé, c'est-à-dire un, ... – quatre paires de herses, – une barrique pleine de vin blanc, c'est-à-dire une, – une barrique de vin d'absinthe, entamée, c'est-à-dire une...»⁵. Par extension, le mot désignait aussi la quantité de liquide contenue dans une *bute*, et, en raison de la forme et de la capacité du récipient, il en vint à symboliser l'épaisseur «De grandes forêts avec des troncs gros comme des barriques»⁶. Le terme *bute* était également largement répandu avec le sens de «moyeu de la roue du chariot».

Bute, au sens de «outre, tube, sac en cuir pour le vin» (fr. *outre*; all. *Weinschlauch*, *lederne Weinflasche*), est un terme encore employé aujourd'hui en dacoroumain, ainsi que dans les parlers gallo-romans, en catalan et en espagnol⁷. Il était déjà en usage en latin. Les attestations du mot *buttis* sont anciennes et nombreuses. Il apparaît dans des inscriptions latines découvertes sur le territoire des provinces orientales de l'Empire romain⁸, tandis que dans les documents, il n'est mentionné qu'assez tard, au VIe siècle: *buttes vel vasa vinaria*⁹.

Le mot roumain *bute* descend du latin *buttis* et se retrouve avec le même sens dans toutes les langues romanes. Concernant l'origine du mot *bute*, certaines opinions ont contesté l'hypothèse d'une provenance latine, en la considérant plutôt comme un emprunt au grec ancien, voire à l'étrusque. Cette hypothèse d'origine grecque a également été soutenue, pour une courte période au début du XXe siècle, par Ovid Densusianu¹⁰, qui toutefois, plus tard, avec I.-A. Candrea¹¹, revient à la théorie d'une origine latine du terme *bute*, au sens de «moyeu de la roue du chariot». Cette théorie, retenue aussi bien dans les travaux universels¹² que dans les ouvrages roumains de prestige¹³, est confirmée par la présence de descendants du mot *buttis* dans toutes les langues romanes¹⁴.

² DÎR, d. LXII, 1588.

³ Neculce, *Let.*, II, 206 ; *Uricariul*, IV, 202.

⁴ Zanne, P. I, 560.

⁵ Iorga, *SD*, XXI d. XXVIII, 1825.

⁶ Ispirescu, *L.*, 55.

⁷ cf. FEW.

⁸ Vezi Mihăescu, *Langue latine*, p. 291.

⁹ *Corpus Glossariorum Latinorum*, 218, 11.

¹⁰ Densusianu, *HLR*, I, p. 198–202.

¹¹ CDDE, 202.

¹² REW, FEW.

¹³ DA, Fischer, *Le latin dialectal...*

¹⁴ C. Diclescu, *Elemente vechi grecești în limba română*, în DR, IV/I, 1924–1926, p. 394, Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, 1993, p. 34, 147, 243, 321.

Ainsi, une large diffusion du terme est attestée dès le XVIe siècle, avec des occurrences relevées vers le milieu de ce siècle, tant en Valachie qu'en Moldavie.

Diffusion actuelle

Nous disposons de nombreuses informations concernant la diffusion actuelle du mot *bute* au sens de «tonneau». Des monographies, glossaires régionaux et atlas linguistiques¹⁵ attestent sa présence sur une aire compacte dans l'ouest du pays – Banat¹⁶, Crișana, Transylvanie, Maramureș – mais aussi en Oltenie¹⁷, où il circule sous les formes *bute* et *butiie*, avec le sens général de «récipient en bois dans lequel on dépose les grappes de raisin récoltées». Avec le sens de «outre, tuyau, sac en cuir pour le vin» (fr. *outre*; all. *Weinschlauch*, *lederne Weinflasche*), le terme est attesté dans la région de Bihor¹⁸.

Le mot est très répandu dans diverses expressions :

- *umflat bute* – «prêt à éclater»¹⁹
- *a fluiera în bute* – «être un grand ivrogne»²⁰
- *suge-bute* – «ivrogne»²¹
- *a vorbi ca din bute* – sens : «d'une voix grossière, rauque»²²
- *a fi bute de ceva* – «être un sac, un as de quelque chose»²³
- *a dormi bute* – «dormir profondément, comme une souche»²⁴
- *din bute-n bute* – «de mal en pis»²⁵

Selon le *TDRG*, le *DA* et le *CADE*, le mot circule aussi avec le sens de «calame, tige creuse d'une plume d'oie».

Diffusion et évolution du terme

Les ouvrages lexicographiques roumains²⁶ de référence enregistrent le mot *bute* avec le sens de «moyeu de la roue du chariot», sens attesté dès le XVIIe siècle. Par analogie avec la forme du tonneau, le terme désigne également le «réservoir à pétrole de la lampe». Ce sens est fréquemment attesté dans le Bihor²⁷, le Maramureș²⁸ et le Hațeg²⁹.

¹⁵ ALR II, MN (3914), ALR II, SN, h. 245; NALR. Olt., h. 489; ALRR–Mar., h. 487; NALR–Ban., Chest. nr. 1203–ms; ALRR–Trans., Chest. nr. 1203–ms.

¹⁶ NALR–Ban., Chest. nr. 799–ms.

¹⁷ NALR–Olt., MN. plș. 33, NALR–Olt., h. 680, ALRR–Munt. Dobr., Chest. nr. 2175.

¹⁸ ALR II, s.n., h. 200, pct. 310.

¹⁹ Pamfile, C, J, II.

²⁰ CADE s.v., Zanne, P., V, 106.

²¹ Zanne, P., V, 106.

²² Pamfile, J., II, L., 96.

²³ Zamfirescu, ap. *TDRG*.

²⁴ Zanne, P., IV, 187.

²⁵ I. Ionescu, M., 575.

²⁶ DA, s.v., *TDRG*, s.v., DLRLV, s.v., ALR II, s.n. h. 340, CDDE, CADE, DLRM, s.v., DEX, s.v.

²⁷ T. Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, București, 1961, p. 206.

²⁸ V. Arvinte, Despina Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, București, 1961, p. 21.

²⁹ Mihail C. Gregorian, *Graiul din Clopotiva*, în GS VII, 1937, p. 185.

Aux parlers du sud du pays, *bute* a développé des significations différentes, allant de «renflement à la base de l'épi de blé»³⁰ à «point de départ de l'épi au sommet de la tige», ou encore désignant le bulbe, voire l'inflorescence de la plante connue sous le nom de *rodul pământului* ³¹(«fruit de la terre»). Les différences dialectales constatées pour ce terme se traduisent par une synonymie lexicale. *Bute* circule en série avec *antal*, *butoiu*, *poloboc*, *balercă*, *burui*, *fucie*, *putină*³².

En synonymie avec *bute*, le mot *butoi* se rencontre dans la même aire, notamment en Transylvanie. À l'intérieur de l'arc carpatique, la diffusion de *bute* est particulièrement remarquable. Bien que *butoi* soit un dérivé augmentatif de *bute*, l'enquêteur mentionne que les locuteurs distinguent les deux unités de mesure, en précisant que «*butea e mai mare*» («la *bute* est plus grande»). Les sens secondaires développés au fil du temps par *bute* ont leur propre histoire, riche et variée, liée à son aire de diffusion. *Bute* circule dans une série synonymique comprenant *putină* (d'origine latine), *butoi* (formé sur le terrain roumain), ainsi que des emprunts plus récents tels que *balercă*, *budană*, *hârdău*, *poloboc*, *ton*, etc. Sa présence est attestée sur une aire très vaste couvrant principalement l'ouest du territoire linguistique roumain, mais également les autres zones dialectales par extension.

Étant donné la vitalité et la large diffusion du terme, il n'est pas surprenant que *bute* ait été particulièrement productif. On relève fréquemment des dérivés tels que *butiță*, *butică*, *butișoară*, *butelnic*, *butar*, *butărie*, *a butări*. Le mot s'est même conservé dans la toponymie: *Dealul Butariului*, en Banat. La permanence du terme dans le temps est confirmée par le fait que *bute* se retrouve, avec son sens originel hérité du latin, également dans les dialectes sud-danubiens.

Diffusion au XVIIe siècle

Depuis l'époque ancienne jusqu'à nos jours, *bute* a connu une diffusion générale. Du point de vue de son origine, le terme *bute* est aujourd'hui unanimement accepté³³ comme provenant du latin populaire *buttis* «tonneau, grand récipient», mot panroman tardif, présent dans l'italien *botte*, le français *botte/boute* (> *bouteille*), l'espagnol *bota*, etc. Les hypothèses marginales (emprunt au grec ancien, à l'étrusque ou à une zone gallo-illyrienne) demeurent excentrées et sont rejetées par la lexicographie moderne.

Attestations et statut historique

Selon le DA et le DLR (via *dexonline*), le mot *bute* est attesté de manière sûre dès le XVIIe siècle ; dans la littérature classique des étymologistes roumains, il est également mentionné chez Cantemir.

³⁰ NALR–Olt., IV, h. 612.

³¹ T. Teaha, *Concordanțe*, p. 175

³² DA, s.v.

³³ DA, DLR, DEX, MDA².

Nos recherches montrent toutefois, sur la base du DERS et des documents d'époque, une large diffusion du terme dès le XVIe siècle, attestée en Valachie et en Moldavie, y compris comme unité de mesure (*bute* = quantité standardisée de vin).

Historiquement, le mot entre assez tôt dans la langue écrite, avec une double fonction – technique (fiscale, commerciale) et populaire –, ce qui explique la richesse ultérieure de ses sens et expressions.

Au fil du temps, les significations du terme ont varié, sans jamais perdre leur fondement sémantique. Ainsi, dans son sens de base, *bute* désigne un « grand récipient en bois pour le vin ou d'autres liquides », de très grande capacité (100–150 *vedre*, valeur variant selon les régions) et, par extension, le contenu de ce récipient. Dans les documents médiévaux et pré-modernes, *o bute* fonctionne comme unité d'imposition ou de transaction pour le vin, avec des valeurs locales. Nous avons signalé dans nos travaux antérieurs que *bute* apparaît comme terme de mesure médiéval (40–200 *vedre*, selon les zones).

Le mot a également développé des sens techniques et analogiques (confirmés par le DLR et le DEX)

- le réservoir de combustible des lampes (lampes de sécurité, lampes à pétrole) ;
- chacun des piliers porteurs d'un échafaudage de tunnel ;
- le moyeu de la roue du chariot ;
- la tige creuse d'une plume d'oie ;
- un tuyau / tube (y compris le tuyau technique ou celui de l'instrument appelé *carabă*) ;
- dans certains parlers : «renflement à la base de l'épi de blé» ou parties de la plante *rodul-pământului* («fruit de la terre»).

Des sens figurés se rencontrent dans de nombreuses expressions (anciennes et encore vivantes régionalement) :

- *a fluiera în bute* – «être un grand ivrogne» ;
- *suge-bute* – «ivrogne» ;
- *vorbește ca din bute* – «parler d'une voix rauque ou caverneuse» ;
- *a fi bute de ceva* – «être un as de quelque chose» ;
- *a dormi bute* – «dormir profondément, comme une souche» ;
- *(ca vinul stricat) din bute-n bute* – «de mal en pis».

Toutes ces expressions reposent sur les images du volume, du vide, de la résonance ou de l'excès, reflétant la vitalité et la productivité sémantique du terme *bute* dans la langue roumaine.

Circulation et vitalité du terme *bute*

Les données dialectales et les atlas linguistiques³⁴ que nous avons synthétisées, montrent une aire compacte de diffusion dans l'ouest du pays – Banat,

³⁴ ALR, NALR.

Crișana, Transylvanie, Maramureș — ainsi qu'en Oltenie, où *bute* est d'usage courant pour désigner un grand récipient destiné au raisin ou au vin. Dans ces régions, il coexiste avec *butoi* et divers termes locaux de même champ sémantique.

Dans le sud et l'est du territoire, les sens spécialisés et les expressions figées se maintiennent plutôt dans les registres populaires ou régionalistes.

En roumain standard contemporain, pour désigner le récipient, *bute* est fortement concurrencé par *butoi*, mais demeure :

- bien représenté dans la terminologie œnologique traditionnelle, dans le tourisme viticole et dans le folklore ;
- très productif sur le plan phraséologique, ainsi qu'en toponymie et anthroponymie (*Butea*, *Butești*, *Butean*, etc.).

La vitalité du terme est donc très bonne dans les dialectes, moyenne dans la langue standard, mais stable en tant que terme culturel et idiomatique.

Il possède plusieurs dérivés et formations associées :

- *butoid* (rare),
- *butean* (ethno/toponyme),
- composés et expressions lexicalisées: *suge-bute*, *bute a casei*, etc. et il sert de base à l'augmentatif *butoi*.

Le mot *butoi* – origine, évolution et usage

L'étymologie de *butoi* est unanimement reconnue dans les dictionnaires : *butoi* = *bute* + suffixe augmentatif *-oi*, conformément à d'autres formations roumaines analogues en *-oi*. Il s'agit donc d'une création interne du roumain, bâtie sur un radical déjà roman(isé). Le DLR en indique des attestations modernes précoces. Scriban et Șăineanu le considèrent déjà comme une forme générale, à distribution méridionale, en opposition à *poloboc* (plus courant à l'est) et *bute* (dominant à l'ouest).

Aux XVIIIe–XIXe siècles, *butoi* devient progressivement le terme neutre et standard pour désigner le « tonneau » (fr. *baril*, *fût*, *tonneau*).

Sens principaux et extensions

- Sens fondamental : récipient en douves, plus large au milieu, servant à conserver des liquides (vin, eau, etc.) ou des aliments (choucroute, cornichons); par extension, le contenu du récipient.
- Extensions modernes :
 - le barillet d'un revolver ou d'un pistolet;
 - dans les expressions: *butoi cu pulbere* («baril de poudre», situation explosive), *butoi fără fund* («gouffre sans fond»), *a vorbi ca din butoi* («parler d'une voix sourde, caverneuse»);
 - emploi figuré pour désigner une personne corpulente.

Répartition dialectale

Dans les descriptions dialectales, *butoi* coexiste avec *bute* dans les régions de l'ouest et du centre. Il existe parfois une opposition de taille : «*Butea e mai mare, butoiul mai mic*» («la bute est plus grande, le butoi plus petit»). La vitalité du terme est maximale, *butoi* constituant désormais le noyau du champ lexical roumain lié aux récipients de stockage et à la vinification.

Dérivés et expressions lexicalisées

- Diminutifs: *butoaş, butoiaş*;
- Dérivés dénominaux: *butoiaş, butoie* (collectif);
- Dérivés de métier: *butoiar* – «tonnelier», attesté dans certains parlers;
- Expressions lexicalisées: *butoi cu pulbere, a vorbi ca din butoi*, etc.

Ainsi, *butoi*, issu de *bute*, illustre parfaitement la continuité et la créativité du lexique roumain : un mot d'origine latine populaire, adapté et enrichi sur le terrain national, devenu pivot du vocabulaire matériel et symbolique de la culture traditionnelle.

Le mot *poloboc* – origine, évolution, diffusion

Origine et étymologie

Le mot *poloboc* appartient à une couche lexicale slave orientale. Selon le DLRLV et le MDA, il provient de l'ukrainien *polubok* «moitié de tonneau / demi-bute», confirmé par Scriban: du russe *polubóčka* (*polu*-«moitié» + *bočka* «tonneau»).

Les éditions du DEX de 1998 et 2009 indiquaient d'abord une « étymologie incertaine », mais, la lexicographie historique roumaine (notamment le DLR) penche clairement pour une origine est-slave, ce qui correspond parfaitement à sa distribution régionale – en Moldavie et dans l'est de la Valachie, zones historiquement en contact direct avec les Slaves orientaux.

Attestations et usage historique

Le terme est attesté dans les textes historiques moldaves (chez *Neculce*, entre autres), puis fréquemment dans la littérature des XIXe–XXe siècles (Creangă, Alecsandri, Sadoveanu), où il désigne un récipient pour le vin ou les conserves. Il figure également dans des documents fiscaux et commerciaux comme unité pratique: *poloboc de vin, poloboc de miere*, etc.

Sens principaux

1. Sens de base (populaire) – «tonneau», souvent de capacité définie localement, parfois inférieure à celle de la bute ou du butoi standard.

2. Sens figuré – désigne une personne corpulente («ca un poloboc»).
3. Sens technique – «niveau à bulle d'air» (instrument de maçon),
4. bien attesté dans le DLRLC et le DEX, sous les formes *poloboc* / *boloboc*.

Diffusion dialectale et viabilité actuelle

La circulation principale du mot se situe en Moldavie et dans l'est de la Valachie, avec de nombreuses variantes phonétiques: *boloboc*, *poroboc*, *poloboacă*, etc. En Transylvanie et dans l'Ouest, le mot est rare.

Aujourd'hui, *poloboc* est perçu comme un terme populaire ou régional, mais il est maintenu dans le DOOM, est préservé en usage littéraire, souvent à valeur évocatrice (style rustique, folklorique); est stabilisé dans la terminologie technique (notamment *boloboc* = «niveau à bulle»).

Sa viabilité est donc régionale, avec spécialisation sémantique (technique et stylistique).

Dérivés et variantes

- Diminutif: *polobocel* – «petit tonneau / tabouret» ;
- Variantes: *boloboc*, *poroboc*, *poloboacă*, etc., parfois issues de réinterprétations ou étymologies populaires.

Conclusions générales – champ lexical des récipients en bois pour liquides

Le champ synonymique relatif aux *récipients en bois* / *unités de capacité pour le vin et autres liquides* dans le roumain ancien et dialectal est riche et stratifié étymologiquement.

1. Fond roman et formations internes

- *bute* < lat. *buttis* – «grand récipient de bois, mesure fiscale»
- *butoi* < *bute* + suffixe augmentatif *-oi* – terme neutre et standardisé
- *putină* – d'origine discutée (probablement latine), aujourd'hui spécialisée pour les conserves / fromages
- *ton* < it. *tona*, *tonna* – emprunt technique moderne (œnologie)

2. Fond slave

- *poloboc* / *boloboc* < ukr./rus. *polubok* / *polubočka* – «demi-tonneau», avec usage régional moldave et sens techniques ou figurés.
- Autres slavismes apparentés: *hârdău*, etc.

3. Autres emprunts régionaux

- *antal* (hongr.), *balercă* (germ.), *budană*, *burui*, *fucie*, *fedeleş*, etc., chacun avec distribution limitée et origine propre, attestés dans DA, CDDE, CADE, DLR.

Structure interne du champ lexical

Région / registre	Terme dominant	Spécificité
Ouest (Banat, Crişana, Transylvanie, Maramureş)	<i>bute</i> / <i>butoi</i>	<i>bute</i> = grand récipient ou unité fiscale
Est (Moldavie, Est de la Valachie)	<i>poloboc</i> / <i>butoi</i>	<i>poloboc</i> = calibre spécifique ou demi-bute
Standard moderne	<i>butoi</i>	terme neutre, central
Spécialisations techniques	<i>poloboc</i> (niveau), <i>putină</i> (fromages)	sens sectoriels stabilisés

Ainsi, l'évolution historique du lexique roumain autour du concept de *vas mare de lemn* illustre un système dynamique, dans lequel le fonds roman (hérité et productif) coexiste et s'articule avec des apports slaves et régionaux, offrant un exemple particulièrement riche d'interaction et de stratification étymologique au sein du lexique traditionnel.

SIGLES ET BIBLIOGRAPHIE

ALR II	<i>Atlasul lingvistic român</i> , publicat de Muzeul limbii române. Partea II (ALR II) de E. Petrovici, vol. III, Sibiu–Leipzig, 1940.
ALR SN I-III	<i>Atlasul lingvistic român</i> , serie nouă, vol. I–II, Bucureşti, 1956, vol. III, Bucureşti, 1962.
Arvinte, Ursu, Bordeianu, CADE	<i>Glosar regional</i> , Bucureşti, 1961, p. 21 I. Aurel Candrea, Gh. Adamescu, <i>Dicţionarul enciclopedic ilustrat Cartea românească</i> , Partea I: <i>Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi</i> , de I.–A. Candrea, Bucureşti, 1931.
CDDE	Candrea, I.-A., Densusianu, Ov., <i>Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A–Putea)</i> , Bucureşti, 1907–1914.
DA	<i>Dicţionarul Academiei</i> , Bucureşti, 1913–1949.
Densusianu 1997	<i>Histoire de la langue roumaine</i> , II, <i>Le seizième siècle</i> , Bucureşti, 1997.
DEX	<i>Dicţionarul explicativ al limbii române</i> , Bucureşti, 1975.
Diculescu 1926	<i>Elemente vechi greceşti în limba română</i> , în DR, IV/I, 1924–1926.
DÎR	<i>Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea</i> , text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş, Alexandra Roman-Moraru, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1979.

- DLR *Dicționarul limbii române*, serie nouă, București, tom. VI, 1965–1969, tom. VII, 1969–1971, tom. VIII, partea I–V, 1972–1984, tom. IX, 1975, tom. X, partea I–IV, 1986–1994, tom. XI, partea I–II, 1978–1983, tom. XII, partea I, 1997, tom. XIV, partea I, 1994, tom. XIV, 2000. DLRM *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
- DLRLV Mariana Costinesu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi*, București, 1987.
- FEW Walter v. Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes*, Bonn, Leipzig, Basel, 1922.
- Fischer 1963 Fischer, I. *Le latin dialectal entre les témoignages épigraphiques et la reconstruction roumaine*, București, 1963.
- Gregorian 1937 *Graiul din Clopotiva*, București, 1937.
- Ionescu 1868 Ion Ionescu, *Agricultura română din orașul Mehedinți*, București, 1868.
- Iorga 1906-1913 Iorga, N., *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I–XXII, București, 1906–1913.
- Ispirescu 2001-2003 Ispirescu, P., *Legende sau basmele românilor*, București, 1892.
- MDA *Micul dicționar academic*, vol. I–IV, București, 2001–2003.
- Mihăescu 1993 *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, 1993.
- NALR –Olt. *Noul Atlas lingvistic roman pe regiuni. Oltenia*, întocmit sub conducerea lui B. Cazacu de T. Teaha, I. Ionică și V. Rusu, vol. I, București, 1967, vol. II, București, 1970.
- Neculce 1959 Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Text stabilit, glosar, indice și studiu introductiv de Iorgu Iordan. Ediția a II-a, revăzută, București, 1959.
- REW W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. a III-a, Heidelberg, 1935.
- TDRG H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol. I–III, București, 1903–1924.
- Teaha 1961 *Graiul din valea Crișului Negru*, București, 1961.
- Teaha 2005 *Concordanțe lexicale interromanice: lat. **buttis** și descendenții săi romanici în „Cuvinte latinești moștenite în graiurile românești actuale”*, București, colecția Etymologica, vol., 16, 2005, p. 170.
- Zanne 1959 Zanne Iuliu A., *Proverbele românilor*, vol. I–X, prefață de G. Dem. Teodorescu, București, Socec, 1895–1903; reeditări: București, Editura Tineretului, 1959.

BUTE (BUTOI, POLOBOC).
DIALECTAL DIFFERENTIATIONS IN THE FORM
OF LEXICAL SYNONYMY

Abstract

In the diachronic analysis of several terms attested in old Romanian documents, characterized by wide circulation and remarkable vitality, one can observe the natural emergence of synonymic series resulting from dialectal differentiation. Over time, these series tend to stabilize, to the point where the original semantic distinctions become difficult to

perceive in spoken usage. The present study examines the semantic evolution of the terms **bute**, **butoi**, and **poloboc**, as reflected in old Romanian documents and in current dialectal usage. Beyond their lexical value, the evolution of these words illustrates the internal dynamics of the Romanian lexicon, in which the inherited Romance substratum coexists and interacts with Slavic and regional layers, generating a complex system of lexical synonymy and dialectal variation.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
ll.200763@gmail.com

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI. TRANSILVANIA – ÎNTRE TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE¹

ROZALIA COLCIAR

0. După cum se cunoaște, ca fapte de limbă *vorbită*, faptele de limbă ***dialectale*** (cu circulație teritorială mai mult sau mai puțin limitată), alături de cele *populare* (cu circulație generală, independent de factorul geografic), sunt considerate variante lingvistice nenormate, respectiv neconforme cu norma prescriptivă, academică, situate la nivelul comunicării orale (comunicare dialogată, spontană, legată de un context concret), în opoziție cu faptele de limbă *standard* și *literare* (*culte*), privite ca variante normate, situate la nivelul comunicării scrise².

În acest context, ***dialectologia*** este definită tocmai ca știință a studierii variantelor dialectale, teritoriale ale unei limbi (graiuri, subdialecte, dialecte), prin intermediul atlaselor lingvistice, al glosarelor, precum și al culegerilor de texte și al monografiilor dialectale. Principala metodă de culegere a materialului dialectal o reprezintă *ancheta dialectală*, derulată fie ca: anchetă *indirectă* sau *prin corespondenți*, care presupune culegerea materialului pe baza unor chestionare trimise intelectualilor unei localități/zone cercetate (de exemplu, cea inițiată de Sextil Pușcariu, la Muzeul Limbii Române din Cluj, între 1922–1937, pe baza a 8 chestionare), fie ca *anchetă directă* (precedată uneori de o anchetă de probă), care presupune culegerea materialului pe *teren*, prin contactul direct al anchetatorului cu subiecții informatori, potrivit unor criterii de selecție și pe baza unor metode precum: chestionarul dialectal (o listă de întrebări, directe și indirecte, organizate tematic, în funcție de sferele semantice ale termenilor urmăriți), discuții tematice sau libere, metoda „cuvinte și lucruri” (indicarea, la fața locului a obiectului sau a unor părți ale obiectului, fotografii sau desene etc.).

1. Rezultat al anchetei dialectale, ***atlasul lingvistic*** constituie principalul instrument de studiere a faptelor dialectale, care „fixează imaginea spațială a unei limbi la un moment dat”³. Acest instrument științific utilizează metoda *geografiei lingvistice*, respectiv cartografierea materialului dialectal, adică reprezentarea lui pe hărți și interpretarea din perspectivă spațială.

¹ Prezentul articol a constituit și subiectul unei conferințe susținute, în cadrul Cercului „DiaLex” al Facultății de Litere din Cluj-Napoca, în data de 12 decembrie 2024.

² Cf. și Vulpe 2004: 61–68.

³ Sextil Pușcariu, *Prefață* la ALR II/I, p. III.

Dacă primul atlas lingvistic european alcătuit pe bază de anchetă directă a fost cel al lui Jules Gilliéron, *Petit atlas phonétique du Valais roman* (Paris, 1881), iar prin *Atlas linguistique de la France* (Paris, 1902–1910), Gilliéron este considerat întemeietorul geografiei lingvistice, în lingvistica românească se poate vorbi despre trei generații importante de atlase lingvistice:

a) Prima lucrare de geografie lingvistică aplicată limbii române a fost aceea a lui Gustav Weigand, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes* (WLAD) (Leipzig, 1909), care conține 67 de hărți ce urmăresc în special fapte fonetice de pe un teritoriu dacoromân împărțit în șase zone ce vizează trei „dialecte” ale limbii române (bănățean, muntean și moldovean), restul fiind considerate „dialecte de tranziție” (de ex., în Transilvania sau Oltenia) ori graiuri de tip „mozaic” (de ex., în Bucovina);

b) A doua generație de atlase este reprezentată de *Atlasul lingvistic român* (ALR), realizat în cadrul Muzeului Limbii Române de la Cluj, sub coordonarea lui Sextil Pușcariu, de către doi anchetatori: Sever Pop și Emil Petrovici. Este vorba despre două anchete directe simultane, desfășurate între anii 1930–1938: cea pentru ALR I a avut loc între 1930–1937, iar în cazul ALR II, ancheta a continuat, în câteva localități și pentru anumite părți din chestionar, și după 1938.

Dacă, în cazul ALR I, este vorba despre o anchetă cu un singur subiect, cu o rețea a punctelor de anchetă, dispuse în zigzag, ce cuprinde 308 localități (292 pentru dacoromână, 5 pentru aromână, 2 pentru meglenoromână, 2, istroromână, 2, ucraineană, 5, maghiară), în cazul ALR II, este vorba despre o anchetă cu mai mulți subiecți, desfășurată în 87 de localități.

Cele două anchete au avut la bază Chestionarul ALR I, care cuprinde 2160 de poziții (inițial, au fost 1955 poziții), editat în 1989, la Cluj-Napoca, și Chestionarul ALR II, cu 4800 poziții și cu un număr real de chestiuni aproape dublu, editat în 1988, tot la Cluj-Napoca. Chestionarele, organizate tematic, urmărind aspecte ale vieții materiale și spirituale ale comunităților rurale românești, se completează: dacă cel pentru ALR I este un chestionar „normal”, ce urmărește aspecte obișnuite al vieții, cel pentru ALR II este un chestionar „dezvoltat”, care surprinde terminologia specială pentru diferite aspecte ale vieții rurale (Pușcariu, *Prefață* la ALR II/I, p. III). Ca sistem de transcriere fonetică utilizat, a fost preluat sistemul fonetic internațional, dar adaptat specificului limbii române (semnele diacritice), pentru redarea cât mai fidelă a rostirii.

Din cele două părți, a fost publicat ALR I/I, în 1938 și ALR I/II, în 1942, de către Sever Pop, precum și ALR II, în 1940, de către Emil Petrovici. Materialul nepublicat se află în arhiva Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române, filiala Cluj-Napoca.

În paralel cu atlasul mare, s-a alcătuit și un atlas mic, ALRM, cu hărți colorate care urmăresc repartitia anumitor particularități lingvistice pe teritoriul anchetat; acestea reiau, în majoritate, hărți din ALR. Între anii 1956–1972, se continuă publicarea materialului cules de E. Petrovici pentru ALR II sub numele *Atlasul lingvistic român. Serie nouă* (ALR II s.n.), având ca redactor principal pe Ioan Pătruș, în șapte volume cu un total de 2248 de hărți (primele cinci volume – hărți lexicale, iar ultimele două – hărți morfologice). Între anii 1956–1967, se publică și trei volume din *Micul atlas lingvistic român. Serie nouă* (ALRM s.n.), cu hărți colorate, unele conținând material cartografiat inedit.

c) O a treia generație la fel de strălucită de atlase lingvistice românești o constituie *Noul Atlas Lingvistic Român* (NALR), proiect ce a avut ca model *Le Nouvel Atlas Linguistique de la France par régions*, publicat de Albert Dauzat în 1942. Lucrarea urmărește descrierea și cartografierea subdialectelor dacoromânei (repartiție teritorială asupra căreia sunt de acord majoritatea specialiștilor), respectiv: subdialectul *maramureșean* (ALRR–Maramureș), *muntean* (ALRR–Muntenia și Dobrogea), *bănățean* (ALRR/NALR–Banat), *crișean* (NALR–Crișana) și *moldovean* (NALR–Moldova și Bucovina), precum și a *graiurilor din Transilvania* (ALRR–Transilvania) și *din Oltenia* (NALR–Oltenia). Elaborarea acestor atlase a început cu anul 1967 (NALR–Oltenia, vol. I) și continuă până în prezent.

Acestora li se alătură *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM), elaborat la Chișinău și publicat între anii 1968–1973, în două volume cu câte două părți, iar între 1993–2003, au apărut patru volume, elaborate tot la Chișinău, din *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria* (ALRR. Bas. Bucov. Transn). În anul 2021, cercetătorii clujeni au publicat *Atlasul lingvistic român. Graiurile dintre Morava, Dunăre și Timoc* (ALR–MDT), vol. I. și vol. IV.

Anchetele de teren efectuate pe teritoriul dacoromân, în vederea realizării acestor atlase, s-au desfășurat în anii 60–70 ai sec. XX, pe baza Chestionarului NALR (publicat în FD, V, 1963: 157–271), cuprinzând un număr de 2543 chestiuni, care le reiau, în mare parte, pe cele din Chestionarele ALR I și ALR II. Echipele de dialectologi au avut în componență cercetători din București, Cluj, Iași și Timișoara. Rețeaua punctelor de anchetă vizează aproximativ 1000 de localități⁴.

3. Literatura de specialitate consideră în unanimitate că, în Transilvania, nu există o arie dialectală unitară, deci nu se poate vorbi de un subdialect transilvănean, ci de mai multe *graiuri*, care se grupează, de obicei, cu subdialectele vecine⁵. În ultimele decenii ale sec. XX, s-au conturat și alte opinii, precum: a)

⁴ O descriere pertinentă a atlaselor lingvistice românești este realizată de Saramandu, Nevaci 2018: 451–458.

⁵ Cf. Weigand 1908; Pușcariu 1940 I; Petrovici 1941; Pop 1950; Todoran 1956; Coteanu 1961; Ivănescu 1980; Caragiu Marioțeanu *et alii* 1977; Marin, Marinescu 1984; Marin 2018.

opinia lui Vasile Frătilă (1996), care vorbește despre un „grup” dialectal transilvănean, cu patru „graiuri”: crișean, maramureșean, nord-est transilvănean și transilvănean de centru-sud; b) opinia, fundamentată încă de A. Philippide (1927), referitoare la o repartitie a arealului dacoromânesc în două mari grupuri de graiuri: pe axa nord-nord-vest și axa sud-sud-est, susținută de lingviști precum N. Saramandu (1997), A. Turculeț (2002), Dumistrăcel, Hreapcă (2009), Saramandu, Nevaci (2013). Potrivit acestei din urmă opinii, graiurile din Transilvania ar aparține zonei de tip nordic, mai extinsă și mai fragmentată din punct de vedere dialectal decât cea sudică.

Pentru *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania* (ALRR–Trans.), anchetele directe s-au desfășurat între anii 1968–1972, proiect derulat în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române, filiala Cluj-Napoca. Atlasul a beneficiat de trei anchetatori: Grigore Rusu (zona de N), Viorel Bidian (zona de SV și 9 puncte din N) și Dumitru Loșonți (zona de SE și 10 puncte din N) (vezi Fig. 1):

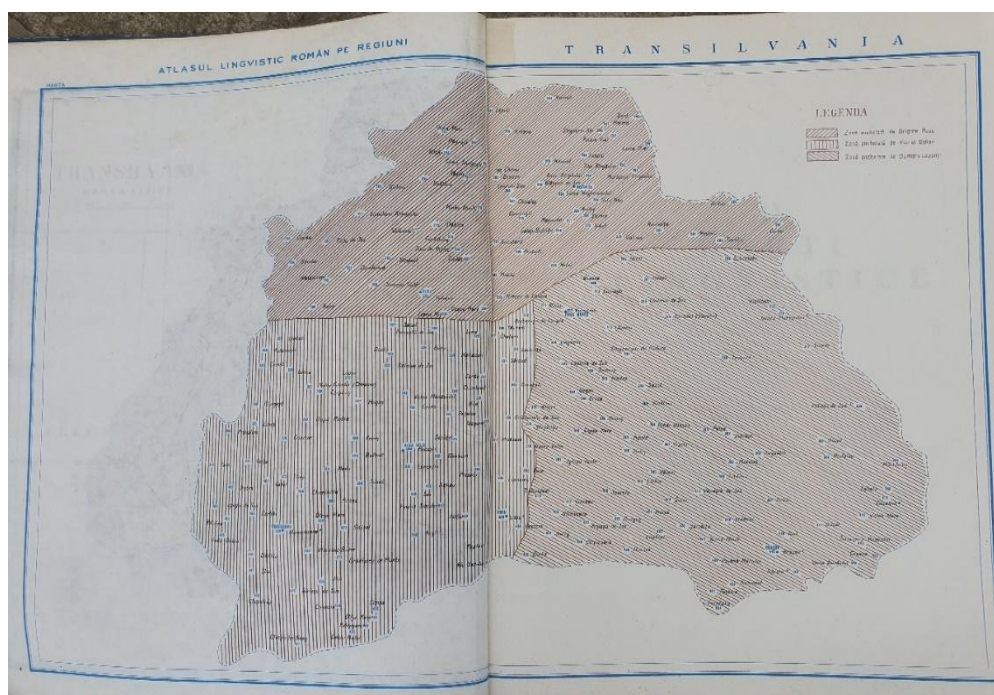

Fig. 1. Harta cu zonele celor 3 anchetatori (vol. I al ALRR–Trans.).

După modelul ALR I, s-a utilizat ancheta cu un singur subiect, ales după anumite criterii: localnic, cât mai puțin în contact cu alte zone, în general bărbați (176, din cei 220 de informatori), dar și femei (44), cu un nivel de instruire cât mai

redus, agricultori; au fost notate și răspunsurile date de informatorii ocazionali (soțul/soția sau un copil al informatorului/informatoarei).

Zona anchetată pentru ALRR–Trans. cuprinde 220 de puncte de anchetă (de la pct. 241 la 460), fiind incluse și cele 62 de puncte din ALR I și 17 puncte din ALR II, dar și unele localități din WLAD și oglindește, prin urmare, variația diatopică din Transilvania istorică, de pe un teritoriu situat între: Carpații Orientali (la E) și Carpații Meridionali (S), Munții Gutinului (N), Munții Meseșului (NV), Munții Apuseni (V) și Munții Poiana Ruscăi (SV). Punctele de anchetă sunt urmărite în zigzag, de la N spre S, notate în continuarea celor din ALRR–Maramureș. Este vorba despre localități vechi, cu populație românească sau majoritar românească (vezi Fig. 2):

Fig. 2. Harta geografică din vol. I al ALRR–Trans.

Ancheta propriu-zisă pentru ALRR–Trans. a fost precedată de *anchete de probă* sau *de sondaj*, la care au participat toți cei trei anchetatori (de exemplu, ancheta de la Petreștii de Jos, jud. Cluj, în vara lui 1967). Materialul dialectal a fost cules, ca și în cazul celorlalte atlase din seria NALR, cu ajutorul *Chestionarului* NALR, iar metoda de notare a răspunsurilor a fost reprezentată de transcrierea fonetică de tip impresionist, sistem preluat din ALR și adoptat de toate atlasele regionale. Răspunsurile la chestiuni au fost notate în caiete de anchetă – fiecare localitate reprezentând un punct de anchetă (vezi Fig. 3) –

și păstrate pe fișe, în arhiva ALRR–Trans. de la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române din Cluj-Napoca (vezi Fig. 4–13):

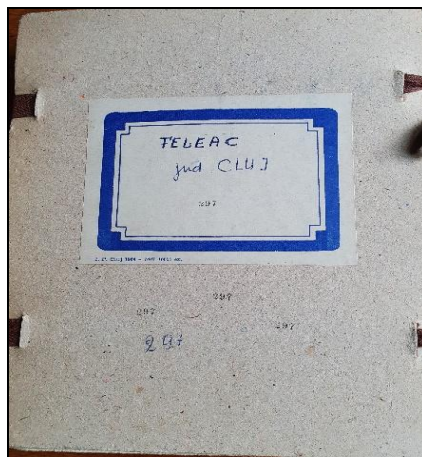

Fig. 3. Caiet de anchetă din pct. 297 (Feleac, jud. Cluj).

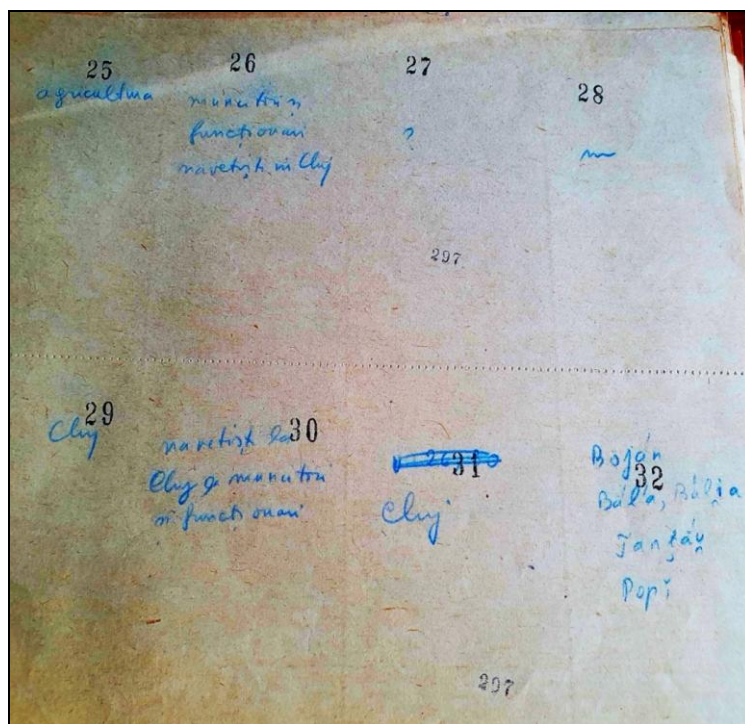

Fig. 4. Răspunsuri la Chestionarul introductiv (pct. 297).

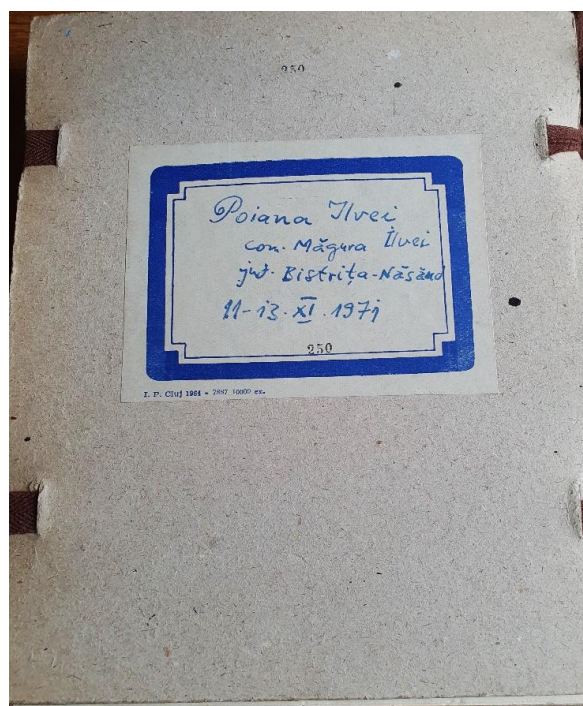

Fig. 7. Caiet de anchetă din pct. 250
(Poiana Ilvei, jud. Bistrița-Năsăud).

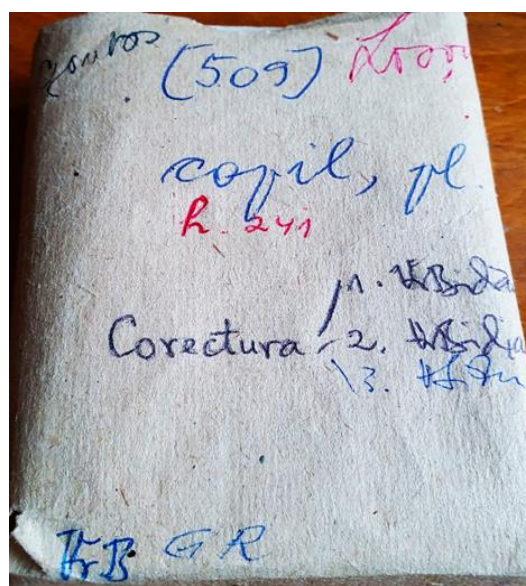

Fig. 8. Chest. [509] **Copil** (plic cu fișe-răspuns).

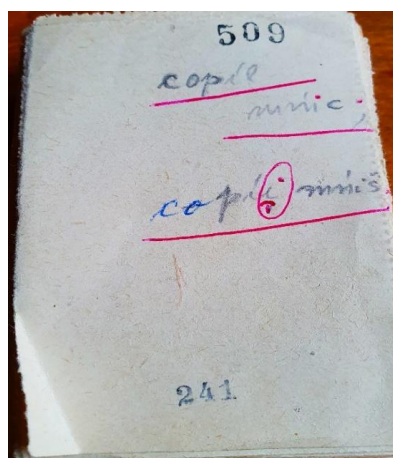

Fig. 9. Răspunsul la chest. [509] **Copil** din pct. 241 (fișă)

Fig. 10. Alte răspunsuri la chest. [509] **Copil** consemnate pe fișe.

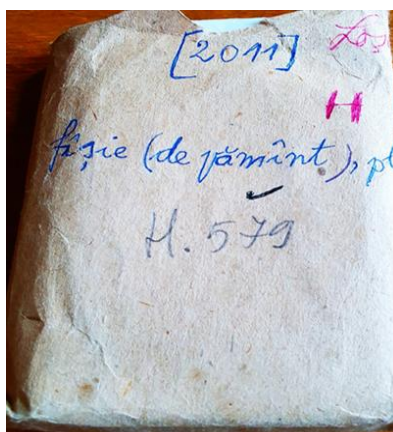

Fig. 11. Plic cu fișe-răspuns la chest. [2011]
Fâșie (de pământ) – cap. Agricultura.

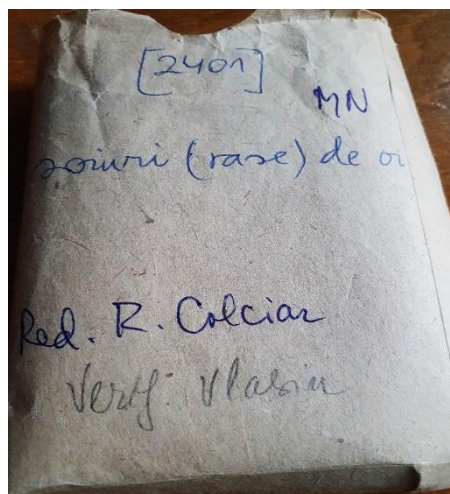

Fig. 12. Chest. [2401] **Soiuri (rase) de oi** –
cap. *Creșterea animalelor*.

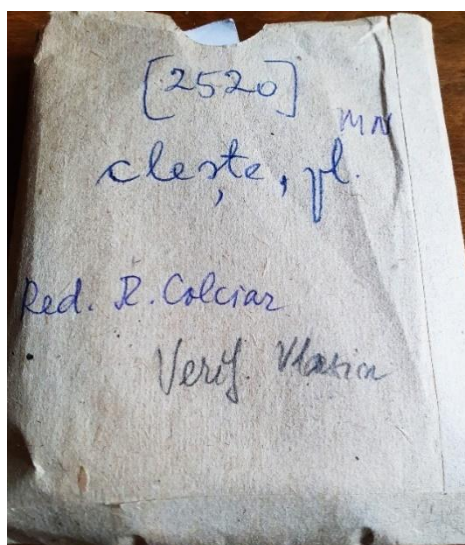

Fig. 13. Chest. [2520] **Clește** –
cap. *Terminologia meseriilor*.

Ca metodă de anchetare, s-a folosit chestionarea indirectă, pentru majoritatea chestiunilor. Există și câteva întrebări directe, care urmăresc existența și răspândirea elementelor lexicale pe cale de dispariție, precum și precizarea sensurilor unor termeni (de ex., chest. [784] *Căpătâi*, [1635] *Vale*, [1643] *Cășiță*, [1645] *Măgură* ș.a.). Materialul cules pentru ALRR–Trans. a fost valorificat în

șapte volume, dintre care șase au fost publicate, iar vol. VII este în curs de finalizare. Autorii/redactorii volumelor sunt cei trei anchetatori (pentru vol. I–VII), precum și Rozalia Colciar (pentru vol. II–VII) și Veronica Ana Vlasin (pentru vol. IV–VII);

4. Asemenea majorității atlaselor din seria NALR, volumele ALRR–Trans. au următoarea structură⁶:

a) **Partea introductivă**, ce cuprinde:

- Lista localităților studiate (cu corespondențele dintre ALRR–Trans., ALR I, ALR II și WLAD);
- Indicele alfabetic al cuvintelor-titlu, cu corespondențele dintre ALRR–Trans. și atlasele lingvistice românești și romanice;
- Transcriere fonetică;
- Abrevieri: A. Abrevieri utilizate în hărți – de ex., [a.] formă articulată, [B] așa zic bătrânii, MN material necartografiat, [R] formă recentă, [V] formă veche etc.; B. Atlase lingvistice românești și romanice (sigle);
- Indicele alfabetic al termenilor din hărți și din materialul necartografiat.

b) Capitolul **Hărți lingvistice** cuprinde hărți analitice, mari, care prezintă, sub formă cartografiată, răspunsurile obținute cu ajutorul Chestionarului NALR și pentru realizarea cărora s-a adoptat metoda clasică de cartografiere lingvistică, și anume redarea cât mai exactă, în dreptul cifrei ce reprezintă punctul de anchetă, cu minime intervenții din partea anchetatorilor-autori, a răspunsurilor obținute în timpul anchetelor, folosind sistemul de transcriere fonetică preluat din ALR, cu unele completări. În volumele I–VI, hărțile sunt scrise pe calc de către cartograf, iar în volumul VII, hărțile sunt informatizate cu ajutorul aplicației RODA (*Romanian Online Dialect Atlas*), utilizată pentru transcrierea fonetică a răspunsurilor. Unele hărți sunt însoțite de *legende*, care cuprind comentarii metalingvistice, respectiv completări/precizări făcute de informatori sau, uneori, de anchetatori;

c) **Material lingvistic necartografiat** (MN): liste de material mai puțin diversificat sub raport lexical/fonetic;

⁶ Precizăm că formatul tuturor volumelor din ALRR–Trans. îl urmează pe cel al ALR I și II.

d) *Hărți lingvistice interpretative*: hărți mici, sintetice, câte două pe o pagină, realizate pe baza materialului din hărțile analitice sau chiar din materialul necartografiat, urmărind fenomene lexicale, fonetice sau morfologice.

4.1. ALRR–Trans., vol. I, București, Editura Academiei Române, 1992, XXIV + 355 pag.

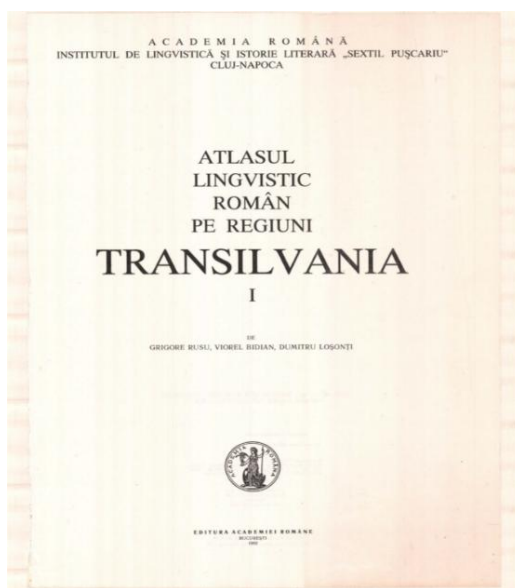

Fig. 14. Pagina de titlu a vol. I.

Urmând structura Chestionarului NALR, volumul organizează materialul dialectal astfel:

- 1) Partea introductivă (vezi *supra*), care apare în fiecare volum;
- 2) Hărți introductive: a) *Transilvania. Harta fizică* și b) *Zonele anchetate de autorii atlasului*;
- 3) Hărți lingvistice, care, pe baza *Chestionarului introductiv*, consemnează date referitoare la: *Numele oficial al localităților studiate*, *Numele popular al localităților studiate*, *Numele colectiv al locuitorilor din regiunea anchetată* (h. 1–4) și, pe baza *Chestionarului general*, răspunsuri referitoare la *Corpul omenesc (părțile corpului, boli, însușiri fizice și morale)*, cartografiate în 147 de hărți analitice (h. 5–151);
- 4) 7 planșe (1–7) cu material necartografiat (MN) din 40 de chestiuni;
- 5) 66 de hărți lingvistice interpretative.

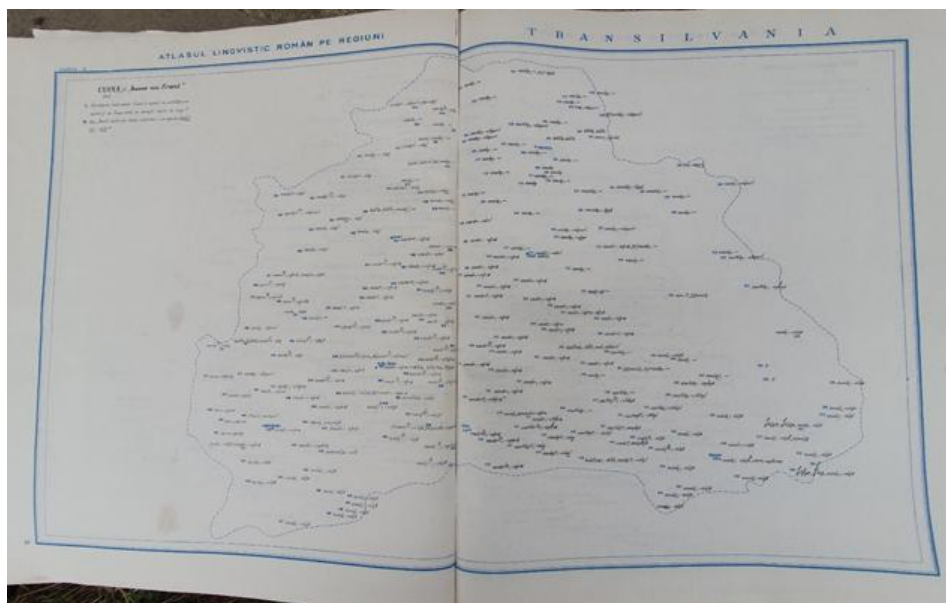

Fig. 15. H. 9 Cucui (hartă analitică).

Fig. 16. Planșa 1 cu material necartografiat.

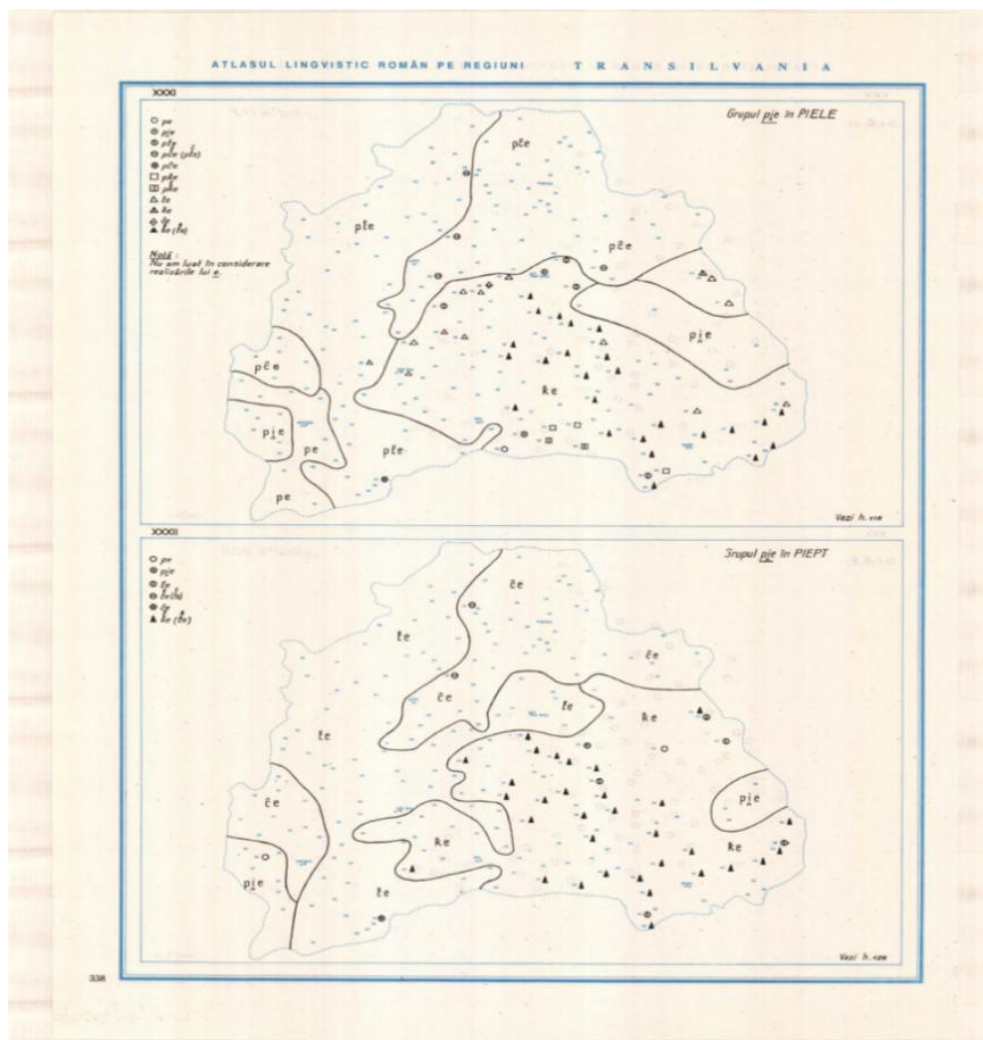

Fig. 17. H. XXXI Grupul *pie* în **PIELE**.

4.2. ALRR–Trans., vol. II, București, Editura Academiei Române, 1997, XXII + 307 pag.

Volumul are aceeași structură ca și vol. I (vezi *supra*), cuprinzând:

– 137 de hărți analitice (mari), dintre care 66 continuă răspunsurile pentru *Corpul omenesc*, iar 71 de hărți cartografiază răspunsuri pentru capitolul *Familia (rude, naștere, căsătorie, moarte)* (H. 152–288).

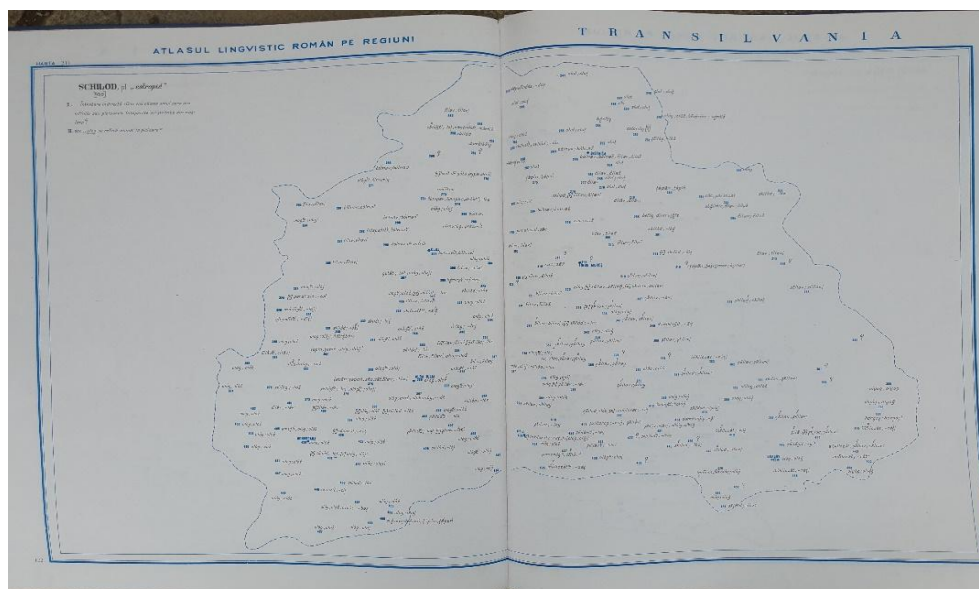

Fig. 18 H. 211 Schilod (hartă analitică).

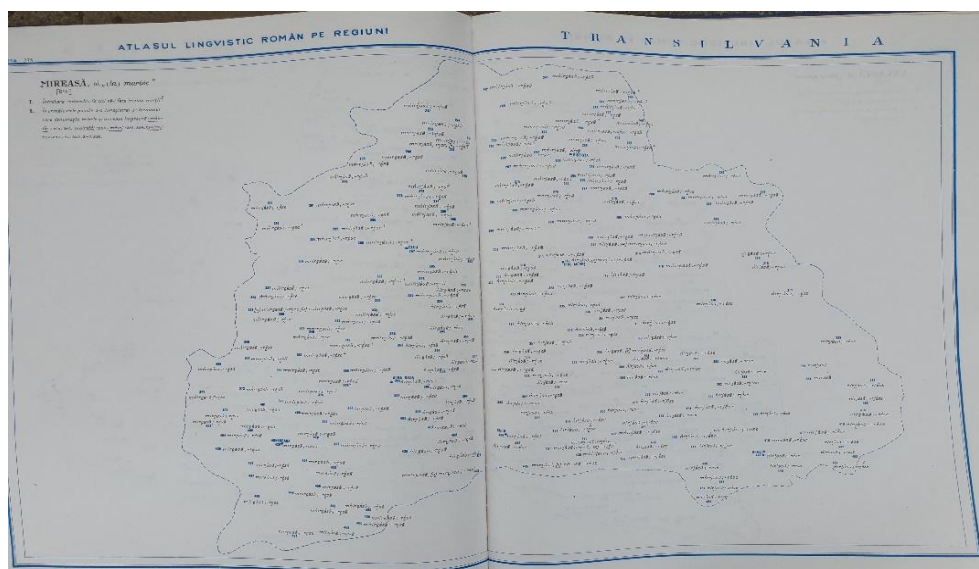

Fig. 19. H. 275 Mireasă (hartă analitică).

- 17 planșe (8–24) cu MN din 82 de chestiuni;
- 14 hărți interpretative (mici).

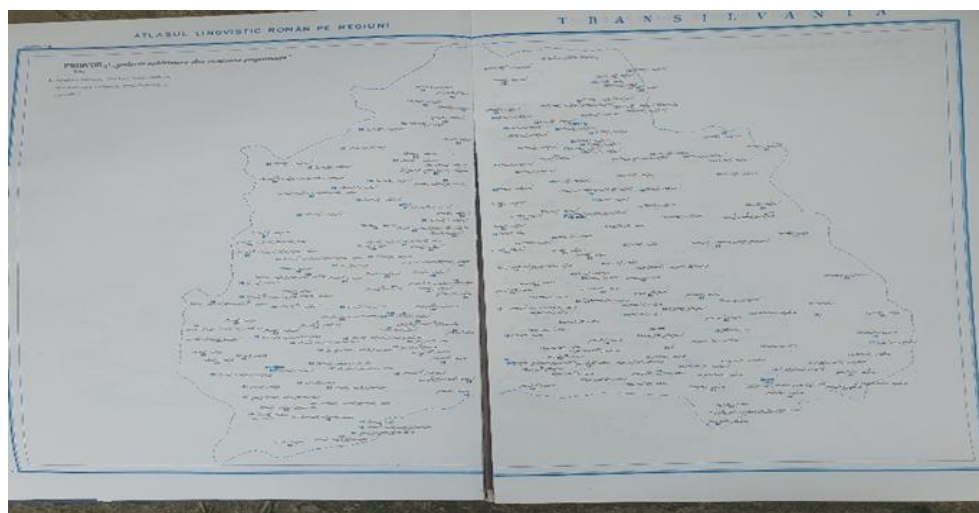

Fig. 21. H. 296 Pridvor.

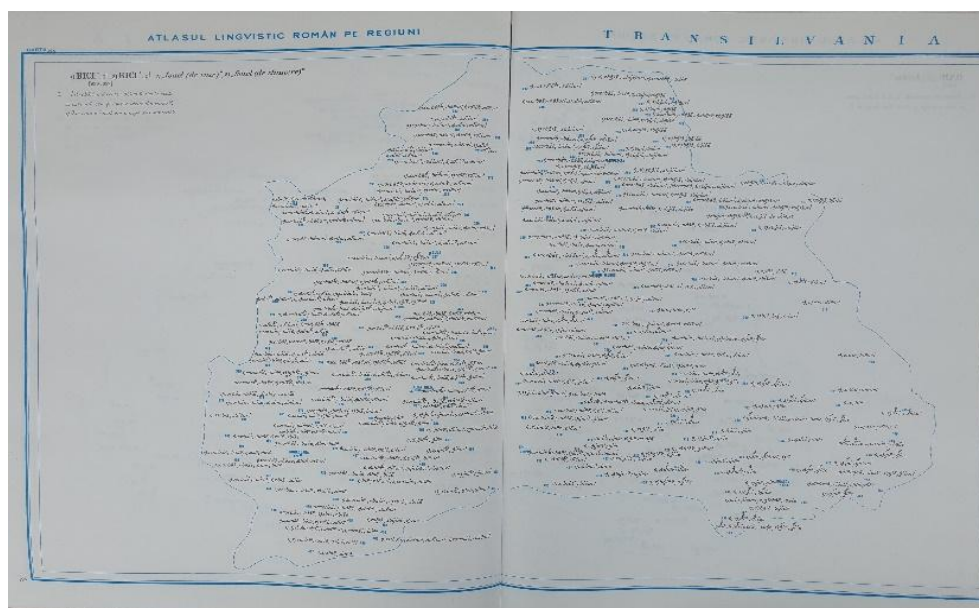

Fig. 22. H. 386 Bici.

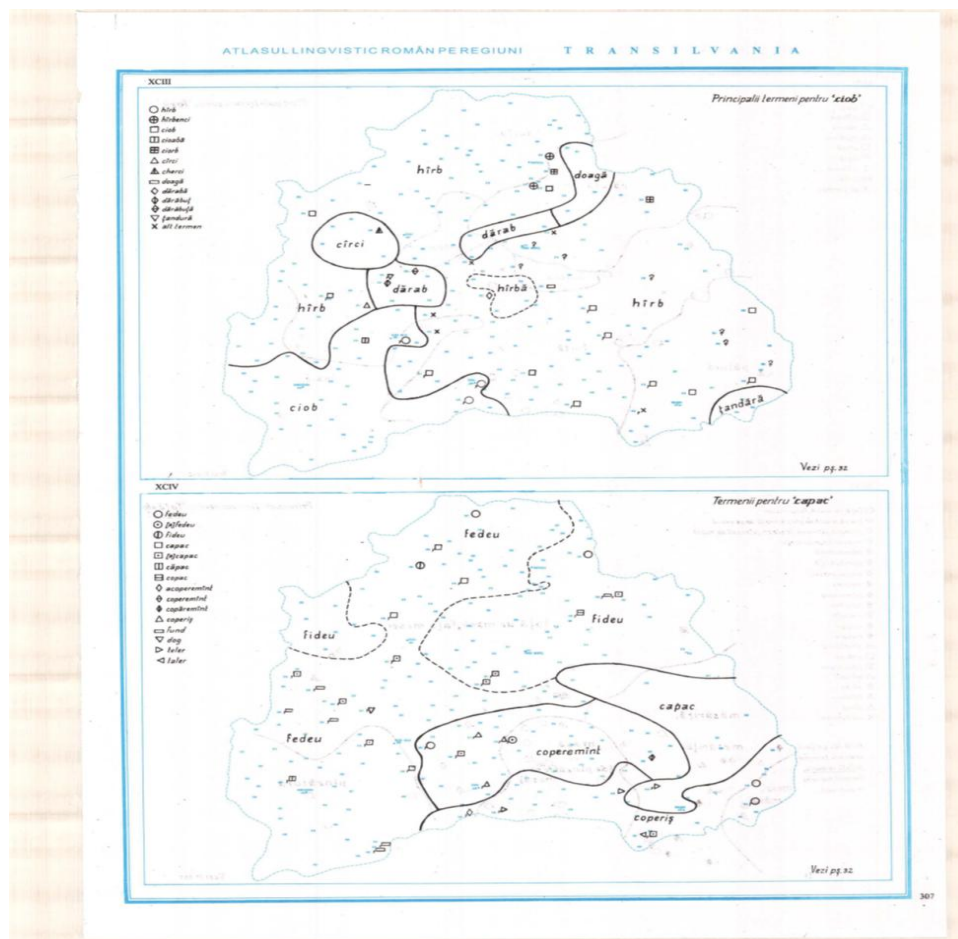

Fig. 23. H. XCIII Principali termeni pentru 'ciob'.

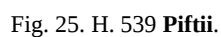
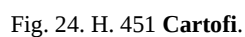
4.4. ALRR–Trans., vol. IV, București, Editura Academiei Române, 2006, LIII + 356 pag.

În acest volum, sunt prezentate:

– 132 de hărți analitice (H. 418–549) cu răspunsuri din capitolele: *Agricultura și legumicultură; Pomicultura, viticultura, apicultura; Cănepe; Pădurea (flora și fauna ei), vânătoare, pescuit; Hrană, îmbrăcăminte, încălțăminte;*

– 80 de planșe MN (62–141) din 316 chestiuni;

– 12 hărți interpretative lexicale.

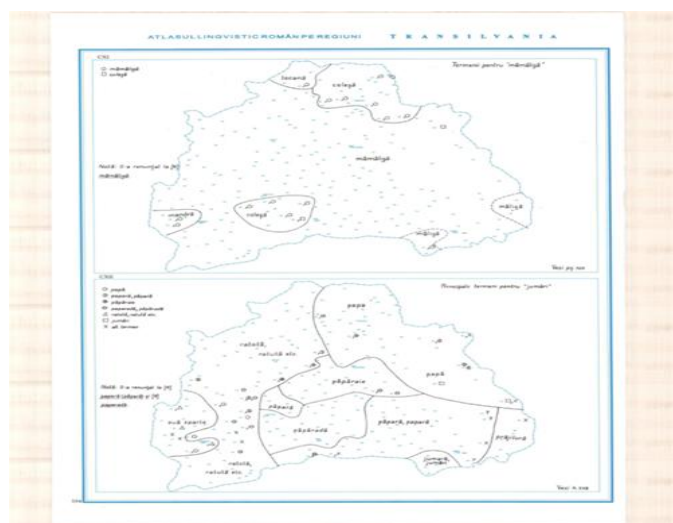

Fig. 26. H. CXI Termenii pentru 'mămăligă'.

4.5. ALRR–Trans., vol. V, București, Editura Academiei Române, 2025, LXXIV + 136 pag., cuprinde:

- 34 de hărți lingvistice analitice, mari (H. 550–583), cu răspunsuri din *Chestionarul general*, capitolele: *Pădurea (flora și fauna ei)*; *Vânătoare*; *Pescuit* (chest. 1312), *Timpul*; *Fenomene atmosferice* (chest. 1526–1615), *Terenul*; *Relieful* (chest. 1616–1655), *Școala*; *Armata*; *Administrația* (chest. 1656–1738), *Meserii*; *Comerț* (chest. 1739–1843), *Diverse* (chest. 1844–2000);
- 42 de planșe MN (142–184);
- 35 de hărți lingvistice interpretative.

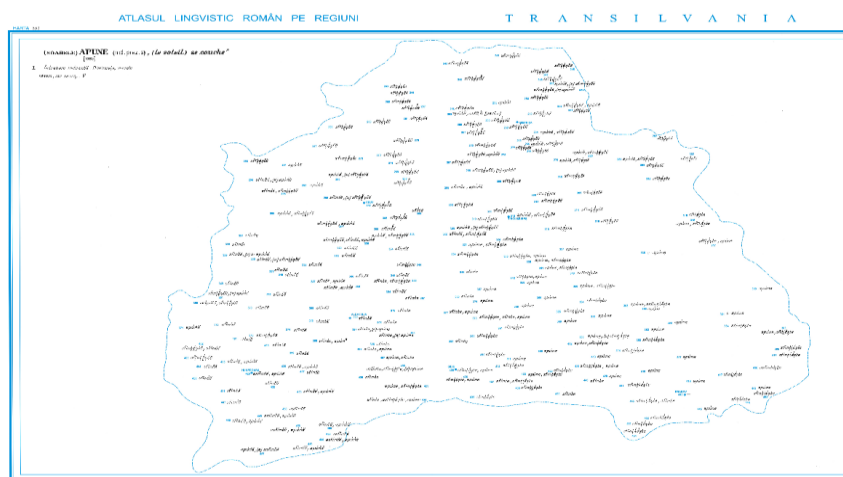

Fig. 27. H. 552 (Soarele) apune.

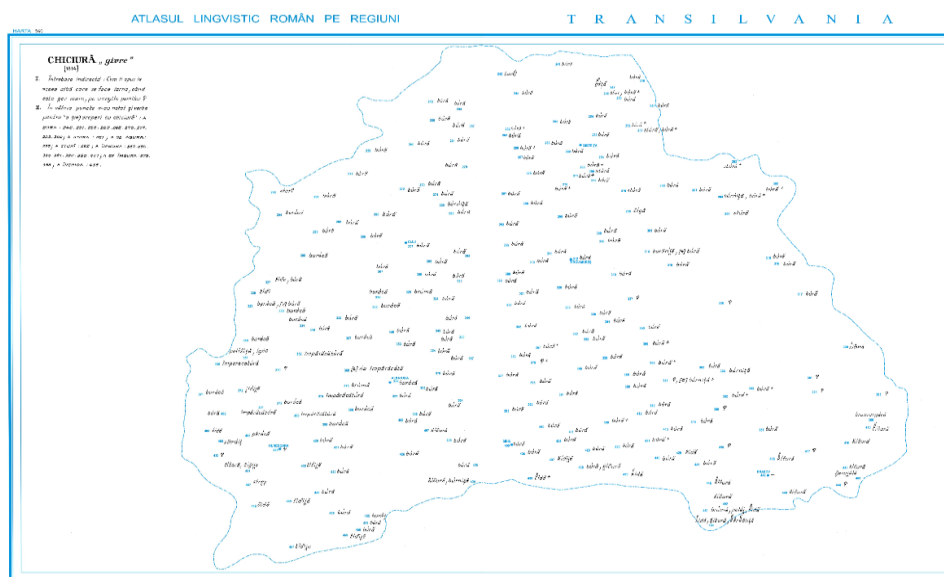

Fig. 28. H. 560 **Chiciură.**

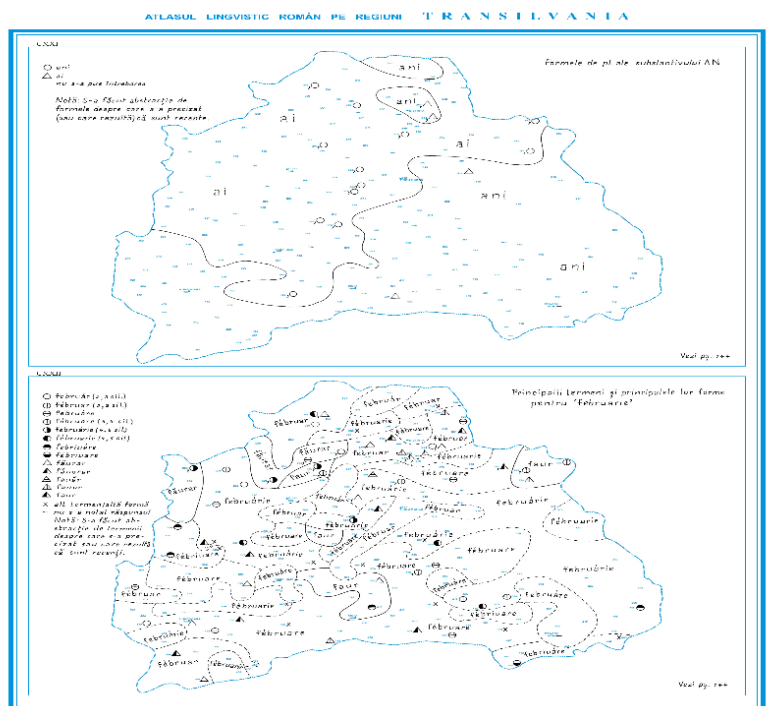

Fig. 29. H. CXXI Formele de pl. ale subst. *an.*

4.6. ALRR–Trans., vol. VI, București, Editura Academiei Române, 2025, LXXX + 232 pag., este structurat astfel:

- 45 de hărți lingvistice analitice (H. 584–628), conținând răspunsurile la chestiunile din *Chestionarele speciale*, cu următoarele capitole: *Agricultura* (chest. 2001–2128), *Viticultura* (chest. 2129–2185), *Apicultura* (chest. 2186–2231), *Cânepa (și prelucrarea ei)* (chest. 2232–2277), *Oierit* (chest. 2278–2401), *Morărit* (chest. 2402–2473) și *Terminologia meseriilor (rotărie, dogărie, dulgherie, lemnărie, zidărie, fierărie, pielărie, olărie)* (chest. 2474–2535);
- 106 planșe MN (184–289);
- 59 de hărți lingvistice interpretative.

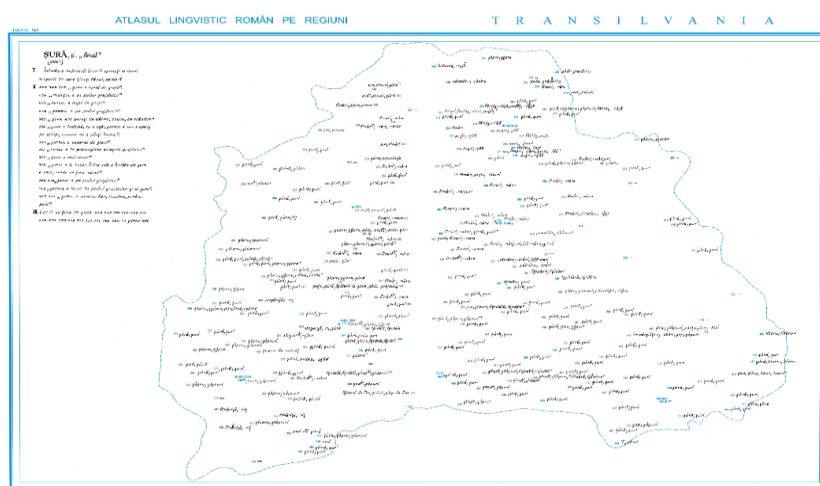

Fig. 30. H. 593 Șură.

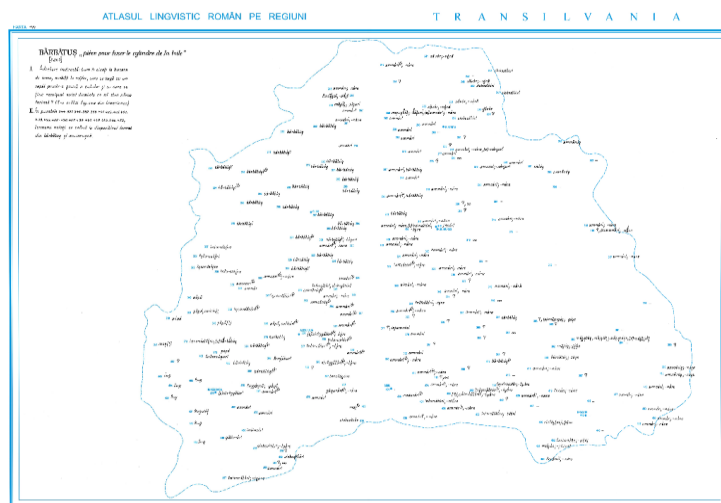

Fig. 31. H. 599 Bărbătuș.

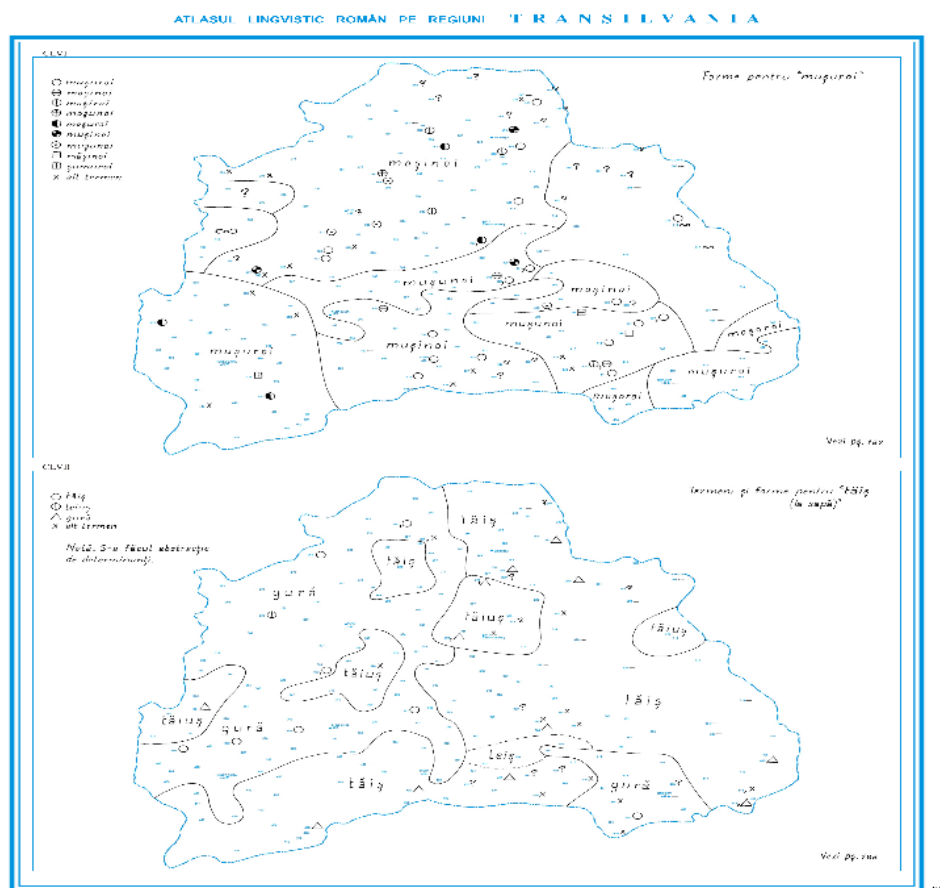
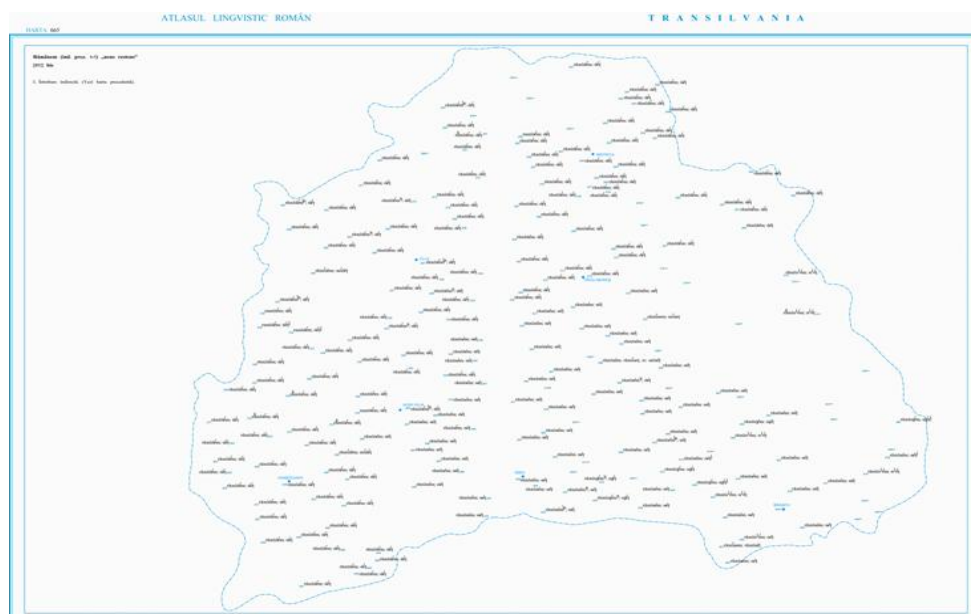
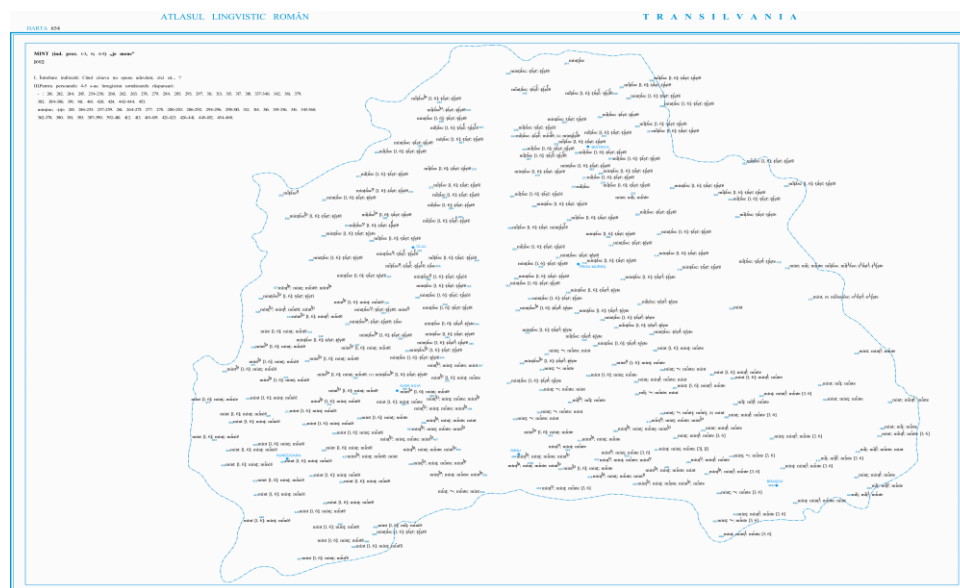

Fig. 32. H. CLVI Forme pentru 'mușuroi'.

4.7. În ALRR–Trans., vol. VII. Verbul (în curs de elaborare), materialul este organizat în:

– 49 de hărți analitice (H. 629–677), cu verbe din toate capitolele Chest. NALR;

- 66 de planșe MN (290–355);
- 93 de hărți interpretative.

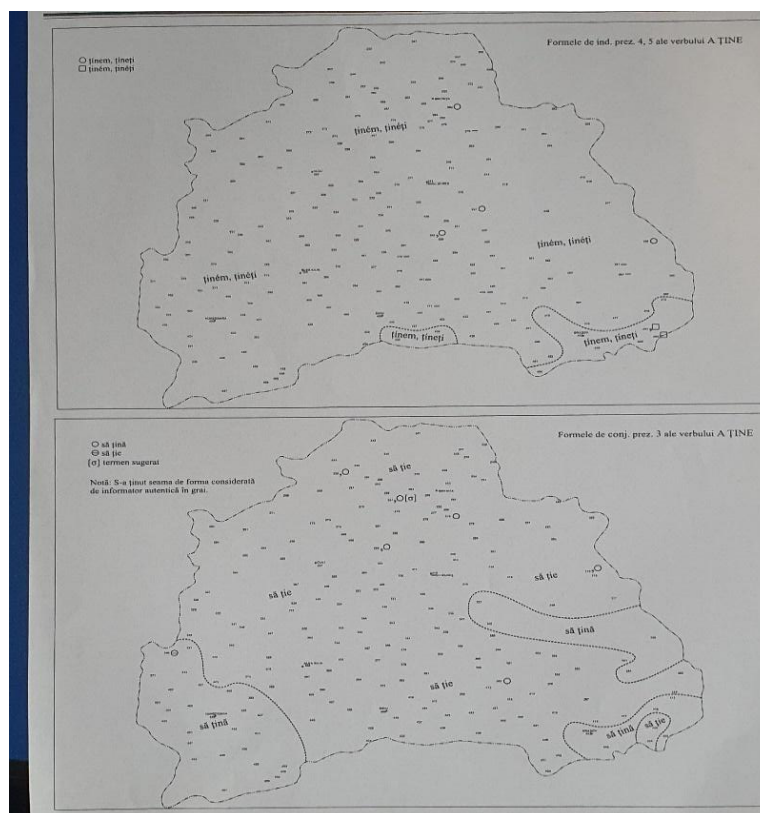

Fig. 35. Formele de ind. prez. 4, 5 ale verbului A ȚINE.

Inovația pe care o aduce vol. VII al ALRR–Trans. este de natură tehnică: dacă vol. I–VI au avut hărți scrise pe calc (publicate cu scrierea pe calc – cele din vol. I–IV, scanate în vederea publicării – cele din vol. V și VI), vol. VII a beneficiat de mijloacele moderne, electronice în scrierea hărților lingvistice, fiind utilizate: programul RODA, pentru hărțile mari, analitice, și programul CORELL, pentru hărțile mici, interpretative.

5. Concluzii

Se poate afirma că, prin structura și concepția sa, ALRR–Trans. este un atlas care continuă tradiția atlaselor lingvistice românești, inaugurată de ALR. Elementul de inovație pe care îl aduce este reprezentat de maniera în care, în ultimele volume, sunt realizate hărțile lingvistice, care depășește modalitatea de cartografiere a răspunsurilor pe hârtie de calc, prin utilizarea unor programe electronice în scrierea hărților.

Prin conținutul său, ALRR–Trans. realizează o descriere cât mai fidelă a graiurilor din arealul transilvan, surprinzând, în cele 7 volume ale sale, particularitățile graiurilor din Transilvania atât din punct de vedere fonetic, cât și morfologic și lexical, precum:

a) Dintre trăsăturile **fonetice**, se pot menționa:

- **accentul**: caracterul lung al vocalelor accentuate (*bíne*)⁷ – în graiurile din NV Transilvaniei, păstrarea accentului etimologic în verbul *a blestema*: *blástăm*, *blástămi*, *blástămă* – trăsătură întâlnită în toată jumătatea de nord a teritoriului dacoromân, păstrarea accentului pe tulpină în verbe de tipul *înfășur*, *încônjur*, *măsur*, accentul pe prima silabă în substantive precum *grédină*, *hârtie*, *Ștéfan*, *Mária*, în adjectivele *bólnav*, *gíngaș* sau pe a doua silabă: *lăcát(ă)*, *zăhár* (în toată Transilvania și în graiurile din Bucovina) ș.a.;
- **vocalismul**: *a* protetic – întâlnit în majoritatea graiurilor (*aminós*, *asudoáre*), *a* neacc. > *ă* (*cătărămă*, *păhár*, *păpúc*), dar și *á* > *ă* (*dezbrăc*, *răbd*, *scăld*, *scăp*); *ă* protonic > *a* (*carúnt*, *pamánt*) – în V Trans., zona Munților Apuseni și E Trans., spre Moldova, *ă* > *é*, la pers. 2 sg. ind. prez. și pers. 3 sg. conj. prez. (*aréfi*, *să aréte*, *rebzi*, *să rébde*) – V și N Trans., subst. sg. *coáste* ‘coastă’ (ca și în Crișana, unde formează arie); *e* > *ă*, după cons. labiale în poziție dură (*pă*, *păstă*, *mărg*), *é*, urmat de voc. anterioară > *é* (*f[é]te* ‘fete’, *m[é]re* ‘mere, merge’); *i* > *î*, după cons. *s*, *z*, *ș*, *j*, *ț*, *r* (*sătă*, *záce*, *țápă* ‘aruncă’); dift. *ea* după cons. labiale, în graiurile din SV și centrul Trans. (*peánă* ‘pană’, *peără* ‘pară’); dift. *qa* > *q*, în V, centrul și N Trans. (*d[ó]re*, *m[ó]re*), iar în poziție inițială se păstrează ca *ua* ([uá]mini), și în interiorul cuvântului, în graiurile din S și SE Trans. (*nep[uá]tă*); *o*, în poziție inițială, de cuvânt sau de silabă, > *uó* > *uă*, când nu e urmat de o cons. labială, în V și centrul Trans. ([uă]chi ‘ochi’); semivoc. *u* neconsonantizată, în V, centrul și SE Trans. (*mădu[u]ă*, *vădu[u]ă*); conjugarea unor vb. de conj. a III-a, precum *a tunde*, *a ucide*, prin analogie cu alte verbe de conj. a III-a, cu participiul în -s (de tipul *a culege*, *a înțelege*, *a mulge*, *a unge* etc.): *tund* > *tung*, *să (se) tundă* > *să (se) tungă*, *ucid* > *ucig*;
- **consonantismul**: ca principale fenomene – evoluția africatelor *č*, *g* la fricativele *ș*, *ž*, în graiurile din NE Trans. (în cuvinte precum: *cer*, *cinci*, *genunche*, *gingie*), dar și păstrarea lui *č* într-o arie continuă din NV și SE; palatalizarea (fenomen produs când consoana respectivă e urmată de vocalele anterioare *e* sau *i*) dentalelor *t*, *d* > *t’*, *d’* sau *č*, *g*, în V, N și NE Trans. (în cuvinte de tipul *fráte*, *dínte*), a dentalei nazale *n* > *ń* (*bíne*,

⁷ Prezentăm exemplele în formă literarizată.

nímeni) – în toate graiurile, a oclusivei nazale *m* > *m̃* (*meu, miel*) – arii din V și N Trans., a oclusivelor bilabiale *p, b* > *t', d'* (V și S Trans.) sau, în NE Trans., *p̃c̃, b̃g̃, c̃, g̃* (*piept, albínă*), *l* palatal *l'* – NE Trans. (*piéle*), iar în SV și SE Trans. e atestat și fenomenul depalatalizării (*pept, férbe*); dar și acțiunea velarizatoare a consoanelor dure *s, z, ț*, care transformă pe *e, i* > *ă, î* (*simțăsc, auzám, părinți*) ș. a.

- b) particularități **morfologice**: pluralul substantivului *an* este *ai*, ca și în graiurile din jumătatea de N a Crișanei, schimbări de gen ale unor substantive (*lăcătă* 'lacăt', *lítără, lítără* 'litru'), pluralul unor substantive neutre în *-ău, -eu* este *-auă, -eie, -aie* (*copârșău, fedéu, păráu*), G analitic cu prep. *de, de la* (*floáre de soáre, úșa de la șúră*), D analitic cu prep. *la* (*dau de mâncáre la cáne*), substantivele la vocativ sunt însoțite de apelativele *mă/măi, tu (mă ómule!, tu Áná!)*; articolul posesiv invariabil *a* (*meu, mea, mei, mele*), și pentru numeralul ordinal (*a dóilea*); forma arhaică de pl. fem. a adj. *nou, nóuă* este *noáuă* (*háine noáuă*); forme specifice de pronume demonstrative (*aiésta, aieástea, ahála, ahía* etc.); forme arhaice ale unor vb. cu accent pe tulpină, nu pe desinență (*înřășur, străcur*), conjugarea unor verbe, la ind. și conj. prez., fără sufix morfologic, fenomen întâlnit și în graiurile din Crișana (*eu lucrú, eu sár, el înceátă*) sau, în unele vb. de conj. IV, cu sufix (*înghițesc, mințesc, simțesc*), flexiunea verbelor *a mânca* și *a usca* – specifică ariei nordice a teritoriului dacoromân, ca și în Crișana și Banat (*mânc, usc*), conjugarea unor vb. de conj. I, de tipul *a acăța, a căra, a crăpa, a se dezbrăca, a se încălța, a scăpa* etc., prin analogie cu *a spăla*: *acăț, achéți; căr, cheri; crăp, crepi; mă dezbrăc, te dezbréci; mă încălț, te închélți; scăp, schepi*, precum și conjugarea unor vb. de conj. a III-a, precum *a tunde, a ucide*, prin analogie cu alte verbe de conj. a III-a, cu participiul în *-s* (de tipul *a culege, a înțelege, a mulge, a unge* etc.): *tund* > *tung, să (se) túndă* > *să (se) túngă, ucíd* > *ucíg* (fenomen prezent pe o arie mare în nord-vestul Transilvaniei și, pe o arie mai mică, în sud) sau, pentru vb. *a fi*, forme analogice de tipul *esc*, la pers. 1 sg. ind. prez. – analogie cu *ești, este* (forme întâlnite în Țara Hațegului, pe Valea Sebeșului și în zona Sibiului) și forme arhaice de perfect simplu, la pers. 4, 5: *stătúm; stătúți, stătút, stătúrăt* (de ex., în Hațeg sau în zona Munților Apuseni, aflată sub influența subdialectului crișean), auxiliarul *o* invariabil la perfectul compus, pers. a III-a sg. și pl. (el/ei *o văzút*), fenomen prezent și în Crișana, înlocuirea perfectului simplu și a formei sintetice de mai mult ca perfect cu perfectul compus (uneori, cu o formă perifrastică ce conține participiul feminin al verbului, pentru mai mult ca perf. sau conj. și cond. perfect – *am fost mâncátă, să/aș fi tușítă*); omonimia formelor de pers. a 3-a sg. și pl., la ind. prez. – fenomen întâlnit în sud-estul Transilvaniei

(el/ei *vrea*), forme sincopate de participiu, la perf. comp., la verbe precum *a găsi*, *a pierde*, *a vedea*, *a veni*: *găst*, *piert*, *văst*, *vint*⁸ (cu o arie de răspândire în zona Sighișoara-Făgăraș, Blaj, Târgu-Mureș, în estul Transilvaniei și nordul Munteniei); adverbe și locuțiuni adverbiale specifice, precum: *ăltu* ‘niciodată’, *deodată* ‘de aceeași vârstă’, *măinte* ‘mai înainte, adineauri’, *o scântă* ‘un pic, puțin’, *șohán* ‘niciodată’, *de chilin* ‘separat’, *de-a dórea* ‘altă dată, cu altă ocazie’, *de-a habóca* ‘degeaba, în zadar’ ș.a.⁹;

- c) particularități **lexicale**: lexicul graiurilor din Transilvania are anumite particularități care le conferă individualitate în cadrul dacoromânei, cele mai importante fiind: 1) caracterul arhaic al unor termeni – de ex., elemente moștenite din latină, precum *ai* ‘usturoi’ (< lat. *alium*), *cétera* ‘vioară’ (< lat. *cithera*), *foále* ‘burtă, pânțec’ (< lat. *follis*); sensuri vechi ale unor termeni, dispărute din alte graiuri: *cárte* ‘scrisoare’, *lemn* ‘copac, arbore’; b) lexic cu influențe maghiare și germane, datorat conviețuirii îndelungate cu aceste etnii: *aláš* ‘schelă, poliță, raft’ (< magh. *állás*), *badóg* ‘bidon, vas de tinichea’ (< magh. *badóg*), *barşón* ‘catifea’ (< magh. *bársony*); *floăştăr* ‘stradă pavată în oraș, (prin extens.) bulevard’ (< germ. *Pflaster*), *ștrímfli* ‘ciorapi’ (< germ. *Strümpfe*) ș.a.

Prin descrierea pertinentă a graiurilor din interiorul arcului carpatic, ALRR–Trans. ilustrează particularitățile acestora și unitatea lor relativă, statutul lor lingvistic fiind conturat atât prin trăsături specifice, cât și prin fapte de limbă asemănătoare sau comune cu unitățile dialectale învecinate. Nu credem că este exagerat în a situa acest atlas, asemenea tuturor atlaselor lingvistice românești, în categoria tezaurelor de limbă română vorbită.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ALDRO	= Manuela Nevaci și Nicolae Saramandu (coord.), <i>Atlasul lingvistic al dialectelor românești din nordul și din sudul Dunării</i> , București, Editura Universității din București, 2024.
ALR I/I, II	= <i>Atlasul lingvistic român</i> publicat... de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, vol. I, de Sever Pop, Cluj, 1938; vol. II, de Sever Pop, Sibiu–Leipzig, 1942.
ALR II/I	= Emil Petrovici, <i>Atlasul lingvistic român</i> , publicat... de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea II, vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940.

⁸ Todoran (1998: 88–98) consideră aceste forme ca „inovații” în graiurile dacoromâne, cele dintâi atestări ale lor datând doar din prima jumătate a sec. XIX.

⁹ Despre adverbul în graiurile ardelenesti, vezi și Chircu 2019: 44–45, Colciar 2024: 56–57.

- ALR II, s.n. = Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român, serie nouă*; redactor principal Ioan Pătruț, vol. I–VII, București, Editura Academiei Române, 1956–1972.
- ALR–MDT = Petre Neiescu, Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, *Atlasul lingvistic român. Graiurile dintre Morava, Dunăre și Timoc*, vol. I. *Corpul omenesc* (I), de Ioan Faiciuc, București, Editura Academiei Române, 2021; vol. IV. *Agricultura și legumicultura. Pomicultura; Viticultura; Apicultura. Cânepa (prelucrarea ei)*, de Nicolae Mocanu, București, Editura Academiei Române, 2021.
- ALRM I = Sever Pop, *Micul Atlas lingvistic român*, partea I, vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu–Leipzig, 1942;
- ALRM I (coul.) = *Atlas linguistique roumain en couleurs*, Tome I: *Terminologie du corps humain*, Cartes 1–104. Préface et Introduction par Rodica Doina Pop, Gembloux, [f.e.].
- ALRM II = Emil Petrovici, *Micul Atlas lingvistic român*, partea a II-a, vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940.
- ALRM II, s.n. = Emil Petrovici, *Micul Atlas lingvistic român, serie nouă*; redactor principal Ioan Pătruț, vol. I–III, București, 1956–1967; vol. IV, București, Editura Academiei Române, 1981.
- ALRR. Bas., Bucov., Transn = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*, de Vasile Pavel et alii, I–IV, Chișinău, 1993–2003.
- ALRR–Mar. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, vol. I–IV, București, Editura Academiei Române, 1969–1997.
- ALRR–Munt. Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, vol. I–III, București, Editura Academiei Române, 1996–2001; vol. IV de Teofil Teaha, Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei Române, 2004; vol. V, de Teofil Teaha, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, București, Editura Academiei Române, 2007; vol. VI, de Teofil Teaha, Nicolae Saramandu, Bogdan Marinescu, editori Nicolae Saramandu și Manuela Nevaci, București, 2021.
- ALRR. Sinteză = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (ALRR. Sinteză). Vol. I. Coord. Nicolae Saramandu. Colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, București, Editura Academiei Române, 2005; Vol. II. Colectiv redacțional: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, București, Editura Academiei Române, 2012; Vol. III, Coord. Nicolae Saramandu. Colectiv redacțional: Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Daniela Răuțu, Irina Floarea, Carmen-Ioana Radu, Ionuț Geană, Mara Iuliana Manta, București, Editura Academiei Române, 2018.
- ALRR–Trans.: = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, I, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, București, Editura

- Academiei Române, 1992; II, III, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți. Colaborator: Rozalia Groza, București, Editura Academiei Române, 1997, 2002; IV, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți. Colaboratori: Rozalia Colciar, Veronica Vlasin, București, Editura Academiei Române, 2006; V, VI, de Dumitru Loșonți, Viorel Bidian și Rozalia Colciar, Grigore Rusu, Veronica Ana Vlasin, București, Editura Academiei Române, 2025; VII, de Dumitru Loșonți, Viorel Bidian și Rozalia Colciar, Grigore Rusu, Veronica Ana Vlasin, București, Editura Academiei Române (în curs de finalizare).
- ALRR–Trans. *Date* = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania. Date despre localități și informatori*, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, București, Editura Academiei Române, 1992.
- Caragiu Marioțeanu et alii 1977 = Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Chestionarul Atlasului lingvistic român I*, elaborat [...] de Sever Pop și editat [...] de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad; coord.: I. Mării, Cluj-Napoca, [f.e.], 1989.
- Chestionarul Atlasului lingvistic român II*. Elaborat, în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, de Emil Petrovici și editat, în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară, de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coodonator: I. Mării, Universitatea din Cluj-Napoca – Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, Cluj-Napoca, [f.e.], 1988.
- Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, întocmit, sub conducerea lui Emil Petrovici și B. Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, Petre Neiescu, Grigore Rusu și Ionel Stan, în „Fonetică și dialectologie”, V, 1963, p. 157–271.
- Chircu 2019 = Adrian Chircu, *Alteritatea adverbială dialectală românească*, în Vlasin et alii 2019, p. 35–58.
- Colciar 2024 = Rozalia Colciar, *Feleacu (jud. Cluj). Monografie lingvistică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană.
- Coteanu 1961 = Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura Științifică.
- Dauzat 1942 = Albert Dauzat, *Le Nouvel Atlas Linguistique de la France par régions*, [Paris], Impr. S. Pacteau.
- Dumistrăcel, Hreapcă 2009 = Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, *Histoire des dialectes dans la Roumanie: Roumanie du Sud-Est*, în Ernst et alii (eds.) 2009, p. 2459–2478.
- Ernst et alii 2009 = Gerhard Ernst et alii (eds.), *Romanische Sprachgeschichte/ Histoire linguistique de la Roumanie*, 3. Teilband, Berlin/New York, Walter de Gruyter, p. 2459–2478.
- Frățilă 1996 = Vasile Frățilă, *La struttura dialettale del dacoromeno. Excursio storico del problema, cause e antichità delle aree dialettali*, în BALI, III Serie, 20, 1996, p. 5–47.
- Gilliéron 1881 = Jules Gilliéron, *Petit atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhone)*, Paris, H. Champion.
- Gilliéron, Edmont 1902–1910 = Jules Gilliéron, E. Edmont, *Atlas linguistique de la France*, vol. I–XIII, Paris, H. Champion.
- Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.

- Marin 2018 = Maria Marin, *Repartiția dialectală a dacoromânei*, în Sala, Saramandu (coord.) 2018, p. 385–388.
- Marin, Marinescu 1984 = Maria Marin, Bogdan Marinescu, *Graiurile din Transilvania*, în Rusu (coord.) 1984, p. 354–390.
- NALR/ ALRR– Ban. = *Noul Atlas (Atlasul) lingvistic român pe regiuni. Banat*, vol. I–V, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, București, Editura Academiei Române, 1980–2011; vol. VI, Partea I *Material lingvistic necartografiat*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu (coord.), Cosmina-Maria Berindei, Doina Grecu, Veronica Ana Vlasin, București, Editura Academiei Române, 2022; vol. VI, Partea a II-a *Hărți lingvistice interpretative*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu (coord.), Cosmina-Maria Berindei, București, Editura Academiei Române, 2022.
- NALR–Criș. onel Stan și Dorin Urișescu, *Noul Atlas lingvistic român. Crișana*, vol. I–II, București, Editura Academiei Române, 1996–2003; vol. III, de Dorin Urișescu (coord.), Ionel Stan, și Gabriela Violeta Adam, Lăcrămioara Oprea, Veronica Ana Vlasin, București, Editura Academiei Române, 2011; vol. IV, de Dorin Urișescu, Ionel Stan, Veronica Ana Vlasin, Gabriela Violeta Adam, Lăcrămioara Oprea, București, Editura Academiei Române, 2017; vol. V, de Dorin Urișescu, Ionel Stan, Veronica Ana Vlasin, Gabriela Violeta Adam, Lăcrămioara Oprea, București, Editura Academiei Române, 2025.
- NALR–Mold. Bucov. = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova și Bucovina*, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, vol. I–II, București, 1987–1997; vol. III, *idem* și Luminița Botoșineanu, Doina Hreapcă, Florin-Teodor Olariu, Iași, Editura „Alexandru Ioan Cuza”, 2007; vol. IV, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Adrian Turculeț, Luminița Botoșineanu, Doina Hreapcă, Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, Iași, 2014; vol. V, material cules de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț și redactat de Stelian Dumistrăcel, Luminița Botoșineanu, Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, Alexandru-Laurențiu Cohal, Iași, 2022.
- NALR–Olt. = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. I–III, sub conducerea lui B. Cazacu, de I. Ionică, V. Rusu, I. Teaha, București, 1967–1974; vol. IV, V, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, București, Editura Academiei Române, 1980, 1984.
- Petrovici 1941 = Emil Petrovici, *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, în „Transilvania”, 72.2, p. 102–106.
- Philippide 1927 = Alexandru Philippide, *Originea românilor*, vol. II: *Ce spun limbile română și albaneză*, Iași, Tipografia „Viața Românească”.
- Pop 1950 = Sever Pop, *La Dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques. I. Dialectologie romane*, Louvain, Imprimerie Duculot Gembloux.
- Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română. I. Privire generală*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.

- Rusu (coord.) 1984 = *Tratat de dialectologie românească*, coord. Valeriu Rusu, Editura Scrisul Românesc, Craiova.
- Sala, Saramandu (coord.) 2018 = Marius Sala, Nicolae Saramandu (coord.), *Lingvistica românească*, București, Editura Academiei Române.
- Saramandu 1997 = Nicolae Saramandu, *Despre structura dialectală a dacoromânei*, în „Limba română”, 1–3/1997, p. 185–189.
- Saramandu, Nevaci 2013 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Sinteze de dialectologie română*, București, Editura Universitară.
- Saramandu, Nevaci 2018 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Atlase lingvistice*, în Sala, Saramandu (coord.) 2018, p. 431–458.
- Todoran 1956 = Romulus Todoran, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne*, în „Limba română”, V, 1956, nr. 2.
- Todoran 1998 = Romulus Todoran, *Contribuții la studiul limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.
- Turculeț 2002 = Adrian Turculeț, *Dialectologie română*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Vlasin et alii 2019 = Veronica Ana Vlasin, Rozalia Colciar, Nicolae Mocanu, Dumitru Loșonți (eds.), *Lucrările Celui de-al XVIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 30–31 august 2018)*, Cluj-Napoca, Editurile Argonaut și Scriptor.
- Vulpe 2004 = Magdalena Vulpe, *Dialectal, popular, vorbit*, în *Opera lingvistică I. Dialectal, Popular, Vorbit*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.
- Weigand 190 = Gustav Weigand, *Despre dialectele românești*, în „Convorbiri literare”, XLII (1908), p. 441–448.
- WLAD = Gustav Weigand, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, [f.e.], 1909.

L'ATLAS LINGUISTIQUE DE LA TRANSYLVANIE – ENTRE TRADITION ET INNOVATION

Résumé

L'article est une présentation de l'*Atlas linguistique de la Transylvanie* qui, par sa structure, s'inscrit dans la tradition des atlas linguistiques roumains inaugurée par l'ALR. Cet atlas apporte à la fois un élément de nouveauté représenté par la manière digitale, rencontrée dans les dernières volumes, de réaliser les cartes linguistiques, à l'aide des programmes informatiques RODA et Corell.

Par la description pertinente des parlers roumains de l'intérieur des Carpathes, l'ALRR–Trans. met en relief, tout au long de ses sept volumes, leur traits et leur unité relative. Le statut de ces parlers se réalise par des traits spécifiques, mais aussi par des faits linguistiques ressemblants ou communs avec les unités dialectales voisines. Nous croyons qu'on peut situer cet atlas, comme les autres atlas linguistiques roumains, dans la catégorie des trésors de la langue roumaine parlée.

Mots-clés: L'ALRR–Trans., tradition, innovation, cartes linguistiques, traits spécifiques.

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”
al Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca
Str. Emil Racoviță, 21, Cluj-Napoca, România
rozaliac@yahoo.com

**ȘCOALA ROMÂNEASCĂ „PAPALLAMBRO BALLAMAÇI”
DIN ORAȘUL CORCEA, ALBANIA,
PE BAZA MĂRTURIILOR UNOR FOȘTI ELEVI**

DANIELA-CARMEN STOICA¹

1. INTRODUCERE

Românii din Balcani au luptat pentru a-și realiza aspirațiile naționale în special de-a lungul secolelor XIX și XX. Afirmarea identității naționale a românilor din Balcani a avut loc pe trei planuri distincte: educația în limba maternă, organizarea bisericii și a slujbelor religioase în limba maternă și, nu în ultimul rând, reprezentarea proporțională pe criterii etnice în diferitele organisme locale.

Înființarea de școli în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în regiunile locuite de românii din Balcani sau românii de la sud de Dunăre, cum mai sunt cunoscuți, a fost precedată de publicarea mai multor lucrări cu caracter istoric și lingvistic. Autorul primului abecedar în dialect aromân a fost Constantin Ucuta, originar din Moscopole. Manualul a fost publicat la Viena, în tipografia fraților aromâni Markides Paulian, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În 1808 Gh. C. Roja, originar din Manastir (astăzi Bitola), a publicat „Cercetări despre aromânii de dincolo de Dunăre”, în limba germană și cu un text paralel în limba greacă. În 1809, a publicat „Măestria ghiovăsirii (centirei) românești cu litere latinești care sunt literele românilor ceale vechi”. La Viena, în 1813, a fost publicată prima gramatică a dialectului macedo-român de către profesorul Mihail G. Boiagi.

Ideea înființării de școli în limba română pentru românii din Balcani a fost susținută de liderii Revoluției de la 1848: Nicolae Bălcescu, Dimitrie Bolintineanu, Ion Ghica și alții, care, luând în considerare prezența masivă a românilor la sud de Dunăre, erau preocupați de necesitatea de a le oferi acestora educație și serviciu religios în limba maternă.

Prima intervenție oficială a statului român pe lângă guvernul otoman, privind înființarea unei școli pentru românii aflați sub stăpânire otomană, a fost făcută între 1860 și 1861 de către Costache Negri, în calitate de reprezentant diplomatic al României la Constantinopol. El a insistat ca sultanul să ia măsuri împotriva asimilării etnice a românilor din Macedonia, Tesalia, Epir, Albania.

¹ Universitatea „Fan S. Noli”, Corcea, Albania, e-mail. dstoica@unkorce.edu.al

În anul 1860, în timpul domniei regelui Carol I, a fost înființat la București Comitetul Macedo-Român, cu misiunea de a pregăti terenul pentru înființarea de școli și biserici pentru românii care trăiau în Imperiul Otoman. Comitetul Macedo-Român de la București și-a asumat sarcina de a organiza predarea și învățarea limbii române în toate orașele și satele românești de la sud de Dunăre.

În timpul domniei domnitorului Alexandru Ioan Cuza (1859–1866) a fost marcată prima victorie în lupta pentru învățământul în limba română în Peninsula Balcanică. În 1863, Mihail Kogălniceanu, prim-ministru al României la acea vreme, a hotărât crearea unui fond de la bugetul de stat pentru a contribui la finanțarea bisericilor și școlilor românești din Peninsula Balcanică. În anii următori a fost prevăzut în acest scop un buget în continuă creștere. Mai mult decât atât, în 1865, suma de 20.000 de lei de la buget a fost prevăzută pentru crearea unui internat la București pentru copiii românilor din Balcani. Dimitrie Atanasescu, proprietar al unei croitorii din Constantinopol, a aflat de apelul Comitetului Macedo-Român din București, care invita tinerii aromâni să vină la București și să se pregătească pentru a deveni învățători în Macedonia. A ajuns în România și, după absolvirea Liceului Matei Basarab din București, s-a întors în Macedonia unde, la 2 iulie 1864, a deschis prima școală românească la sud de Dunăre, în comuna Târnova, din actuala Republică Macedonia de Nord.²

După 1878, un mediu mult mai favorabil sistemului de învățământ românesc din Balcani a fost creat prin Tratatul de la Berlin din 1878, care a confirmat, printre altele, libertatea de afirmare a identității locuitorilor Imperiului Otoman. Autoritățile otomane au refuzat însă să ia decizii mai îndrăznețe în ceea ce privește drepturile românilor care trăiau sub stăpânirea lor. În urma presiunilor din partea guvernului român, guvernul otoman a aprobat învățământul gratuit în limba română. Marele vizir Savfet Pașa a emis în septembrie 1878 Ordinul vizirului nr. 303, prin care se cerea autorităților locale și Valiului din Salonic și Ioannina să nu împiedice funcționarea școlilor românești.³ În redactarea și emiterea acestui act, profesorul Apostol Mărgărit a avut o contribuție decisivă. Consecințele au fost deosebit de semnificative pentru sistemul de învățământ în limba română, la sud de Dunăre: numărul școlilor a crescut cu câteva zeci în doar câțiva ani. Conducerea școlilor românești din Imperiul Otoman a fost încredințată de guvernul român unui „inspector general al școlilor românești din Balcani”, funcție pe care profesorul Apostol Mărgărit a deținut-o între 1878 și 1902, în timp ce sediul Inspectoratului General se afla la Bitola/Manastir. Ulterior, ministrul Instrucțiunii Publice, Spiru Haret, a hotărât desființarea Inspectoratului și înlocuirea lui cu „Administrația școalelor și bisericilor românești din Turcia”, care a avut sediul tot la Bitola. Conducerea acestei Administrații a fost încredințată lui G.C. Ionescu. În 1906, Administrația a fost din nou transformată în Inspectorat, condus de N. Tacit, care era ajutat de cinci inspectori școlari.

² Cordescu 1906: 13, Diamandi 1940: 200, Cionchin 1999: 33–39.

³ Burada 1890: 53.

Potrivit lui Capidan, crearea acestui sistem de școli cu predare în limba română și în dialectul aromân a contribuit și la crearea unei literaturi în dialectul aromân: manuale de aromână au fost scrise de Dimitrie Atanasescu și Andrei Bagav, părți din Biblie au fost traduse în dialectul aromân, au apărut reviste și jurnale în care scriitori aromâni mai vechi precum Mihail Nicolescu, Constantin Belimace, George Murnu sau mai recent, precum Nuși Tulliu, N. Batzaria, Marcu Beza, Nicolae Velo au publicat părți din operele lor literare.⁴

Până în 1880 s-au deschis douăzeci și patru de școli românești, dintre care șapte de fete și un gimnaziu la Bitola; cinci de băieți la Moloviște, Magarova, Băneasa, Grevena, Samarina; un liceu la Krushevo și o școală mixtă la Constantinopol. În 1879, Comitetul Macedo-Român din București devine Asociația Culturală Macedo-Română. Scopul său, în limitele legilor și cutumelor Imperiului Otoman, era de a contribui la răspândirea limbii române în școli, „...de a lupta pentru îmbunătățirea condiției bisericilor și comunităților românești care locuiesc pe malul drept al Dunării și în toți Balcanii, de a supraveghea școlile existente și de a crea noi școli”. De asemenea, școlile urmau să fie dotate „cu cărți, biblioteci, materiale” și „să încurajeze publicarea de cărți pentru românii din acele țări”.⁵ Statisticile pentru anul 1893 arată existența a 75 de școli primare românești, dintre care 55 pentru băieți și 20 pentru fete, o școală medie pentru băieți la Bitola (1880), un liceu și o școală normală pentru fete la Bitola (1888). Numărul total de elevi era de aproximativ 3.500–4.000.⁶

În 1900, în Imperiul Otoman (partea europeană) existau 113 școli primare: de fete (douăzeci și cinci), de băieți (cincizeci și patru), mixte (treizeci și patru), cinci școli secundare și peste treizeci de biserici, în care serviciile religioase se desfășurau în limba română. Autoritățile otomane au intervenit pe lângă Patriarhul de la Constantinopol pentru a permite preoților și comunităților românești să își desfășoare serviciul religios în limba română, dar nu li s-a permis să deschidă o episcopie românească după modelul altor națiuni (precum bulgarii, sârbii) din Imperiu.

Între 1902 și 1903, situația școlilor românești din Imperiul Otoman era următoarea: în zona Albaniei – zece școli; în zona Manastirului - douăzeci și șapte de școli; în zona Epirului – douăzeci și trei de școli.

În toată această perioadă, statul român a continuat să subvenționeze școlile și bisericile românești din Balcani și să îmbunătățească administrarea acestora. Mai mult, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, opinia publică românească și mulți politicieni români au fost preocupați de soarta românilor din Balcani, considerând-o o „problemă de stat”.⁷ Acest sprijin cultural și financiar a avut baze solide în istoria

⁴ Capidan 1932: 43–44.

⁵ Diamandi Aminceanul 1938:122–123.

⁶ Arhiva MAE, Fondul Constantinople, vol. 224 (1867–1963) în Berciu-Drăghicescu, Petre 2004: 16.

⁷ Papahagi 1912:33.

relațiilor româno-balcanice. România a sprijinit mișcarea românilor din Balcani prin ajutor material și pe canale diplomatice.

Puternica revoltă din Macedonia din vara anului 1903 și noua organizare a provinciei condusă de Hilmi Pașa au determinat o schimbare în atitudinea autorităților otomane și, cel puțin parțial, încetarea abuzurilor împotriva aromânilor. În aceste condiții, Imperiul Otoman și-a îmbunătățit relațiile politice cu România, iar în 1905 sultanul i-a promis ministrului român la Constantinopol, Alexandru Lahovari, că va îndeplini toate cererile românilor. La 9/22 mai 1905, sultanul, a emis Decretul Imperial (*Irade*) care permitea folosirea liberă a limbii române în școli și biserici, precum și donarea unei „teșchere” (o subvenție specială) Ministerului român al Justiției și Cultelor. Succesul obținut prin acest act, deși parțial (întrucât nu prevedea crearea unei episcopii române), a constituit baza legală pentru organizarea și consolidarea comunității românești de la sud de Dunăre, care, sprijinită material de statul și diplomația română, avea să ducă la dezvoltarea ulterioară a școlilor și bisericilor românești din Imperiu.

Pentru problemele legate de școlile românești din Imperiul Otoman, de un interes deosebit sunt hotărârile Congresului dedicat învățământului în limba română și dialect aromân, care a avut loc la Manastir/Bitola între 2 și 11 septembrie 1909, printre care amintim: programele și regulamentele școlare în vederea unei mai bune organizări pedagogice a școlilor primare, organizarea administrativă, locații mai bune pentru școli, crearea de manuale și materiale didactice în dialect, întemeierea de școli secundare, organizarea Asociației corpului didactic și ecleziastic românesc din Imperiul Otoman. În acest sens, au fost dezbătute urgența adoptării unui regulament școlar obligatoriu, având în vedere necesitatea ca școala să fie guvernată de reguli fixe și sistematice, necesitatea elaborării unui program școlar capabil să favorizeze dezvoltarea sentimentului/conștiinței naționale și să ofere tinerilor noțiuni practice de viață, legate în special de nevoile locale; aprobarea folosirii dialectului aromân în primele două clase primare, cu prevederea folosirii limbii române literare în clasele superioare; constatarea că „există o mare lipsă de spații școlare și de material didactic, cu solicitarea către Consiliul Superior al Școlilor de a se ocupa de această problemă și de a o rezolva în cel mai bun mod posibil; angajamentul instituțiilor competente de a îmbunătăți situația financiară a personalului didactic”.⁸ În concluzie, rezultatul final al măsurilor complexe ce urmau a fi luate a fost acela de a avea o școală mai modernă, mai organizată, dar și mai responsabilă.

2. ȘCOLILE ROMÂNEȘTI DIN ALBANIA

În timpul stăpânirii otomane, pe teritoriul actualei Albanii, existau șaptesprezece școli românești și o școală secundară la Berat: două școli primare la Corcea, Plasë, Voskopojë, Berat, Elbasan și o școală primară la Llëngë/Lunca, Nicea / Niçë, Vithkuq, Shpëskë, Fearica (Fier), Grabovë, Lushnjë, Karbunarë.

⁸ Arhivele Naționale ale României în Brezeanu, Zbucă (eds.) 1997: 31–32

Aceste date sunt confirmate, pentru anii 1914–1915, și în memorandumul Româniilor de peste hotare întocmit de consilierul Legației României, Emil Oprișanu: în total, în așezările menționate mai sus funcționau optsprezece școli, cu o mică diferență în cazul localității Berat, unde sunt menționate două școli primare, una de băieți și una de fete, dar nicio școală secundară sau gimnazială.⁹

Mai mult, Constantin Burileanu, în cartea sa, *I romeni di Albania* („Românii din Albania”), pornind de la o călătorie pe care autorul a făcut-o în 1905 în zonă, oferă cititorilor săi o scurtă, dar semnificativă descriere a celor două școli primare românești existente la acea dată în Corcea, în capitolul intitulat, „La Scuola e la chiesa di Koritza” („Școala și biserica din Corcea”), unde sunt incluse două valoroase fotografii alb-negru: o fotografie intitulată „La scuola rumena di Coritza” („Școala românească din Corcea”) în care apar elevii școlii, fete și băieți, în curtea școlii, având în mijloc două doamne învățătoare și o fotografie a învățătoarei fărșeroate, „Signorina Argintaru, Farsaliota, Maestra della scuola rumena di Koritsa” („Doamnașoara Argintaru, fărșeroată, învățătoare a școlii românești din Corcea”):

„Spațiile închiriate pentru școala de băieți și de fete din Corcea par mici. Clasele de băieți sunt destul de bine frecventate, numărând aproximativ optzeci de elevi, dar în trecut erau și mai mulți; de exemplu, prima școală mixtă, deschisă acum douăzeci și unu de ani, avea la început până la 200 de elevi - sau aproape – dar treptat, și în funcție de împrejurări, numărul a scăzut....

Școala de fete, inaugurată acum treisprezece ani, este de asemenea destul de numeroasă, numărând astăzi aproximativ șaptezeci de eleve; dar acum patru ani avea 157 de elevi...

În Coritza nu există o biserică în care slujba să fie oficiată în limba română; însă, conform asigurărilor care mi s-au dat, se intenționează ridicarea uneia într-o poziție foarte frumoasă în oraș, aproape în mijlocul arterei principale care vine dinspre Manastir.”¹⁰

Proiectul construirii unei biserici românești la Corcea este confirmat și de „Apelul”, întocmit de Comunitatea Română din Corița/Corcea (astăzi Corcea) la 10 decembrie 1909, prin care românii din întreaga lume erau încurajați să doneze bani pentru construirea ei (vezi *Figura 1*). În acest document se menționează că decizia de a redacta „Apelul” a fost luată în timpul adunării generale a comunității românești, care a avut loc la școala românească, sub președinția preotului și învățătorului Haralambie Balamace însuși, care a și semnat documentul, împreună cu alți lideri ai comunității românești din acest oraș: vicepreședintele Nacu A. Cocio, prim-secretarii Alexi Dina, A. Vangjeli, secretarul al doilea Andrei Nastu, printre alții.

Consecințele Primului Război Mondial par să fi fost dezastruoase asupra școlilor românești din Albania. Într-un raport din decembrie 1922, Petre Marcu, șeful Serviciului pentru școlile și bisericile românești din Peninsula Balcanică afirma:

⁹ Oprișanu în Nicolae Tanașoca (ed.) 2014: 157.

¹⁰ Burileanu 1912: 30-32.

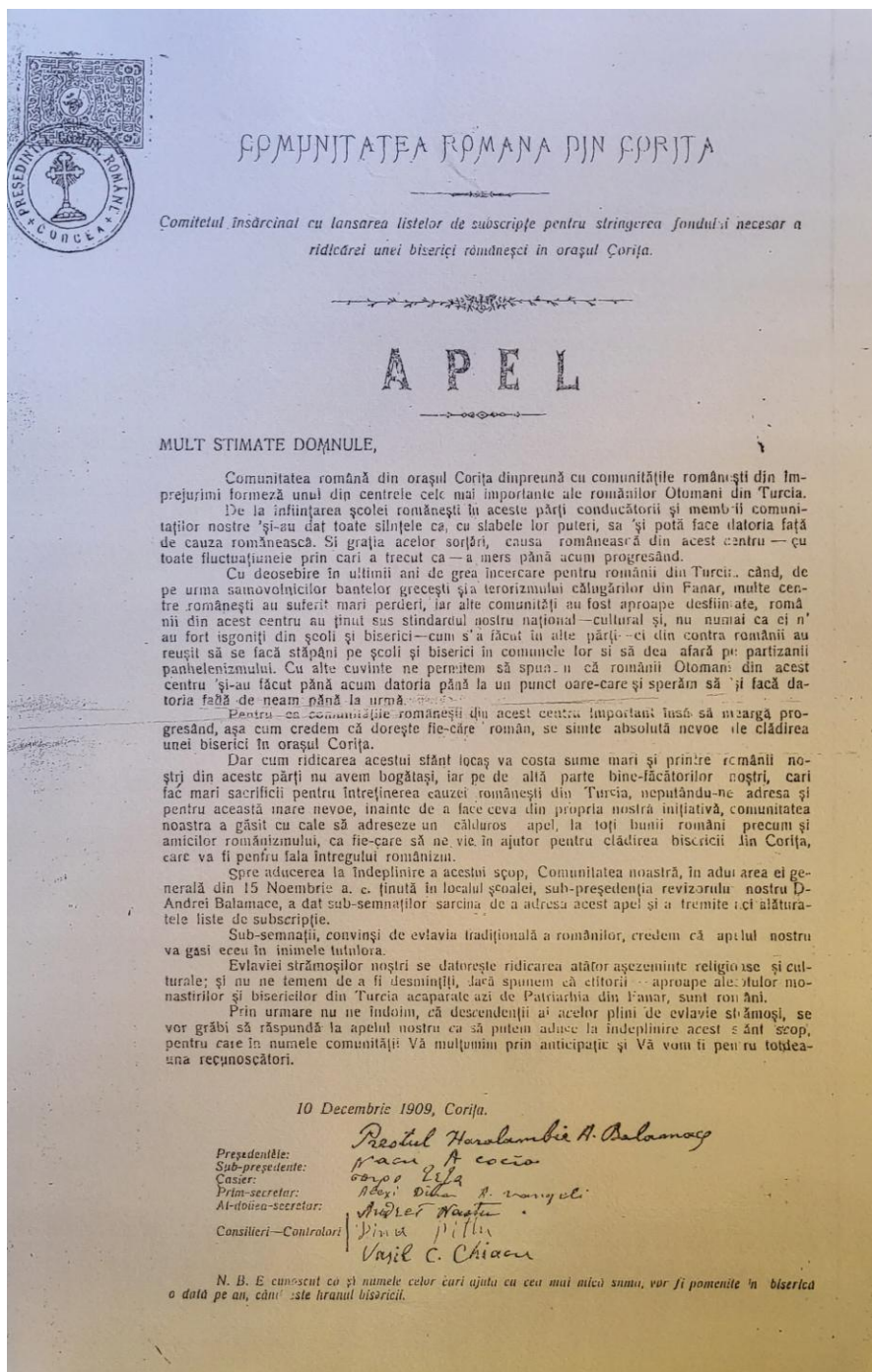

Figura 1 –Apel pentru strângere de fonduri.

„Albania a fost teatru de luptă din anul 1912; devastată de greci și de sârbi, secătuită de armatele de ocupație austriece, italiene, franceze, populația este redusă azi la sărăcie. Toate localurile noastre de școală din Berat, Elbasan, Ferica, Lușnia, Grabova, Lunca, rechiziționate de armatele de ocupație, sunt lipsite de mobilierul școlar. Din 1914 și până azi au funcționat numai școlile din circumscripția Corița și Pleasa și o școală mixtă la Șipsca.”¹¹

În memoriul din 8 iulie 1926, întocmit de Ministerul Afacerilor Externe al României cu privire la școlile și bisericile românești din Albania, erau sintetizate acțiunile întreprinse de ministrul român la Tirana, profesorul Simion Mândrescu. Convenția, care fusese pregătită cu Myfit bey Libohova, nu a putut fi semnată din cauza căderii guvernului. Negocierile au fost reluate cu noul guvern și cu președintele Ahmet Zogu; ele au fost discutate în Consiliul de Miniștri al Albaniei din 9 octombrie 1925, unde s-a convenit asupra dezvoltării și îmbunătățirii școlilor românești din Corcea, Plasë și Shpiskë.

La 1 februarie 1926, Ministerul albanez de Externe a adoptat mai multe dispoziții, precum: introducerea limbii române în școlile primare cu un număr suficient de elevi români, crearea primei clase a școlii secundare din Corcea, cu elevi provenind de la școlile primare din Corcea, Plasë și Shpiskë, precum și înființarea unei școli profesionale pentru fete sau a unei școli comerciale. De asemenea, Crucea Roșie Română a fost autorizată să înființeze două școli-internat cu cincizeci de locuri, una pentru băieți și una pentru fete, cu condiția ca acestea să fie întreținute integral de această instituție. Noul program al Ministerului Instrucțiunii Publice pentru românii din Albania prevedea pentru anul școlar 1926–1927 reînființarea școlilor românești care existau în 1912, deschiderea la Tirana a două școli primare, una pentru fete și una pentru băieți, ambele internate întreținute de Crucea Roșie Română, deschiderea unei școli mixte în Durrës, Elbasan, Berat, Fier, Përmet, Niçë, Grabovë, Llëngë, Vlorë, Kavajë, reorganizarea școlii secundare din Corcea. Din păcate, înființarea multora dintre aceste școli a rămas un proiect niciodată realizat.¹²

Noul ministru român la Tirana, Trandafirescu, a primit în 1926 garanții din partea ministrului albanez de externe, A. Vrioni, și din partea președintelui Senatului, Pandeli Evangjeli, că în toamna anului 1926 liceul din Corcea va funcționa din nou, iar școlile românești vor fi redeschise în Niçë, Grabovë, Llëngë și Elbasan, cu condiția ca profesorii să fie cetățeni albanezi și plătiți de statul albanez. În raportul său din 26 mai 1926, Trandafirescu arăta că a trimis cu burse în România nouăzeci și patru de studenți din Albania, dintre care urmau să fie recrutați viitorii profesori pentru școlile românești din această țară¹³. Toate aceste eforturi au fost însă în zadar.

¹¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fondul Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 751/1925, f. 57, în Berciu-Drăghicescu, Petre 2014: 19.

¹² *Ibid.*, 20.

¹³ *Ibid.*

Conform raportului din 1926 întocmit de inspectorul școlilor românești din Albania, N. H. Balamace, începând cu anul școlar 1926–1927, la cele patru clase primare ale școlii românești din Corcea s-au adăugat încă două clase, (a V-a și a VI-a). În termeni locali, acestea erau așa-numitele „clase gimnaziale”, care, potrivit sursei citate, nu erau recunoscute oficial, ci mai degrabă tolerate, de statul albanez. Motivul invocat este acela că profesorii străini sau care nu aveau cetățenie albaneză nu aveau voie să predea la acest nivel. Astfel, potrivit aceleiași surse, profesorii trimiși de Ministerul român al Educației nu erau recunoscuți oficial de statul albanez. În plus, programa școlară și cadrele didactice nu s-au schimbat, cu excepția profesorilor străini. Școala românească din Corcea nu mai oferea șase clase, ci cinci, având un curriculum de școală primară. În zonele locuite de aromâni, urmau să fie numiți profesori de limba română.

În toamna anului 1927, statul albanez a naționalizat toate școlile, inclusiv școlile românești din Corcea, Plasë și Shpërkë, care încă funcționau la acea dată. Această informație este sprijinită și de Theodor Capidan în relatarea călătoriei sale la românii din Balcani, inclusiv Corcea, în 1928. El susține că, în timpul călătoriei sale, școala primară și cele două clase de gimnaziu din Corcea au fost închise, la fel ca toate celelalte școli românești din Albania¹⁴. Ulterior, școala primară din Corcea a fost redeschisă, avându-l ca director pe Ilia Qafzezi. Motivul pentru care școlile românești nu funcționau, potrivit lui Capidan, a fost probabil acela că statul albanez nu se pronunțase încă asupra statutului lor și, în consecință, asupra sorții lor. Guvernul român a făcut numeroase demersuri diplomatice, insistând ca ele să rămână private, sub administrarea comunităților aromânești, păstrând aceleași clase în limba română, adăugând clase de limba albaneză, istorie și geografie predate de profesori români, respectiv albanezi, sub supravegherea ministerelor învăță-mântului din ambele țări.

În toamna anului 1930, în urma eforturilor diplomatice ale statului român, școlile din Shpërkë și Corcea au fost restituite comunităților românești. La Corcea, N.H. Balamace a fost numit director, în timp ce Cotta Balamace și Elena Balamace au fost numiți învățători. În 1937, alte 5 școli românești au fost deschise în Dishnicë, Llëngë, Grabovë, Voskopojë și Niçë. Profesorii erau plătiți de statul albanez, dar primeau și de la statul român o sumă suplimentară de 1. 200 de lei pe lună. Această plată a fost făcută continuu de la 1 septembrie 1937 la 1 septembrie 1939 prin intermediul Consulatului României la Tirana. În anul școlar 1939–1940, în cele 7 școli românești din Albania, 362 de elevi au studiat sub îndrumarea următorilor profesori: Christache Simancu, Urania Atanas (Corcea), Iovan Poppa (Voskopojë), Petre Belba (Llëngë), Adam Muși (Shpërkë), Vasile Balamace (Niçë) și Nuci Condili (Dishnicë). În școala din Grabova, limba română a fost predată până în decembrie 1939, deoarece învățătorul Procop Pescazini a fost transferat și înlocuit cu un cadru didactic albanez.¹⁵

¹⁴ Capidan 1931: 18–19.

¹⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fondul Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 1332/1940, f. 158–159., în Berciu-Drăghicescu, Petre 2014: 20.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, situația școlilor românești din Albania s-a înrăutățit. Indemnizația datorată profesorilor nu a mai fost plătită la timp, iar unele dintre școli au fost distruse de bombardamente. Raportul trimis de preotul Cotta Balamace la 7 noiembrie 1941 menționa că doar școlile din Corcea, Voskopojë și Shiptakë funcționau, fiind reparate cu banii proveniți de la comunitățile aromâne. Școlile românești din Dishnicë, Niçë, Grabovë și Llëngë nu mai erau funcționale, deoarece nu fuseseră reparate. În 1944, singura școală românească încă funcțională era cea din Corcea, având ca profesori pe Christache Simancu, Urania Athanas, Vasile Balamace și Vasile Cicani.¹⁶

O perspectivă asupra modului în care aromânii din Albania și-au continuat educația după 1948, când toate școlile și gimnaziile românești din Balcani au fost închise de Ana Pauker, ne-o oferă dialectologul român Petru Neiescu, care a întreprins cinci deplasări în Albania între 1959 și 1967, pentru a studia dialectul aromân vorbit în zonă. Pe lângă descrierea lingvistică precisă a graiului fărșerot vorbit în Albania, făcută în *Micul Atlas al dialectului aromân din Albania și din fosta Republică Jugoslavă Macedonă*, Petru Neiescu ne oferă și un mare număr de informații referitoare la modul de viață al aromânilor în acea perioadă. Încă de la început, Petru Neiescu constată absența totală a școlilor în limba română literară sau în dialectul aromân, în timp ce alte minorități, cum ar fi grecii din sudul Albaniei, se bucurau de drepturi lingvistice în școlile lor. Mai mult, autorul notează că școlile albaneze erau deschise și în cadrul comunității încă nomade a aromânilor la acea vreme, care trăiau în habitate temporare, numite „călive”. Astfel, ori de câte ori comunitățile nomade de aromâni își construiau habitate sub forma unui mic sat, trebuiau să ridice și o clădire dreptunghiulară cu o singură cameră, școala, construită din aceleași materiale (crengi uscate și paie) pe care le foloseau pentru habitatele lor. Potrivit lui Neiescu, anul școlar începea la 1 decembrie și se încheia la 15 septembrie, cu o scurtă pauză între 1 și 15 iunie, când întreaga comunitate se muta de la câmpie, unde petrecuse iarna, în zonele montane, unde urma să petreacă vara, păscând turmele de oi. Cea mai lungă vacanță a elevilor aromâni începea pe 15 septembrie și se încheia pe 1 decembrie. În această perioadă, împreună cu familiile lor, se întorceau de la munte la câmpie, pentru a petrece iarna. În plus, autorul ne oferă informații detaliate despre orele de predare pe zi (șase ore), despre numărul de clase (4). Predarea în toate clasele se făcea în albaneză, însă profesorii întâmpinau multe dificultăți, deoarece copiii aromâni vorbeau doar în limba lor maternă și singurul albanez cu care intrau în contact era profesorul lor. Învățătorul albanez era singura persoană din sat care vorbea albaneză și adesea acesta învăța aromâna mai repede decât învățau elevii săi albaneza. Tot din această sursă aflăm că tinerii aromâni stăpâneau bine albaneza doar după terminarea școlii și a serviciului militar sau ca urmare a contactului zilnic cu autoritățile și populația albaneză din orașe, în târgurile unde își vindeau produsele sau cumpărau produsele

¹⁶ *Ibid.*, 21.

de care aveau nevoie. Ceea ce ne surprinde este concluzia la care ajunge autorul, și anume că aromânii din Albania nu erau analfabeți; ei puteau scrie în limba lor maternă, în ciuda faptului că aveau o viață nomadă și nu merseseră niciodată la școală. Atunci când li se cerea să își scrie numele sau diverse propoziții în dialect, mulți păstori nomazi foloseau fie alfabetul latin, cu scrierea albaneză, fie alfabetul grecesc. Astfel, autorul a aflat că ei au învățat să scrie de la prietenii lor, în timp ce își pășteau oile (*di la soj, dupu oi*). Acest fapt îl conduce pe autor la concluzia că tradiția scrierii și cititului în rândul aromânilor s-a transmis din generație în generație, folosind diverse tipuri de alfabetice sau sisteme de scriere.¹⁷

2.1. ȘCOALA ROMÂNEASCĂ DIN CORCEA

Potrivit lui Capidan, școala primară românească din Corcea a fost înființată în 1881, iar Corcea era cel mai important centru cultural din Albania. Cu toate acestea, potrivit surselor aparținând comunității aromâne din Corcea, anul 1881 corespunde într-adevăr înființării primei școli românești, dar în satul Plasa, în timp ce în Corcea, aceasta a fost deschisă în 1883, împreună cu biserica, de către același învățător, preot și martir fărșerot, Haralambie Balamace sau Papa Llambro Ballamaçi (cum este cunoscut în Albania), în incinta propriei sale case. În cartea sa bine documentată *O mare „mică istorie” Haralambie Balamace* (2015), Alexandru Gica demonstrează inexactitatea acestor date, arătând că școala românească din Plasa a fost de fapt înființată în 1885¹⁸.

Înființarea și funcționarea școlilor românești din Plasa și Corcea sunt strâns legate, deoarece au fost rezultatul eforturilor și luptelor constante ale comunității de români fărșeroți care locuia în Plasa și Corcea pentru a avea o școală în limba maternă. Potrivit aceleiași surse, comunitatea de fărșeroți, în special reprezentanții familiei Balamace, au înfruntat numeroase obstacole (politice, economice, sociale, religioase), persecuții și chiar moartea pentru a atinge acest obiectiv. Mai mult, în imposibilitatea închirierii unei clădiri pentru școala românească, cel care și-a donat casa și chiar a extins-o cu noi dependințe destinate școlii, a fost vestitul celnic din Plasa, devenit ulterior pictor de biserici, Nasta (sau Anastase) Balamace, tatăl lui Haralambie Balamace. Școala se afla la etajul al doilea al casei lui Nasta Balamace, în cartierul aromânesc Barç, care la acea vreme se afla situată între bisericile Sfântul Ilie și Sfântul Thanas. În plus, se pare că Haralambie a introdus studiul limbii albaneze în școala sa, fiind primul profesor din Imperiul Otoman care a introdus albaneza în programa școlii sale. Limba albaneză a fost studiată conform abecedarelor scrise de Iani Vreto și Naim Frashëri, publicate la București de Societatea „Drita”. În acest fel, Haralambie Balamaci s-a dovedit a fi un educator vizionar și un om de cultură, având în vedere că mulți dintre elevii albanezi pe care

¹⁷ Neiescu 1997: 23-24.

¹⁸ Gica 2015: 61.

îi avea în școala sa aveau rude în România, care erau dispuse să ajute și să sprijine financiar și logistic învățământul în limba albaneză și înființarea de școli albaneze. Printre puținele lucruri pe care le știm despre tinerețea lui Haralambie Balamace sunt că a absolvit Gimnaziul grec din Corcea și că a fost hirotonit preot de către Dosoftei Christides, arhiepiscopul de Corcea de la acea vreme. De asemenea, a fost numit profesor la liceul grec din același oraș. Din motive necunoscute, Haralambie Balamace a renunțat la parohie și la funcția de profesor, iar în anul 1881 a părăsit Corcea, plecând în România. Aici a absolvit Seminarul din Curtea de Argeș în iunie 1884. În același timp a fost numit preot al comunității în care lucra. În anul școlar 1884-1885, a fost numit profesor la școala românească din Prilep. Din mai 1885 și până în octombrie 1885, așa cum am menționat anterior, a fost trimis la Plasa, unde a îndeplinit funcția de învățător și director al școlii românești pe care o înființase. Potrivit lui A. Gica, din 1885 până în 1892, Haralambie Balamace a lucrat ca învățător la școlile românești din Plasa (vara) și Corcea (iarna), în funcție de ritmurile transumanței care caracterizau stilul de viață al fărșeroților. Există puține informații disponibile despre această perioadă. Știm doar că avea un salariu de nouăzeci și cinci de lei pe lună (1140 de lei pe an). Alexandru Gică susține că Haralambie Balamace a activat ca preot, profesor și director al Școlii românești din Corcea până în 1904, iar din 1904 până la sfârșitul vieții a activat doar ca preot, adică fără să mai fie profesor sau director.¹⁹

Activitatea sa vizionară a continuat și în direcția îmbunătățirii situației principalelor instituții culturale ale comunității sale, școala și biserica: încă din 1885 începuse să strângă fonduri pentru a crea „un fond pentru ridicarea unor edificii culturale naționale”. De la înființarea Societății Deșteptarea în 1886 și până în 1903, în Corcea s-au strâns 1497 lei (cele mai mari donații fiind cele ale lui Haralambie, 269 lei, și Andrei Balamace, 193 lei). În 1904, Haralambie Balamace a decis să se concentreze pe construirea clădirii unei școli (care funcționa deja în casa sa) și amenajarea unui paraclis, cu un plan pe termen lung de a construi o biserică. După deschiderea paraclisului, tot în casa sa, în 1905, Haralambie a mers la București pentru a strânge mai mulți bani din donații. El a reușit să strângă 4607 lei pentru școala și paraclisul din Corcea de la aromânii și albanezii care locuiau în București. Din păcate, o mare parte din acești bani i-au fost furați atunci când a fost asasinat, iar casa sa a fost devastată în 1914. Cu toate acestea, visul său a fost împlinit chiar și după moartea sa, Biserica românească „Sfântul Sotir”, cunoscută și sub hramul „Schimbarea la față”, fiind în cele din urmă construită și inaugurată în 1925. Nu în ultimul rând, Haralambie Balamace a fost și filantrop, încercând mereu să își ajute comunitatea: el este amintit nu numai ca fondator al primei școli românești, ci și ca cel care a construit o fântână, Șopatlu alu Balamace („Fântâna lui Balamace”), care există și azi la Corcea, lângă fosta sa casă (a se vedea *Figura 2*), precum și pentru cuptorul de pâine pe care l-a construit în curtea casei sale în folosul public.

¹⁹ *Ibid.*, 62–63.

Figura 2 – Marele Martir al neamuui român fârșerot
Haralambie Balamaci.

Un alt reprezentant important al familiei Balamace în ceea ce privește înființarea și administrarea școlilor românești din Albania a fost Andrei Balamace. Chiar dacă era o rudă îndepărtată a lui Haralambie Balamace, cei doi au fost colaboratori apropiați. În 1893, Andrei Balamace a înființat școala românească din Frashar, o altă zonă importantă din sud-estul Albaniei, locuită de aromâni. S-a întors la școala românească din Corcea, unde a lucrat ca profesor între 1893 și 1897 (cu excepția anului școlar 1894–1895). A fost înlocuit în 1897, dar a revenit ca profesor în Corcea între 1899 și 1905. În 1905 a devenit inspector al școlilor și bisericilor românești din Albania, funcție pe care a deținut-o până în 1912. Printre ultimii profesori ai școlii românești din Corcea s-a numărat și Vasil Balamace, fără a-l uita pe preotul Cotta Ballamace, ceea ce demonstrează că tradiția începută de Haralambie Balamace a fost continuată ulterior și de alți membri ai familiei sale.

2.1.1. AMINTIRI DESPRE ȘCOALA ROMÂNEASCĂ DIN CORCEA

Experiențele traumatice trăite de aromânii din Plasă și Corcea, precum și figurile importante ale lui Haralambie Balamace și ale altor eroi farseroți, sunt invocate de mai multe cântece și istorii orale incluse de A. Gica în cartea sa despre familia Balamace. Pornind de la conceptul de „istorie mică”, spre deosebire de cel de „istorie mare”, menționat și de autor în prefața cărții sale, am realizat mai multe interviuri cu foști elevi ai Școlii românești din Corcea, care au frecventat această școală înainte ca ea să fie închisă în jurul anului 1947. Scopul a fost de a surprinde mărturii și perspective care nu pot fi documentate în surse scrise, oferind o înțelegere mai nuanțată a istoriei. Interviurile de istorie orală sunt instrumente valoroase pentru înregistrarea experiențelor și perspectivelor personale care contribuie la o înțelegere mai bogată și mai profundă a unei perioade din istoria aromânilor din Albania. Acestea au oferit o platformă pentru o serie de voci care altfel ar fi putut fi marginalizate sau trecute cu vederea. Informatorii, 6 la număr, au peste 90 de ani, unii dintre ei nemaifiind cu noi astăzi. Interviurile au fost realizate între 2019 și 2023 pe baza unui chestionar în limba albaneză. Uneori, răspunsurile informatorilor erau presărate cu schimbări de cod din albaneză în română, în special atunci când aceștia interpretau poezii sau cântece românești învățate la școală. Trebuie să precizăm că 5 dintre informatori absolviseră școala primară cu 5 clase din Corcea și unul, școala primară din Shpiskë. Analiza acestor istorii orale a presupus examinarea atentă a interviurilor înregistrate pentru a scoate în evidență puncte de vedere, teme recurente, semnificative, prin intermediul transcrierii, analizei de conținut, analizei tematice, analizei de discurs, prin intermediul comparației datelor și interpretării.

Transcrierea interviurilor a fost realizată în conformitate cu alfabetul albanez și român, în timp ce analiza de conținut a constatat în codificarea și organizarea tematică a acestuia. Analiza tematică a implicat identificarea și analizarea ideilor, conceptelor sau temelor recurente din cadrul interviurilor. Ulterior, temele au fost grupate și explorate în raport cu subiectul cercetării. Analiza narativă s-a axat pe modul în care informatorii și-au construit poveștile, examinând modul în care aceștia încadrează evenimentele, limbajul pe care îl folosesc și emoțiile pe care le transmit. Analiza discursului a analizat modul în care informatorii și-au relatat povestirile, utilizarea metaforelor sau a analogiilor și influența contextelor culturale asupra tipului de discurs pe care îl aleg.

Nu în ultimul rând, am realizat comparația conținutului interviurilor de istorie orală cu alte surse de informații, cum ar fi documentele scrise, fotografiile sau înregistrările istorice existente, în special cele prezentate în primul și al doilea subcapitol. Acest lucru a contribuit la validarea informațiilor și a oferit o înțelegere mai cuprinzătoare a subiectului investigat. Pe parcursul procesului de analiză, au fost luate în considerare aspecte etice: numele persoanelor intervievate au rămas anonime, cu o singură excepție, cel al lui Viktori Shpira. Povestea ei personală este

reprezentativă pentru destinul pe care mulți aromâni din zona Corcea (unii foști absolvenți ai școlii românești) l-au avut după instaurarea comunismului în Albania. Mai mult decât atât, Viktori Shpira, împreună cu alți colegi de clasă, inclusiv sora sa Stela Shpira, apar într-o fotografie din anul 1938, ca eleve în clasa a V-a ale Școlii românești „Papallambro Ballamaçi”. Din analiza interviurilor, au fost identificate o serie de teme, după cum urmează.

Primul lucru pe care toți informatorii și-l amintesc despre școala din Corcea este că a fost deschisă după școala din Plasa de sus (Alb. „Plasa Iart”, Arom. „Plasa di supră”). Atunci când au fost întrebați despre locația acesteia, ei au folosit ca puncte de reper fie casa și cuptorul lui Haralambie Balamaci, fie Casa ofițerilor („Shtepia e Oficerave”) de pe Bulevardul Republika, pe care strada care conduce la fosta școală „Papallambro Ballamaçi”, cade perpendicular. Luând în considerare anii în care informatorii noștri au intrat la școală, la vârsta de șapte ani (adică în anii ‘30), școala din Corcea devenise deja una mixtă, la fel și școala din Shpiskë, detaliu pe care toți îl confirmă. Alte amănunte pe care și le amintesc sunt numărul de clase (sau ore) pe zi, patru în limba română și una în albaneză, precum și materiile pe care le studiau la școală: gramatică și literatură română, matematică, istorie, franceză, limba albaneză, lucru manual (de exemplu, cusutul, croșetatul, împletitul), geografie, muzică, educație fizică. Un subiect interesant menționat doar de unul dintre informatori este teatrul, probabil o materie extracurriculară, desfășurată atât în limba română, cât și în limba albaneză. Viktori Shpira, la vârsta de nouăzeci și șase de ani, își amintește încă subiectul a două piese de teatru, una în albaneză și una în română, pe care clasa sa le-a pus cu succes în scenă.

Referitor la predarea dialectului aromân, răspunsurile sunt împărțite. În timp ce unii dintre informatori susțin că au studiat dialectul aromân pe parcursul tuturor anilor de școală, în paralel cu limba română literară („Nvițam rămânești și limba ca di Rămânia”) - Învățam limba română și limba așa cum se vorbește în România), Viktori Shpira susține că a vorbit dialectul aromân doar acasă, cu ceilalți membri ai familiei sale. Cu toate acestea, atunci când este întrebată despre diferențele dintre limba română literară și dialectul aromân, ea răspunde cu multă siguranță că există puține diferențe între cele două, demonstrând că este foarte familiarizată și cu alfabetul dialectului aromân.

Numele profesorilor sunt parțial stocate în memoria informatorilor noștri. În ciuda vârstei sale înaintate, Viktori Shpira clarifică faptul că au existat mai multe tipuri de profesori: profesori români veniți din România, profesori aromâni din Albania, care au plecat să studieze în România și apoi s-au întors să predea, precum Kristaq Simaku. Potrivit lui Viktori, acesta era originar din Kavaja, dar aveau și profesori albanezi, precum Irini Shomo, care preda limba albaneză sau Shega Ushi, care preda lucrul manual.

Alți profesori menționați de ceilalți informatori, inclusiv anul 1937 când au predat, sunt Vasil și Virgil Ballamaçi; Adam și Thoma Mushi, Uka și Vasiliqi Cikani, iar înainte ca școala să fie închisă, Statha Zeqo. În plus, Andrea Rixha pare

să fi fost profesoară la gimnaziul românesc (școala secundară), care, potrivit informatorilor noștri, funcționa într-o altă clădire și îi aduna pe toți elevii care absolviseră școala primară din Corcea, Voskopojë, Shpiskë și doreau să își continue studiile la școala românească.

Chiar dacă în documentele românești numele lui Petre Belba apare atașat școlii din Llëngë/Lunca, unii dintre informatorii noștri susțin că acesta a fost învățător și la Corcea și apoi la Shpiska, dar fără a menționa anul. Acest lucru dovedește că profesorii școlii românești din Corcea, sau cel puțin unii dintre ei, predau și în alte școli din zonă. Un alt detaliu pe care doi dintre informatori îl menționează în legătură cu profesorii și preoții care slujeau în zona Corcea este că salariile acestora erau plătite de statul român, inclusiv salariile și cazarea profesorilor români veniți din România.

Cele mai consistente amintiri din anii de școală, foarte bine păstrate în memoria informatorilor noștri, sunt poeziile și cântecele pe care le-au învățat în acea perioadă. Cei mai mulți dintre ei, inclusiv informatorul nostru care a absolvit școala din Shpiskë, în timpul interviurilor, recitau fragmente relativ lungi din *Scrisoarea III* de Mihai Eminescu. Acest lucru demonstrează clar că poezia lui Eminescu era o parte esențială a programei de învățământ pentru limba și literatura română.

În ceea ce privește cântecele, Viktori Shpira își amintește de un cântec dedicat regelui Carol I, în care este menționată și ziua de 10 mai. Chiar dacă informatorul nu își amintește titlul cântecului, este clar că acest cântec glorifica rolul jucat de regele Carol I în succesul diplomatic care a dus la Decretul Imperial (Irade) dat de sultanul Hamid pe 9 mai și la publicarea acestuia pe 10 mai. Acest decret, așa cum s-a arătat în subcapitolul anterior, recunoștea drepturile lingvistice, religioase și civile ale supușilor români care trăiau în Imperiul Otoman.

2.1.2 AMINTIRI COLECTIVE DESPRE ȘCOALA PRIMARĂ „PAPALLAMBRO BALLAMAÇI”

După cum am menționat anterior, toți informatorii susțin că școala din Plasa a fost fondată înaintea școlii din Corcea, iar toți membrii în vârstă ai comunității par să fie de acord cu acest lucru, chiar dacă se bazează mai degrabă pe tradiția orală și memoria colectivă, decât pe documente istorice. În plus, există o poveste pe care toți o evocă, o poveste care a devenit aproape o legendă, potrivit căreia, în trecut, despotul grec din Corcea a dat ordin ca toate cărțile în limba română de la școala din Plasa să fie arse. Aflând despre acest ordin, aromânii fărșeroți din Corcea au trimis pe cineva să-i avertizeze pe sătenii din Plasa. Prin urmare, când despotul a venit la Plasa pentru a executa ordinul, toți sătenii l-au urmărit și au început să arunce cu pietre în el. A doua parte a povestirii se referă la blestemul pe care despotul grec l-a aruncat asupra satului Plasa și a locuitorilor săi, stingând lumânările bisericii în nisip. Viktori Shpira remarcă faptul că ea și mama ei au

recunoscut episodul blestemului preotului grec, de data aceasta asupra albanezilor din Corcea care luptau pentru dreptul la învățământ în limba albaneză (la începutul secolului al XX-lea, înainte de eliberarea de sub Imperiul Otoman) într-un film albanez realizat în perioada comunistă. Cu siguranță că episodul a fost folosit de propaganda comunistă, care de obicei estompa faptele istorice și le manipula în scopuri proprii. Cu toate acestea, episodul în care cărțile românești de la școala din Plasa au fost arse de greci este consemnat și de o sursă istorică albaneză, indicând că acest eveniment a avut loc în jurul anului 1914, când a fost ucis preotul Haralambie Balamace. În legătură cu blestemul, Viktori Shpira susține că acesta este motivul pentru care biserica din Plasa de sus a fost arsă și că satul însuși a fost treptat părăsit de locuitorii săi. Informatoarea se referă indirect la incidentul din 2013, când Biserica Sfânta Maria din Plasa de sus a ars aproape în întregime, și la numărul mare de familii fărășerate din Plasa care au emigrat în România la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, stabilindu-se în special în Dobrogea.

2.1.3 AMINTIRI LEGATE DE PERIOADA COMUNISMULUI, DUPĂ ÎNCHIDEREA ȘCOLILOR ROMÂNEȘTI

În memoria informatorilor noștri, închiderea școlii și a bisericii românești par să fi avut loc cam în același timp, ceea ce corespunde surselor istorice citate mai sus. Pe de altă parte, acest lucru dovedește că cele două instituții au fost și au rămas strâns legate în conștiința membrilor în vârstă ai comunității de aromâni din Corcea. Majoritatea informatorilor susțin că instaurarea regimului comunist în Albania a pus capăt tradiției de predare și învățare a limbii române în orașul lor, dar și tradiției de a trimite absolvenții acestei școli în România. Doi informatori dau vina pe cel de-al doilea Război Mondial, în special pe invazia orașului Corcea de către armata germană, pentru închiderea temporară a școlii, conectând astfel două momente cruciale din istoria comunităților românești care trăiesc la sud de Dunăre: al Doilea Război Mondial urmat de instaurarea comunismului, care a dat lovitură finală sistemului școlar românesc instituit de statul român cu atâtea eforturi financiare și diplomatice.

Instituirea sistemului comunist a însemnat pentru comunitatea aromânilor din Corcea nu numai întreruperea unei tradiții, aceea de a fi educați în limba română și în dialectul aromân („Nuk ishte gjë e lehtë të të ikë gjuha” - Nu a fost ușor să vedem cum dispare limba noastră maternă), ci și instalarea fricii: teama de a se întoarce să-și viziteze fosta școală și biserică, teama de a vorbi despre amintirile lor din anii de școală, teama de a citi cărțile școlare, ziarele, revistele sau magazinele pe care le primeau din România. Unele dintre ele, cum ar fi revista intitulată „Frăția”, erau atât în limba română literară, cât și în dialectul aromân. În acest sens, este semnificativă povestea relatată de Viktori Shpira în legătură cu o revistă românească, descoperită de poliția albaneză când i-au perchezionat casa, în timpul

comunismului, revistă care conținea următorul titlu: „Comunismul închisoare de popoare”. Acest lucru a dus la interogarea tuturor membrilor familiei sale, inclusiv a celorlalte trei surori ale sale, care erau și ele absolvente ale fostei școli românești. După ce au fost eliberate, au trebuit să jure că nu vor vorbi nimănui despre conținutul revistei și al articolului. Alte tipuri de persecuții împotriva foștilor absolvenți ai școlilor românești sunt evidențiate de mărturiile lor despre anii petrecuți în închisoare de ei înșiși sau de membrii familiilor lor. Viktori Shpira mărturisește că tatăl ei a fost închis în 1944 și eliberat în 1948 pentru că s-a dus la un minister din Tirana să ceară explicații în legătură cu închiderea școlii și bisericii românești din Corcea. Un alt motiv, potrivit acesteia, a fost faptul că tatăl ei fusese auzit ascultând un post de radio grecesc. Tatăl ei vorbea fluent greaca, deoarece absolvise școala în Grecia. Celălalt informator, care a petrecut personal ani de zile în închisoare, nu mărturisește câți ani a stat sau motivul pentru care a fost trimis la închisoare, dar menționează că unii dintre cei mai zeloși lideri comuniști locali erau membri ai propriei sale comunități.

Nu în ultimul rând, după eliberarea din închisoare, ei și familiile lor au trebuit să facă față unei pedepse și mai dure: izolarea socială. Nimeni, în special din comunitate, nu mai venea în vizită, deoarece toți se temeau de persecuții. Mai mult decât atât, toți membrii familiei purtau un fel de stigmat social care ducea frecvent la tot felul de discriminări: acces limitat sau inexistent la învățământul superior, posibilități limitate de a se căsători și de a-și întemeia o familie sau de a face carieră.

2.1.4. CUM S-A PĂSTRAT LEGĂTURA CU ROMÂNIA ȘI CU LIMBA ROMÂNĂ ÎN TIMPUL ȘI DUPĂ CĂDEREA COMUNISMULUI

Când au fost întrebați cum au păstrat legătura cu limba română, informatorii noștri au răspuns că citeau cărți, ziare și reviste în limba română. Viktori Shipra ne arată o carte și începe să citească cu voce tare și fluent în limba română, impresionându-i pe toți cei din jur. Cartea veche și uzată este despre viețile diferiților sfinți creștini și ea o citește de obicei înainte de a adormi, când se întoarce în timp, la vechea ei școală românească și încearcă să-și amintească poeziile și cântecele în limba română pe care le-a învățat și le-a păstrat în minte și în inimă atât de mult timp. Alți informatori pur și simplu încep să vorbească fluent în limba română, să ne pună întrebări sau să ne explice motivele pentru care nu mai folosesc atât de des limba română.

Legătura cu România a fost menținută vie de rudele lor (mătuși, unchi, veri) care, la un moment dat, au emigrat în România, de obicei înainte de-al doilea Război Mondial, și s-au stabilit la București, Constanța, Palazu Mare și în alte localități. Timp de mulți ani, aceștia au corespondat cu rudele lor, dar nu le-au vizitat niciodată în România, nici măcar după căderea comunismului. Adesea au fost rudele cele care au venit în vizită la ei, la Corcea. În cazul unui cuplu de bătrâni, ambii absolvenți ai școlii “Papallambro Ballamaçi”, este nepoata lor cea care a continuat și a consolidat legăturile lor cu România deoarece acesta este studentă, bursieră a statului român, la o universitate din România.

Într-un film înregistrat în 1994 pe care l-am vizionat de curând, informatorii noștri apar cântând colinde de Crăciun în limba română și în dialectul aromân, împreună cu alți membri ai comunității, inclusiv copii, adunați în jurul pomului de Crăciun și Stelei, confecționate din carton, care anunță nașterea lui Iisus Hristos. Fețele lor par fericite, deși puțin obosite, iar sufletele lor sunt pline de bucurie pentru că după atâția ani de ateism, acum pot sărbători Crăciunul potrivit tradiției de odinioară, atât în propriile lor case, cât și la vechea școală „Papallambro Ballamaçi”, care la vremea respectivă adăpostea și Paraclisul Bisericii „Schimbarea la față” sau „Sf. Sotir”, cum mai este cunoscută la Corcea.

3. CONCLUZII

În acest articol ne-am propus să readucem în atenția cititorilor tradiția relativ îndelungată a predării și învățării limbii române și a dialectului aromân în comunitățile de români de la sud de Dunăre, în special din Albania și zona Corcea. Această tradiție, întreruptă din păcate de condițiile istorice nefavorabile, a fost inițiată de statul român, care a dezvoltat și sprijinit o rețea extinsă de școli românești în Balcani la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Printre școlile din Plasë, Voskopojë, Elbasan, Berat, precum și școlile primare din Niçë, Llëngë, Shpëskë, Grabovë, Fier, Lushnjë, Karbunarë, se număra și Școala „Papallambro Balamaçi” din Korçë, a cărei clădire, încă existentă, reprezintă unul dintre ultimele bastioane ale aromânilor care trăiesc în Albania și un simbol al identității lor de-a lungul istoriei.

Pornind de la un număr semnificativ de lucrări istorice, etnografice și lingvistice, precum și de la 6 istorii orale înregistrate cu foști elevi ai școlilor românești care funcționau în zona Corcea, articolul analizează diferite momente și aspecte ale acestui proces istoric, oferind informații, acolo unde a fost posibil, despre școli, elevi, instructori, programe școlare. Mai mult decât atât, considerăm că această tradiție poate servi drept model pentru asigurarea continuității și cultivării dialectului aromân în sudul Dunării, în special în Albania.

BIBLIOGRAFIE

- Berciu-Drăghicescu, Petre 2004 = Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864–1948)*, București, Editura Universității din București.
- Brezeanu, Zbucă (eds.) 1997 = Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucă (editori), *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, București, Arhivele Naționale ale României.
- Burada 1890 = Theodor Burada, *Cercetări despre școlile din Turcia*. București, Tip. Românului Vintila C.A. Rosetti.

- Burileanu 191 = Constantin Burileanu, *I Romeni di Albania*, Bologna.
- Capidan 1932 = Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, Imprimeria Națională.
- Capidan 1931 = Theodor Capidan, *Fărșeroșii. Studiu Lingvistic asupra românilor din Albania*, București: Cartea Românească.
- Cionchin 1999 = Ionel Cionchin, 'Prima școală românească din Macedonia (2 iulie 1864) înființată de Dimitrie Atanasescu', *Clio*, Timișoara, anul II, nr. 9, 17.
- Cordescu 1906 = Mihail-Virgiliu Cordescu, *Istoria școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminariilor de limbă română din Lipsca, Viena, Berlin*, București, Tipografia Curții Regale.
- Diamandi 1940 = Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*. București, Editura Cugetarea.
- Diamandi Aminceanu 1938 = Vasile Diamandi Aminceanu, *Românii din Peninsula Balcanică*, București, Editura Tiparul Universitar.
- Gica 2015 = Alexandru Gica, *O mare „mică istorie” – Haralambie Balamace*. Constanța, Editura Cartea Aromână.
- Neiescu 1997 = Petru Neiescu, *Mic Atlas al dialectului aromân din Albania și din fosta Republică Yugoslavă Macedonă*, București, Editura Academiei Române.
- Oprișanu în Nicolae-Șerban Tanașoca (ed.) 2014 = *Românii de peste hotare. Memoriu elaborat în anul 1945 de consilierul de legație Emil Oprișanu*, în Nicolae-Șerban Tanașoca (ed.) 2014, București, Editura Academiei Române.
- Papahagi 1912 = Pericle Papahagi, *Aromânii din punct de vedere istoric-cultural*, București, Tipografia Românească București.

THE ROMANIAN SCHOOL “PAPALLAMBRO BALLAMAÇI” IN THE CITY OF CORCEA, ALBANIA, BASED ON THE TESTIMONIALS OF SOME FORMER STUDENTS

Abstract

The teaching of the Romanian language in the Balkans comes along with a tradition started by the Romanian state, which developed and sustained a wide network of Romanian schools in the area at the end of the 19th century and beginning of the 20th century. This tradition was interrupted due to adverse and unfortunate historical circumstances.

Starting from a significant number of historical, linguistic, ethnographic works, as well as from six oral histories, the article will analyse the long history of teaching and learning Romanian in the Balkan area, with a particular focus on Albania and Korçë area. The analysis provides information, where possible, on the schools, pupils, instructors. The article will end with its recommendations for reviving this tradition.

Keywords: school, Romanian, Aromanian dialect, oral histories, Albania.

Universitatea Fan S. Noli, Facultatea de Educație și Filologie,
Bulevardi Rilindasit 11, Korçë 7000, Albania

OBSERVAȚII ASUPRA FOLOSIRII NUMELUI AROMÂNILOR ȘI DESPRE VORBIREA ROMÂNILOR DIN MEGLEN, LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA, ANTERIOR CERCETĂRILOR REALIZATE DE GUSTAV WEIGAND

EMIL ȚÎRCOMNICU

Se prezintă, în general, faptul că denumirea de aromân a fost fixată de Gustav Weigand în volumele *Die Aromunen*, 1894–1895, apărute la Leipzig, acesta începându-și cercetările în Peninsula Balcanică în anul 1888. Gustav Weigand (n. 1 februarie 1860, Duisburg, d. 8 iulie 1930, Belgershain), a avut o contribuție uriașă la cercetarea celor două dialectele sud-dunărene, aromân și meglenoromân, dar a mers pe drumuri deschise de faptul că localitățile din Pind, Epir, Tesalia, regiunea Albaniei și Macedonia, și populația românească balcanică din Imperiul otoman care locuia în aceste sate și orașe, erau deja prezentate în revistele literare din România și Transilvania.

Referitor la numele aromânilor, putem observa că acesta a circulat în revistele literare românești înainte ca Gustav Weigand să-i cerceteze și să-și publice lucrările: *Die Sprache der Olympos-Walachen nebst einer Einleitung über Land und Leute*, Leipzig, 1888, și *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren*, Leipzig, 1894 și 1895.

Georgiu Radu Melidon (n. 13 martie 1831, Roman, d. 11 mai 1897, Roman), un poet, prozator și publicist, în cartea *Istoria națională pentru popor și sașii săi, sapa, arma casa și mintea românilor prin toate timpurile și locurile*, publicată cu motto-ul „Virtus Romana rediviva”, Socecă, Sander & Teclu, București, 1876, carte care reprezenta o istorie a românilor, în partea finală, între marile înfăptuiri ale acestora, se referă la făurirea statului român și la realizările naționale de sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza, mai apoi și la cele ale domnitorului Carol I. Între realizări, la pag. 83–84 scrie și despre faptul că statul român „înființă o școală specială numită Macedonienă, în care, aducându-se la învățătură cu cheltuiala Statului tineri români de peste Dunăre, se trimită apoi ca învățători pe la locurile lor, spre a înființa școli Românești și pentru Românii din Dacia Aureliană. (46)”

Mergând apoi la Apendice, la nota 46 de la pag. 206–217, vedem că Melidon cunoștea problematica legată de răspândirea românilor macedoneni în Balcani și de încercarea de renaștere națională prin crearea de școli românești. Pentru a-și păstra individualitatea față de trei popoare cu care conviețuiau de-a lungul timpului,

grecii, bulgarii și turcii, aceștia s-au retras în munții Balcanilor și ai Pindului, ocupându-se cu cărăușia și păstoritul. Pentru a arăta faptul că „afară de unele cuvinte, vorba lor este una cu a noastră”, Melidon dă ca exemplu câteva „bucăți” din Mihail Boiadgi, „primul carele a început să publice scrieri în limba de peste Dunăre, pe la începutul vécului curent”, și anume, „Fabulă” și „Cântare națională”, precum și din D. Bolintineanu. Urmează câteva considerații făcute de Melidon, dar important în această lucrare este faptul că la un moment dat se referă la numele acestora, ca zicându-și Aroman/ Aromani.

Este pentru prima dată când întâlnim numele de „aroman” în scrierile din secolul al XIX-lea. Nu este însă exclus ca în viitor să fie semnalate și alte texte în care să fie folosit denumirea de aromân. Prezentăm, în continuare, fragmentul la care facem referire, aflat la pag. 209–210:

„In adevăr Bisantinii din vécul de mijloc numiau pe Dacia lui Aureliu de la Dunărea și până la marea grecilor cu numele de *Romania mare (Megalo-Vlahia)*, care se mai păstrează încă astăzi pentru locurile din apropierea Constantinopolei, numite *Rumelia* cu reședința în Adrianopoli, cetate fondată de același împărat Adrian, carele a stricat podul lui Traian de pe Dunăre. Românii de peste Dunăre se numesc pe sine Aromani dupe cum în cântecul de mai sus ei ȳic ȳ *aurit* în loc de *urât*. Numirea de Aroman însă denotă ca și *uaȳie* o latinitate mai antică și mai pură, căci se știe că Roma din vechime, adică pe când era încă numai un sat, purta numirea de *Arom* adică *miros*, ca închinată Florilor mirositoare ale câmpurilor, și numai dupe ce se făcu cetate mare de reședință, fu închinată voiniciei lui Ercules, sub numele de Roma, care însemnă *putere*. Ceia însă ce se vederăză mai important din cântecul popular de mai sus, este naiva și puternica dorință a Românilor de peste Dunăre pentru Dacia lui Traian, pe care o învoca ca pe o *scumpă fată cu gură de miere*, ce are casă mai la o parte, adică mai ferită de asuprirea străine, de răul cărora peste Dunăre Românilor *li s’au urât de viață și li se rescălă pȳrul capului și nu li mai ticesce nici o oră*. Vȳdȳnd însă că este cu neputință ca să trecă Dunărea înapoi la sȳnul nostru, ei nu pot face alta de cât să rȳge pe Dumnezeu *a li da rebdare*. Și bine fac Românii că nu trecȳ dincȳce, căci viitorul nostru Românesc al tuturor este numai dincolo de Dunăre, în România-Mare, la Marea Salonicului și la Antibari pe Adriatica, față în față cu Italia, care este légȳnul nostru primitiv. Pentru acȳsta stremoșii noștri dȳruiau tot-dea-una averi *la locurile de jos*, spre a fi de ajutor în luptă pentru naȳionalitatea fraȳilor lor de peste Dunăre, cari se aflaȳ mai în robia streinului. Când însă vȳdȳră că aceste averi le mȳncaȳ călugȳrii greci, sub cuvȳnt de ortodȳșie, atunci Românii luaȳ înderȳpt aceste bunuri la 1864 și începură a trimite profesori peste Dunăre, unde deja s’au înfiinȳat școli Românesci la Silistra, la Ternova, la Monastir, la Ocrida și în alte părȳi, ca să ajute pe fraȳii noștri a scȳpa de cărȳile și de literile grecesci.”

După acest text, Melidon, pentru a ne arăta „cât de cotropiȳi se gȳsesc fraȳii noștri de peste Dunăre de către Greci”, prezintă o scrisoare a învȳțătorului Ioan

Tomescu, nepotul lui Apostol Mărgărit și unul dintre copiii care au învățat școală românească la București, la Institutul de la Sfinții Apostoli, trimisă la 8 septembrie 1868 din Abela, către Ministerul român al instrucțiunii.

Aron Densușianu (n. 19 noiembrie 1837, Densuș – 2 septembrie 1900, Iași) a scris un poem eroic, *Negriada. Epopeia națională*, în 12 cânturi, epopee închinată Întemeierii Țării Românești de către Negru-Vodă. Prima parte a apărut în anul 1879, la București, cuprinzând 6 cânturi, iar partea a doua, de asemenea publicată la București, în 1884, conține încă 6 cânturi.

Referitor la apariția numelui de Aromân/Aromâni dat macedo-românilor în această lucrare, semnalăm faptul că, în descrierea care se face la începutul Cântului IX, în care se prezintă de fapt conținutul acestuia, Aron Densușianu scria: „Lăutarulu Doranu de la Pindu cântă, între altele, faptele eroiloru macedo-români.”¹

În timp ce în prezentarea Cântului IX se vorbește despre macedo-români, în interiorul acestuia macedo-românii sunt prezentați ca aromâni, descriindu-se și localitățile acestora din Pind și faptele lor de arme, în două locuri. Redăm versurile pentru a se putea observa contextul:

„Așa grăiau aicea și s’ospătau la mese,
Er curtea gema totă de tinăru și bătrănu,
Și s’ospătau asemeni, căci Domnulu le dedese
Și boi cu cōste grase și foi bētrāni de vinu.
In urm’ apoi începe Doranu în curți sē cānte,
Doranu ce se nāscuse departe sus pe Pindu
La turma d’oi neōse voiosulu pārinte;
Și-odatā la fōntānā Irina coborīndu
Lāsā copilulu singur s’alerge ’n iērbā verde,
Er’ cānd se ’ntōrce-lu aflā cu unu flueru de argintu,
Ce strāluceā ca steuā ce ’n ȑori încetu se perde,
Și cānd sufla în flueru muțiau eteru și vāntu.
Elu Pindulu și Olimpulu cu vāile florōse,
La turmele-i neōse delungu a fārmecatu,
Și s-adunau īngiuru-i a’ codrilor Frumōse
Și se ’nvērtiau în hore cu brāulu dezlegatu.

¹ Ar. Densușianu, *Negriada. Epopeia națională*, Partea II; Tipografia curții regale propr. F. Gobl. Fii, București, 1894, p. 109. Cântul IX a fost publicat și în revista „Familia”, Anul XX, 1884, nr. 39, p. 464, 466–67, nr. 40, p. 473–475, nr. 41, p. 487–488, nr. 42, p. 499–500, 502–503. Se poate observa astfel circulația imediată a lucrării în mediul cultural românesc.

Er' domnu Vladu, ce 'n Minciu [Aminciu n.n.] domniá plinu de putere,
De fapte și mărire, *la vechii Aromâni*, [s.n.]
Ilu chiamă l'a sa curte; și-atuncea de dorere
Și-aducere aminte din dalbele loru mâni

...

Dar' cine-su păunașii pe cai ca dalbulu sóre?
Aceștia-su Aromânii desupt Olimpu și Pindu, [s.n.]
Din Furca, din Almata, Abela 'nfloritóre,
Din Pădi cu mândre fete ce sufletele-aprindu,
Din Turia, Sămărina, din Luca, din Băiêsa,
Din Córneși, Măcrinele, din Minciu și din Ciorani,
Din Cornu și din Gardica, Lepința și Sclinésa,
Din Vitrinicu, din Corturi, Doliani și Viliciani,
Din Pléșa,și Castoria, din Curpeni și Clisura,
Cu toții patru sute de cai, picioru de vântu.
Bocearu [Marcu Boceari n.n.] e căpitanulu, cum semene natura
Abia numai la secolu trimite pe pământu.
Venise ca s' admire trăindu, cu elu morindu.
Și-aprinși acum cu toții d'a lupteloru vâpaia
Mergeau întâia órá cântându și descântându.”²

Referitor la dialectul meglenoromân, inspectorul școlilor române din Macedonia otomană, Apostol Mărgărit (5 august 1832, Avdela – d. 19 octombrie 1903, Bitolia), a publicat în revista „Convorbiri literare”, 1 aprilie 1874 – 1 martie 1875, Anul VIII, 1875, Iași, Tipografia Națională, p. 197–208 (trimis redacției în aprilie 1873), studiul intitulat „Comunele Române din Dacia Aureliană, cu începere de la frontierele Greciei pe șira muntelui Pindu”, în care erau prezentate localitățile în care trăiau românii macedoneni, „situate pe vârfurile și poalele orientale ale muntelui Pindu, între Tesalia și Epiru”. În ținutul Zagorului, care cuprindea 44 comune, socotite de către autor ca fiind odinioară române, mai erau la vremea respectivă doar 10 comune române care „și-au conservat limba lor străbună”. Sunt prezentate apoi comunele de la poalele occidentale ale Pindului, din ținuturile Albaniei și din răsăritul Macedoniei, în care, existau, în acea vreme, școli grecești.

Studiul a fost publicat, în 4 episoade, și în ziarul „Telegrafu Romanu”, Anul XXII, Sibiu, nr. 68 (29 august – 10 septembrie 1874), nr. 69 (1/13 septembrie 1874), nr. 70 (5/17 septembrie 1874), nr. 71 (8/20 septembrie 1874), asigurându-se astfel publicitatea acestui articol.

² Idem, p. 122–123, 125–126.

La pag. 207 din revista „Convorbiri literare”, Apostol Mărgărit, prezentând succint și pe românii din Meglen, nota următoarele:

„La o depărtare de 12 oare de la Salonic (spre apus), în ținutul Megleni sau Caragiovei, sunt cinci comune curat române, având fiecare peste 400 fam.; dară s’au turcit pe la mijlocul secolului al XVIII din cauza Arhiepiscopului fanariot, care era corupt până în mēduvă; locuitorii acestei patru comune au astăzi religiunea mahometană, dară vorbesc numai românește și bărbații și femeile, care nu știu vre o vorbă turcească. În gēmiu hoguea preutu turcesc ține discuri în limba română. Limba acestor Români turciți de cult este cu mult mai aproape de dialectul român din Dacia, decât dialectul ce se vorbește în alte comune române din Macedonia, Epiru etc. Aceste turcite comune române se află între Bitole și Salonic în munții situați între orașele bulgare Vodena și Jonița. Numele comunelor sunt: I. Megleni. II. Nânta: celelalte două comune nu le cunosc numele. – Tot la Caragiova sunt și alte trei comune române creștine: Lupnița [Lumnița], cu 300 de familii; locuitorii ei cultivă matasa și anul trecut numai zeciueala de cucule a acestei comune a fost de 30,000 de ocă. Rîma, comună bulgaro-română, cu 150 de fam. Sermeili, cu 120 fam.

Tot în munții aceștia se află mulți Români nomazi, care au găsit aici un refugiu, spre a nu fi prada Albanezilor din Colonia, în acărei vecinătate se află patria lor natală: Gramoștea, Nicolița etc. Acești Români în timp de eamnă descind cu turmele lor în câmpiile Salonicului și a Casandrei.”

Din text se poate observa faptul că Apostol Mărgărit cunoștea din povestite despre vlašii din Meglen, nu știa bine numele localităților și considera că există trei comune cu populație mahomedană, când de fapt doar în Nânta creștinii trecuseră la islam. Cu toate acestea, el ne semnalează faptul că „Limba acestor Români turciți de cult este cu mult mai aproape de dialectul român din Dacia, decât dialectul ce se vorbește în alte comune române din Macedonia, Epiru etc.” Iar în paragraful de final al textului selectat, A. Mărgărit se referea, evident, la aromânii grămosteni care au întemeiat, în ținutul Meglen, satul Livezi.

Ulterior, Gustav Weigand a mers și a cercetat pe vlašii din Meglen, publicând, în anul 1892, la Leipzig, lucrarea *Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, unde observa faptul că este vorba de o comunitate care vorbește un alt dialect al limbii române, cel vlaho-meglenit, numit apoi megleno-român, numele fiind dat după denumirea regiunii în care trăiau acești români balcanici, ținutul Meglen, pentru a-i diferenția de ceilalți români balcanici, de macedo-români.

Manuela Nevaci, Nicolae Saramandu (coordonatori), *Atlasul lingvistic al dialectelor românești din nordul și din sudul Dunării (ALDRO)*, București, Editura Universității din București, 2024, 164 p.

Atlasul Lingvistic al Dialectelor Românești din Nordul și din Sudul Dunării (ALDRO), coordonat de Manuela Nevaci și Nicolae Saramandu, reprezintă rodul cercetărilor realizate în cadrul proiectului „Dialectele românești din nordul și din sudul Dunării în context european (RoDial)” (PN-III-P4-ID-PCE-2020-0451), derulat în perioada 2020–2024, în cadrul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, cu finanțarea Unității Executive pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării (UEFISCDI). La realizarea ALDRO au contribuit 8 autori: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Irina Floarea, Silviu-Ioan Bejinariu, Ioan-Mircea Farcaș, Francisco R. Constantin, Marinela Bota și Emil Țircomnicu. Volumul constituie o realizare remarcabilă în domeniul dialectologiei românești și se distinge prin faptul că abordează dialectele românești într-o perspectivă unitară și comparativă sistematică, cu rigoarea metodologică specifică a unui atlas lingvistic.

ALDRO ilustrează coeziunea limbii române pe întreaga sa întindere geografică, prin analiza comparativă a datelor dialectale din dacoromână, aromână, meglenoromână și istroromână. Această unitate se manifestă într-un spațiu de *continuum romanicum*, atât prin menținerea unor elemente latine la nivel fonetic, morfologic și lexical, cât și prin dezvoltarea unor tendințe dialectale independente convergente. Diferențele dialectale au origine stratificată: din substrat, din latină, prin împrumuturi din alte limbi, prin transformarea relațiilor interdialectale sau prin evoluția independentă, dar convergentă, a dialectelor. Se arată că dialectele românești constituie un continuum dialectal unde înțelegerea reciprocă între vorbitorii dialectelor învecinate geografic este mai facilă, decât cea între vorbitori de dialecte care nu sunt învecinate. Volumul evidențiază modul în care s-au păstrat în medii aloglote dialectul aromân, meglenoromân și istroromân, iar comparația acestor dialecte cu dacoromâna, ca *dialecte la distanță* dovedește unitatea structurală a românității nord- și sud-dunărene în timp și spațiu. ALDRO permite studierea dialectelor române ca părți ale unui întreg, în cadrul unui sistem unitar din punct de vedere metodologic.

Rețeaua atlasului ALDRO este impresionantă prin întinderea sa geografică, cuprinzând 140 de localități din zece țări: România, Republica Moldova, Ucraina, Serbia, Ungaria, Albania, Bulgaria, R. Macedonia de Nord, Grecia și Croația. Pentru dacoromână sunt incluse 118 localități, 98 dintre care aparțin rețelei ALE (77 în România; 20 în Republica Moldova și în Ucraina; 1 în Serbia), iar celelalte 20 sunt localități noi (11 în România, 1 în Ungaria, 3 în Serbia, 5 în Bulgaria). În cazul localităților din *Atlas Linguarum Europae* (ALE), cercetările de teren au fost realizate în perioada 1980–1986 și răspunsurile au fost preluate din arhivele păstrate la Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”. În localitățile proaspăt incluse în rețea, cercetările de teren au fost realizate în cadrul proiectului RoDial. Dialectele sud-dunărene (aromân, meglenoromân și istroromân) sunt reprezentate de 22 de localități unde s-au desfășurat cercetări noi de teren. Dialectul aromân prezintă cea mai largă rețea, fiind e prevăzut cu cinci localități din România, o localitate din Bulgaria, două localități din Republica Macedonia de Nord, șase localități din Grecia, patru localități din Albania. Dialectul meglenoromân e prevăzut cu câte o localitate în România, Republica Macedonia de Nord și Grecia, iar cel istroromân cu două localități în Croația. Astfel, ALDRO a putut include date din localități din Grecia și Albania inaccesibile cercetărilor ALE, din cauza condițiilor geopolitice ale vremii. Vasta rețea a ALDRO a asigurat, pentru prima dată în dialectologia românească, o imagine panoramică și unitară a repartiției dialectale a limbii române la nivelul tuturor dialectelor sale.

Extinderea rețelei de localități este cu atât mai importantă cu cât poate fi utilizată și în cadrul proiectului ALE, permițând realizarea de comparații cu date din alte limbi europene, întrucât pentru noile cercetări de teren a fost utilizat *Chestionarul Atlas Linguarum Europae* cu 546 de chestiuni.

După culegere, materialul dialectal a fost transcris fonetic, apoi digitalizat cu ajutorul programului ALDRoMaps special creat și implementat de Silviu-Ioan Bejinariu, permițând generarea automată a hărților și a listelor de referință în format electronic. Digitalizarea a permis prezentarea pe aceeași hartă a datelor din toate dialectele românești, rezultând un material unitar.

Volumul I al ALDRO prezintă 75 de hărți lingvistice interpretative preponderent lexicale, însoțite de listele corespunzătoare de referință, cuprinzând răspunsurile înregistrate: (*soarele*) *apune*, *bate vântul*, *fulgeră*, *zăpadă*, *spic*, *copac*, *creangă*, *frunză*, *pădure*, *măr*, *pară*, *prună*, *mură*, *secară*, *grâu*, *varză*, *usturoi*, *câine*, (*câinele*) *latră*, *vulpe*, *nevăstuică*, *liliac*, *pasăre*, *cuc*, *potârniche*, *rândunică*, *vrabie*, *privighetoare*, *barză*, *pui de rață*, *pește*, *furnică*, *licurici*, *melc*, *pisică*, *gras*, *slab*, *piele*, *cap*, *păr*, *pistru*, *tâmplă*, *față*, *spune*, *plămân*, *buză*, *gât*, *coapsă*, *burtă*, *stomac*, *sprânceană*, *nas*, *miroase*, *cocoșat*, *bătrân*, *cină*, *fântână*, *cioban*, *gură*, *război (de țesut)*, *suveică*, *scaun*, *ațăță focul*, *cărare*, *nuntă*, *soț (bărbat)*, *fiică*, *bunică*, *bunic*, *văr*, *verișoară*, *taie (cu fierăstrăul)*, *fluiere*, *dimineață*, *poimăine*. Hărțile au fost publicate color, ceea ce facilitează evidențierea ariilor lingvistice rezultate.

Materialul lingvistic este însoțit de o bogată arhivă fotografică ce documentează cercetările de teren care au avut loc la dacoromânii, aromânii, meglenoromânii și istroromânii din România și din celelalte țări balcanice vizitate. Prin amploarea și calitatea lucrării, bogăția, relevanța teoretică și metodologică a materialului, precum și inovația tehnologică adusă, ALDRO se dovedește un instrument indispensabil pentru cercetătorii în domeniul dialectologiei românești și europene.

Andreea-Alexandra Loizo

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

al Academiei Române

București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

louizou@gmail.com

Nistor Bardu, *Studii și articole de dialectologie română sud-dunăreană*, București, Editura Etnologică, 2021, 255 p.

Volumul avut în vedere cuprinde numeroase articole și recenzii privind dialectologia română sud-dunăreană, semnate de conf. univ. dr. Nistor Bardu (Universitatea „Ovidius” din Constanța). Valoroasele lucrări care alcătuiesc volumul au fost publicate pe parcursul ultimilor 20 de ani în numeroase cărți și reviste de specialitate. Principalul interes al studiilor se învârtete în jurul dialectului aromân, îndeosebi al graiului moscopolean, unde autorul a efectuat și anchete. Volumul este împărțit în două părți, prima cuprinzând articole, iar cea de-a doua recenzii semnate de autor.

Primul articol din volum, intitulat „Ramificațiile balcanice ale limbii române în concepția lui Eugeniu Coșeriu”, urmărește definirea noțiunilor de limbă istorică, limbă comună și dialect, de către marele lingvist de origine română, cu scopul de a evidenția locul dialectelor românești, îndeosebi pe cel al aromânei, în această triadă. Ideea principală dezvoltată este aceea că dacoromâna, aromâna, meglenoromâna și istroromâna sunt adevărate dialecte ale limbii române, deoarece provin dintr-o limbă comună, româna istorică, după cum o numește Coșeriu, spre deosebire de dialectele altor limbi romanice, precum italiana, a cărei dialecte provin direct din latina vulgară, fără să intervină o altă bază comună.

„Conceptul de limbă literară a unui dialect, cu aplicare la aromână, în viziunea lui G. Ivănescu” urmărește scrierile aromânești din registrul literal, care l-au determinat pe marele lingvist să introducă noțiunea de limbă literară a dialectului aromân. Autorul articolului subliniază că, deși este mai mult decât binevenit revirimentul scrierilor literare în aromână, variantele dialectale din creațiile literare contemporane, preponderent în graiul grămostean, nu prezintă un caracter unitar din punct de vedere literar, scriitori fiind mai degrabă preocupați de exprimarea în propriul grai, decât de accesibilitatea scrierilor de către vorbitorii de alte graiuri aromânești.

Articolul cu titlul „Iluminism și ortodoxie la scriitorii aromâni din secolul al XVIII-lea” urmărește viața și activitatea pastorală, culturală și didactică a primilor scriitori aromâni, Teodor Anastas Cavalioti, Daniil Moscopoleanul și Constantin Ucuta, concentrându-se asupra scrierilor acestora, cu o deosebită valoare pentru dialectologia și istoria limbii române. Se subliniază că Teodor Cavalioti și Daniil Moscopoleanul au fost mai degrabă filoleeni, pe când Constantin Ucuta Moscopoleanul a promovat emanciparea aromânilor în propria lor limbă, astfel redactând un *Abecedar*, care poate fi considerat primul îndreptar de fonetică și ortoepie pentru aromână.

Aceeași lucrare este discutată pe larg în articolul următor, „Aspecte ale lexicului în *Abecedarul* lui Constantin Ucuta (1797)”, subliniindu-se spiritul lingvistic al autorului care a reușit să scrie în aromână folosindu-se de litere grecești și stabilind grafia necesară pentru redarea sunetelor-foneme din aromână. De asemenea, se subliniază meritul lui Ucuta de a fi folosit, în traducerea unor fragmente a Sfintei Scripturi, cuvinte din limba greacă acolo unde aromâna nu dispunea de termenii necesari. Astfel de termeni, împrumutați din greacă, din traducerea *Rugăciunii Domnești* din *Abecedarul* lui Ucuta sunt discutați în lucrarea de față și analizați din punct de vedere lexical.

Scrierile lui Teodor Anastas Cavalioti, Daniil Moscopoleanul și Constantin Ucuta Moscopoleanul stau la baza următorului articol, intitulat „Trăsături ale graiului moscopolean reflectate în limba scrierilor aromânești din secolul XVIII-lea”. În aceste opere se reflectă particularități fonetice ale graiului moscopolean și ale celui fărșerot, care dovedesc un grad crescut de apropiere față de dacoromână.

În articolul care poartă titlul „Observații asupra graiului aromânesc din localitatea Șipsca (Albania). Aspecte fonetice”, autorul prezintă ancheta proprie, desfășurată în 2003–2004, în satul Șipsca (la nord de Moscopole), ca parte a unui studiu mai amplu privind graiul actual al moscopolenilor. După expunerea metodologiei de cercetare, sunt prezentate unele aspecte fonetice privind vocalismul și consonantismul graiului respectiv. Cea mai interesantă descoperire este aceea că în graiul discutat *b* se pronunță ca un sunet între *b* și deschis *k*, mai apropiat de cel din urmă, distingându-se din acest punct de vedere de celelalte graiuri moscopolene și asemănându-se cu meglenoromâna.

Articolul intitulat „Un fenomen fonetic în extensie în graiul de azi al aromânilor moscopoleni din Rodopii Bulgariei: afereza”, se bazează tot pe o anchetă desfășurată de autor, alături de istoricul Stoica Lascu, în 2005, în munții Rodopi din Bulgaria, cu scopul inițial de a colecta date etnolingvistice privind aromânii din zona respectivă. Ancheta a fost valorizată și din punct de vedere al foneticii graiului respectiv, care pare să se asemeze cel mai mult cu cel grămostean, deși prezintă influențe și din alte graiuri. Cel mai frapant fenomen observat este afereza lui *a* neaccentuat, specifică dialectelor istroromân și meglenoromân, în paralel cu deprotezarea lui *a*, fenomene pe care autorul le atribuie influenței limbii bulgare.

Articolul „Elemente lexicale de origine albaneză în graiul de azi al aromânilor moscopoleni din Albania” se concentrează din nou asupra graiului moscopolean, discutându-se de data aceasta originea numelor care desemnează gradele de rudenie. În acest câmp lexico-semantic, autorul observă ocurența, în graiul contemporan, a unor termeni de origine albaneză care concurează cu formele mai vechi din aromână, fenomen atribuit schimburilor economice mai timpurii ale moscopolenilor cu vecinii albanezi.

Partea I a volumului continuă cu trei articole privind graiul aromânilor moscopoleni din Grabova (Albania): „La aromânii din localitatea Grabova (Greava) din Albania. Observații sociolingvistice”, „Aspecte ale graiului aromânilor moscopoleni din localitatea Grabova (Greava) din Albania” și „Influența limbii albaneze asupra graiului de azi al aromânilor moscopoleni din localitatea Grabova (Greava) din Albania. Aspecte lexicale”. Materialul inedit prezentat este rezultatul a patru călătorii de informare realizate de autor în perioada 2003–2008. Primul dintre articole se concentrează asupra unor observații privind localizarea localității Grabova, populația, ocupațiile și alte aspecte sociolingvistice. Totodată, se prezintă câteva aspecte care țin de fonetica și de morfologia graiului discutat, informație îmbogățită în cel de-al doilea articol. În ultima lucrare din această serie, autorul urmărește influența albaneză asupra graiului moscopolean contemporan și examinează unii termeni din aria semantică a lumii satului și a locuinței.

În continuare, articolul „Aspecte ale influenței limbii turce asupra dialectului aromân”, după o prezentare a principalelor scrieri despre elementele lexicale de origine turcă regăsite în aromână, analizează cinci cuvinte noi, înregistrate în cursul anchetelor efectuate la aromânii din Albania. Cei cinci termeni, aparținând ariei semantice a casei și a curții, sunt analizați din punct de vedere semantic și etimologic, oferindu-se și contextele în care au fost consemnați.

Aromânii moscopoleni stabiliți în Dobrogea constituie cel mai restrâns și cel mai puțin cunoscut grup de aromâni din zona respectivă, după cum subliniază autorul în articolul intitulat „*Vin bărbății!*”. Despre un grup distinct de aromâni dobrogeni originari din Albania: moscopolenii”. Articolul aduce în discuție o datină pe care aromânii moscopoleni au adus-o cu ei din Albania, în Dobrogea, și au respectat-o până la sfârșitul anilor '60: reuniunea tuturor bărbăților din sat, cu ocazia marilor sărbători religioase, și apoi vizitarea casei fiecăruia dintre ei.

Clasificarea graiurilor aromânești, îndeosebi situația graiului moscopolean, constituie subiectul articolului „Noi considerații asupra aromânilor moscopoleni”. Propunerea lui Nicolae Saramandă (*Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, vol. I – 2014) de înlocuire a termenului de *grai moscopolean*, care nu corespunde realității dialectale, cu cel de *grai grabovean*, este contra-argumentată de Nistor Barbu, pe baza unor date istorice și sociolingvistice.

Numeroase aspecte ale vieții și ale graiului aromânilor din Bitolia, unde autorul a realizat o anchetă în anul 2018, sunt prezentate în articolul „Aspecte sociolingvistice din existența aromânilor de azi din Republica Macedonia de Nord – Zona Bitolia”. Scrierile mai vechi despre această comunitate și istoria sa sunt completate de informații noi despre comerțul, meșteșugurile, cultele și învățământul, iar în a doua parte a lucrării sunt discutate aspecte fonetice și morfologice ale graiului respectiv.

Următoarele două articole, cu titlul „Denotație și conotație în termenii meteorologici din aromână” și „Meteorologisme aromânești referitoare la temperatura atmosferică” se concentrează asupra terminologiei meteorologice din aromână. Termenii cu semn referitoare la precipitație sau alte fenomene asemănătoare (*arqáŷă*, *ascápir*, *brúmă*, *bumbuneáđă*, *búră*, *cătăhníe*, *curcubéu*, *furtúnă*, *glăŷă*, *gléŷ*, *grándină*, *lápă*, *lápuvíŷă*, *neáŷua*, *négură*, *niór*, *plqáŷe*, *vímtu*) sunt discutați în primul articol amintit, iar cei cu semn referitoare la temperatura atmosferică (*arácqare*, *ávřă*, *căldu*, *dugqără*, *qer*, *frig*, *virvér*, *zădúh*) – în cel de-al doilea articol. Autorul a consultat multe surse, în special *Dicționarul dialectului aromân* al lui Tache Papahagi (1974), dar a adăugat și exemple înregistrate în propriile anchete. Din prezentare rezultă că terminologia meteorologică din aromână se identifică, cu foarte puține excepții, cu cea din dacoromână, unii dintre termenii discutați apărând și în celelalte dialecte ale românei.

Partea I a volumului se încheie cu articolul intitulat „Observații asupra aromânei scrise azi în România, Bulgaria, Albania și Republica Macedonia de Nord”, unde este prezentat revirimentul scrisului aromânesc în țările balcanice după 1989. Sunt discutate activitatea literară, editorială și

jurnalistică, autorii publicați, precum și instituțiile, organizațiile și publicațiile care sprijină scrisul aromânesc în fiecare dintre țările amintite. Sistemul grafic, neologismele pătrunse în aromână, propunerile de standardizare a scrierii sunt subiectele principale ale articolului.

Partea a II-a a volumului cuprinde recenzii ale unor lucrări remarcabile privind dialectul aromân, semnate de autor: Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală* (2004), Nicolae Saramandu, *Studii aromâne și meglenoromâne* (2003), Radu Sp. Popescu, Todor Balkanski, *Aromânii din Rodopii Bulgariei și graiul lor* (1995), Matilda Caragiu Marioțeanu și Nicolae Saramandu, *Manual de aromână. Carti tră învițari armânești* (2005), Jean-Claude Faveyrial, *Catehiz armânescu. Аромански камехизис* (2008), Marian Marcovici, *Dialectele aromân, macedonean din regiunea Ohrid-Struga (în context balcanic)* (2007), traducerea lucrării lui Gustav Weigand *Armânii. Cercetări etnografice, filologice, istorice asupra așa numiilor macedo-romani sau țințari* (2014). De asemenea, este republicată sub titlul „*Amicus Thede Kahl, sed magi amica veritas*” critica autorului privind un interviu acordat de cercetătorul austriac Thede Kahl secției albaneze a postului de radio Deutsche Welle.

Andreea-Alexandra Loizo

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
louizou@gmail.com

Maria Marin (coord.), Viviana-Monica Fătu Ilie, Mara-Iuliana Manta, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, *Graiuri românești din Banatul sârbesc. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, Editura Academiei Române, București 2022, 762 p.

Lucrarea, premiată de Academia Română cu premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” pentru anul 2022, reprezintă o contribuție deosebit de valoroasă în domeniul dialectologiei românești. Aceasta se înscrie în seria cercetărilor dedicate graiurilor dacoromâne vorbite în comunitățile istorice românești din afara granițelor actuale ale României și oferă o imagine completă asupra particularităților lingvistice ale românilor din Banatul sârbesc.

Volumul este conceput și organizat sub forma unei monografii care continuă tradiția textelor dialectale anterior publicate. După cum arată și subtitlul, cartea este structurată în trei părți principale – un amplu *Studiu lingvistic* (p. 63–233), *Texte dialectale* (p. 235–611) și *Glosar* (p. 619–762) – însoțite de un *Cuvânt-înainte* (p. 9–10), urmat de o secțiune care conține siglele, abrevierile bibliografice (p. 11–14) și lucrările de referință (p. 14–22). Bibliografia este urmată de o listă de abrevieri utilizate în corpul lucrării (p. 23–24), o introducere (p. 25–38) și o listă a localităților anchetate și a informatorilor intervievați (p. 39–60), însoțite de harta localităților (p. 61). Capitolul care cuprinde textele dialectale este precedat de normele de transcriere fonetică (p. 226–233) și succedat de indicele tematic al textelor (p. 613–618).

Anchetele dialectale au fost desfășurate între 2007–2009 în 14 localități cu populație românească. Din cele 14 localități în care s-au organizat interviurile, cele mai multe aparțin districtului Banatul de Sud (Barițe, Glogoni, Iabuca, Locve, Marcovăț, Mesici, Râtișor, Straja, Vlaicovăț, Voivodinți). Alte localități fac parte din Banatul Central (Ecica, Iancaid, Toracu Mic) și din zona suburbană a orașului Belgrad (Ovcea). Au fost înregistrați 96 de informatori, reprezentând diferite vârste și categorii sociale, „păstrători fideli ai patrimoniului lingvistic moștenit” (p. 10).

Studiul lingvistic este structurat în șase capitole dedicate atât aspectelor de fonetică, morfosintaxă, lexic, cât și aspectelor sociolingvistice și pragmatice. În capitolul *Fonetica* (p. 65–124) sunt descrise fenomenele vocalice și consonantice specifice. Fonetica graiurilor românești din Banatul sârbesc este identică în linii mari cu cea a subdialectului bănățean, iar toate trăsăturile fonetice tipice Banatului românesc se regăsesc și în cel sârbesc. Pe de o parte, atrage atenția marea variabilitate a pronunțării unui cuvânt (chiar la același vorbitor). Această instabilitate fonetică datorată influenței limbii sârbe, duce, totodată, la inovații fonetice, ca urmare a bilingvismului vorbitorilor. Pe de altă parte, conservarea unor forme arhaice și faptul că labialele rămân intacte, este un aspect ce confirmă continuitatea veche a populației românești din zonă. În cadrul subcapitolului *Vocalismul* (p. 65–87) găsim tratate modificări de apertură și de timbru, particularități ale fenomenelor de monoftongare și diftongare, date despre anticiparea palatalității sub influența limbii române literare, accidentele fonetice (asimilare, disimilare, sincopă, diereză, contragere și metateză) și modalitățile de accentuare, care contribuie la coloratura ritmică a graiului local. În subcapitolul *Consonantismul* (p. 87–124) sunt analizate fenomenele de (de)palatalizare, durificare, fricativizare, alături de observații asupra reducerii nazalei palatalei, a conservării unor arhaisme și a apariției unor accidente.

În capitolul *Morfosintaxa* (p. 125–225), se remarcă faptul că morfosintaxa graiurilor din Banatul sârbesc se înscrie în trăsăturile specifice subdialectului bănățean, devenind o ramură a acestuia, care conservă particularități de limbă veche/arhaice. În ceea ce privește substantivul, articolul și adjectivul, se observă o trăsătură dialectală moștenită din româna veche, care are în vedere utilizarea articolului hotărât enclitic pe lângă un adjectiv determinând un substantiv articulat la rândul lui cu articol definit, de tipul *copilul al micu*. Reluarea pronumelui clitic după verb (*I-am făcutu-l*) și particula specifică bănățeană *gode*, atestată în compuse pronominale nehotărâte, ca *cinevágode* „cineva” sau *cégode* „ceva, orice”, reprezintă particularități „cu valori deosebite față de limba standard sau de alte variante dialectale” (p. 138). În subcapitolul *Verbul*, este menționat ca formă de conjugare specifică verbul *a cûre*, care este folosit atât cu sensul arhaic „a merge, a fugi”, cât și cu semnificația „a curge”, în timp ce *a méré* „a merge”, se conjugă la fel ca *a cûre – mérem* „mergem”. O particularitate interesantă, specifică subdialectului bănățean, este de a utiliza prefixe pentru exprimarea aspectului verbal: *do* cu nuanță perfectivă (*dofiert* „fiert bine”), *pro* indică repetarea acțiunii (*am promâncat* „am mâncat din nou”), *ză* cu valoare incoativă (*a zăuita*). Adverbele *baș* „chiar, tocmai”, *câta* „puțin” și *mai* „încă” sunt utilizate cu o frecvență remarcabilă, iar dacă prepozițiile „se evidențiază printr-o mare bogăție și varietate” (p. 152) de forme și funcții, printre conjuncții sunt observate variante învechite sau creații locale neatestat până acum. Inventarul de interjecții este mai bogat decât în alte graiuri românești vorbite în afara țării, iar capitolul se încheie cu câteva observații despre topică, ale cărei particularități sunt asemănătoare cu cele din zonele vest-nord-vestice ale dacoromânei.

În capitolul despre *Formarea cuvintelor* (p. 163–174) este analizată derivarea cu prefixe și sufixe, împreună cu compunerea prin aglutinare și (mai rar) juxtapunere, compunerea fiind prolifică în cazul pronumelor nehotărâte și demonstrative, adverbilor, prepozițiilor și conjuncțiilor. Acest capitol confirmă caracterul expresiv și afectiv al inovațiilor lexicale și reflectă stabilitatea fondului lexical românesc de bază, în ciuda influențelor externe. Capitolul *Lexicul* (p. 175–208) tratează elementele lexicale analizând originea, distribuția și particularitățile acestora. Inventarul cuprinde elemente moștenite arhaice (*cûte* „piatră pentru ascuțit coasa”), elemente slave (*súcnă* „fustă groasă”) sau de origine germană (*crumpi* „cartofi”), împrumuturi maghiare (*şógor* „cumnat”) și creații interne (*apă cu gazuri* „apă carbogazoasă”). Lexicul reflectă contactele lingvistice și circulația regională a vorbitorilor, însă, cu toate acestea, păstrează un puternic caracter unitar.

Faptul că studiul lingvistic conține un capitol dedicat aspectelor sociolingvistice și pragmatice (p. 209–225), reprezintă o premieră în tradiționala serie de texte dialectale. În acest capitol sunt menționate cazuri de *code-switching* datorate bilingvismului și exemple de perspectivare și de atribuire a unei identități locale. De asemenea, sunt analizate valorile discursive ale conectorilor

pragmatici (*dar/ma, și, că*, interjecțiile *hm!, ia!, e!*, adverbul *păi* și *așa*), formulele de adresare, strategii ale politeții, umorul, (auto)ironia și exprimarea emoției.

Materialul cules în cercetările de teren conține o varietate de texte tematice și libere, valorificate în 203 texte dialectale transcrise fonetic și grupate în volum în funcție de localitatea în care au fost înregistrate. Acestea oferă o imagine autentică asupra vieții, a mentalității vorbitorilor și a creativității lor lexicale. Amintiri, obiceiuri, credințe și superstiții, ocupații și îndeletniciri sau preparate culinare, sunt câteva dintre temele abordate în anchetele dialectale. Prin valoarea documentară a corpusului, textele dialectale din acest volum pot constitui puncte de referință pentru analize (socio)lingvistice și pragmatice sau pentru cercetări din domenii complementare (istorie, etnologie, folclor etc.). Alături de texte, un element central al lucrării îl constituie **glosarul dialectal** de aproximativ 3.000 de termeni, care oferă informații detaliate despre variantele fonetice, morfologice și semantice ale elementelor lexicale specifice graiurilor din Banatul sârbesc. Un exemplu de termen cu mai multe forme regionale este *făsulă* „fasole”, cu variantele *făsui*, *făsúie*, *păsui*, *păsúie*, *păsulă*.

Atât materialul dialectal cules, cât și studiul elaborat de autoare este foarte bogat, iar particularitățile dialectale sunt foarte bine evidențiate. Aspectele lingvistice inedite sunt analizate în mod constant alături de cele cu frecvență ridicată, precum și inovațiile în raport cu elementele arhaice. În concluzie, prin rigoarea metodologică și bogăția materialului documentar, această lucrare dedicată graiurilor românești din Banatul sârbesc reprezintă un demers complex de cercetare a identității lingvistice românești în mediile alogene și se impune ca o contribuție științifică importantă și valoroasă în dialectologia și lingvistica românească.

Marinela Bota

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române

București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
marinela.bota@gmail.com

Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Irina Floarea, *Carti tră învițare rămănește: manual de dialect aromân pentru elevii aromâni din Albania*, București, Editura Universității din București – Bucharest University Press, 2024, 199 p.

Manualul *Carti tră învițare rămănește: manual de dialect aromân pentru elevii aromâni din Albania*, publicat la Editura Universității din București, în seria de manuale și auxiliare de limba română ca limbă străină – RLS, realizat cu sprijinul Departamentului pentru Românii de Pretutindeni și al Societății de Cultură Macedo-Română, este rezultatul muncii a trei cercetători de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, specialiști în dialectologie nord și sud-dunăreană: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci și Irina Floarea.

Cartea cuprinde un *Cuvânt-înainte* și 12 *unități didactice* realizate în diglosie: în dialectul aromân și în limba română standard; ilustrațiile realizate de Ruth Șaramet completează informațiile culturale despre aromâni și ajută la achiziția elementelor lexicale de la fiecare unitate.

În *Cuvânt-înainte*, autorii definesc aspecte organizatorice, de documentare și lingvistice; astfel, este explicat titlul manualului (aromânii fărășeroți folosesc etnonimul de *rămăni* și adjectivul *rămănește* atât pentru românii de la nord de Dunăre, cât și pentru cei de la sud de Dunăre); textele lecțiilor sunt prelucrări ale unor materiale înregistrate în cursul anchetelor dialectale la aromânii din

România, Bulgaria, Grecia, Albania, Republica Macedonia de Nord, realizate de autorii Nicolae Saramandu și Manuela Nevaci, vorbitori nativi ai dialectului aromân, iar ultima unitate didactică conține o selecție de texte literare în dialectul aromân; sistemul de scriere este cel folosit în tradiția românească, acceptat de comunitatea științifică și normat de academicienii Matilda Caragiu-Marioțeanu și Nicolae Saramandu în *Manual de aromână. Carti trâ învițari armânești, București*, Editura Academiei Române, 2005; manualul de predare-învățare corespunde nivelului A1–B2.

Prima unitate didactică, *Alfabet. Zboară armânești. Scrierea și pronunțarea armânească*, prezintă aspecte fonetice: vocalele, consoanele, grupurile de sunete („Dit aisti litere, 6 s-ufilisescu ti vocale: a, ă (â), e, i, o, u și 26 ti consoane: b, c, d, đ, f, g, h, j, k, l, l', m, n, n', p, q, r, s, ș, t, ț, v, w, x, y, z. Alte 9 consoane să scriu cu combinații di litere: ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi, th, dh”), diftongul triftongul și hiatul („În combinație cu ună vocală, semivocalile [ɛ], [i], [o], [u] formează diftongi”; „Una vocală și dauă semivocale formează triftongi”; „Dauă vocale țî sântu ună ningă alantă, ama s-aleg tu silabe ahoryea, formează un hiat”), toate conceptele fiind exemplificate în dialectal aromân și în limba română standard: *io- eu, loai- luai, aistu- acesta*. Exercițiile de la finalul unității fixează conceptele prezentate: câte litere și câte sunete au cuvintele date; identificarea diftongilor, triftongilor și a hiatului. Termenii aleși definesc noțiuni culturale fundamentale: *primuveara, marțu, featili, părumbu, mur*.

A doua unitate, *Cai ești tini? Di iu ești tini?*, introduce date morfologice, pornind de la un text dialogat, urmat de informații lexicale („cuvinte noi”): verbele *a fi* și *a avea* (la indicativ prezent), flexiunea substantivului (gen, număr și caz) și a pronumelor personale (forme accentuate și neaccentuate, corespunzătoare cazurilor gramaticale), urmate de exerciții structurale. Componenta *Comunicare* ilustrează conceptele prezentate și contribuie la familizarea elevului / studentului cu dialectul aromân, respectiv cu limba română literară: „– Cai ești tini?; – Mini hiu Adriana.”.

Textul ales pentru cea de-a treia unitate numită *Familia mea. Cai easti soia ta?* subliniază unitatea dialectală a limbii române: *frati, fraț; soră, surori; nipot, nipoț* și alții. La nivel morfologic, sunt prezentate: articolul (nehotărât și hotărât, cu flexiune cazuală) și pronumele / adjectivul posesiv. Textul de la componenta *Comunicare* fixează aceste concepte: „Maia și papu alantu sta tu altă casă cu a mei proț cusuri și cu lali, cu teta.”. Unitatea didactică se încheie cu exerciții structurale și cu o compunere, menită să verifice fixarea vocabularului și a elementelor morfologice: „Cum easti muma a voastră? Ama maia a voastră? Scriaț cu zboarăli a voastri.”.

Unitatea 4, *Omu și trupu a lui. Ți buiei știm?*, introduce elemente lexicale noi (părțile corpului și culorile) printr-un text însoțit de o imagine utilă pentru vocabular. Întrebările despre text ajută elevul / studentul în achiziția limbajului și în comunicarea orală în aromână: „Ți fați nîcu cîndu easti nvirinat? Ma cîndu easti hărios?”. La morfologie, este prezentat adjectivul (clasificare, flexiune, grade de comparație): „Superlativ absolut s-fați cu adverb multu și adjectiv nearticulat: multu bună, multu mușat.”. La componenta *Comunicare* este ales textul liric *Buieil'li s-acață* (transpunere după Raluca Andrei) pentru exemplificarea câmpului lexico-semantic al culorilor: „Soară i galbin./ Veardi easti frânța./ Țeru iasti nîr./ Roși-i bubulica./ Oranj easti néarea./ Crepi i nă lilice./ Indigo flitura./ Tută i maș buiau!”. Exercițiile structurale și compunerea au rolul de a fixa component lexicogramaticală din această unitate: „Adăraț ună compoziție cu tema *Cum easti nai mai bun soțu a melu / cai ma bună soață a meuă*.”.

În unitatea 5, *Casa iu stăm. Iu stai tini?*, sunt introduse noi elemente culturale și sociolingvistice care susțin unitatea limbii române: textul *Casa ți u portu tu inimă*, cu elemente lexicale și imagini sugestive. Termenii noi sunt explicați în aromână, apoi este dată corespondența în limba română standard: „băsearică, băseariț, s.f. = casă cu cruți iu s-fați liturgia ti criștiîni; casă, casi, s.f. = locu iu băneadă omu; băsearică, băseariț, s.f.; biserică, biserică s.f.; casă, casi, s.f.; casă, case s.f.”. La *Gramatică*, sunt introduse pronumele demonstrative, relative-interogative, nehotărâte și pronumele reflexive, fixate prin exerciții structurale și prin componenta *Comunicare* (*Iu stai tini?*).

Unitatea *Să numirăm deadun. Di căț ahi ești? Ți oară easti?* prezintă, pentru vocabular, lunile anului, zilele săptămânii, iar pentru gramatică, numeralul cardinal și numeralul ordinal: „Di la 11 nsus, după numerali s-bagă prepoziția di: unsprâdați di săț, optusprâdați di numiri/di student, ma: yinyiț student, fără di; Forma a numeralilor ordinale s-fațe cu adăvgarea a articolui posesiv a dinintea a numeralui cardinal, după cai s-bagă -lea (excepție: protu, defțiru)”. Textele-suport de la *Comunicare* și exercițiile propuse de autori fixează elementele de vocabular și pe cele de morfologie: „Di căț ahi ești?; Ți oara esti?; Adăraț ună compoziție cu țați numerale, aleapti di voi și cu meșil'i dit an”.

Prin textul de la unitatea 7, *Nădem mpăzari. Ți acumpărăm dit păzari?*, este redată atmosfera bazarului din Corcea, prin elemente sociale și culturale: „Bănătorii dit Curceauă știr di cântă multu mușat cântiții a noastră polifonice, ma și seranade de-a locui. [...] Cându li veđ ți si duți mintea la ațeali facti di muma și di maia. Tu Curceauă, mul'erili știu di nșes tu război”. La nivel morfologic, este prezentat verbul, cu cele trei conjugări, modul indicativ prezent și verbele auxiliare: „Tu dialectu aromân, ațeali patru conjugări sântu adunati la trei, pi graiuri. Tu graiurile di tip fărșerot avem clasificarea di ma nghios”. Componenta *Comunicare* introduce termeni noi (alimente): „Mini acumpur di la dugheană: trei șuși di lapti, țați ouă, dau pâni, trei kilađ di cară (carni), trei pești di apă dulți [...]”. Toate aceste aspecte morfologice și lexicale sunt verificate prin exerciții variate (antonime, itemi de completare, itemi la alegere și compuneri): „Scrieți căti un zbor cu noimă ahoryea; Băgaț la plural; Alegeți forma corectă”.

Unitatea 8, *Ținăm acasă. ți măcari știi s-faț? Rețete armânești*, introduce noi date specifice comunității aromâne, prin textul „La țină, acasă la părinț”: Tu capu ali masi șidea muma cu papu și ninga e'i, noi, cilimeahii. Di alantă parti ali masă stătea mpadi părințal'i a noastră. El'i nă avea nvităță cum măcă ficiurițal'i cându sântu oaspiț ncasă.[...] Ti dimneață măcam lapti diñicat, tărhană, peturi, ouă hearti, caș, umtu, ti prânđu aveam ăamă di pul'i, cară di nel friptă tu cireap, pipiriță țaynăsiți, ti mirindi nă dădea pită di curcubetă, di caș, di prași, di veardă ș-pi țină aveam ghelă di patati cu cară di porc ică peaști cu uriz”. Cuvintele noi, explicate în aromână, apoi traduse în româna literară, și întrebările de la text aprofundează nu doar înțelegerea textului, ci și a valorilor tradiționale ale aromânilor. Partea dedicată morfologiei continuă cu verbul la modul indicativ (imperfect, perfect simplu, perfect compus și mai-mult-ca-perfect) pentru cele trei conjugări și cu adverbul (clasificare, grade de comparație). La *Comunicare*, textele propuse redau câteva rețete tradiționale aromânești: *pânica* (pâinică), *ăamă di pâni cu caș* (zeamă de pâine cu caș), *șuțăta* (învărtită), *bucuvălă* (păpară), *tărhană* (trahana).

Cea de-a noua unitate, *Nsus tu munti. La priimnare. Cl'inciuihi*, aduce noi elemente lexicale (plimbare, elemente vegetale, urări) și continuă prezentarea verbului la modul indicativ (viitor), modul conjunctiv (prezent, perfect, imperfect, mai-mult-ca-perfect), modul condițional (prezent), apoi conjuncția și locuțiunile conjuncționale. La secțiunea *Comunicare*, sunt prezentate urări specifice aromânilor, alt element de cultură, foarte bine ilustrată în manual: „S-ai tihi! (Să fie cu noroc!), S-ța custă! (Să-ți meargă bine!), Anc'înăciuihi mûlți! (Complimente multe!)”.

Unitatea 10, *Sărbători. Feata mușată și feata urută. Ți sărbători știi?*, continuă, așa cum era de așteptat, prezentarea aspectelor socio-culturale ale aromânilor, printr-un text-suport, fragment din basmul *Feata mușată și feata urută*: „Eara ună oară ți nu ș-eara!”. Prin definirea termenilor și prin întrebări, elevul/studentul înțelege textul și aprofundează conceptele definite în unitățile anterioare. Sub aspect morfologic, este prezentat modul imperativ la cele trei conjugări, inclusiv formele neregulate: „Verbile di Conjugarea a III-a: **grescu, zburăscu** fac imperativlu niregulat la persoana a 2-a singular: **grea! mutrea! zbura!**”. Urmează modurile nepersonale: infinitivul lung, cu valorile morfologice, verbală și substantivală („Infinitivu easti invariabil și ari mași forma lungă: radical + sufix (ti cathi clasă di verbe) + sufixu -ri.”), participiul („S-fați di la tema de perfect a indicativui la cai se adavgă sufixu -tă / -tă la verbe cu accent pi sufix la perfectu simplu și -să / -să sau -tă / -tă la verbe cu accent pe radical la perfectu simplu”) și gerunziul („Gerunziu eastu ună formă verbală

simplă nivaribilă care s-formează di la radicalu a verbui și sufixu -ănda(lui) ică -inda(lui)”). Lecția conține și o clasificare a prepozițiilor frecvente: *la, tu (tru), di* și altele.

Sărbătorile descrise la componenta *Comunicare* sunt *numta* (nunta), *pităgiunea* (botezul), *marțu* (mărțișorul), *harahasca* [sărbătoare la Lăsata Secului de Păresimi, înainte de Paști]: „Cându acăța numta, nveasta nădea noaptea cu soațali la trei șopati ș-lua apă.”; „Lumea neați la bisearică, aprindi țeri, s-ncl’înă la icoane, s-adună cu soia și zburăscu ti ți feațiră.”; „Bagă deapoia marțu, cioară albă și cioară aroși, u bagă la mână și u țân pân tu nauli di marțu.”; „Harahasca s-fătea cu ou. Papau liga un ou cu cioară și-l țanea nsus s-nu putem s-agiuñdem cu gura la el.”

Date istorice despre aromâni sunt redată în unitatea 11, *Isturia a noastră. Cai sânt străpăpăñii a noștri?*: „Tracheații cu geto-dacii, ică dacii dit Dacia, sântu un popul, cu ună limbă, traca ică geto-daca.”; „Străpăpăñii a noștri țân di tradiția di Moscopole (alb. Voskopojë), nai mari chentru cultural a armănilor dit secolu XVIII, cu 12.000 di case și 27 di băseriț.”. Exercițiile structurale de la această unitate didactică au rol de consolidare a nivelului lexical și gramatical, vizând flexiunea substantivului și a verbului, prin exerciții variate (itemi de completare, itemi la alegere, itemi (semi)obiectivi, itemi subiectivi).

Ultima unitate, *Texte literare. Scriitori armâni di tora și di ma ninti*, pune în valoare texte lirice ale scriitorilor aromâni care surprind spiritul identitar și cultura tradițională: *Dimandarea pârintească* și *Aușlu cărvănar* de Constantin Belimace, *Grailu armânescu* de George Murnu, *Loară valea de Marcu Beza*, *Întribare picurârească* de Atanasie Nasta, *Toamna-n pind* de Zicu A. Araia, *Plândzi pindu* de Gheorghe Nevaci și alții.

Manualul de dialect aromân este util atât vorbitorilor nativi, pentru diversitatea lexicală și informația gramaticală foarte bine sintetizată, cât și celor interesați de studiul acestui dialect, cu atât mai mult cu cât predarea / învățarea se face prin diglosie. Modelul de structurare a informației urmează criteriul progresiei și sistematicității cognitive. Fiecare unitate didactică include secvențe distincte de informații, explicații, comentarii, întrebări și exerciții care urmăresc toate competențele vizate. După textul-suport, foarte bine ales, urmează elemente de construcție a comunicării (orale și scrise), noțiuni de vocabular, gramatică, exerciții care stimulează interesul și creativitatea elevilor / studenților prin diversitatea lor.

Pe lângă valoarea științifică (informația riguroasă și principiile de realizare a manualului), cartea are o valoare culturală foarte importantă, prin informațiile referitoare la tradițiile, valorile spirituale și materiale ale aromânilor, istoria și creația literară, valoare susținută de autenticitatea textelor valorificate, din anchetele dialectale și din literatura cultă aromână.

Mara-Iuliana Manta

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

al Academiei Române

București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

maraimanta@gmail.com

INDICE¹

A. AUTORI

- Adam, Gabriela Violeta 245
Adamescu, Gh. 41, 47,
Alcover, M. 92
Alinei, Mario 54–66
Alvar, Manuel 97
Álvarez Mella, Héctor 5, 8, 36
Apostol, Mărgărit 264
Arvinte, Vasile 144, 245
Atanasescu, Dimitrie 264, 265,
Avram, Andrei 45, 46
- Bagav, Andrei 265
Bakos, Ferencz 144
Balamace, Andrei 274
Balamace, Cotta 270, 271, 274
Balamace, Elena 270
Balamace, Haralambie 267, 272,
273, 274
Balamace, N. H. 270
Balamace, Vasil 274
Bălcescu, Nicolae 263
Ballamaçi, Papallambro 263, 272
Barbu Mititelu, Verginica 87,
96, 144, 243
Bartoli, Matteo 109
Battisti, Carlo 137
Batzaria, N. 265
Belimace, Constantin 265
Beltechi, Eugen 144, 243, 245
Benkő, Loránd 144
Berciu-Drăgănescu, Petre 265,
270, 280
Berciu-Drăghicescu, Adina
291
- Berindei, Cosmina-Maria 245
Beza, Marcu 265
Bidian, Viorel 144, 234, 243, 260
Bivand Erdal 10, 36
Blasco Ferrer, Eduardo 96
Bleorțu, Cristina 5, 9–11, 17–18,
20–21, 26–29, 35–37
Boiadgi, Mihail 284
Boiagi, Mihail G. 263,
Bojoga, Alina 41–52, 88, 144
Bolintineanu, Dimitrie 263,
Bolintineanu, Dimitrie 284
Borza, Lucia 144
Botoșineanu, Luminița 245
Brâncuș, Grigore 110, 111, 113,
119, 122, 123, 124, 126,
192, 203, 216
Brezeanu, Stelian 266, 280
Brezeanu, Stelian 291
Budmani, P. 145
Burada, Theodor 280
Burada, Theodor 291
Burileanu, Constantin 267, 281
Burileanu, Constantin 291
Buzilă, Paul 10, 17, 36
Bylund, E. 8, 33, 37
- Çabey, Eqrem 130
Candrea, I.-Aurel 47, 136, 144
Capidan, Theodor 113, 123,
127, 192, 203, 216, 256,
270, 272, 281 291
Căprioară, Cosmin 57, 66
- Caragiu-Marioțeanu, Matilda
74, 76, 78, 99, 107, 192,
233, 260
Carling, Erdal 10, 36
Cazacu, Boris 245
Chircu, Adrian 258, 260
Cionchin, Ionel 281
Cionchin, Ionel 291
Ciorănescu, Alexandru 129, 144
Cocio, Nacu A. 267
Cohal, Alexandru-Laurențiu 245
Colciar, Rozalia 231–246
Comarnițchi, Victor 143
Constantin, Francisco R., 8,
107, 200
Conțiu, Mihai 42, 45, 47, 143,
243
Corbea, Teodor 96
Cordescu, Mihail-Virgiliu 281,
291
Coresi 94
Coromines, Joan 92, 97, 144
Cortelazzo, Manlio 144
Coseriu Eugen 101, 103, 107
Coteanu, Ion 41, 47, 88, 144,
233, 260
Cuza, Alexandu Ioan 264
- Dalbera, Jean-Philippe 54, 66
Daničić, Đ. 145
Dauzat, Albert 233, 260
Deanovič, Mirko 144
Densușianu, Aron 285
Dewaele, J.-M. 8, 37

¹ Indice realizat de întocmit de Francisco R. Constantin, Alina Bojoga, Andreea-Alexandra Loizo.

- Diamandi Aminceanul, Vasile 265, 281
 Diamandi, Sterie 281
 Diamandi, Sterie 291
 Diamandi-Aminceanul, Vasile 291
 Dina, Alexi 267
 Dumitrăcel, Stelian 140, 142, 144, 234, 245, 260
 Dusseldorp, E. 8, 33, 39
 Edmont, E. 260
 Ekman, Paul 205, 216
 Ernst, Gerhard 260
 Faiciuc, Ioan 144, 243, 245
 Fairclough, Lamas 5, 37
 Farcaș, Ioan-Mircea 73–75, 77–78, 88
 Fătu Ilie, Viviana-Monica 42, 46,
 Felecan, Nicolae 60
 Ferguson, C. A. 101
 Floarea, Irina **42, 43, 46, 47, 87, 88, 99–108, 144, 193, 204, 216, 243**
 Floarea, Irina **96**
 Florea, Ion 144, 245
 Flores, Cristina 6, 7, 8, 37
 Frățilă, Vasile 234, 260
 Frățilă, Vasile 96
 García-Lomas, G. Adriano 97
 Gardner R. C. 9, 37, 38
 Geană, Ionuț 193, 243
 Gherman, Alin Mihai 97
 Ghica, Alexandru 272, 273
 Ghica, Ion 263,
 Gica, Alexandru 281
 Gica, Alexandru 291
 Gilliéron, Jules 232, 260
 Giosu, Ștefan 260
 Giuglea, George 109
 Giurgea, Ion 144
 Go;ab, Zbigniew 193
 Graur, Alexandru 41, 47, 87, 144
 Grecu, Doina 245, 260
 Groza, Rozalia 260
 Haidt, Jonathan 205, 207, 216
 Hammer, K. 8, 37
 Hansen, L. 8, 37
 Haret, Spiru 264
 Hreapcă, Doina 234, 245, 260
 Hulsen, Madeleine 8, 37
 Ionescu, G. C. 264
 Ionescu-Ruxândoiu, Liliana 109, 260
 Ionică, Ion 142, 43, 47, 144, 243, 245, 260
 Iordan, Iorgu 41, 47, 87, 137, 144
 Ivănescu, G. 233, 260
 Jonke, Ljudevit 144
 Kim, J.-H. 7, 38
 Kogălniceanu, Mihail 264
 Kokka Maria 204, 216
 Köpke, B. 7, 37, 38, 39
 Kubota 8, 38
 Kuhberg 7, 38
 Lahovari, Alexandru 266
 Lăzărescu, Paul 143
 Levy, R. I. 203, 216
 Lewis, Michael 205, 209, 216
 Loizo, Alexandra 42, 43, 46, 81, 88, 144
 Loșonți, Dumitru 144, 234, 243, 260, 262
 Loureda, Óscar 5, 6, 38
 Macrea, Dimitrie 113
 Maior Petru 100
 Mândrescu, Simion 269
 Manta, Mara-Iuliana 42, 46, 81, 88, 144, 243
 Marcu, Petre 267
 Marcu, S. 9, 39
 Mărgărit Iulia 42, 45, 47
 Mărgărit, Apostol 288, 290
 Mărgărit, Iulia 145
 Mării, Ion 260
 Marin, Maria 42, 45–47, 233, 245
 Marinescu, Anca 42, 47,
 Marinescu, Bogdan 42, 45, 47, 143, 233, 243, 245
 Markides Paulian 263,
 Mehotchcheva, T. H. 5, 9, 39
 Meillet A. 103
 Melidon, Georgiu Radu 283, 284, 285
 Meyer-Lübke, Wilhelm 92
 Mihăilă, Gheorghe 88, 144
 Miron, Paul 145
 Mititelu, Verginica Barbu 53, 66
 Mocanu, Nicolae 144, 243, 245, 262
 Montrul 6, 37
 Moorcroft, R. 9, 37, 38
 Morcov, Mihaela 53, 66, 87, 88, 124, 144, 243
 Morcov, Mihaela-Mariana **89–97**
 Moreno Fernández, Francisco 5, 38
 Moroianu, Cristian 110, 127, 144
 Murnu, George 265
 Myers-Scotton Carol 102
 Nastu, Andrei 267
 Neagoe, Victorela 128, 145
 Negri, Costache 263
 Negulici, I. D. 207, 216
 Neiescu, Petre 143, 144, 243, 245, 260, 291
 Neiescu, Petru 271, 281
 Nestorescu, Virgil 141, 145
 Nevaci, Manuela **42, 46, 53, 54, 55, 66, 87, 88, 99–108, 109, 111, 112, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 144, 193, 204, 216, 234, 243, 258, 262**
 Niculescu, Oana 88
 Nocolescu, Mihail 265
 Nuță, Ion 144, 245
 Olariu, Florin-Teodor 245
 Olariu, Veronica 245
 Oprea, Lăcrămioara 245

- Oprișanu, Emil 281
 Oprișanu, Emil 291
 Orza, Rodica 260
- Pallier, C. 7, 38
 Papahagi, Pericle 193, 291
 Papahagi, Pericle 265, 281
 Papahagi, Tache 77–78, 112, 193, 203, 204, 216
 Paradis, J. 8, 38
 Pascu, G. 205, 216
 Pascual, José Antonio 144
 Pascual, José Antonio 96
 Pătruț, Ioan 73, 78, 233, 234
 Pauker, Ana 271
 Pavel, Vasile 243
 Petre, Maria 291
 Petrovici, Emil 78, 87, 143, 232, 233, 243, 245, 258, 260,
 Philippide, Alexandru 245
 Pittau, Massimo 97
 Pons i Giera, Lúdia 96
 Pop, Rodica Doina 243
 Pop, Sever 87, 232, 233, 243, 245, 258
 Popovschi, Liliana 85, 88
 Prati, Angelico 112, 113
 Pușcariu, Sextil 47, 87, 142, 145, 193, 205, 216, 231, 232, 233, 245, 258
 Pușcariu, Sextil 97
 Putanec, Valentin 144
- Radu, Carmen 97
 Radu, Carmen-Ioana 42, 45–47, 53, 66, 87, 144, 243
 Ramírez-Galan, P. 8, 33, 37
 Răuțu, Daniela 42, 46, 53, 56, 87, 135–154, 243
 Resino García 5, 38
 Robciuc, Ion 137, 145
 Rohlf, Gerhard 92, 93
 Roja Gheorghe Constantin 100
 Roja, Gh. C. 263,
 Rosetti, Alexandru 124
 Rusu, Grigore 74–75, 78–79, 143, 144, 234, 243, 258
- Rusu, Valeriu 44, 47, 143, 144, 145, 243, 245, 262
- Saghin, D. 10, 11, 39
 Șăineanu, L. 41, 47,
 Sala, Marius (coord.) 41, 47, 88, 113, 122, 123, 144, 262
 Sandfeld, Kr. 137
 Sandu, D. 9, 10, 11, 18, 39
 Saramandu, Nicolae **54, 55–57, 67, 87, 88, 99, 100, 103, 107, 108, 143, 144, 203–204, 208–211, 234, 243, 258, 262**
 Sârbu, Richard 96
 Saussure, Ferdinand 53–54, 67
 Scherer, Klaus R. 208
 Schmid, M. S. 7, 8, 9, 29, 37, 38, 39
 Schmitt, E. 7, 35
 Schulte, K. 5, 9, 39
 Scriban, August 41, 47, 136, 137, 145
 Scurtu, Vasile 110
 Shpira, Viktori 276, 277
 Silva-Corvalán, C. 7 35
 Skok, Petar 136, 138, 144
 Snape, Neal 6, 7, 37
 Stan, Ionel 109, 143, 144, 243, 245
 Stoica, Daniela 122, 124, 125, 126
 Stoica, Daniela-Carmen 263–281
 Stoica, Gabriela **203–218**
 Suciu, Emil 211, 217
- Tache, Papahagi 96
 Tacit, N. 264
 Tamás, Lajos 137, 145
 Tanașoca, Nicolae-Șerban 281
 Tanașoca, Nicolae-Șerban 291
 Tangney, J. P. 209, 217
 Teaha, Teofil 42, 47, 73, 79, 143, 144, 243, 245, 260
 Tiktin, H. 41, 47, 145
 Tilander, G. 93, 96
 Țircomnicu, Emil 283–292
 Tiugan, Marilena 42, 45, 47, 87, 243
- Tiugan, Marilena 96
 Todoran, Romulus 101, 258, 260, 262
 Tomescu, Ioan 284
 Tomiyama, Machiko 8, 39
 Toroipan, Teodora 193
 Tulliu, Nuși 265
 Turculeț, Adrian 144, 234, 245, 262
- Ucuta, Constantin 263,
 Udler, Rubin 143
 Urișescu, Dorin 144, 245
- Valavac, M. 145
 Vamgieli, A. 267
 Vârvaro, Alberto 93, 97
 Vătășescu, Cătălina 124, 127
 Velo, Nicolae 265
 Veny, Joan 96
 Viereck, Wolfgang 53, 67
 Vișovan, Ștefan 74–75, 77, 79
 Vlad, Sabin 260
 Vlasin, Veronica (Ana) 241, 245, 260, 262
 von Wartburg, Walter 92, 96
 Vulpe, Magdalena 101, 143, 231, 243, 262
- Waas, M. 5, 9, 39
 Wagner, Max Leopold 97
 Walbott, Harald G. 208, 217
 Weigand, Gustav 232, 233, 262, 283, 290
- Yılmaz, G. 8, 9, 39
- Zamfir, Dana-Mihaela 42, 46, 53, 66, 87, 144, 243
 Zamfir, Dana-Mihaela 96
 Zbucnea, Gheorge 266, 280
 Zbucnea, Gheorghe 291
 Zeugin S. 5, 9, 39
 Zogu, Ahmet 269
 Zolli, Paolo 144

B. CUVINTE

Albaneză

atã 123
djal'-an 211
faj 208
lâlë 125
mëmë 123
moshë 119, 126
motër 124
nao 123
nip 127
prindër 124
teklif 207
vëlla 124

Arabă

damağān 135

Bască

damaxen 136

Bulgară

bolnav 81, 83
čitav 82
damažana 137
kaleš 82
kobja 82, 83
polema 82
slabonoga 82
дамаджана 136

Catalană

amblar 94; emblar 94
ample 94
bonich 110
damajana 136
emplegar 94
inflaó 93; inflor 93
inflar (inflá) 89, 92, 93
omplir 92

un(m)flar 89, 91, 92; onflar 91;
umflat, umflada 90
vergonya 206

Dalmată

inflo(rara) 94

Engadină

verguogna 205

Engleză

demijohn 136, 145
John 136

Franceză

(se) lève 214
[eflur'et] 216
[ezarn'et] 216
ambler 94
ample 94
anémique 82
Bonique 110
Christine 136
dame 136
dame-jeanne 135, 136, 137, 142
débile
demi 135, 136
effleurir 216
emplanter 94
emploier 94
gêne 207
gêner 207
humplir 92, 94
Jacqueline 136
jane 136
Jeanne 136
offler 93; ouffle 91
saillir 214
soffler 93
sortir 215

tâp 95
temple 95
timide 207
timide 82
timidité 207
timpe 95
vergogne 206

Francoprovensală

[s'aʎə] 214
amplo 94
enflorer 94
lambá 94
sallir 214
si leva 214
tampia 95

Friulană

vergondze 206

Gasconă

emplantá-s 94
emplegá 94
hünlá 90
tēmpla 95
uflar 90
umpli 92

Greacă

ἀντίρρησις 207, 214
ἀντιρριουμαι 207
καμαρόνω 212, 214
καμαρί 211, 214
νταλιάνι 211
παινεύω 212, 214
παιίω 208
ὕπερηφανία 212, 214
ὕπερηφανος 212, 214
φантазія 212
φантаζω 212, 214
φταιξιμον 208

a. Bearneză	alba 216	tēplum 95
ample 94	albescēre 216	timiditas, -atis 207
temble 95	altiāre 216	timidus 207
	altus 216	timidus 82
	ambulare 94; *amblare 94	trufa 212
	amplus 94	veclus 112
Germană	-anus 135	venīre 216
	applicum 95	verecundiam 205
marod	avus 110, 111, 113, 114, 115	verminosus 83
Demijohn 136	barbatus 126	victimare 83
	betranus 122	
	bonus 110	Maghiară
Italiană	conflare 213	
	consobrinus 127	beteg 81
(si) leva 214	debilis 82	demidzson 137
[ˈe] 215	dimidius 135	demizson 136–138
[nˈorna] 216	diūnum 216	dsingás 82
affaccia 216	ex-germinare 216	Gabor 82
damigeana 137	exīre 215	hegyes 82
damigiana 136–139, 141	facīa(m) 216	hibás 82
impiantare 94	familia 125	
infiorire 94	flāre 92	
nasce 215	homo 126	Neogreacă
schiaffa 216	implere 92, 94	
si alza 216	īmplīcare 94	damažana 137
spunta 214	in altum 209	dametzána 137
uscire 215	inflare 89, 92, 94, 95	
vecchio 112	inflatio 93	
ven 216	inflorescere 94	
zio 114	jacere 83	
	laudare 210	
	levāre 214	
a. Siciliană	lēvis 214	
	majus 126	
unciári 93	mas, maris 209, 213–214	
	morbosus 82	
	nascēre 215	
Latină	nepotus 127	
	noverca 124	
*excappare 216	novercus 124	
*implicita 94	plantare 94	
*obflare 93	plere 92	
*offlare 93	puncta(m) 214	
*onflare 92, 93	roseus 205	
*palpa-bundus 82	rumpere 215	
*resalire 215	salire 214	
*rosinus 205	soror 125	
*rosionem 205, 213–214	sortiri 215	
*russionem 205	subflare 93	
*sanitosus 82	sufferire 81	
*umflare 93	sūfflare 92, 93	
*umplare 93	surgere 215	
		Portugheză
		[nasi] 215
		[nafi] 215
		está a nascer 215
		nasce 215
		rompe 215

romper 215
vergonha 206

Provensală

Bonic 110
damajano 136, 137
demig 135

Română

a. aromână

(a)ndir(i)se 207, 214
(a)ndir(i)seşcu 207, 214
(a)r(u)şine 205–207, 213–215,
arşini 208, aruşune, arşăne
205, 206, ruşăni, ruşene,
ruşini 208
(a)ruşescu, aruşăscu 206
7in 155
7ipărică 155
7isă 155
ăgru 156
ağutórü 156
ahcî 155
aipe 206, 214
alávdu (mi) 210, 212
alqátü 159
alŭ 156
amărtîj 156
amiră 155
amirăruşăne 155
amóne 156
ancieşti 216
andirsire 207
andirsit 207, 214
ângel'i 155
ângelü 155
anü 155
ápă 156
apostólañ 155
ar(u)şinaře 206
ar(u)şinedzu (mi) 213–215;
(a)ruş(u)nedz(u) 206, 208
ar(u)şinoş 206, 208, 214–215
arádă 156
árbure 155
arcqäre 156
árcu 156

arícŭ 155
aricü 155
arină 156
arizile 206, 214
arom 284
aroşeaţă 206
aróşu 206
aruş(i)nat 206
aruşdie 207, 214
aruşdisescu (mi) 207, 2014
aruşdisire 207
aruşdisit 207, 214
aruşire 206
aruşit 206,
aruşitură 206
aruşteşcu, ruşteşcu 207
aurit 284
auş 110, 111, 112, 118, 122
ayonisire 156
ayoridă 156
ayóγ'e 155
ădie 155
bába 124
bărbát 126
birbécü 159
birbérü 159
biti'mu 122
bıaŭi 155
căbate, cábate 208
câmară 211, 213–214, câmară
211
cămăruseşcu 212–214
cămărusire 212
cămărusit 212–213
căpéstru 156
cărmăseşcu 212
cărmăsiře 212
cărmăsit 212
çireápü 156
criştini 155
cupăcū 155
cusurín^l andóileă 128
cusurini 155
cusurín 127
da soarăli 216
dadă 123
dai' 211, 213
dailean, dalean 211
daïtcu 211, 213
dăilike 211, 213, dăilake 211
déftură 128

dodă 124
dómnü 155
duhü 156
duminică 155
dumni'ă 155
dumniqădă 155
étă 155
fa(i)e 208
fagü 155
façe 288
făleşcu (mi) 210, 213–215
fălisescu 212
fândăsiře 212
fândăxeşcu (mi) 212–214
fândăxire 212–213
fândăxit 212–213
fiçôru 159
fliturü 159
frate 124
ftexim 208
fudül 210, 214
fuduleaţă 211, 213
fuduleşcu 211, 213
fuduliře 211, 213
fudulike 211, 213, fudulike 211
fudulire 211
fudulit 211
fum÷á×e 125
ghiuş 119
gnia 288
iazăke, yeazăc, yeazăcă, yeazăke
206, 214
lălă 125
l'epurü 159
locü 156
lúcre 156
luínă 155
mıaşe 126
máie 126, 129
măreaţă 209, 210, 213
măreşcu 210, 213, 215
măriře 210, 213, 215
mıărte 155
mul'eäre 127
mul'ere 156
múmă 123, 129
năsturü 159
nércu 124
nipót 127
nŖearcă 123, 124
númir 156

ȡáspitŭ 159
 omŭ 155
 pap 112, 122
 pára-mána 123
 patera 124
 pădŭre 155
 păpán 122
 peáști 159
 picurár 159
 piniseșcu 212, 214
 pinisiře 212–213
 pinisit 213
 pirifań 212–214
 pirifańe, pirifańile 212–214
 plupŭ 155
 prăvďă 156
 prótu cusurín 127
 purcár 159
 sálte 155
 sáltánať 211, 213, 215
 sánátate 155
 sərbătuřare 155
 sóiře 129
 soră 124
 stępsu 208
 stipseșcu 208
 stipsiť 208
 táiřă 125
 tata 124
 tetă 126
 ticliře 207
 řal 127
 řerŭ, řerurŭ 156
 řámińi 155
 uařie 284, 288
 umflu 90
 vanřělřŭ 156
 ver 127
 vici'ŭ 110, 121
 vírgina 155
 vlăstărŭ 159
 zacŭánile 156
 zbuřă 156
 řémuńi 155
 řiáfur 156

b. dacoromână

a umfla 89, 91; umflu 90; se
 umflă 89, 90
 ald'ina 77

anchetator 231; anchetatori (pl.)
 232, 234, 241
 anchetă: ~ dialectală 231; ~
 directă 231, 232, 234; ~
 indirectă 231; ~ de probă/de
 sondaj 235; ~ de teren 233
 anemic 82, 83, 85, 86
 arhivă 236
 -atic 82
 atlas, ~ lingvistic 231–233
 auș 110
 baťjocorŭ 206
 baťjócură 206
 bătrân 110, 111, 112, 118, 119,
 120, 121, 122, 125, 129
 beci 42
 becisnic 82, 84, 85, 86
 beteag 81, 82, 84, 85, 86
 betegos 81, 82, 85, 86
 beteușug 83
 boală 82, 83, 85; iute-i pică
 ~a 83, 84, 85, 86; ~ pe
 picioare 84, 86
 bolejnic 82, 84, 85, 86
 bolește 81, 85, 86
 bolnav 81, 82, 83, 85, 86, 87;
 tot/cam ~ 82, 83 85, 86; ~
 pe picioare 82, 83, 84, 85,
 86; nici ~ nici sánătos 83,
 85, 86
 bolnăjos 83, 85, 86
 bolnăveală 82; (plecat înspre)
 bolnăveală 82, 84, 85, 86
 bolnăveť 83, 84, 85, 86
 bolnăvicios 81, 82, 84, 85, 86,
 87; bolnăvos 82, 84, 85, 86
 bolnăvior 82, 84, 85, 86
 bolnăvitor 85, 86
 bolnicos 84, 85, 86
 bunic 110, 114
 bunică 110
 cōsta 75
 caiet: ~ de anchetă 235–238
 calic 82, 84, 85, 86
 capiu/capchiu 83
 cașchiu 83, 84, 85, 86
 cărăui 82, 84, 85, 86
 cătăt'e 75
 cărav 82, 85, 86
 cărăi 82
 cărtav 82, 84, 85, 86
 cărti 82
 cearceaf 142
 cearșaf 142
 cęrt'ęza 78
 chestionar: ~ dialectal 231–233,
 236, 237, 253; ~ general
 236, 242; ~ introductiv 236,
 242
 chestionare: ~ directă/indirectă
 240
 chestiune 233, 238–240
 chicera 77
 chilav 82, 84, 85, 86
 chirnav 82, 85, 86
 citov 82, 84, 85, 86
 coace 82
 coajă 82
 cobe 81
 cobește 82, 84, 85, 86; cobit
 83, 84, 85, 86
 cobos 81, 84, 85, 86
 cojos 82, 83, 85, 86
 colibd' 77
 colicheș 81, 83, 85, 86
 colicos 81
 copt 82; mai mult copt 82, 84,
 85, 86
 coto'Șsc 75
 criterii (pl.): ~ de anchetă
 234–235
 cŭńř 75
 dacoromân (adj.): teritoriu ~ 232
 dacoromână 233
 dahiu, -ie 211
 damageană 141
 dambla 83
 damblagiu 83, 85, 86
 Damgan 135
 dami- 137
 damiřán 143
 damigea 138
 damigeană 135–154; ~a (art.) 136
 damijon 137, 142
 damin,ána 142
 damiřénă 138
 damú,ána 142
 dă- 138
 dă soarele 216
 dălmejeancă 137
 dămăgeană/dămăřánă 137, 141
 dămăgeane (pl.) 141
 dămegeană 137
 dămi- 137

- dămigeană 140
dămijân 142
dămioană 137
dămiuón 138
dămižón 138
debil 82, 84, 85, 86
demegeană 137
demi- 137
demiġân 143
demigeană 137
demiġană 137
demiġon 137, 138, 142
demingeana 137
deminġană 137
dezuină 76
dialecte (pl.) 232
dialectologie 231
dġamaġġană 140
d'il, 78
dilmigeană 137
dim.Ėnân 143
dim.Ėnână 140
dimăgeancă 137
dimi- 137
dimiġă 138
dimigean/dimiġân 137, 143
dimigeană/dimiġġană 137, 140
dimiġană 137
dimiġon 137, 138
dimigeană 137
diminġeană 137
dimižġ 138
-eală 83
fală 210
familie 109, 110
fandăsie 212
fapt: fapte (pl.) de limbă
culțe/dialectale/literare/
populare/standard 231
făli 210, 212, 215
fălincat 81, 84, 85, 86
fălincă 82
fălos 210
făloșenie 210
făloși 210
firav 82, 84, 85, 86
fudul 211-215
fuduli 211-212, 215
fudulie 211-212, 215
gabâr 82, 84, 85, 86
galben 82
galeș 82, 84, 85, 86
ġământăni 140
găină 82
găinează mereu 82, 84, 85, 86
gălbiniș 82, 84
gălinează 82, 85, 86
gămfa 213
geamantan 140
gengeș 82, 85, 86
geografie: ~ lingvistică 231, 232
gingaș 82, 84, 85, 86
-giu 83
-gn- < -vn- (în pivniță) 45, 46
gogește 82, 84, 85, 86; om care
~ 84, 85, 86
graiuri (pl.) 233, 234, 256
grup: ~ dialectal/de graiuri 234
gubav 82, 83, 85, 86
hartă: hărți (pl.) lingvistice 231,
241, 242; hărți (pl.) ana-
litice/mari 241-244, 246,
248, 250, 252, 253; hărți (pl.)
interpretative/sintetice 242,
245, 246, 248, 250, 252, 254;
hărți (pl.) informatizate 241;
hărți (pl.) introductive 242;
hărți (pl.) lexicale 233, 246,
248; hărți (pl.) morfologice
233
hărlav 82
hegheș 82, 85, 86
hibaș 82, 84, 85, 86
-hn- < -vn- (în pivniță) 44, 46
Ialomîța (Ialomnița, Ialovnița) 44
-iciș 81, 82
indice: ~ alfabetic 241
informator 234, 235; ~ oca-
zional 235
inovație, ~ tehnică 255
-ior 82
ițălărî 76
împlânta 94
înalt 209
înălțime 209
încrezut 213, 215
înfla, înflare 91
înflori 94
înfumura 213, 215
înfumurare 213
înfumurat 213
îngâmfa 213, 215
îngâmfare 213
îngâmfat 213
jd'ab 79
jena 207
jenă 207, 215
-jn- < -vn- (în pivniță) 45, 46
-jon 137
lăzu 75
lăuda 210
limbă: ~ română 232; ~ vorbită
231
lingoare/lungoare 82; langoare
82; are lungă 82, 85, 86
lučăsc 75
magazie 42
mare 209, 213-214
material: ~ dialectal 233, 235, 242;
~ cartografiat 233; ~ necar-
tografiat 241-243, 245, 246,
248, 250, 252, 254
măreață 210, 212-215
măreț 210, 212
mări 212-215
mărie 210, 212, 215
mărire 212
mărod 83; (cam) mărod 83
mândri 212, 215
mândrie 212, 215
mândru 212, 215
mărcav 82; (cam) mărcav 82,
83, 85, 86
mărsav 82, 84, 85, 86
mizguș 77
-mn-/ -m- < -vn- (în pivniță)
44, 46,
moale 82
moină, 78
molatic 82, 84, 85, 86
molcan 82
molcav 84, 85, 86; așa ~ 82, 83
molcuț 82
morânglav 83, 84, 85, 86
morbos 82, 85, 86
moș 109, 110, 111, 118, 119,
120, 121, 122, 125
munčŖlului 75
mușt'ăta 79
-n- (în pivniță) 46,
nărod 85; (cam) nărod 85, 86
ne- 82, 83
neputincios 83, 84, 85, 86
nesănătos 82, 84, 85, 86
numai hăr și măr îi 81, 84, 85,
86

- ogârji 82; ogârjit 82; ogânsât 82, 84, 85, 86
 Ôi /i / ÷i (în pivniță) 43, 46, 48
 om 126
 -on 138
 orgolios 215
 orgoliu 215
 -os 81, 82, 83
 particularitate: ~ lingvistică 233, 258; particularități (pl.) morfologice 257; particularități (pl.) lexicale 258
 păcat 82
 păcătos 82, 84, 85, 86
 părinți 124
 pășărescă 288
 pârpor 82, 85, 86
 pe/ t'ê ké (în pivniță) 45, 48
 perspectivă: ~ spațială 231
 pi / pii / phi /p'ti / p'ci (în pivniță) 43, 46, 48
 pîmniță, pémniță, pímiță, pémiță, plîmiță, pljniță, péjniță, péminiță, péniță, píniță, péfniță, pígniță, pégniță, pl'igniță, pcigniță, pcîhniță, t'igniță, t'ejniță, t'ihniță t'îlniță, t'îmiță, t'îniță, t'ivniță, t'évniță, t'imniță, t'émniță, cívniță, Kívniță, Kímniță, kemniță, Kîmiță, Kîhniță, Kîniță, Kéjniță, pkéhniță 41–52
 piroteală 83, 84, 85, 86
 piroti 83; pirotește 82, 84, 85, 86
 plantă 94
 plăpând 82, 84, 85, 86
 podrúm 42
 póhreb 42
 polejnic 82
 prăpădi 82; om prăpădit 82, 84, 85, 86
 prisăcăl'e 75
 punct: ~ de anchetă 232, 233, 235, 241
 putinicos 83
 putoare 83
 puturos 83, 84, 85, 86
 răsare 215
 răsăre 215
 răsărește 215
 răsere 215
 răspuns 239; răspunsuri (pl.) 235, 236, 237, 239; răspunsuri (pl.) cartografiate 242
 răt'it'îș 79
 răhnă (s.) 45
 râvni (râhni vb.) 45
 rețea: rețeaua punctelor de anchetă 232, 233
 rîmnic (rîbnic) 44
 rîpt' 77, 78
 roși 205–206
 roșit 206
 roșu 205
 răcă 75
 rușina 205, 215
 rușine 205, 215
 rușinos 215
 sănătos 82; nici bolnav nici ~ 83, 85; nu-i sănătos 82, 83, 84, 85, 86
 scarăjiu 82, 84, 85, 86
 scarândiu 82
 schilav 82
 schilod 82
 semeț 212, 215
 semeți 213
 semeție 212
 sfială 207, 215
 sfii 207
 slab 81, 82, 84, 85, 86; prea/cam slab 83, 85, 86
 slăbănog 82, 84, 85, 86
 slăbit 83, 85, 86
 st'in 76
 structură 241, 242
 sêrului 76
 subdialect 233
 subiect 232, 234
 suferi 82; suferind 81, 82, 83, 85, 86
 șt'êzî 76
 șubred 82, 84, 85, 86
 șugubăț 82; (cam) șugubăț 82, 83, 85, 86
 șui 82
 șuietic 82, 84, 85, 86
 t'ej 79
 tată vitreg 124
 tămăgean 141, 143
 tăragăna 82; tăragănește 82, 84, 85, 86
 tăromi 82; tăromit 82, 84, 85, 86
 tâmplă 95
 târî 82
 târnav de boală 82, 85, 86
 târomeală 83, 84, 85, 86
 tăromi 83; tăromește 82, 85, 86
 t'emet'êu 78
 temingeană 137
 teren 231
 ticală 82
 ticălos 82, 84, 85, 86
 timid 207, 215
 timid 82, 84, 85, 86
 timiditate 207, 215
 tópt'ila, 77
 toromește a boală 82, 85, 86
 toropi 81
 tradiție 255
 transcriere: ~ fonetică 232, 235, 241
 trăsături (pl.): trăsături fonetice 256; trăsături specifice 258
 trândav 82, 84, 85, 86
 trufaș 212
 trufă 212, 215
 trufași 212
 trufașie 212
 trufi 212
 truție 212
 țințari 288
 umbla 94
 unchi 110, 114
 variantă: ~ (lingvistică) dialectală/nenormată/normată 231
 văr 127
 vătămat 83, 85, 86
 viernănos 83, 84, 85, 86
 vină 208,
 vinovat 208
 vinovație 208
 -vn- (în pivniță) 42, 44, 46
 volum 241, 242, 244, 246, 248, 250, 252, 253, 255
 zace 83, 84, 85, 86
 zămantân 140
 zémnic 42
 zezînôia 76

zezuiñ 76
 zezuríme 76
 zínuluĵ 76

c. istroromână

ămflu 90; ămflă 90
 iese 215
 ruşire 205
 umflă 90

d. meglenoromână

am(n)flu(m) 90; ăflum 90
 easi 215
 ruşoni 205
 úm(n)flu 90

Sardă

[est orbeĵ`endu] 216
 úmpre 92
 unflare 89; unfrare 90, 91

a. logudoreză

ampru 94
 umpire 94
 umppitta 94

Sârbă

-ana 136
 dam(i)jana 136, 138
 damižán(a) 136–138
 damižon 136, 138
 demižana 136
 demižon 136

falinka 82
 gubav 82
 kobiti 82, 83
 -on 136
 polešati 82
 prpor 82
 truntav 82

Slavă

*chyravŭ 82
 Bečistīnikŭ 82
 dušegubīci 82
 govēti 82
 mrāšav 82
 slabŭ 81, 82, 83

Slavă veche

bolēti 81, 83
 hvala 210
 hvaliti 210, 214
 Jalovnica 44
 kobī 81
 mondrŭ 212
 pivīnica 41
 pivo 41, 44
 ryba 44
 sŭmetī 212
 svēniti sen□207

Spaniolă

[ap`unte] 214
 abuelo 112, 113, 116
 apuntar 214
 bonito 110
 bufar 91
 bufia 91

damajuana 136
 damesana 136
 eixir 215
 hinchar 91
 ix 215
 madajuana 136
 mamajuana 136
 Rumañol 28
 soplar 92
 sur 215
 surt 215
 surtir 215
 ufia 91
 ufiar 91
 vergüenza 206

Turcă

aib 214
 baba 124
 dahí 211
 damacana 136
 daïylyq 211
 fodoul 211, 214
 fodouliyk 211
 iazyq 214
 lala 125
 rézil 214
 ruchd 207, 214
 saltanat 211
 tayfe 125

Ucraineană

Kalika
 дамжон 137